

Denne afhandling er
af Det Humanistiske Fakultet ved Helsingfors Universitet
antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad.
Forsvaret finder sted den 15. maj 2008 kl. 12
i Auditorium XIII i Helsingfors Universitets hovedbygning.

ASGER ALBJERG

Den brændende Fakkel

OM DOBBELTGREBET
I KNUD LYNE RAHBEKS LIV OG REVOLUTIONSROMAN

Det var en smuk, tyk stok med kugleformet håndtag. Lige under håndtaget fandtes en bred sølvring, næsten en tomme i tværmål, hvorpå stod indgraveret ”Til James Mortimer, M.R.C.S.*) fra hans venner ved C.C.H.” og nedenunder årstallet ”1884”. Det var netop sådan en stok, som man ville vente at finde i en gammeldags huslæges besiddelse – værdig, solid og tillidsvækkende.

”Nå, Watson, hvad får De så ud af den?”

Holmes sad med ryggen til mig, og jeg havde ikke på nogensomhelst måde tilkendegivet, hvad jeg var optaget af.

*) Member of the Royal College of Surgeons.

Sir Arthur Conan Doyle, *Baskervilles Hund*

INDHOLD

TAK TIL · 5

FORBEMÆRKNING

Gik alle konger frem i rad? · 6

Kapitel I

IND I HISTORIEN

1. I kareten den 7. februar 1800 i København – om aftenen · 14
2. Revolutionens død · 18
3. Venskabets død · 28
4. Bakkehus og oplysning · 33
5. I kareten sidder Rahbek i midten... · 49

Kapitel II

INDLEDNING OM HISTORIEN, FRIHEDEN OG DYDEN

1. Forerindringens emne: En tiårig jordbrand
  - a: Blod og tolerance · 54
  - b: Borger, stat, nation, fædreland · 55
  - c: Revolutionens Hvorfra? Hvordan? Hvorhen? · 59
2. Forerindringens bedrift: En demonstration af kunsten at ride på to heste · 60
3. Romanen som historiens udsigtspunkt: Rahbeks opfindelse? · 62
4. Tredje udgave af *Haandbog i den europæiske Statshistorie* (1805):
Forventningerne, der gik i vasken · 72
5. Første udgave af *Haandbog i den europæiske Statshistorie* (1801):
Mulighed for en vending til det bedre? · 75

6. Historiens modus: Hvorfra? Hvordan? Hvorhen? · 77
7. 1795-Constitutionen
  - a: En veldædig dag vil følge: Oversætterens fortale · 78
  - b: Anarki versus frihed og dyd: Boissy d'Anglas' mesterlige tale · 79
  - c: Frihedens praksis: Et dydsprojekt · 84
8. Rahbek og den danske identitet: Middelvejens herliggørelse · 87

Kapitel III

TEKSTGRUNDLAGET

1. Dyd og håb · 98
2. Ændringerne
  - a: Fra bevægelse og afslutning til friheden som hypotese · 99
  - b: Kommaer og andre tegn · 102
  - c: Ortografi og trykfejl · 102
  - d: Stilistiske og syntaktiske ændringer · 102
  - e: Betydningsglidning og præcisering af betydning · 104
  - f: Substantielle ændringer? · 106
  - g: Trofasthed og fremtidstro · 107
3. Konklusion · 111

Kapitel IV

REFERATET

1. Problemet · 113
2. *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie* (1799) · 115
3. ”Til Læserne; hvori et kort Udkast af Camills og Constances senere Skiæbne” (1806) · 119

Kapitel V

ANALYSEN

1. Strukturen
  - a: En afrundet helhed? · 122

- b: 24 kapitler · 123
- c: Ellipse eller koncertina? · 127
- 2: Hjemme i reden
  - a: Formuleringslyst uden mådehold · 129
  - b: Karaktererne · 133
  - c: Lysthus i brand med kanariefugl i bur · 138
  - d: Opdragelse · 143
  - e: Renou og oplysningens fristelse · 148
  - f: Det gensidige frieri · 152
- 3. Tre brødre ude i verden – og en søster
  - a: Forbilleder og yndlingsfolk · 158
  - b: Victor: En epoke går i graven · 162
  - c: Maximin: Fortrop uden hovedstyrke · 165
  - d: Camill: Middelvejens umulighed · 179
  - e: Constance: Fransk borgerinde · 186
- 4. Oplysningens tragedie? · 192
- 5: Kontekst · 199

Kapitel VI

PERSPEKTIV MOD DEMOKRATIET

- 1. Dobbeltgrebet · 205
- 2. Ind i hverdagene · 212

SUMMARY · 214

BIBLIOGRAFI

- Værker af Rahbek · 216
- Anden litteratur · 217

NOTER · 225

TAK TIL

Lektor Jens Hougaard,
Nordisk Institut, som sagde:
”Rahbek er din!”
Og gav uvurderlig støtte undervejs,

Seniorforsker Lotte Thyrring Andersen,
Statsbiblioteket,
For utrættelig hjælp med bøger,

Professor Mirja Saari,
Institutionen för nordiska språk
Och nordisk litteratur,
Som pegede på hatten,

Docent Flemming Lundgreen-Nielsen,
Professor Finn Hauberg Mortensen, begge
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, og
Professor Merete Mazzarella,
Institutionen för Nordiska språk
Och nordisk litteratur,
for råd, vink og vejledning,

Jesper og Esben
For kopier og
Husly,

Tove,
Som holdt mig ud,

Åsa
For mad og
Kærlighed.

FORBEMÆRKNING

Gik alle konger frem i rad?

Nælden er et foragteligt og utiltalende ukrudt, som brænder enhver, der ikke griber hårdt om den. Men nælden har ikke blot sit liv i naturen. Også i folkeviddet er den en hyppig gæst, den flourer i litteraturen, og på dansk grund giver salmisten Brorson den en fremtrædende plads i en af sine bedst kendte salmer.

Netop denne nælde skabte et problem for den salmebogskommission, der i den danske enevældes storhedstid i slutningen af 1700-tallet skulle redigere en ny salmebog, ””[...] fattelig for Almuen og i Særdeleshed tjene til Brug paa Landet.””.[1] For bordenden sad biskop Balle, blandt de menige medlemmer, valgt til at værne om det poetiske udtryk, finder vi ekstraordinær professor i æstetik Knud Lyne Rahbek. Med en omstændelighed, der er karakteristisk for ham, når han omgås med brændbare materier, fortæller han i sine erindrings fjerde bind om sit forhold til kommissionen og dens arbejde. At han før indvalget er en myreflittig og optaget mand forstår vi, men alligevel er han som altid redebon til at kaste sig ind i nyt arbejde, når han erkender det som ”gavnligt og godt”. [2] Med mange ord – de fylder i alt fem sider – pointerer han, at hans rolle er lægmandens; det er altså udtrykkets forståelighed, renhed, rigtighed og lignende, som er hans område; teologiske spørgsmål, derimod, er ikke under hans værneting.

Imidlertid – og det på præcis de samme fem sider! argumenterer han med mange eksempler for lægmænds duelighed som salmekunstnere. Herved snakker han sig, skønt udgangspunktet er det modsatte, i realiteten ind i et uløseligt forhold mellem *indhold*, som åbenbart nu ikke længere er forbeholdt den teologiske sagkundskab, og *form*, der jo er hans, lægmandens, tildelte område. Kommet så vidt griber han om nælden i Brorsons salme ”Om Skabelsen”, hvis andet strofe i *Troens Rare Klenodie* (1739) lyder:

”Gik alle konger frem i rad,
I deres magt og vælde,
De mægted’ ey det mindste blad,
At sætte paa en nælde?”[3]

I Rahbeks erindringer læser vi følgende næsten korrekte gengivelse:

”Om Jordens Konger gik paa Rad
I deres Magt og Vælde,
De mægted’ ei det mindste Blad
At sætte paa en Nælde;”

Med iver og hårdnakkethed ”streed”, som der står, Rahbek for disse fire linjer og ville, som et andet af kommissionens medlemmer ”[...] humoristisk udtrykte sig, ikke [...] give Slip paa min *Nælde* [...]”. Ligeledes ”[...] det maleriske i, *Jordens Konger, der gik på Rad* [...]” ville han fastholde. Men i samme sætning, den går over toogtyve linjer og rummer to citater, slipper Rahbek pludselig nælden ved at gøre opmærksom på, han ikke kunne miskende det ”Concinnere”, altså det mere elegante, i et forslag, uden tvivl fra Mallings, som han citerer efter hukommelsen:

”Om Jordens Konger end fremgaae
I deres Magt og Hæder,
De faae ei skabt det mindste Straa,
Som Qvægets Fod nedtræder;”[4]

Ingen tvivl om, at vi her er kommet ud på landet til de bønder, der er en prioriteret målgruppe for kommissionens arbejde. Men heller ikke dette forslag blev vedtaget. I *Evangelisk-kristelig Psalmebog*, autoriseret i 1798, læser vi:

”Og kom end alle Kongerne
I deres Pragt og Vælde,
Ei mindste Straae frembragte de,
Et Vink dem selv kan fælde.”[5]

Historisk set er det indiskutabelt, at salmebogskommissionens læsemåder af Brorsonsalmen er konciperet i skyggen af enevælden; og det bærer de præg af. Rahbeks indledende holdning må derimod forstås i lyset af Den franske Revolution, som tog sin begyndelse ni år før kommissionen afsluttede sit arbejde, ligesom hans reverens for den mallingske kvægflokk er et udtryk for hans – skal man kalde det *ærbødighed*? eller *frygt*? for den selv samme enevælde. Tilspidset formuleret kan man sige, at det var højst ubehøvet af Rahbek at foretrække den politiske tolkning – men at han netop derved fik den poetiske med i købet.

Det dristigt politiske i Rahbeks valg af nælden kan profileres ved en sammenligning mellem samtidens inhabile konge, Christian VII, og den passus i *Kongeloven* af 1665, som fastslår kongens status:

”Danmarckes og Norges EenevoldsArffveKonge skal være hereffter og aff alle undersaatterne holdes og agtes for det ypperste og høyeste hoffved her paa Jorden offver alle Menniskelige Lowe, og der ingen anden hoffved og dommere kiender offver sig enten i Geistlige eller Verdslige Sager uden Gud alleene.”[6]

At salmisten Brorson som for eksempel også Kingo i ”Hver har sin Skæbne” (1681) ikke anerkender nogen kongelige pedestaler er en sag mellem dem og evangelierne. Set under evighedens synsvinkel er kongerne således afmægtige masse mennesker, hvis

”[...] Boe / Er skøn Uroe!”,[7]

og som formodentlig brænder sig grundigt, når de med al tænkelig forsigtighed, men forgæves, forsøger at få den foragtede nældes mindste blad til at sidde, hvor det sad – – – den ene efter den anden i den lange række går de frem, men med samme elendige resultat.

Her vil sikkert mange teologer kunne finde udgangspunktet for en prædiken om lighed og broderskab i Kristus. Men ikke biskop Balle og hans kommission! De kan slet ikke med den originale Brorson. Rahbeks fra Balles og Mallings afvigende standpunkt kan naturligvis tolkes teologisk, men langt mere nærliggende er det som sagt at se det i lyset af den revolution, hvis barn Rahbek på mange, ofte tvetydige måder op igennem halvfemserne på de følgende sider skal

vise sig at være. Her er kongerne, i hvilken grad og på hvilken måde de nu er hovedløse, en del af almenheden – oven i købet skammeligt brændt af i deres forsøg på at vise sig i deres magt og vælde som andet og mere end almindelige mennesker.

I dette perspektiv mærker man Rahbeks egen boblende latter under det påstået humoristiske i det før citerede udsagn om, at han ikke ville give slip på sin nælde. Men påstanden om humor fungerer også forsonende som dækmanøvre for Rahbeks strategiske tilbagetog (meget *concinne* kan det næppe gøres!), som ender i en anerkendelse af det mallingske makværk – dog med den tilføjelse, at dette "[...] heller ikke blev endelig antaget".[8]

De afsluttende to og en halv side om hans deltagelse i salmekommissionens arbejde gør ikke billedet af hans standpunkttagen mindre kompliceret; men herigennem befæstes netop hovedindtrykket af ham som en mand i fjendeland, hvis egentlige mål er, at den demokratisk-politiske livstolkning skal overtage enevældens og ortodoksiens domæner.

I sit essay "Rahbek" i *Tider og Typer* (1909) behandler Vilhelm Andersen kommissionens diskussion om Brorsons nælde med bemærkelsesværdig overfladiskhed. Han hævder, at den "[...] giver et godt indtryk af Rahbeks Virksomhed som Litteraturkritiker [...]",[9] men har som belæg ikke andet end et nødtørftigt referat af Rahbeks egen udførlige redegørelse i erindringerne; han mangler sans for de religiøse, æstetiske og politiske aspekter i diskussionen og er helt uden forståelse for Rahbeks dobbelte manøvre. Blandt andet hermed har Vilhelm Andersen været med til at placere Rahbek som en forfatter, hvis vurderinger og produktion ikke kan overleve det 18. århundrede.

Mere indforstået fremhæver Georg Brandes i artiklen "Kamma Rahbek", at Rahbek uanset et ujævnt forfatterskab havde "[...] vundet en Navnkundighed her i Danmark, som siden Holberg Ingen".[10]

Det kritiske i Brandes' bemærkning om forfatterskabet er berettiget og skal ikke anfægtes. I denne forbemærkning skal det også slås fast, at Rahbek, folkeoplyser og sin tids flittigste skribent, brændte for sin sag, som gik gennem sandhedens fremme. Men lige så sikkert er det, at han for alt i verden ønskede at undgå at brænde sig. Sandhedens fremme er utvivlsomt knyttet til ytringsfriheden, uden at dette dog med nødvendighed indebærer, at sandheden fremmes ved, at man hele tiden siger sandheder.

Har man forstået dette – og det er grunden til at forstå Rahbek bedre end eftertiden har forstået ham og vistnok derfor skammeligt har glemt storheden i hans livsværk for størrelsen! – og er man en ynder af balanceakter på knivsægge, har man hermed et tilstrækkeligt udgangspunkt for at fornøje sig med den videre læsning.

Hovedpunkterne for undersøgelsen ligger i svøb i det foregående og i titlen. Foretager man sig det grafiske eksperiment at lægge dens tre linjer i forlængelse af hinanden

DENBRÆNDEDEFAKKELOMDOBBELTGREBETIKNUDLYNERAHBEKSL IVOGREVOLUTIONSROMAN

ligner det næppe doktor Mortimers spadserestok, som vi kort præsenteredes for i mottoet på titelbladet, formen er snarere vandringsstavens.

Men også dén kan et kyndigt blik aflæse – som et løfte om oplysning, og om et nyt syn på Rahbek som en mand med dobbeltydige metoder knyttet til såvel hans liv som til hans roman om den tids mest betydningsfulde begivenhed, Den store franske Revolution. Fortsætter vi ad disse tankebaner, kan vi tilmed ane konturerne af en historisk roman *før* den historiske romans opståen... og af en målbevidst oplysningsmand, der som nationens repræsentant brænder for et demokrati, der endnu ikke har set dagens lys...

Vi skal, med andre ord, lære Rahbek at kende som en mand, der tiltrækkes af og bekender sig til det radikalt nye, som ytrer sig i Den franske Revolution, samtidig med, at han ikke lader sin bekendelse til revolutionens idealer om frihed etc. stå i vejen for et liv som agtet oplysningsmand og borger i enevældens Danmark. Denne vanskelige balancegang mellem legalitet og subversivitet vil ikke blive anskuet som et udtryk for holdningsløshed, men som et ønske om at bøje det modsatrettede sammen. Det er i troen på, at dette skal kunne lykkes i virkelighedens verden, at han udgiver første del af sin revolutionsroman, som samtidig betegner en fornyelse af den historiske roman. Genstanden for denne afhandling er imidlertid ikke en række fra hinanden isolerede foreteelser i en levnedsløb, i en række forskelligartede litterære frembringelse, i en national selvforståelse, i historiens gang. Det er tvært imod i samspillet mellem disse foreteelser, det nye portræt af Rahbek og hans betydning skal fremstå og rette op på hans eftermæle i forfald.

Men der er lang vej, inden disse antagelser kan bekræftes.

Undervejs skal der drages nytte af den sparsomme forskning omkring Rahbek. Trods hans rigelige repræsentation i diverse litteraturhistorier som en allestedsnærværende kulturpersonlighed holder omtalen sig for det meste på et elementært biografisk og bibliografisk niveau, men uden at forstå og sammenfatte hans betydning som oplysningens, tolerancens, ytringsfrihedens og menneskerettighedernes forkæmper og – tør man sige: *ikon*? for samtidens nationalt sindede borger og for demokratiets fremvækst, hvilket er antydnet ovenstående.

Mest vil der dog blive trukket på samtidige kilder til belysning af hans position i og holdning til samtiden, historien og litteraturen.

De metodiske overvejelser og valg i denne forbindelse forankres hovedsagelig i følgende:

I centrum står Knud Lyne Rahbek, der gennem sin uhyre omfattende skribentvirksomhed var oplysningstidens sidste store repræsentant i Danmark. Vil vi vide noget om, hvad han var for en mand, ønsker vi at lære hans interesser og karakter at kende for derudfra at tegne et portræt af ham med henblik på en belysning af forholdet mellem liv og forfatterskab, og skal der gives et billede af hans kulturskabende virksomhed, blandt andet sammen med hustruen Karen Margarete Rahbek, er biografiske undersøgelser uomgængelige.

Idet vi udgår fra, at Den franske Revolution med start den 14. juli 1789, de erfaringer, der ledte til den, og dens konkrete følger for samfund og historie er et afgørende holdepunkt i Rahbeks oplysningsprojekt, er det åbenbart, at undersøgelserne i nærværende studie ligeledes må forankres i historien. Hermed gives de kulturelle ytringer en bredere årsagsforklaring og bliver således led i et udviklingsmæssigt forløb ved at blive tolket i deres for eksempel historiske, sociale, politiske, idéhistoriske og litteraturhistoriske kontekst.

Og for virkelig at kunne forstå de forskelligartede tekster i Rahbeks produktion, det drejer sig om bl.a. litterære, journalistiske og biografiske frembringelser, vil for det tredje mere formalistiske og tekstnære analysemetoder blive anvendt. Til trods for, at disse opstod som en reaktion mod ovennævnte biografiske og historiske metoder, der i øvrigt til en del overlapper hinandens områder, er de siden 1970'erne på en eller anden måde indgået i al litteraturkritik og har således trods deres fremhævelse af det litterære værks autonomi ironisk nok ikke kunnet unddrage sig historiske og biografiske sammenhænge.

Beskrevet på denne måde er den anvendte metode i egentlig forstand litteraturhistorisk, fordi de litterære frembringelser ses i forhold til den historiske udvikling, som forfatteren står midt i eller beskriver. Ud fra det givne materiale vil synsvinklen i det følgende blive overvejende personalhistorisk, kulturhistorisk, idéhistorisk og materialhistorisk med særligt henblik på analysen af den klassemæssige og politiske udvikling i Rahbeks revolutionsroman *Camill og Constance*. Da den behandlede litteratur er omkring to hundrede år gammel, vil der blive lagt vægt på at formidle indsigt i de forskellige teksters og begrebers kultur- og idéhistoriske baggrund og sammenhænge, ligesom den klassiske filologis overvejelser om sprogrigtig forståelse og valg mellem forskellige udgaver af samme tekst vil blive inddraget.

Det er disse metodiske forudsætninger, der i det følgende skal være vejledende i udforskningen af en intellektuel og kreativ mands tankeverden og konflikter i en historisk brydningstid. Som fremstående forfatter og udgiver i en stadig mere påtrængende borgerlig offentlighed, hvis subversive ytringer enevoldsmagten gennem lovgivningen søgte at beherske, indtager han i sin samtid en til tider fremskudt, men altid vigtig position i den kamp om magten, hvis yderste mål er indførelsen af demokratiet.

På det meget konkrete plan skal vi starte temmelig utraditionelt med fortællingen om en kort karettur den 7. februar 1800, der munder ud i det endelige farvel mellem ægteparret Rahbek og den landsforviste Peter Andreas Heiberg. Når fiktionens form er valgt netop her, skyldes det et ønske om på nogle få sider at kunne formidle et levende og perspektivfyldt billede af en hændelse, hvis indebyrd er et fundamentalt tema i resten af kapitel I.

Mens dette indledende kapitel udgår fra Rahbeks personlige historie, er perspektivet i kapitel II flyttet til den samfundsmæssige historie og dens nådeløse magtkampe i Frankrig, hvor begreber som dyd og frihed har en central placering. Vi skal se, hvorledes dette reflekteres i Rahbeks skribentvirksomhed, der inddrager selve den historiske udvikling som inspiration for en videreudvikling af den historiske roman. Samtidig bliver dobbeltheden i Rahbeks holdning, der tillader ham at være republikaner i Frankrig, men royalist i Danmark, yderligere belyst.

I kapitel III nærmer vi os afhandlingens hovedtekst, den historiske roman *Camill og Constance*, gennem en analyse af forskellene mellem dens to udgaver og en diskussion af ændringernes betydning for Rahbeks syn på historien.

Kapitel IV's referat af handlingen bringes som en nødvendig følge af, at romanen i dag er svært tilgængelig. Det følges i kapitel V af en analyse af dens struktur, temaer og karakterer. Der afsluttes med en diskussion af romanens kontekst.

I kapitel VI bestemmes *Camill og Constance* som et idédrama om revolutionen som et led i den historiske udvikling. Med udgangspunkt i to kendte viser, den ene af Rahbek, den anden af Heiberg, gives der en afsluttende redegørelse for to måder at agere politisk på, hvorefter vi ender, hvor vi begyndte: med den dokumenterede karettur den 7. februar 1800, men nu med fiktionens mulighed for at lade Rahbek tænke fremad på baggrund af sine erfaringer i historiens ændrede vilkår. Og det er præcis de erfaringer, som læseren, der har været med på hele rejsen, har kunnet tilegne sig. Forhåbentlig har læseren undervejs også set den praktiske nytte, men ikke sporene af de forskellige litteraturvidenskabelige metoder, der netop er blevet præsenteret.

Lad os da starte færdens med den korte karettur en sen aften i København anno domini 1800.

Kapitel I

IND I HISTORIEN

1. I kareten den 7. februar 1800 i København – om aftenen

Med støj og skrål omgiver vrimlen kareten,[11] som idelig må gøre holdt, fordi den ikke kan finde plads mellem de oprømte mennesker i de snævre gader.

Mange trænges for et sidste farvel og lev vel til manden i karets åbne vindue. Flere er kommet for at skribe deres raseri ud over ytringsfrihedens knægtelse. Nogle få er der med det håb, at de i ly af nattemørket kan få tampet kroppen flad på den rettens håndhæver, som de ved følger med.

Men de fleste er der af den nysgerrighed som opstår, når så mange allerede er stimlet sammen.

– Mundkurv?

– Ja, ham den snaksomme i vinduet.

– Og så?

– Forvises.

– Deporteres?!

– Et held for ham, at de ikke kommer med bøddelkærren som i Frankrig.

Men hov – bag den meget talende og gestikulerende mand, som nu læner sig langt ud ad karets vindue, ser vi en mand med viltert, ildrødt hår og et groft skåret ansigt over en tilknappet, sortladet frak; mellem hænderne drejer han sin hue med lådden kant, og lænet op ad det venstre ben står en tyk knortekæp.[12] Han er bred, kunne være kalvevognskusk[13] ... – men det er nok ham, gripomenusen! som nu skal tærskes, så lang han er.

Manden i vinduet slipper de fremstrakte hænder og løfter besværgende sine mod et par rå fyre; de er kravlet op på trinbrættet og griber nu ind i vognen efter den rødhårede.

– Besindighed! Besindighed! råber manden i vinduet. – Han er min broder indtil døden. Frihedens forkæmper. Oplysningens fakkell. Borgerdydens gardist. Sandhedens ven.

– Herud med ham, så skal vi selv dømme om, hvem han er, råber en.

– Som i Frankrig, fortsætter en anden skogger grinende og skærer sig over halsen med håndkanten. Man rusker i håndtaget, men nogen river i lømlerne bagfra, kusken knalder med pisken, og i en pludselig åbning i vrirten skyder kareten fart, indtil den igen næsten må standse.

Nu opdager nogen i mængden den virkelige rettens betjent. Han sidder længst borte i vognen krøbet sammen i en krog, og kun ved opbydelse af deres ypperste talegaver med lovprisning af betjentens hele forhold, mens han har været vogter, lykkes det de to mænd i kareten at redde ham fra mængdens vrede.

Men alene på sædet, lige over for manden med det røde hår, sidder en kvinde rolig og uforsagt.[14] Da de er kommet forbi vagten, over broerne og passerer monumentet for bondens frigørelse, og de sidste i den følgende skare tager farvel, smiler hun til den rødhårede. Så endnu et rasende skrig ud af natten:

– Sådan gør man ikke – sådan gør man ikke i Danmark!

Det ængstelige og forknytte[15] glider af mandens ansigt.

– Kamma. Kamma, hvisker han, griber kvindens behandskede hænder og løfter dem mod sit ansigt.

Strækningen før det første anhalt er ikke lang. For statsfjenden, ham der før lænede sig ud ad vinduet, er det sidste mulighed for at indsuge den følelse af bevægelighed og fasthed,[16] de to hjertevenner i vognen altid har indgivet ham. Han ser ud i natten med rejst hoved og forsøger at le, mens han tænker på sine forfølgere;[17] ikke dem, der nys løb og råbte på gaden, men dem, der sidder fast i kancelliet, klamrer sig til gamle privilegier, flokkes om kronprinsen.

Ordener hænger man på idioter, som får steg for at bide demokrater...

Hans mund former de velkendte ord – kunne de have kostet ham livet? Som den gang med Struense, der ville reformere.[18] Først hånden, der skrev lovene. Så hovedet. Bumpet fra de parterede kropsdele, når de blev kastet ned i kærren. Han var en stor knøs den gang. På Fælleden.

– Nu bort med alskens politik! Kamma rører ved hans skulder. – Vort evige venskab blev knyttet ved sandhedens alter,[19] og vi ses igen, ja, ses jo igen. Hun

taler indtrængende om hans elskede efterladte, jo, han *kommer* tilbage, og de skal passe godt på den lille Johan Ludvig i mellemtiden og opdrage ham i frihedens hellige navn.

Han lægger hendes hånd på sit bankende hjerte og trækker langsomt handsken af, kysser den og gemmer den ved sit bryst.[20]

– Deres blomstrende have om sommeren, Kamma, som De opdyrker fra stengård til Eden[21] ... den skal jeg evigt mindes i Paris' stenørken. Og glem ikke Deres stue – Deres salon! – med aftenselskaberne! med eftermiddagsteen! Dyrk de nye med Deres tryllehænder,[22] men husk, alle blomsters kærlige veninde! [23] også os gamle.

– Heiberg, Heiberg. Leende ryster hun på hovedet, mens hun trækker den anden handske af og rækker den til manden med det røde hår.

– Rahbek skal nok huske alle – ikkesandt, Rahbek?

Den tiltalte siger ikke noget, og ud fra hans vejrbidte ansigt og den grove, stadig let fugtige frak[24] skulle ingen komme på, at her har vi for os det litterære livs altforbrødrede førstemand: [25] Danmarks første professor i æstetik, som fra sit studerekammer udsender antologier med moderne og klassisk litteratur og skriver lærebøger, litteraturhistorie og teaterkritik. Som er oversætter, historielærer og dramaturg, og hvis rastløse skaben gør ham til poet, prosaist og dramatiker. Som må forfatte hundrede ark om året, hvis han vil leve af sin pen.[26] Som arbejder tretten timer om dagen, forelæser i fem, skriver og redigerer Danmarks førende tidsskrifter *Minerva* og *Den danske Tilskuer* hver uge, stryger gader og landeveje mindst to gange daglig mellem hjemmet ude på Frederiksberg og byen inden for voldene, hvor i disse år især Christianis Institut lægger beslag på ham.[27] Men også løbende forretninger, kommissionsmøder, teatret, klublivet med de mange frie ord og drikkeviserne ... mesterdrikkerens mestersange ... [28] Dog – nu ikke så meget mere klubberne – og ungdommens Sturm und Drang med Werther bestandig i lommen er afgjort forbi; nu er han mere hjemme i Bakkehusets lyksaligheder med Kamma, det levævæld, hvoraf al hans lyksalighed flyder. Det er derfor lykken og han lærte hinanden at kende, det er på grund af Kamma, ægtet under beskedne former på en fredag med to vanddrikkere som vidner, men elsket så meget mere beruset som lykkens gesandt, der dæmper den rahbekske ulvenatur, bærer over med ham, når han er vanskelig, vranten og opfarende, og belønner ham med kys for hans utrættelige og ømme tilbedelse.[29] Hun og han – men mest hun! skal gøre Bakkehuset til et himmelsk

rige, hvor rang og rigdom ikke gælder, og mennesker bliver vejede efter ganske andre regler end i den øvrige verden.[30]

Men også den lykke har han, der ligger i at tænke ret, følge fornuften, tro på oplysningen, kæmpe for sandhed og tolerance.[31] Den lykke er som kærlighedens ubetalelig, og ubestikkelig skal Rahbek holde fast ved sine anskuelser, som han brænder for, og aldrig – aldrig! sælge sin ret til at udsende *Minerva* og *Den danske Tilskuer* eller give køb på sandheden for et søvnigt kald i en landsby[32] og dér prædike himlens lykke for den lykke, som nu regnes for selvindlysende af fremskridtets tænkende og følende mænd: at alle er skabt lige med umistelige rettigheder til liv, frihed og stræben efter lykke.

Tolv er de, siger sladderer, tolv mænd, som den nye lov fra september er skrevet for, og gennem den skal de som Heiberg dømmes for også det, de har sagt og skrevet før denne lov[33] – deres hele synderegister skal trækkes frem, og de skal stilles til ansvar for, hvad der engang var lovligt, og de skal dømmes til livsvarig censur,[34] til landsforvisning eller til at lide døden for at forhåne den monarkiske regeringsform eller for tilskyndelse til ændring af den eller til oprør imod den.[35]

Men hvordan er det så egentlig nu med det land, han skal til, vennen? Gælder dér fornuftens ret efter Bonapartes 18. brumaire, da han med ét slag tiltog sig magten over armeen? Med spydstagens ret ophøjede sig selv til hersker over den lovgivende og udøvende magt og indførte, også dér, pressetvangslove![36]

Skal Heiberg dér, som nys hér, skåle for meningsfriheden,[37] fordi frihed til at ytre sig er lænket? Tør man tro, at alt dette ikke forvansker almenånden, almenstemningen og almenbegreberne og sætter fornuft, oplysning, tolerance og menneskelig lykke hundrede år tilbage?[38] Kan *Bonaparte* virkelig komme til at rime på *la liberté*?[39] – et lige så klodset rim som umulig tanke?

Er det hele kort sagt blot blevet *aliter, non aliud* – anderledes, ikke noget andet?[40]

Dobbelt smerter derfor Heibergs forvisning til et Frankrig nu uden styrke til at virkeliggøre republikkens idealer i den skønne Constitution fra 1795, hvor han, Knud Lyne Rahbek, fandt sin stadige trosbekendelse:

Nul n'est bon citoyen, s'il n'est bon fils, bon père, bon frère, bon ami, bon époux.[41]

Han siger ikke ordene højt – tankerne gærer i hans bryst, så han ikke kan få noget frem. Og Heiberg over for ham er på sin måde lige tavs, mens han tilsyneladende samtaler med Kamma. Heiberg – – – *Petrus* Andreas Heiberg, som han, *Canutus* Lyne Rahbek for evigt skal være forbundet med fra den dag, de begge blev skrevet i protokollen fra den 18. februar 1777, da de som de første bestod den store filologiske prøve.[42] Men nu er de tavse. Begge. For ligesom et gammelt ægtepar ved de to mænd, hvad den anden af dem tænker, mens vognen i sagte mag ruller ad den hullede vej mod den sønderrivende afsked.[43]

Ingen er god Borger, naar han ikke er god Søn, god Fader, god Broder, god Ven, god Ægtemand.[44]

Disse var ordene, han satte i sin revolutionsroman – sin historiske roman – med en hilsen til Petrus – vennen, som nu har skrumplet de første kilometer ad den lange vej til revolutionens fædreland ... og forræderiets ... så meget ondt i vente efter så meget ondt ...

Skal det dog alt sammen have været forgæves?

2. Revolutionens død

I sine erindrings femte og sidste bind fra 1829 fortæller Knud Lyne Rahbek (1760-1830), at hans og Karen Margarete Rahbeks (1775-1829) ”endelige Farvel” med vennen Peter Andreas Heiberg (1758-1841) blev taget ved Slotskroen nær hjemmet i Frederiksberg om aftenen den 7. februar 1800.[45] Det er der næppe grund til at tvivle på.

Derimod er der i ovenstående fremstilling, som gør krav på sandsynlighed, begået nogle enkelte friheder i forhold til kilderne – dette for på få sider at kunne formidle et levende og perspektivfyldt billede af afskeden. Kilderne udgøres, ud over nogle standardværker, i vid udstrækning af Rahbeks egen udførlige beskrivelse i erindringerne niogtyve år efter, hvor han på over et halvt hundrede sider ikke blot redegør for selve aftenen den 7. februar 1800, men også for en mængde omstændigheder omkring den.

For eksempel fremgår det, at ”[...] hendes [Kammas] og Heibergs hele Samtale var om den overhængende Adskillelse, om Giensamlings Haabet, som

hun ikke vilde opgive, om hans elskede Efterladte [...]”. Men at ordene skulle være faldet som i ovenstående er rent gætterier, for her, som andetsteds i sin prosa, er Rahbek karrig med replikker.

At Heiberg ”[...] til Øieblikkets Minde lagde Beslag paa en Handske af min Kones, som han end til denne Dag giemmer, hædrer, og i hans Brevvexling med denne sin trofaste Veninde, indtil den allersidste Tid, idelig har nævnet [...]”,[46] er nok uomtvisteligt, men at det foregik præcis som beskrevet i forrige afsnit, kan der rejses tvivl om.

Erindringerne redegør udførligt for Rahbeks angst og uro, som er vel grundet i det ophidsede og talstærke opløb omkring kareten, i forvekslingen af ham med retsbetjenten og i hensynet til Kamma, hvis uforsagthed i eksplosive situationer imponerer ægtemanden.[47] Hvilke tanker der herudover rumsterede i hovedet på Rahbek med det ”umættelige Behov for Samtale”,[48] men som i erindringerne redegørelse til forskel fra Kamma og Heiberg intet ytrer under ”hele denne eventyrlige Kiørsel”[49] – det ved vi intet om.

Dog er der meget – også afrejseepisodens kontekst i erindringsbillederne – der taler for, at omdrejningspunktet kan have været den store revolution i Frankrig, i hvis dønninger i det fjerne Danmark vennen nu landsforvises. Og er det urimeligt heri at blande hentydninger til Rahbeks nylig udgivne roman om denne revolution, hvis vej mod reaktion og restauration nu synes uundgåelig? Ja, kunne man ikke med god grund hævde, at nu var revolutionen død og revolutionstiden ovre – var historie? Som *sådan* – som *historie* – skulle den dog i årene fremover stadig være af interesse for Rahbek, der ifølge Werlauffs anmærkninger citeret i *Rahbek og Bakkehuset* ikke blot havde Napoleon på sin top-tre hadeliste,[50] men faktisk fremmede danskernes kundskaber i revolutionshistorie gennem sin deltagelse i de ”saakaldte Examensdeputationer” (1805-11), hvor han altid stillede spørgsmål om ”Revolutionerne i den gamle og den nye Verden”. [51]

Så vidt om nuet og om den tid, der skulle komme, men tænkte Rahbek dér i kareten lidt *tilbage* i sin egen personlige livshistorie, kunne han sagtens finde grunde til at frygte vand og brød, tugthus, censur på livstid, landsforvisning, henrettelse...:[52]

Som da han var blevet tiltalt for at have bragt Heibergs vise ”Vor Klub er dog en herlig Sag” i *Den danske Tilskuer* nr. 43 den 9. juni 1794.[53] Alvorligt nok for Heiberg blev dét – han inkasserede en dom og skulle bøde 300 rigsdaler. At denne ”Vise den 2 Junii 1794”[54] var hans, og at han bar dommen, var udenfor

diskussion, men det er værd at bemærke, at havde Rahbek ikke på grund af nogle fejlbedømmelser og misforståelser, som han over tyve sider i erindringerne udførligt gør rede for, bragt visen, ville myndighederne have ignoreret den ”som en Privatsag”. [55] Men nu var skaden altså sket: visen havde bevæget sig fra privatsfæren ind i den offentlige sfære og hermed overskredet grænsen til den offentlige myndigheds område. [56] Ifølge generalfiskalens indlæg i Hof- og Stadsretten den 30. juni 1794 er det Rahbeks brøde, at han har givet visen ”en større Grad af Publicitet”. Dommen af 17. november samme år tilgodeser substansen i dette synspunkt, dog fritages Rahbek i egenskab af udgiver for ansvaret, idet forfatteren er navngivet. [57]

Han blev altså frifundet. Den gang! Men dette, som i flere år havde lignet en bagatel – hvordan ville man se på det nu, hvis sagen igen blev rejst?

Sidste år fik han så en regulær ”Næse” [58] af kancelliet for nogle forblommede vendinger i *Minerva* for april 1798 om nationalt forræderi, svindel og griskhed i skibsfarten – et yderst sprængfarligt tema i Danmark, der som neutralt land jo levede højt på krigene i Europa blandt andet gennem et ”systematisk neutralitetsmisbrug i stor stil” med Dannebrog som bekvemmelighedsflag. [59]

Den famøse passage, som afsluttede den månedlige artikel ”Historien”, lød i sin helhed således:

”Derimod er Orlogskibet Oldenborg udløbet, som Convoy for fem Øst- og Vestfarere, som ved et synderligt Vanheld samtlig føres af Captainer med engelske Navne. Haardt vilde det være, om enkelte Uborgeres mislige eller vindesyge Forhold skulde paadrage vort fredelige Fædreland, hvad det saa omhyggeligt har søgt at undgaae.” [60]

Tilrettevisningen af Rahbek var et faktum, som ikke mildnedes af hans behjertede forsøg på i næste *Minervanummer* at neutralisere og afbalancere de utilstedelige formuleringer. [61] – Men hvad værre var: Tilrettevisningen rummede en indbygget trussel, idet

”[...] denne Sag skulde staae mig aaben, hvis jeg oftere handlede mod *god Borgers og tro Embedsmands Skyldighed*.” [62]

Sagt kort: Han følte sig muligvis krænkede, men i hvert fald og nok med rette truet af denne betingede benådning, der ifølge et rygte meget vel kunne være resulteret i hans afskedigelse fra embedet som professor i æstetik.[63] For at komme denne i forkøbet valgte han så med den værdighed, der lå i først at fuldbringe sine bebudede forelæsninger sammen med professor Nyerup, og med en selvbevidsthed, der vidner mere om trods end om underdanighed, frivilligt og uden at anholde om pension selv at søge den afsked, man havde truet ham med.[64]

Afskeden bevilges den 14. april 1799, og den følges i erindringerne af den tankevækkende bemærkning, at han som skolelærer ved Christianis Institut "[...] havde fundet en *med mine Ønsker og Ævner mere overensstemmende Virkekreds [...]*".[65] – At ønsket om afsked i øvrigt rimede ilde med hans kapacitet og faglige ambitioner samt med den status, professorværdigheden gav hans produktion, som nu, efter indgåelse af ægteskabet med Kamma (31. august 1798), mere end nogensinde skulle lette fremskaffelsen af levebrødet, er evident. Ønsket om afsked ligner, som det fremføres i erindringerne, snarest en efterrationalisering med den funktion at vende et belastende problem til et gode, hvorved det nådigt forudseende i statsapparatets magtdispositioner demonstreres, her med niogtyve års forsinkelse. Men samtidig fortæller det på en indirekte måde om en eklatant tilsidesættelse af autoritetens autoritet ved at komme den i forkøbet. I tråd hermed som en dobbelttydig ytring ligger Rahbeks ejendommelige fremhævelse af det skete ved på titelbladene i tidsskrifterne *Minerva* og *Den danske Tilskuer* fra midten af 1799 at titulere sig som *forbemaende* professor, hvor han tidligere end ikke har brugt professortitlen.

Nu, efter Heibergs tiltale den 26. februar 1799,[66] efter septemberloven samme år og efter Heibergs dom juleaften, var de nye tilstande sat i relief. Nu forstod man, endelig! at det værste var i vente for hvad som helst – som for eksempel at have skrevet om "Captainer med engelske Navne" og om vindesygge "Uborgere".

Som endnu en anledning til Rahbeks voksende uro under køreturen med Heiberg kunne det, næsten som en spejling af hans egne problemer, have strejft ham, at hans nære ven og medarbejder i *Minerva*, Peter Collet (1767-1823), et par år tidligere var blevet sparket fra sit embede som assessor (dommer) i Hof- og Stadsretten. Det var sket uden lov og dom! hvad der var "uhørt i Danmark siden Struensee-tiden"[67] – og uden pension – for en artikel til forsvar for trykke-

friheden og for den anskuelse, ”[...] ”at ogsaa Embedsmanden maatte have Ret til at kritisere Regeringen” [...]”. [68] Der havde kort sagt været tale om en plædering for den uindskrænkede trykkefrihed, som var blevet indført af Struense den 14. september 1770 ved ophævelse af censuren, men siden begrænset gennem indskærpelse af forfatteransvarlighed og fastholdelse af, ”[...] at alle Skrifter, der indeholdt Injurier eller oprørske Bemærkninger, var strafværdige.”.[69] Tre år efter censurens afskaffelse blev trykkefriheden under Guldbergregimet (1772-84) yderligere begrænset med den bestemmelse, at der ”[...] ”[...] i ugebladene ikke må indføres noget, som angår staten og regeringen”.”.[70]

Men det egentlig uhyggelige ved den *epokeskabende* afskedigelse af Collet, som *Den danske Tilskuer* kalder den, var, at den efterlod enhver skribent i tvivl om, hvad det var tilladt, og hvad det var forbudt at skrive, fordi de kunne rammes af bestemmelser, der ikke fandtes i nedskrivningens øjeblik.[71]

For resten var det den samme Collet, som Rahbek efter dennes afskedigelse den 30. september 1797 med ”[...] den forbløffende selvsikkerhed der prægede den intellektuelle elite omkring de ledende tidsskrifter og klubberne [...]”, [72] havde gjort til medudgiver af *Minerva* og tilbød den halve indtægt af tidsskriftet.[73] Og det var ham og hans hustru Caroline, han mindre end et år tidligere havde helliget sin revolutionsroman,[74] som han ligefrem havde læst højt for dem i deres hjem.[75] Men kunne hans tilknytning til Collets anses for en belastning, ville så ikke den blotte udgivelse af en roman om revolutionen – så historisk den end var – kunne ende med at blive en regederlig møllesten om hans hals?

For slet ikke at tale om, at han i 1796 havde huset Malthe Conrad Bruun på Bakkehuset, hvorfra han siden flygtede til Hven,[76] da han følte sig truet af myndighederne for sin kritik af enevælden og ætsende satire over magthavernes hykleri med trykkefriheden i *Aristokraternes Catechismus*. Også det blev til en udvisningsdom – til Bruun, men da den endelig kom, befandt denne sig allerede i Paris.[77]

Ikke at forglemme det måske i virkeligheden allermest compromitterende: den ugentlige og månedlige ”[...] Begeistring [hvormed han] fulgte det republikanske Frankrigs Skiæbner og Daad [...]”[78] i *Den danske Tilskuer* og i *Minervas* faste historiske artikel; her vidner sandelig flere end tusind sider fra 1794 og fremefter,[79] hovedparten med rygende friske rapporter og dokumenter om revolutionens centrale hændelser og personer, om forfatterens personlige

engagement i revolutionens og republikkens Frankrig. Den *frimodighed*, han svor til, den *upartiskhed*, der var hans pejlemærke, den *fejhed*, han ikke ville vide af i omgangen med kontroversielle nyheder fra revolutionens arnested, mærker han nu som et iskoldt pust mod nakkehvirvlerne.

Og det bliver bare værre, når han forestiller sig, hvordan myndighederne nu kunne tænkes at vurdere *Minervas* intense dækning af debatten om trykkefriheden i Frankrig fra og med marts 1796. En lille snes dokumenterende artikler med taler og lovforslag på flere end tre hundrede sider var det blevet til – plus en fireogfyrretyvesider lang selvstændig afhandling i juninummeret 1797 til forsvar for Mich. Gottl. Birckners (1756-98) synspunkter i *Om Trykkefriheden og dens Love* (1797) med blandt andet skarpe og uforfærdede udblik til Den franske Revolutions historie. Så kom aprilnummeret 1798 med de så famøse udtalelser om ”Captainer med engelske Navne”; den efterfølgende næse fra kancelliet sved rigtignok, den gjorde ham forsigtigere, og debatten om det brændbare emne ebbede ud og ophørte. Men havde han været forsigtig nok? Var skaden allerede sket?

Eller – havde han, Danmarks flittigste pen, i virkeligheden lang snor? Dette kunne passende testes på den nye presselov med dens krav om, at forfatternavnet skulle figurere. På papiret så det strengt og uomgængeligt ud. Men måske blev overtrædelser taget med al lempe, så man stadigvæk, som i 1790, med en henvisning til anonyme forfattere kunne sno sig fra klager og anmeldelser til Københavns politimester, der var sat til at vogte over det skrevne ord.[80]

Prøvekluden for lovens fortolkning og håndhævelse blev en anonym artikel over temaet lighed for loven i *Minervas* septembernummer 1799 pænt pakket ind i titlen ”Om Følelse for Ære og Ærestraffe”. Forklaringen til dette lovbrud, bragt i parentes under indholdsfortegnelsens titelangivelse, er af en art, som en skolebladsredaktør kunne have inkasseret en lussing fra rektor for, eller som i et lystigt Nachspiel i munden på en skuespiller med sans for det groteske kunne have fremkaldt et latterbrøl fra salen; den lyder i sin helhed således:

”(Den ubenævnte Forfatter af denne Afhandling, der, inden Forordningen af 27de September udkom, var aftrykt, har gientagne Opfordringer uagtet ikke opgivet sit Navn).”

Men myndighederne har ikke humor. Politimester Cold svarer igen med et brev, som i indholdsfortegnelsen til *Minervas* næste nummer (fra oktober) figurerer med titlen ”Officiel Skrivelse fra Politimester Hr. Etatsraad Cold angaaende forrige Hæfte”; men i brødteksten er brev med overskrift med satirisk finesse placeret under rubrikken ”Bidrag til Litteraturen”. Budskabet, formidlet som citat direkte fra Det kongelige danske Cancellie, er det imidlertid ikke til at tage fejl af: Ganske vist bliver nummeret med den formastelige udeladelse af forfatternavnet ikke konfiskeret, men for fremtiden skal loven overholdes til punkt og prikke.[81]

Indtil da havde det været svært for Rahbek at tage loven om trykkefrihedens begrænsning alvorligt. Med gøgleriets blanding af skæmt og alvor fremstår han i *Den danske Tilskuer* tre dage efter den 27. september som den lovlydige borger, der ikke kan bringe en anonymt tilsendt artikel om, at samtlige medlemmer i klubberne skal gå sammen om at ophæve deres klubber. Efter diskussion og tilbagevisning af absurde synspunkter i den ikke bragte artikel afslutter Rahbek med at efterlyse forfatteren til den ovenfor omtalte anonyme *Minerva*-artikel fra september (som ifølge tidsskriftets praksis først trykkes og udkommer i oktober); begrundelsen er den, at han ikke ønsker at pådrage sig ”uforsætnig Ansvarlighed”. [82] At efterlysningen, gentaget med petit sidst i *Den danske Tilskuer* nr. 80 den 14. oktober for at ”sætte Udgiveren i Stand til at efterkomme Presselovens 19de Artikel”, [83] åbenbart heller ikke giver resultat, og at den derefter trykkes, anonymt! ved vi allerede.

Det ved politimester Cold også – om ikke af anden grund, så fordi Rahbek har tilsendt ham numrene 76 (fra den 30. september) og 80 (fra den 14. oktober) af *Den danske Tilskuer*, hvilket Cold ikke undlader at gøre opmærksom på i sit brev i *Minerva*. Men i stedet for en analyse af Rahbeks tvetydige holdning og respektløshed, som må have fået hans frisindede læsere til både at gyse og le, formidler Cold en iskold ordre fra kancelliet om lovlydighed. Hermed er grundskuddet affyret mod netop den respektløshed, der var livsnerven i *Den danske Tilskuer* og i *Minerva* og i samspillet mellem dem. Flagskibene for den frisindede debat i Danmark holder sig flydende i endnu nogle år, og genoplivning under andre navne forsøges, men, helt forståeligt og almindelig anerkendt, uden at de når deres fordums gejst og storhed.

Det sidste aner Rahbek måske allerede dér i kareten, og at han for sidste gang i sit liv har slået gækken løs, kan den eksplosive stemning på Københavns

gader hin aften have givet ham grund til at frygte. Samtidig har han nok fået en helt ny, meget konkret forståelse af et par ti år gamle verselinjer i en hyldestsang til majestæten; her går satirisk-subversive ytringer hånd i hånd med traditionel kongerøgelse, der, som mange gange både før og senere, bliver brændt af for at festligholde Christian VII's fødselsdag den 29. januar og lægge op til en "Skaall" i bægre fyldt "til bredfuldt Maal". De kontroversielle linjer, som turde referere til den franske revolutionshelt Camille Desmoulins kendte pamflet "Discours de la lanterne" (se side 167) og som uklædeligt driver gæk med en udbredt lynch-mentalitet, "Lygtepæls-Justice", [84] lyder i al deres forfærdende enkelhed således:

"Hænges paa en Lygtepæl,
Er det Frihed eller Held?" [85]

Ja – og så til sidst den sag, der vel egentlig var den første i den række, der bandt ham og Heiberg til et skæbnefællesskab: Sagen om den engelske minister. Den startede med pseudonymet Simon Sandrues lille perle af et smædeskrift i *Den danske Tilskuer* fra mandag den 17. marts 1794; udgangspunktet var den frygtelige brand på Christiansborg Slot.

"For den Summa, som nu brænder, kunde Danmark have ført Krig med Frankrig i tre Aar.",

lader Simon Sandrue en tilskuer med et fremmed tungemål, "et Øjeglasi i Haanden" og "en Diævels Glæde over Ilden" udbryde; ydermere ønsker Simon Sandrue denne persons portræt forevigtet i sit "[...] *Billedgallerie over berømte Skurker*; siden dette saa omtrent vil være det samme, som at kagstryge ham *in effigie* [...]". [86]

At rygten ville vide, at der med den fremmede person med øjeglaset sigtedes til den engelske minister var uafviseligt, men hvem skulle have kunnet drømme om, at denne minister, gesandten Hailes, ville have været så hovedløs at fordre oprejsning hos Bernstorff og sag anlagt mod Rahbek som *Den danske Tilskuers* udgiver? [87] Det farlige i at bringe karikaturer skulle sandelig ikke undervurderes!

Mindre end halvanden side havde Sandrues artikel fyldt, derefter kom Rahbeks eget udglattende, fem gange så lange vedhæng. [88] Men denne

sikkerhedsforanstaltning havde været til ingen verdens nytte, for nu kom indkaldelsen til det timelange forhør i Hof- og Stadsretten, anspændingen som sprang noget inde i hovedet på ham, det sidelange brev på fransk til excellencen Bernstorff med udsagnet om, at han, Knud Lyne Rahbek, selv på sit hoveds bekostning ville og måtte bære ansvaret for artiklen, som efter alle beregninger burde have passeret som en bagatel, og hvis forfatter han hverken ville eller kunne røbe.[89]

Men godt slap han fra det, og han holdt tæt, gjorde han – røbede intet om, at Simon Sandrues sande identitet var Peter Andreas Heiberg. Det blev til pure frikendelse, men dette til trods fulgte ”fleeraarig Miskiændelse og Forfølgelse”. [90] Så rystende var sagen, at han treogtredive år sener i sine erindrings fjerde bind må bruge tyve sider [91] på at endevende den og retfærdiggøre sig, og, som Anders Sandøe Ørsted siger, tabte Rahbek ved denne sag ikke blot Bernstorffs ””Bevaagenhed, men ogsaa hans gode Mening.””. [92]

Alt i alt har Rahbek derfor næppe haft grund til at tvivle på, at hans og *Minervas* og *Den danske Tilskuers* navne stod prentet med store bogstaver på generalprocureuren Christian Colbjørnsens ””sorte Tavle””, [93] og at han frygtede for konsekvenserne.

Formodentlig med al ret efter hvad man kan aflæse af Colbjørnsens kommentarer i en marginalnote til regeringens udkast til septemberlovens paragraf 6, hvor der for løgnagtige beretninger om statens tilstand eller regeringens beslutninger foreslås en strafferamme på fra to måneder til to års forbedringshusarbejde – en straf, som ligestilles med landsforvisning i fra tre til ti år. Som eksempel på forseelser nævnes:

””Om nogen vilde søge at indbilde Medborgere, at den kongelige Families Underhold opslugede den største Del af Statens Indkomster, eller at Regeringen lod konvojere Skibe eller Gods, som ikke efter Traktaterne kvalificerede sig til at beskjærmes af det danske Flag””. [94]

Den første forseelse står Heiberg utvivlsomt for, og kan den anden sigte til andet end bemærkningen i *Minerva* fra april 1798 om orlogsskibet Oldenborg, der konvojerer skibe ført af ”Captainer med engelsek Navne”?

Sikkert er det imidlertid, at Heibergs dom den 24. december 1799 efter en lov, der var givet tilbagevirkende kraft, [95] og det perspektiv, den gav Rahbek på

sig selv og på hele den politiske situation i såvel Danmark som i Frankrig, rystede ham i en sådan grad, at han isolerede sig med sin kummer, ”leed, taug, og græmmedes.”.[96] Men ikke nok med, at han i forhold til sine nærmeste bogstavelig taget mistede målet; som offentlig person besluttede han sig ligefrem til ”at unddrage sig” den statusopgørelse, som læserne af *Den danske Tilskuer* med rette havde kunnet forvente sig af ham ved århundredskiftet, idet han ”benyttede sig af” den standende tvist om det rette årstal for et århundredes afslutning.[97]

Men ikke alene *standsede* Rahbek således tiden ved at skabe sig den form for *time out*, som jo senere er blevet et velkendt indslag i såvel sportens verden som i det politiske liv.

Han *afsluttede* den på en måde også, idet den generøst beskrevne episode om vennens dom og udvisning udgør de sidste effektfulde afsnit i erindringerne femte og sidste bind. At et længere liv, Rahbek dør den 22. april 1830, ville være resulteret i flere bind og en fortsættelse af hans egen personlige historie i samfundets store historie kan naturligvis ikke afvises. Men er det ikke en tanke værd, at han i sidste bind i et særskilt afsnit, det eneste sådant i hele erindringsværket, og helt uden for kronologien, beskriver Kammas død (den 21. januar 1829) og således sikrer denne sin alderdoms vigtigste og smerteligste begivenhed for eftertiden? [98]. Genoptagelsen af den kronologiske fremstilling efter det halvt hundrede siders lange og medrivende fortalte afsnit om bortgangen sker under overskriften ”Fordums Leveaar”.[99] Positionen for iscenesættelsen af erindringerne forekommer hermed accentueret, idet de jo ikke blot er skrevet i den egne gravs nærhed, men ifølge overskriften skal omhandle et definitivt afsluttet kapitel i livet betragtet med den yderste distance.

I sammenhæng med disse betragtninger om afstand, ophør og tavshed skal vi kaste et blik på de indledende overskrifter til erindringerne. Vi konstaterer hurtigt, at første dels overskrift, ”Erindringer af mit Liv”, er identisk med hele erindringsværkets titel. Men det er her interessant, at overskrifterne til del to, tre og fire: ”Mine Vandreaar”, ”Mine Prøveaar”, ”Mit Livs Crisis”, med femte dels: ”Mine Leveaar”, synes at munde ud i tilkendegivelsen af en afslutning på hans levnedsbetragtning – for hvad kommer andet end døden efter leveårene? Denne opfattelse finder støtte i P.L. Møllers udsagn om, at med erindringerne femte bind er beskrivelsen af ”den vigtigste Deel af hans [Rahbeks] offentlige Liv” afsluttet.[100]

Med ovenstående vækkes og pirres den tanke, at for Rahbek er med revolutionens død livet og historien i en vis forstand tilendebragt.

3. Venskabet død

Netop døden nævnes på en bemærkelsesværdig måde i Rahbeks afsluttende hilsen til Heiberg i det brev, han skriver til ham på den syvende dag efter deportationen:

”Hilsen, Høiagtelse, og Broderskab indtil Døden
Rahbek.”[101]

De tre sidste ord kan næppe tolkes som en konvention i gæld til Velfærdskomiteens motto: ”Liberté, Egalité, Fraternité ou la mort.”[102] Det ville gøre dem mindre personligt forpligtende og ikke passe ind i sammenhængen. Rahbeks præposition ”indtil” i stedet for konjunktionen ”eller” er tværtimod et skærpet udtryk for forbrødring uden mulighed for fravalg og alternativer. Denne markering af den yderste grænse for menneskelig forpligtelse og formåen indgår i en meningsfuld sammenhæng med, at Heibergs dom og deportation to gange har fremkaldt reaktioner så stærke hos Rahbek, at han ikke har oplevet noget lignende:

””Paa min Borgerbane har intet knuust mig, uden det Slag, der ramte Dig [...]””,[103]

skriver han i nævnte brev.

Og i beskrivelsen af sin frygt i forbindelse med turen i kareten noterer han, at han ikke siden barndommen har været ”saa ængstelig og forknyttet”. [104]

På overfladen er alt således en bekræftelse af det inderligste venskab, men læst i konteksten er bemærkningen ”Broderskab indtil Døden” ikke uden tvetydighed. Man kunne ligefrem hævde, at den er et signal om, at venskabet død *er* indtrådt.

To forhold taler for dette:

For det *første* træder Rahbek ikke ”med aabent Visir” i skranken for Heiberg, da dommen er faldet[105] – hvad han i øvrigt heller ikke gjorde, da Heiberg den 26. februar 1799 blev sat under tiltale for bl.a. ”Sproggranskning”; i erindringernes femte bind lægger han snarere afstand til ham,[106] og i *Den danske Tilskuers* bringer han efter dommen et af ham selv fordansket *mindedigt* over den svenske skjald Kellgren (Rahbeks stavemåde for Kellgren).[107] En del af hans forklaring i erindringerne til denne fremgangsmåde, som bliver fremhævet som en støtte til vennen, men som samtidig ved at pege på døden paradoksalt tager skikkelse af en anerkendelse af dommen, lyder sådan:

”I det jeg vedkiender mig, at det var mit Ønske, mit Forsæt, og min Forventning, at Heibergs Uvenner skulde tage dette Stykke [om Kellgren], som det var meent, og see, at det ikke var Frygt for *deres* Ugunst eller Vrede, ikke Forsagelse af min Ven, naar jeg ikke, som jeg vel ved foregaaende Leiligheder havde gjort, med aabent Visir traadde i Skranken, og idet jeg gientager, at de 30 Aar, der siden den Tid ere henrundne, at hans hele Færd og Forhold i de forskiellige Stillinger, hvori jeg siden har havt Leilighed at vogte paa hans Skridt, langt fra at forandre eller forvanske det mindste af denne min Forestilling om ham, meget mere har bestyrket og stadfæstet den, tager jeg ikke i Betænkning at tilføie, at saa rede jeg er til at vedstaae og forfægte min Dom om ham, saa ubeføiet og uberettiget erkiænder jeg mig til Stemme angaaende hans Sag, og den Dom, der fældedes over ham, og som han underkastede sig.”[108]

Den sidste bemærkning er næsten som salt i et dræbende sår, for hvad andet kunne Heiberg have gjort? At han kom til at stå som martyr for sine anskuelser er der flere vidnesbyrd om,[109] men var martyriet faktisk hans ønske? Afstod han med andre ord fra en appel af dommen fra Hof- og Stadsretten til Højesteret, oprettet den 14. februar 1661, fordi den kunne være resultatet i en anden og mildere dom? Og ønskede han overhovedet en sådan? Schwanenflügel skriver herom:

”Man lod [ved dommens forkyndelse juleaften 1799] dernæst spørge, om han ønskede Dommen apelleret. Men han afviste det: dels vidste han, at det Par Assessorer, som vare hans Venner, af delikatesse vilde træde ud af

Retten, naar denne Sag kom for, dels følte han sig overbevist om, at de øvrige enten vare Colbjørnsens Venner eller Skin-Venner; desuden ønskede han ikke, at den højeste juridiske Instans muligvis skulde bekræfte en Dom, som hans Hjærte sagde ham var moralsk uforsvarlig.”[110]

Ved at modtage dommen beholdt Heiberg endvidere ”[...] i min faveur en Præsumption [formodning] at kunne have blevet frikjendt i sidste Instans [...]”. [111]

På baggrund af det foreliggende kan det afvises, at Heiberg lod sig drive af ønsket om et martyrium; at han fik det, er en anden sag.

Og Rahbek, den professionelle meningsmager, som på trods af sin lovprisning af vennen med det mindste sving af sin pen undlader at anfægte dommen, men tvært imod skynder sig at vaske hænder som ubeføjet og uberettiget til at have en mening om den – havde han i virkeligheden ikke grund til også at være lettet over afrejsen af den mand, der objektivt set var en belastning for ham?

Ud over dette er det for det *andet* værd at bemærke den omstændelige forklaring på, at parret Rahbek kørte den sidste tur i kareten med Heiberg. Havde man som læser af erindringerne forventet brændende følelser af glæde, taknemmelighed og stolthed over at være de udvalgte, bliver man skuffet; de vigtigste ingredienser i Rahbeks ræsonnement er ikke sådanne subjektive udladninger, men jeremiader om gnavne og uforskammede hyrekuske, der på grund af deres daglige kunder ikke vil for sent hjem om aftenen, en på mystisk vis forsvundet seddel med Heibergs forslag om, at de *derfor* kunne køre med ham, samt et omstændeligt ræsonnement omkring en i invitationsøjeblikket højst hypotetisk situation, hvilket netop på grund af dets helt overflødige dementi af Heibergs ikke retskafne intentioner kaster et suspekt skær over ham:

”Sin sidste Aften ønskede Heiberg at tilbringe med dem, det smertede ham meest at skulle forlade; mellem disse var min Kone og jeg; da vi imidlertid var ved vor udenbyes Bolig i den Nødvendighed, at afslaae alle kiøbenhavnske Aftenindbydelser, for ikke at have evindeligt Vrøvl med Hyrekudske, der ved disse Langveistoure altid vilde skrive os for, hvad Tid vi skulde bryde op, at de betimelig kunde komme hiem til deres daglige Kunder, skrev Heiberg mig en Sæddel – som desværre, saa fuldstændig jeg

end har vor øvrige Brevvexling, er mig forkommen – hvori han lod mig vide, at vi bekvemmelig kunde køre ud med ham i den Kareth, der skulde bringe ham til Slotskroen, hvor en Ven, der havde tilbudt sig at følge ham til Beltet, ventede ham med sin Eqvipage, og tog da min Kone og jeg med Tak mod dette Tilbud, for at kunne have ham saameget længere, saa godt, som til Allersidst, og for os selv, og faldt os ikke mindste Betænkelighed ind derved, ligesom og dette Tilbud fra Heibergs Side er mig det allerubedrageligste Vidnesbyrd, at han ikke havde mindste Forestilling om Muligheden af det paafulgte Opløb, da der sikkerlig var faa Mennesker i Verden, han nødigere vilde udsat for Allerringeste Ubehagelighed, end min Kone, og det især, naar det ydermere skeede for hans Skyld.”[112]

Kontrasten mellem Rahbeks tvetydige og valne holdning og slutningen af Heibergs forbeholdsløse venskabsytring dateret den 7. februar 1800 i Rahbeks stambog er slående:

””Vedbliv at være, hvad Du nu er, min Ven, saalænge jeg bliver, hvad jeg hidtil har stræbt at være, Sandhedens Ven, og lad os kunne lee ad Forfølgelser, og stedse med opreist Hoved see vore Fiender og Forfølgere under Øine.””[113]

Ved i erindringerne at citere fra stambogen smykker Rahbek sig med vennens utvetydige kampgejst og hans bestemmelse af venskab som en fælles, åben strid mod fjenden. Men han lever ikke op til nogen af delene. Revolutionær broder *har* han været ”indtil Døden”. Den er nu indtrådt, men med håb om nyt liv for Rahbek, og det skal paradoksalt komme i samspil med netop den magt, der udviste Heiberg. I det allerede flere gange citerede brev til Heiberg finder vi et ræsonnement, der næsten kunne stå som Rahbeks programerklæring om at fortsætte sit arbejde i oplysningens tjeneste, men mere forsigtig og under skyldig hensyntagen til de givne magtforhold, som et ubehageligt politiforhør[114] efter karetturen den 7. februar kun accentuerede:

””Vort danske Cancellie kan ingenlunde have foresat sig at ville standse Almeenskriverens Skrift. Mændene tænker lyst og værdigt, de elske fornøftig Frihed. De skønne meget vel, at Sandhed aldrig bliver Sandhed, uden

ved sin egen gennemtrængende Kraft, som skal udvikles, og forklares, men ikke paatvinges.””[115]

Tankeeksperimentet: at Rahbek havde tonet rent flag som revolutionær, stillet sig på Heibergs side, som han krævet revolutionens ”grundsætninger gennemført også i Danmark”[116] og fået en udvisningsdom er fascinerende, fordi betingelserne for udviklingen af kulturlivet i Danmark efter århundredskiftet uden Bakkehusets salon[117] med Kamma som spirituel primus motor og Rahbek som fundament – denne allestedsnærværende skønånd, ”[...] kittet, der holdt sammen på en mærkelig tidsalder.”[118] – da ville have været radikalt anderledes.

Men er det – i lyset af den forfærdelige forskrækkelse, *stunden* påvirkede ham med – egentlig så mærkeligt, at vi efter den 7. februar 1800 i visse henseender finder en anden, mere tilpasset Rahbek? For hvordan skulle han egentlig kunne bevare sit revolutionære engagement, når idealstaten Frankrig ikke længere var noget ideal? At kalde sig republikaner ”i de franske Anliggender” efter Napoleons magtovertagelse var jo ikke blot patetisk, men også i hans egen forståelse uden fremtid.[119] Så var der – med septemberlovens risiko for fx en udvisningsdom[120] eller ”livsvarig censur” efter én enkelt dom[121] – trods alt mere fornuft i at satse på at være ”i mit Fædreland Loyalist”;^[122] det gjaldt med andre ord om at agere kongetro og ikke diskutere hverken statsforfatningen eller statens styrelse, forhåne kongehuset, bespotte gud, fornærme fremmede magter i venskab med kongen, skumle over regeringen eller krænke sædeligheden.[123] Der skulle virkelig en vel doceret selvcensur til fremover at kunne dyrke oplysning og tolerance.[124]

Her fra er der langt til de frihedsforestillinger, som hylides i Prams *Minerva*-artikel ”Over den 14de Skaal” fra august 1791, hvor Danmark sammenlignes med Frankrig og fremstår som et land, hvor revolutionens hovedkrav om indvånernes frie og lige rettigheder, for hvilke der er utilsløret sympati, allerede *er* opfyldt.[125] – I de nye, vanskelige tilstande kunne Ludvig Holberg (1684-1754) med sin paradoksale blanding af frimodige opgør med autoriteter og ubetingede respekt for *Kongeloven* (1665)[126] meget vel have tjent den belæste Rahbek til forbillede.

Kort sagt har den historiske udvikling løst Rahbek ud af det dilemma mellem ”den franske Frihed” og hans ”idelige Lovtaler over den danske Regiering”,

som Heiberg spottende fangede ham i i et brev af 1. september 1795,[127] der gav udtryk for en alvorlig krise i deres indbyrdes forhold (se side 109 f).

Rahbeks plads var derfor indlysende i Danmark sammen med hustruen Kamma, men af erindringerne forstår vi, at selv om det var den nye Rahbek, kongetro og patriot, han nu måtte fremelske og dyrke, kunne han ikke helt give slip på sit gamle, revolutionære jeg.

At bebrejde Rahbek denne holdning kræver en totalitær ideologis tro på, at sandhed og broderskab kun har én vej; en sådan opfattelse kunne en Robespierre (1758-94) og Hébert (1757-94) have, men den deltes ikke af Rahbek. Det er også indiskutabelt, at ”den brændende Fakkelt”,[128] som han blev kaldt på grund af det røde hår over den sorte dragt, omkring overgangen fra 1700- til 1800-tallet led et personligt nederlag af dimensioner, og at det smertede ham, men at han til trods for et midlertidigt tab af sin ”blide glade Aand”[129] kom ud på den anden side med fornyet kraft.

Det skal påpeges, at Rahbeks holdning til revolutionen afviger fra den kurve, som ifølge Thorkild Kjærgaard kendetegner den hjemlige opinion: I dens første år hengav danske borgere sig til ”revolutionær eufori” samtidig med, at de ”priste det danske system”. Men strejker og social uro i kongeriget i 1794 er sammen med rædselsperioden samme år med til at skabe et vendepunkt mod ”næsten total afvisning”. For Rahbeks vedkommende er begejstringen for revolutionen derimod intakt til Napoleons statskup i november 1799 og den dermed følgende afskaffelse af revolutionens frihedsidealer. – Set i historiens lange perspektiv kan det tilføjes, at revolutionen, som Rahbek altså holdt fast ved til det sidste, ”[...] alene på grund af dens afgørende indflydelse på dansk politisk kultur og dansk mentalitet [må] betegnes som en af de vigtigste begivenheder i nyere danske historie.”[130]

Den tanke, der ved afslutningen af det forrige afsnit blev fremsat: at for Rahbek var med revolutionens død livet og historien i en vis forstand afsluttet, skal her nuanceres med tilføjelsen, at man herefter og som følge heraf bevidner hans genfødsel forankret i oplevelser af rædsel og død.

4. Bakkehus og oplysning

Helt jordnært og konkret bemærker vi i de følgende år sådanne sider hos Rahbek forstærkede, at han udvikler sig til en i samfundet højt værdsat, ordensbehængt mand af stand. Som udgiver af *Den danske Tilskuer* begynder han som tidligere påpeget først fra den 8. juli 1799 at bruge professortitlen – det sker femoghalvtreds dage *efter* bevilget afsked fra professoratet, i begyndelsen ganske vist med bestemmelsen ”forhen”, men fra den 10. juni 1800 følges navnet Rahbek af – ”Professor”!

Den samme udvikling kan aflæses af *Minervas* titelblad: Fra juli 1799 til og med juninummeret 1800 titulerer han sig ”forhen Professor” samtidig med, at den kontroversielle Collet forsvinder som redaktør; fra juli 1800 er udgiveren slet og ret *Knud Lyne Rahbek, professor*. Begrundelsen i erindringerne: at han hermed ønskede at efterleve loven af 27. september 1799 angående trykkefriheden,[131] turde være aldeles uholdbar, idet paragraf 16, som han henviser til, ud over bogtrykker og trykkested alene taler om angivelse af forfatternavn.[132]

Dermed har den accelererende titelbrug hastigt bevæget sig fra protest-stadiet til at være en klar tilkendegivelse af, at han nu vil regnes som en person af det bedste selskab. Vi genfinder den for eksempel i hans *Prosaiske Forsøg*, hvor de seks førte bind (1785-1799) end ikke indeholder forfatternavn, mens de to sidste ikke blot, lovbefalet, nævner forfatteren, men også skilter med professortitlen. – At han efterhånden føler sig alt andet end stigmatiseret af sine titler, giver i 1821 student G.L. Jacobsen anledning til en noget skinger satire over ”Ridderen Professor Publicus Ordinarius et Consistorii Assesor Rahbek”s[133] titelsyge.

Hans gennemgående ønske om at besmykke sig fremtræder også på fx titelbladene til de fem erindringsbind, *Erindringer af mit Liv* (1824-29); på de første fire præsenterer han sig som ”Professor og Theaterdirecteur, Ridder af Dannebrogen”, mens han i det femte og sidste står ophøjet som ”Etatsraad og Ridder af Dannebrogen”. Der er virkelig et stykke vej fra denne konjunkturbestemte titelbrug til radikaliteten i det Wertherpåvirkede ungdomsdrama *Den unge Darby* (1780). For revolutionsromanen *Camill og Constance* nitten år senere kan dette ungdomsværks absolutte udsagn om, at ”Lykke er Menneskets Bestemmelse [...]” og dets opfattelse af stand og formue som en hindring for dens udfoldelse, ses som en ledestjerne.[134]

Imidlertid skal man ikke se bort fra, at Rahbek ud over at besmykke sig med titler faktisk gjorde ret for sig som dydig borger i de tredive år, han levede efter Heibergs deportation og revolutionsdrømmenes ophør; det kan hurtigt

konstateres gennem en summarisk gennemgang af hans resultater som skribent, der omkring 1800 havde gjort Schultz' bogtrykkeri til Københavns største.[135] Den store ildebrand i København i 1795 skal således have givet O.J. Samsøe (1759-1796) anledning til følgende replik om bogtrykker Schultz, der havde mistet to prægtige gårde m.v.:

””Det faaer han sandfærdig snart igjen, men var Rahbek brændt for ham, saa kunde han gaae Gade op og Gade ned og spørge, hvor skal jeg faae mig en Rahbek?””[136]

Hertil kommer så Rahbeks virksomhed som den ene del af værtsparret på Bakkehuset. I *Bakkehus og Solbjerg, Træk af et nyt Livssyns Udvikling i Norden* i to bind (1920-21) har Troels-Lund givet en medrivende og overbevisende beskrivelse af livet her; den skal ikke forsøges gentaget, kun skal nogle kendsgerninger opregnes som et udtryk for, at der af Rahbeks ”to Brændpunkter – Bakkehus og Oplysning” skabes et kraftcenter, ”Perlen i Danmark” kalder Troels-Lund det, af uvurderlig betydning for den kulturelle udvikling i Danmark og Norden.[137]

Bindeleddet mellem Bakkehus og oplysning er Kamma Rahbek, og problemet, men også problemets løsning, er Bakkehuset beliggende godt et par kilometer fra Vesterport på Frederiksberg i ”[...] denne Blanding af vid Udsigt, frodige Marker, skyggefulde Haver og Skove, frit Udsyn over By, Sø og Land.”, som Troels-Lund henrevet skriver.[138] Her havde den naturbegeistrede Rahbek, der fra 1787 boede fast til leje i Bakkehuset og femten år senere købte det, [139] fundet ”[...]”det sande Land (rus verum), som hans Hjerte saa ideligt sukkede efter”.”,[140] og hertil havde han efter brylluppet sensommeren 1798 ført ”Sit livs kup”,[141] den femten år yngre Kamma som sin ægteviede hustru. Men det meste af Rahbeks vågne liv foregik mere end tre kilometer til fods ad hullede og sjappede eller støvede veje inde i København. Her, hvor han ifølge erindringerne nærmest var en institution med daglige, faste rutiner, almenkendte vaner og forudsigelige steder at træffes,[142] passede han sit professorat. Her trak, med to ord, *teatret* og *klublivet* med drik i glade lag, læsning af aktuel litteratur og frie politiske diskussioner; medlemmerne i disse selskabeligt-litterære klubber, som højest omfattede to-tre hundrede personer,[143] fandt emner til aftenens samtale i klubben i tidens flor af blade og tidsskrifter.[144] Her plejede Rahbek personlig

omgang med vennerne og fandt inspiration til sine utallige artikler. Her havde Kamma ingen adgang.

Kammas koncept for at få en gemal ikke blot af navn, men af gavn, er enkelt. Med forbehold for det politiske flytter hun det liv, som fascinerer gemalen og hver aften sender ham småfuld og udmattet hjem, fra København til Bakkehuset. Sagt kort havde hun (men ikke uden Rahbeks opbakning!) begavelse til at gøre den tidligere landevejskro til ”det centrale miljø for dansk litteratur omkring 1800”,[145] ”et samlingssted for den unge generations forfattere og skønånder”,[146] ”[...] mere kreativt og socialt frodigt end, hvad der gik forud og kom efter.”.[147]

”Rahbek var [skriver Troels-Lund] det milde, glade Velkommen, alles Ven, der som en muntert rislende Kilde fordringsløst klukkede Underholdning og Anekdoter. Hans Viden, Kundskabsfylde og utallige Interesser gjorde ham derhos til en paalidelig Underbund for, hvad Emne der ønskedes drøftet. Han var ligesom Jordbunden, Grunden derude. Men hans Hustru var Havens og Hjemmets ypperste Blomst, der voksede deri.”[148]

Med leksikonets tørre tale:

”Hun havde vidtstrakte intellektuelle og kunstneriske interesser, talte og skrev de europæiske hovedsprog og kendte deres litteraturer, dyrkede sjældne blomster i haven og forfinede husets interiører og måltider til en hjemmelivskultur, der blev et forbillede for periodens borgerskab.”[149]

Men alt dette havde ikke hjulpet hende uden hendes enestående talent for konversation, som kunne binde mennesker af forskellig opfattelse sammen i følsomme og udbytterige samtaler, som hun ved eftermiddagste og aftenselskaber styrede med sin ”omsorgsfulde interesse” for hver enkelt.[150] At klubberne inde i København efter septemberloven tabte betydning som fristed for tanke og tale har naturligvis befordret hendes bestræbelser.

Bakkehuset bliver da et hjemsted for skønånder og lærde fra det gamle og nye århundrede, som vil samles under afslappede former og føre frie diskussioner om tidens problemer. Der er naturligvis Rahbeks gamle venner og klubbrødre, hvis politiske patos blegner med Rahbeks, men ud over mænd af denne

årgang kommer hurtigt det unge kuld, som besvogringen med en ung, teatergal mand med skrivekløe, Adam Oehlenschläger, var et vigtigt element i; i denne forbindelse kan også nævnes svogerskabet mellem den senere nationaldigter og en ung jurist fra det fjerne Langeland, Anders Sandøe Ørsted, som i 1850'erne blev landets premiereminister, og hvis bror Hans Christian, også en kær Bakkehusgæst, er en af Danmarks fremmeste videnskabsmænd.

I øvrigt er det ikke opgaven her at opregne de fortjenester, den intellektuelle og kunstneriske elite med Bakkehuset som mere eller mindre fast tilholdssted indlagde sig i dansk åndsliv, specielt indenfor litteraturen. Skal man tro J.P. Mynsters nekrolog over parret Rahbek, lod Kamma ””[...] Kjøbenhavn komme ud til sig; thi virkeligen var der i de dannede Kredse kun meget Faa, som ikke i det mindste een eller anden Gang havde været paa Bakkehuset [...]””.[151] En liste med nogle af de vigtigste navne er i sig selv overvældende, og her må vi, trods Kammas fortjenstfuldhed, ikke glemme indflydelsen fra husets gemytlige vært, den rastløst talende og skrivende Rahbek, som havde ”[...] det Held at være Ven saa at sige af alle dygtige og hæderlige Mænd paa hans Tid [...]””.[152] En top-tyveliste over venneskare og Bakkehusgæster ordnet efter fødselsår kunne se sådan ud:

W.H.F. Abrahamson (1744-1812)
Thomas Thaarup (1749-1821)
Christen Pram (1756-1821)
P.A. Heiberg (1758-1841)
Rasmus Nyerup (1759-1829)
C.A. Lund (1763-1833)
Jens Baggesen (1764-1826)
Henrich Steffens (1773-1845)
H.C. Ørsted (1777-1851)
Anders Sandøe Ørsted (1778-1860)
Adam Oehlenschläger (1779-1850)
N.F.S. Grundtvig (1783-1872)
B.S. Ingemann (1789-1862)
Carsten Hauch (1790-1872)
J.L. Heiberg (1791-1860)
Poul Martin Møller (1794-1838)

Just Mathias Thiele (1795-1874)
Christian Winther 1796-1876)
Christian Wilster (1797-1840)
H.C. Andersen (1805-75)

Kort sagt en mangfoldighed af blomstrende og forskelligartede talenter, hvis tilstedeværelse i Rahbeks nærhed og fortjenester i dansk kultur i sig selv medvirker til at give billedet af ham rejsning og profil.

I forordet til *Bakkehus og Solbjerg* giver Troels-Lund et poetiske billede af synergien på Bakkehuset:

”Alle Lysene på Bakkehus og Solbjerg brændte altsaa forskelligt, men der var Udvikling i Lysenes Tænding og indre Udvikling i hvert af dem selv. De dannede en fremskridende Tankegang, hvori de hver især kun udgjorde en enkelt Tanke, nogle kun et Bogstav, en Stavelse. Men tilsammen udtrykte de andet og mere end nogen enkelt af dem. Det er dette den aandelige Udviklings Haandskrift, du [dvs. Troels-Lund] skal læse højt ved blot at pege paa Rækkefølgen. Det er mit Juletræ på Solbjerg, som du skal tænde paa ny, saa hver, der vil, kan se det, glæde sig derved og læse Lysbudet.”[153]

Rollen som gemytlig vært hindrede dog på ingen måde Rahbek i hans omfattende arbejde som kulturproducent i oplysningens og sandhedens tjeneste.

I endnu nogle år ind i 1800-tallet fortsatte han, dog mere afdæmpet end tidligere, sin opinionsdannende virksomhed med *Minerva* (1785-1808) og *Den danske Tilskuer* (1791-1806), engang Danmarks mest læste tidsskrifter, ”[...] som i sin Tid fandtes paa ethvert Læsebord.”. Men efterhånden mistede han grebet om sit publikum, og med *Ny Minerva*, *Ny danske Tilskuer*, *Sandsigeren*, *Hesperus* og *Tritogenia* ”[...] tærede [han, med P.L. Møllers ord] paa Skyggen af sin fordums Hæder.”[154] At det gik mindre godt for Rahbeks bestræbelser kan aflæses af, at han markedsorienteret, helt i den nye tids ånd, byttede navne på tidsskrifterne uden egentlig at kunne give dem et reelt nyt indhold – endsige fortsætte med det radikale frihedsbudskab, som i deres glansperiode var en del af deres image.

På litteraturhistoriens område var han derimod i sit livs tre sidste decennier banebrydende, idet han sammen med Rasmus Nyerup (1759-1829) udgav *Bidrag*

til den danske Digtekunsts Historie (1800-28), et værk i seks bind, der stråler som Danmarks første litteraturhistorie; at dette værk, der fremstår som en blanding af Nyerups biografiske og bibliografiske kommentarer og Rahbeks æstetiske vurderinger af verslitteraturen, snart blev anset som forældet og overhalet af andre bredere og mere gennemstrukturerede værker (af Grundtvig, N.M. Petersen, Peter Hansen, Vilhelm Andersen m.fl.) fratager ikke dets forfattere æren af at have været pionerer ”[...] ved [med Flemming Conrads ord] at introducere en ny teksttype, der fik umådelig betydning i de næste generationers begreber om almindelig dannelse og i uddannelsessystemet på flere niveauer [...]”. [155]

Han lagde endvidere grunden til forskningen i den åndsbeslægtede Ludvig Holberg (1684-1754), Danmarks første og uden tvivl største radikale oplysningsmand, ved ikke blot at udgive hans *Udvalgte Skrifter* (1804-14), fortræffeligt kommenterede, i 21 bind; han bidrog desuden med trebindsværket *Om Ludvig Holberg som Lystspildigter og om hans Lystspil* (1815-17); fra 1824 bragte han ydermere en syvbinds udgave af Holbergs *Comedier* i trykken, sidste bind (1832) står A.E. Boye som udgiver af.

Som udgiver, nu sammen med W.H.F. Abrahamson (1744-1812) og Nyerup, forenede han den gamle og den ny tids interesser ved at tilvejebringe *Udvalgte danske Viser fra Middelalderen* (1812-14) i fem bind, som skulle vise sig at blive et skatkammer for romantikkens digtere.

Ligeledes stod han for en række udgivelser af sine samtidiges værker, både af de mindre anerkendte ånder som Thomas Thaarup (1749-1821), brødrene Peter Magnus (1743-93) og Peder Kofod Trojel (1754-84), Christen Pram (1756-1821) og O.J. Samsøe (1759-96). [156] Men også dem, litteraturhistorien har bidt sig fast i som betydningsfulde, førte han frem: Johan Herman Wessel (1742-85) og Johannes Ewald (1743-81), hvis *Levned og Meninger* han trykte ”stykkevis” i *Den danske Tilskuer* (1804-05) og i *Ny Minerva* (1808); [157] fuldstændigt og samlet udkom værket først i 1855. Endvidere modtog han de nye digtere gæstfrit i *Charis* (for 1797 og 1799-1807), og han udgav svoger Oehlenschlägers *Nordiske Digte* (1807), mens denne var i udlandet. [158]

Som teaterhistoriker indlagde han sig fortjeneste gennem jubilæumsskriftet *Bidrag til den danske Skuepladses Historie i dens første Aarhundrede* (1822), som bliver et udgangspunkt for dansk teaterhistorisk forskning.

Også som udgiver af lærebøger satte Rahbek sig spor: Ove Mallings (1747-1829) *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* fra 1777 bliver suppleret med Rahbeks tobinds *Danske Læsebog og Exempelsamling til de forandrede lærde Skolers Brug* (1799-04 og senere). Hertugen af Augustenborg, under hvis ledelse en skolekommission 1795-1805 udformede et danskfag med litterær og sproglig dannelse som et hovedmål, satte læsning af litterære tekster som et centralt område. Han havde tænkt sig, at det nye værk skulle tjene som "[...]"en cursorisk Prospectus over Sprogets hele Litteratur, og dennes Historie i Sammenheng"[...]". I henhold til dette og under den forudsætning, at *Danske Læsebog* var skabt til at indgå i en *institutionaliseret* opdragelses- og undervisningssammenhæng, har Anton Fjeldstad rimeligvis[159] ret i, at man kan se *Danske Læsebog* "[...]"som et første forsøg på å peke ut de forfatterne som hører hjemme blant nasjonens klassiske, og som derfor her rett til en plass på det danske Parnasset.".[160]

At det område, han bevæger sig indenfor, er utrolig bredt, fremgår af, at han ikke blot skrev den ligeledes epokegørende *Om den danske Stil* (1802), men også forfattede en *Haandbog i den europæiske Statshistorie* (1801, 1803 og 1805), leverede en bog *Om Skuespillerkunsten* (1809) og stod som oversætter af en *Anstændighedslære for Ungdommen* (1811).

Også skønlitteratur oversatte og udgav han, således Johann Wolfgang Goethes (1749-1832) omfangsrige romaner *Wilhelm Meisters Læreår* (1801-02) og *Valgslægtskaberne* (1810-11). Til *Folkeskrifter i Nordiske Fortællinger* (1819-21) oversatte han brudstykker af de islandske sagaer "i en ret artig og ejendommelig Stil".[161]

Man er, uden nærmere undersøgelse, parat til at tro ham på ordet, når han i erindringerne siger, at han i de "[...] 31 Aar [der fulgte efter den famøse "Næse"[162]] har skrevet og udgiver uden Sammenligning mere, end nogen af mine Medborgere [...]"[163]

Udover at genvinde sin stilling som professor i 1816, nu ikke blot i æstetik, men også i dansk sprog og litteratur (professor ordinarius er han fra 1817),[164] blev Rahbek, hvis store lidenskab livet igennem var skuespilkunsten, fra 1809 medlem af direktionen for Det Kongelige Teater, hvad han forblev livet ud; han udnævntes til "Assessor og Secretair i Universitetets Consistorium" og blev samme år (1820) optaget i Det Kongelige Videnskabernes Selskab;[165] han var den første professor i den nystiftede Studenterforeningen, hvortil de fleste ældre "saa skævt";[166] til sit halvhundredårige studenterjubilæum (1825) blev han

valgt til æresmedlem af den, og i undervisningsåret 1826-27 beklædte han Københavns Universitets rektorstol. Sine titler Capitain ved Kronprindsens Livcorps (det såkaldte Studentercorps), Ridder af Dannebrog og Etatsråd fik han henholdsvis i 1807, 1810 og 1828.[167]

Rahbeks sympatier for sine gamle venner, hans forkærlighed for forstandstænkning, ”imitationsæstetik”[168] og oplysning gør ham dog på ingen måde ufølsom for den opvoksende generation, som han omfatter med hjertelige følelser, og hvis værker han gerne udgiver. Hans ”[...] hjertelige Personlighed, fri for alt pedantisk Professoraristokrati, vandt let deres [i.e. studenternes] Hjerter.”, som P.L. Møller skriver i 1847.[169] Men samme Møller dømmer Rahbek hårdt, når han konstaterer:

”Hans Standpunkt var forældet, hans hele Forestillingskreds var i hans mange Skrifter alt udtalt og udtømt, og han kunde ikke leve eller læse sig ind i den nye Tid.”[170]

Det er i denne rolle som et levn fra det forrige århundrede den ældre litteraturhistorie med dens romantikbegeistrede nestor Vilhelm Andersen som slagfærdig frontfigur ser Rahbek

”[...] nedgravet under det poetiske Vaarbrud, som i disse Aar [omkring 1800] uden hans Medvirkning gik hen over hans Bakkehus.”[171]

Og:

”Medens Nyerups Bibliotek har et Vindu aabent ud imod Folkets Liv, er RAHBEKS Stue formørket af Bøger. Som Litteraturhistoriker er han kun Udgiver. Som han en sørgelig Vinterdag alene fulgte sin Kamma til Jorden, saaledes ordnede han sin Samtids litterære Ligbegængelse ved indtil sin Død at fortsætte med at udgive Ewald- og Baggesen-Tidens Digtere, stundom med en indledende Karakteristik, men uden Evne til at gøre dem levende for en Slægt, der havde glemt dem.”[172]

Hans Brix’, Kaj H. Funchs og Jens Kistrups avisartikler til Rahbeks 200-årsdag er mest af alt tom eftersnak om Rahbek som en rørende, halvt tragisk,

halvt komisk og i grunden ulykkelig principløs anakronisme, der blev udødeliggjort gennem sin hustrus indsats som Bakkehusværtinde.[173]

Med eksplicit adresse til Rahbeks fortællinger følger Ole Birklund Andersen seksogtredivå år senere med følgende udsagn om forstening sig smukt ind i den Vilhelm Andersenske kirkegårdsstemning af fortvivlelse, død, begravelse og råd formidlet af årstids- og biologimetamorik:

”Som litteratur er hans fortællinger stendøde [...]”.[174]

Ingen med kendskab til danske litteraturhistorier af ældre dato kan være ubekendt med Vilhelm Andersens begejstring for de litterære strømninger, som med romantikken brød igennem straks efter århundredskiftet. Og det er ingen kunst for ham at få det nye til at stråle på baggrund af det forrige århundrede, i hvis sidste

”[...] Tiaar modnes de Mænd, som i det følgende paa afgørende Maade fører Bevægelsen fra det ydre til det indre, og som, efter at den heftige Drøftelse af Samfundets Sager er forstummet eller bragt til Tavshed ved Presseforordningen af 1799, lægger Grunden til en klassisk Periode af den skønne Litteratur.”.[175]

Her skal plæderes for, at Rahbek ikke gik bag af dansen og mistede sin tæft for det nye og betydningsfulde i litteratur og omverden og denne omverdens agtelse.

En nødtørftig argumentation herfor kan passende indledes med et citat af Henrich Steffens (1773-1845). Med sit personligt tilegnede kendskab til tysk romantik, sine forelæsninger om romantisk filosofi i 1802 (udgivet 1803 under titlen *Indledning til filosofiske Forelæsninger*) og i sammenhæng hermed afgørende indflydelse på den unge Adam Oehlenschläger var han uimodsigeligt en frontfigur i nyskabelsen af den danske litteratur og åndsholdning ved begyndelsen af 1800-tallet. Nedenstående citat af ham er taget fra Jens Engbergs trebindsværk *Magten og Kulturen* (2005) og findes under et portræt af Rahbek; Engbergs omtale af hans og af Kammars indsats for kulturlivet i Danmark er i øvrigt yderst sparsom og tilfældig og står nok på dette punkt i et misforhold til værkets ambition.

”Han dannede et levende midtpunkt, hvor et sådant ellers aldeles manglede. Der gaves ved siden af ham danske skribenter, der var meget betydeligere, dybere, fastere i deres anskuelser end han. Vi erkendte dem som sådanne, men ingen udøvede en sådan indflydelse på os som han.”[176]

Den samme agtelse for Rahbeks betydning fremføres efter dennes død af hans broder i frimurerlavet Ove Thomsen i følgende retoriske spørgsmål:

”Hvo er vel desuden den iblandt os, som ikke veed, hvilken uendelig stor Indflydelse denne vor tabte Broder middelbart og umiddelbart, maaskee meest af alle Samtidige, hos os har havt paa sin Tid?”[177]

Eller med en lykkelig formulering af Vilhelm Andersen:

”Der er ”Bakkehus” i det hele litterære København igennem det 19. Aarhundrede: fra Heiberg og Poul Møller til Georg og Edvard Brandes, i al den Lærdom, som ikke har tabt sit Modersmaal i den latinske Skole.” [178]

Så meget ”Bakkehus” har der været, at Troels-Lund ligefrem må inddele de digtere, skønånder og intellektuelle, der gæstede Bakkehuset, i fire kredse. Den ældste tilhørte Rahbeks ungarledage. Den næste, fra århundredskiftet og ti år frem, dannedes af Kamma. Den tredje fik sin form gennem indre forskydninger, men den sidste fra ”[...] 1820-30 dannedes af Rahbek og bestod særlig af unge.”[179]

Om Rahbeks forelæsninger på begge sider af århundredskiftet fortæller Anne E. Jensen:

”Han lod sine Tilhørere stemme om, hvilke Digterværker de gerne vilde have gennemgaaet, og saaledes oplevede Københavns Universitet det usædvanlige, at en Professor forelæste over sin egen Tids Litteratur, ja over den allernyeste.”[180]

Og:

”Rahbeks større litterære Modtagelighed gjorde det muligt for ham at tage en stor Del af den romantiske Digtning til sit Hjerte.” [181]

Ligeledes fastslår Anton Fjeldstad:

”At Rahbek er helt ajour, viser han i andre udgave (1805/1807) [af *Dansk Læsebog*] der han t.o.m. har fået med sig Oehlenschlägers ”Guldhornene” og et udrag av *Hakon Jarl*, som ennå ikke var utgitt!”[182]

Sagt med N.M. Petersens ord

”[...] udbredte han Kjærlighed til den ny Literaturs Frembringelser, der uden ham og hans Navn næppe havde seet Lyset.”.[183]

Det var også ham, der i *Sandsigeren* (1811) bragte N.F.S. Grundtvigs (1783-1872) ”geniale ”Barnesang”: Deilig er den Himmel blaa”, og fra sommeren samme år betragtede han ham ”som en klassiker blandt de nulevende yngre digtere”. Han anmeldte og opmuntrede St. St. Blicher (1782-1848), og allerede fra 1817 trykte han oversættelser af Walter Scott (1771-1832) og Byron (1788-1824).[184] Og er det egentlig overraskende, at det var ham, der er først til at publicere en oversættelse (ved Hr. Cand. Dyssel) af H.C. Ørsteds epokegørende opdagelse af elektromagnetismen, nemlig i 1820 i tidsskriftet *Hesperus*?

Men sit største kup gør han, da han som medlem af Det Kongelige Teaters direktion så glimt af talent i et skuespil indleveret af et naturbarn og pågående teatergalning fra Odense ved navn Hans Christian Andersen.

”d 3 Sept 1822

Over Andersens Alfsol, som Drama er Dommen snart afsagt, det er en Samling af Ord og Tirader uden dramatisk Handling, uden Plan, uden Caracteer, fuldt af alskens Reminiscentser, Ewald og Oehlenschläger, islandsk og nytydsk imellem hinanden, hverdags Phraser i Hverdagsriim, kort det egner sig paa ingen Maade til Skuepladsen.

Naar man derimod tager Hensyn paa, at dette Stykke er et Product af et Menneske, der neppe kan skrive ordentlig Sammenskrift, intet kiænder til Ortographie, til dansk Grammatik, aldeles savner de første fornødigste

notioner, og ovenikøbet har i sin Hierne et Pulterkammer af Godt og Ondt mellem hinanden, hvoraf han uden Valg tager i Flæng og for Fode, og man desuagtet i hans Arbeid finder enkelte Glimt, især i Volas første Scener, kan man ikke andet end ønske, at der maatte prøves, hvad af dette besynderlige Hoved med Dannelse kunde blive. Jeg veed ikke, hvorvidt mine mere formaaende Colleger tiltroe os at kunne skaffe ham enten umiddelbar kongelig eller anden offentlig Understøttelse til at studere, eller om det skulde ikke være bedre, som jeg for lang Tid siden har foreslået en af hans Velyndere, ved Privatsubskription hvortil jeg gierne vilde give min Skiærv, at bringe saa meget sammen, at han kunde holdes tre Aar i Latinskole, og et Aar her ved Universitetet, indtil man saae, hvad der da blev af ham. Men at der bør skee noget for ham, derom er jeg overbevist, og anbefaler mit Ønske i saa Henseende til mine Hh Collegers nøiere Overveielse og formaaende Understøttelse.

Rahbek.”

Som et kuriosum kan det tilføjes, at Kamma Rahbek ifølge samme Andersen var den første, der ”[...] satte Digternavnet i Forbindelse med mit [...]”. [185]

Rahbeks responsum til Det Kongelige Teaters direktion, her gengivet *in extenso*, er ikke en afdanket lirekassemands tirader, men en årvågen, dristig og energisk litterats og dramaturgs kompetente vurdering, og desuden rimeligvis det mest afgørende, der nogensinde er skrevet om H.C. Andersen.

Det hører naturligvis med til billedet, at Rahbeks forhold til det nye set med både samtidens og eftertidens øjne *også* bar bræg af skepsis og manglende evne til indlevelse og forståelse. Hvad der her har været i fokus er, at Rahbek levede med i sin tid, nød anseelse og over en bred front og på en positiv måde medvirkede til de nye tankers og litterære formers udvikling.

I årene, der fulgte efter P.A. Heibergs deportation og revolutionsdrømmenes ophør, dyrker han også sit eget skønlitterære forfatterskab i såvel prosa, drama som poesi. Sidstnævnte genre finder vi prøver på i de to bind *Poetiske Forsøg*, som rækker hen over århundredskiftet (1794-1802). Til brug for eleverne i den dramatiske skole – oprettet på hans initiativ, som han træner i ”naturlig og ren Tekstfremsigelse”, skriver han pædagogisk tilrettelagte skuespil fra den dansk-norske historie. [186]

Prosaforfatterskabet er det, der fylder mest. I det sjette bind af *Prosaiske Forsøg* finder vi den flere gange nævnte revolutionsroman *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie. Første Stykke* med en forerindring dateret Bakkehuset, den 26 Marti 1799 – et halvt år og én dag før septemberloven knægtede trykkefriheden. Helt på tværs af Rahbeks oprindelige planer blev romanen hans sidste store, samlede tilkendegivelse om Den store franske Revolution med start den 14. juli 1789, hvis mål og ideer han beundrede, og hvis rædsler han afskyede. Revolutionens skelsættende betydning for hans måde at anskue verden på kan knyttes til dens opblomstring, til dens manifestation som en uimodsigelig historisk virkelighed, og til dens fald med Napoleons opstigning i slutningen af 1799. Disse epokeskabende begivenheder er naturligvis relateret til hans egen danske virkelighed, hvor Heibergs dom den 24. december 1799 og deportation den 7. februar 1800 som set er afgørende negative hændelser.

I denne historiske, og mentale, udvikling står *Camill og Constance* som Rahbeks mest betydningsfulde kunstneriske udtryk for en revolution, som længe var omdrejningspunktet i hans oplysningsvirksomhed, og som han endte med at svigte, som den svigtede ham. I netop dette svigt forenes det personligt erfarede med det historiske i en epoke, hvor radikalitet og reaktion brydes med hinanden under udformningen af Frankrigs, af Europas og jo dermed også af Danmarks historie. I dette svigt er der et historisk og et personligt vendepunkt for Rahbek og for Frankrig, og i processen op til det har vi udgangspunktet for vor undersøgelse af Rahbeks historiske roman om revolutionen, som skal ses i lyset af det opbrud i historien, som den selv har som emne.

Det har den ventet tålmodigt på i mere end to hundrede år.

Men inden vi vender os direkte mod denne roman og dens forudsætninger, skal den i største korthed placeres i Rahbeks prosaforfatterskab; ligeledes skal det portræt af forfatteren, som blev påbegyndt i begyndelsen af kapitel I, afrundes.

Rahbeks litterære prosa omkring århundredskiftet finder vi i hans *Prosaiske Forsøg* i 8 bind (1785-1806) og i almanakken *Charis* (1800-1806); *K.L. Rahbeks samlede Fortællinger* i 4 bind (1804-14) optager disse allerede trykte fortællinger, dog med forbehold for ”Melneks Prøveaar”, hvis førstetryk findes i *samlede Fortællinger. Andet Bind* (1805) og året efter udgives i *Prosaiske Forsøg. Syvende Samling*.

Originale bidrag til *samlede Fortællinger* er desuden ”Børnekopperne” (1805), samlingens korteste på ti sider, der i uoverensstemmelse med, hvad Rahbek meddeler i *samlede Fortællingers* forord ”Til Læseren” (1804), heller ikke har været

udgivet tidligere.[187] Til de ikke tidligere udgivne føjer sig endvidere ”Sløret, en Fortælling i Breve. Første Part”, som forbliver ufuldendt, samt ”Duellen. En Fortælling”, som sammen fylder bindet fra 1814; disse fortællinger har muligvis ikke været med i planerne i 1804, da forordet blev skrevet.

Ud over disse fire originale bidrag, af hvilke ”Melneks Prøveår” indgår i en større helhed, rummer *samlede Fortællinger* enogtyve titler inklusive et resumé af en roman, der aldrig blev skrevet. Det længste af bidragene, en udviklingsroman over i alt 450 sider med fornævnte Carl Melnek som hovedperson, falder i fem dele: ”Bomhuset” (1793), ”Carl Melneks Barndom og første Ungdom” (1793), ”Melneks Læreaar” (1798), ”Melneks Prøveaar” (1805) og ”Georg Liebners Breve indeholdende Melneks Endeligt” (1806).

Andre fortællinger i flere dele er ”Eulalia Meinau” (1798 og 1806) med en ”Forerindring” til del to. ”Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie” (1799) med ”Forerindring” får først i 1806 til allersidst i 8. og sidste bind af *Prosaiske Forsøg* sin fortsættelse i form af det nævnte resumé, der bærer titlen ”Til Læserne; hvori et kort Udkast af Camills og Constances senere Skiæbne”. Med andre ord afbryder Rahbek efter syv års tøven sit historiske romanprojekt, hvis ”Opfindelse”, nævnt i en bisætning i forerindringen fra 1799, er

”[...] at lade de virkelige Begivenheder have Indflydelse paa de digtede Personer; disse derimod ingen paa hine.”. [188]

Ser vi bort fra de anførte, sent tilkomne fortællinger, har han hermed sat punktum for sit prosaforfatterskab. I det perspektiv, som forfølges her, er det et markant og betydningsfuldt punktum.

Ser vi kronologisk på prosaproduktionen, hører otte enkelttitler til 1700-tallet, mens tretten titler inklusive udkastet til *Camill og Constances* anden del er udgivet i 1800-tallet. I alt er der tale om femten prosaværker, hvoraf to i forskellig grad er ufuldendte. – Titlerne i nedenstående oversigt følger med én undtagelse førstetrykkets titelblad i *PF* (*Prosaiske Forsøg*), *sF* (*samlede Fortællinger*) eller i *Charis*.

1700-tallet:

- ”Baron Wahlheim. En Fortælling.” (*PF*, 1785),
- ”Hanna von Ostheim eller den kierlige Kone.” (*PF*, 1790),

- ”Sandsigeren eller Modens Sæder. En Fortælling.” (PF, 1790),
  - ”Bomhuset. En Fortælling.” (PF, 1793),
  - ”Carl Melneks Barndom og første Ungdom. En Fortælling.” (PF, 1793),
  - ”Eulalia Meinau. En Fortælling.” (PF, 1798),
  - ”Melneks Læreaar. En Fortsættelse.” (PF, 1798),
  - ”Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie.” med ”Forerindring.” (PF, 1799).
- (8 titler.)

1800-tallet:

- ”Selvmorderen af Kiærlighed. En Fortælling.” (Charis, 1800),
  - ”Sølvbrylluppet. En Fortælling.” (Charis, 1801),
  - ”Mindesmærkerne eller den danske Eeneboer. En Fortælling.” (Charis, 1802),
  - ”Klintekorset paa Møen. Et Brev til Digteren Pram.” (Charis, 1803),
  - ”Børnekopperne. En Fortælling.” (sF, 1805),
  - ”Melneks Prøveaar.” (sF, 1805),
  - ”Georg Liebners Breve indeholdende Melneks Endeligt.” (PF og sF, 1806),
  - ”Fredrik **r eller den danske Barnwell. En Fortælling i Breve.” (Charis, 1805),
  - ”Minnehold eller den uægte Kiærlighed. En Fortælling i et Brev.” (Charis, 1806; i sF, 1806, er titlen ”Minnehold eller den uægte Kiærlighed. En Fortælling i et Brev med Svar.”),
  - ”Eulalia Meinau. Andet Stykke.” med ”Forerindring til andet Stykke.” (PF, 1806; udgaven i sF, 1806 er uden forerindring, og titlen er her ”Eulalia Meinau. En Fortælling.”),
  - ”Til Læserne; hvori et kort Udkast af Camills og Constances senere Skiæbne” (titlen følger *indholdsfortegnelserne* i PF og sF, 1806),
  - ”Sløret, en Fortælling i Breve. Første Part.” (sF, 1814),
  - ”Duellen. En Fortælling.” (sF, 1814).
- (13 titler)

Vover vi med P.L. Møller at tage Rahbeks produktion som et hele og lægge alt det sammen, han har befordret til trykken, ”[...] vilde det udgiøre henved 200

jevne Octavbind.”.[189] Sammenholder vi dette med Rahbeks egen opfattelse af en skribents nødvendige produktion, hvis han vil leve af sin pen (se side 16), kommer vi op på et sted mellem firs og hundrede tusinde sider eller op mod fem sider daglig i halvtreds år. Man tror uden videre Jens Kragh Høst på ordet, når han i sine erindringer fortæller, at Rahbek ””[...] skrev med en næsten utrolig Lethed og slettede fast aldrig ud [...]””.[190]

5. I kareten sidder Rahbek i midten...

Vi skal nu forlade disse mere kvantitative aspekter ved Rahbeks oplysnings-virksomhed, som vi ikke et øjeblik må glemme indgår som en forudsætning for udviklingen af demokratiet, og for en stund vende tilbage til hin skæbnesvangre aften den 7. februar 1800. I kareten til venstre for Rahbek ser vi i fantasien Heiberg læne sig ud ad det åbne vindue. Han er barhovedet, og det lyse hår falder efter revolutionstidens brug frit. Frakken følger samme mode, den er med høj krave, store reverser og to rader knapper, som spidser nedad mod midjen, så han bliver bredere over bringen; som Werthers kan den have været blå. Det enorme halstørklæde skinner hvidt i mørket, og benklæderne er gule og meget stramme. De afrundede frakkeskøder afslører klapbukserne, og når han står oprejst, virker han langbenet, slank og agil. Han har sikkert båret tætsluttende, sorte støvler og måske fra Paris indforskrevet en revolutionshat som et mindre skorstensrør, som han nu løfter og svinger til hilsen. Hans revolutionære apparition er hans sidste provokation mod myndighederne.[191]

Til højre for ham Rahbek, som det tager nogen tid at få øje på, og som vi straks skal se i en lidt større sammenhæng. Ikke blot er han tavs som graven, han er også sortklædt og uden prangende messingknapper ned over brystet. Han ser forbi sin låne hue ned på snuderne af sine ””Vandstøvler””, som han kaldte sit fodtøj, fordi det havde ”[...] Huller paa begge Sider, saa at Vandet havde fri Passage.”.[192] Det eneste, der lyser op, er det viltre røde hår. Her er tydeligvis en mand, som er befriet fra ”alt *Dandyvæsen* i Paaklædning og Udvortes”, og som ”[...] endog af P.A. Heibergs mund [tildrog sig] Navn af en *Kalvevognskudsk*.”.[193]

At der må have været ikke så lidt om snakken, ja, at det ligefrem har været en villet del af Rahbeks fremtoning, og at denne fremtoning samtidig indgød tillid, fremgår af en gemytligt fortalt episode fra en temmelig mørk aften i

København i halvfemserne. Rahbek, der står ude på gaden og venter på en bekendt, bliver tiltalt af en tysk lærer ved det dengang nyoprettede Christianis Institut. Tyskeren er åbenbart betænkelig ved "ene i Mulm og Mørke at fortsætte sin Vandring", han tager Rahbek for en tjenestekarl og tilbyder ham drikkepenge mod at føre ham sikkert til instituttet. Da han mod slutningen af vandringen opdager, at det er hr. professor Rahbek, han har søgt beskyttelse hos, og angergiven vil gøre mange undskyldninger for sit påhop, "[...] forsikkrede [jeg ham om, at] det havde ikke det mindste at sige, bad ham blot tage mig under Armen som før, og vandrede vi da saaledes *in bona caritate* til Institutet".[194]

Episoden, som den fremstilles i erindringens forklarede lys, kan meget vel læses som et forsøg fra Rahbeks side på at tage brodden af den karakteristisk af hans plebejiske fremtoning, som en polemisk Jens Baggesen – dog uden navns nævnelse – fjorten år efter karetturen skulle levere i digtet "Pindsvinet. En allegorisk Fortælling":

"Hovmesteren, som nu kom ind i Sviinestie'n,
Var intet Pindsviin, men et simpelt Sviin;
Den peene Fru Mama blev ved at see ham studsig,
Og Griisechoret stak i Griin;
Thi deels var han på Kroppen meget smudsig,
Deels lugted han af Brændeviin.
(Det første kom af Roden og af Trasken;
Det sidste høist formodentlig af Masken,
Han fik hos Ammen, hvor han var i Kost,
Før han tiltraadde denne Post).
Men var hans Anstand ikke just at rose,
Var derimod hans Væsen og Maneer
Og hvad man kalder Karakter,
Saa meget destomeere Fod i Hose –
Saa let til Takke tagende – saa from –
Saa Lune-lens – saa Galde-tom –
Saa, kort (hvad hele Verden synes om)
Aldeles modsat en spydagtig Pennepose,
Og Braadden af en Bie, og Tornen af en Rose,
At snart i Gunst han hos de Spæde kom."[195]

Her er Bakkehusets vært og værtinde reduceret til karikaturer,[196] og Rahbeks jovialitet, som vi i ovenstående episode så i et positivt lys, står fortegnet til holdningsløshed. Ligeledes er forholdet mellem svinet Rahbek og ammen Kamma nedskrevet til vrængbilledets forenkling, uden at det dog tør benægtes, at også stærke drikke har indgået i Kammas (som også i *gumman Noabs*) strategi for at holde gemalen hjemme.

Som offentlig person har Rahbek måttet tåle angrebet, der, taget snævert, gik på hans litteraturkritik: ”Han er blevet en Rosiflengius, der jubler lige højt over gode og slette digterværker.”, sammenfatter Gustav Albeck[197] og er helt på linje med Jens Baggesen i *Giengangeren og han selv eller Baggesen over Baggesen* (1807), hvor denne med direkte adresse til Rahbek satiriserer over hans ”vennehulde Pen”. [198]

Taget i et bredere perspektiv ser vi, med Mogens Brøndsteds ord, den negative version af Rahbek som ”alles ven og klubbroder”[199] – altså som en person, der tilsyneladende uden mål og med og uden at være noget selv tilpasser sig omverdenens forslag og fordringer.

En helt anden synsmåde anlægges B.S. Ingemann i et brev i anledning af Kammas død:

””Selv naar Smaalighed og Forfængelighed adskillede de uregerlige Digterhierter, gik de fleste og de bedste af alle Skoler og Partier, fredelig ind og ud hos hende, som hos dig. Din Dagligstue forekommer mig som en Fredens og Digteraandens Tempel, hvori hun var den elskeligste Præstinde.””[200]

At denne medierende evne til at værdsætte og beundre digterværker af vidt forskellige skoler helt fra ungdomstiden har karakteriseret Rahbek, vidner også P.L. Møller om i *Rahbek og Bakkehuset*. [201]

Og er det ikke også *sådan*, vi ser Rahbek i kareten? Som den altfavnende midte, der her viser skyldig respekt for og hensyn til såvel den revolutionære til venstre for sig, Heiberg, som til repræsentanten for det regerende højre, den medfølgende retsbetjent.

Da den faretruende del af køreturen er ovre, er det karets fjerde passager, Kamma, der viser sig som den åndsnærværende og handlekraftige, idet hun forestår den konversation, der var den underliggende mening med hele arrange-

mentet. Med netop denne åndsnærværelse og sin ro er hun en ”høistualminde-
lig[e] Caracteer”, der selv når bomber eksploderer i hendes nærhed ikke taber
fatningen, hvad Rahbek som afrunding på beskrivelsen af de oprivende
begivenheder den 7. februar 1800 gør opmærksom på var tilfældet under
Københavns bombardement syv år senere.[202]

Så uden tvivl er der, på et abstrakt plan, også *noget* rigtigt i Baggesens
bestemmelse af hende som Rahbeks amme: Som sådan er hun til disposition,
men hun er samtidig den, der sætter dagsordenen. Det så vi, da hun bemestrede
det muliges kunst og gjorde Bakkehuset til ”*Bakkehuset*”; og er det urimeligt at
gætte på, at konversationen i kareten blev bestemt af *hende*? I hendes regie har
Rahbek som tilforn i klubberne, men nu i mindre omfang og mere kultiveret,
kunnet fortsætte med ”at gøre en vinøs dyd af den politiske impotens”, som
Jørgen Stigel fyndigt udtrykker det,[203] og hengive sig til abstrakte politiske
forestillinger om lighed og umistelige rettigheder til frihed og lykke.

Hendes skød gjorde Rahbek lykkelig. Det forstår vi gennem hans lette
Ewaldomskrivning i begyndelsen af det femte erindringsbind, hvor vi læser:

”Ved den Tidspunkt, hvorfra denne mit Livs Periode begynder, har jeg
tilfulde betegnet det Levevæld, hvoraf – for at bruge Ewalds Ord –
Al min Lyksalighed flød [...]”. [204]

Nu rimer *levevæld* endnu dårligere på *flød* end *Bonaparte* på *liberté* (jfr. side 17)
– eller for den sags skyld ”Ulla” på ”bjuda” i Bellmans bekendte vise ”Fredmans
epistel nr 71”. [205] Det rigtige rimord, det står i digtet ”Rungstedts
Lyksaligheder” (1775), er ”Skiød”. Ordet har en klassisk forklaring, som vi finder
i kommentarhæftet til Falkenstjerne og Borup Jensens *Håndbog i dansk litteratur*
(1958), hvor ”Skiød” som en mulighed relateres til ”E.s [Ewalds] egen mo-
der”; [206] andre muligheder omtales ikke, men forestillingen om den elskedes
skød turde ikke kunne udelukkes.

Den sidste betydning er naturligvis aktuel i Rahbeks tilfælde. Men med
Baggesens digt *in mente* er det også svært at se bort fra *Ordbog over det Danske
Sprogs* betydningsangivelse for ”Skød”: ”*det (af dragten dækkede) parti paa legemets
forside, som udgøres af (vinklen mellem) underliv og laar [...] i alm. med forestilling om
fortrolighed, omsorg o.lgn.*” [207] For også her finder Rahbek, men nu forstået
billedligt, denne sin *lykke*, som han på de afsluttende sider af erindringernes

sidste bind med en massiv overfrekvent brug af netop dette ord og dertil hørende synonymmer ligeledes relaterer til Kamma.

Kunne man op gennem halvfemserne se Rahbeks tilnavn *den brændende fakkel* som ikke blot en karakteristik at hans apparition, men også fortolke det som et udtryk for hans revolutionære engagement i oplysningens tjeneste, tør vi ned gennem 1800-tallets første tredive år forstå det som et udtryk for hans glødende kærlighed til Kamma, som med fremgang kultiverede ikke blot sin have, men også med et ikke ringe held sin Rahbek og med ham en hel generation af guldaldertidens fremmeste kunstnere og intellektuelle.

Men der skulle et skelsættende drama med revolutionen som det store omdrejningspunkt til, før mulighederne kunne virkeliggøres. Dette drama har vi, med den altfavnende Rahbek i midten over for Kamma, set indkapslet i karetfærden den 7. februar 1800.

Tidsrummet omkring 1800 er dog ikke blot et vandskel for Kamma og Bakkehuset og for Rahbek selv, der nu "[...] dukker hovedet og bestyrker sig i den loyale borgerligheds urisikable idealer." [208] – altså indtager en regederlig midterposition. I præcis samme tidsrum begynder Danmark at miste sin status som regional magtfaktor og bliver snart en udpræget småstat med et politisk indadvendt og kulturelt bagudrettet perspektiv; samtidig ændres landet fra at være et sted med relativ stor ytringsfrihed til en nation bøjet under censur og meningsundertrykkelse.

For den historiske roman i et europæisk perspektiv er tidsrummet også et grænseskel; det skal de næste kapitler pege på. I øvrigt er der her ikke tale om et generalopgør med den opfattelse, at Rahbek litterært set repræsenterer en tilbageskuende holdning, for det gør han uden tvivl *også*. Mogens Brøndsted sætter denne gængse opfattelse på spidsen:

"Uden at være betydelig eller nyskabende personificerer han det svindende århundredes litterære liv." [209]

Her skal blot plæderes for, at Knud Lyne Rahbek i sin egen digtning *også* er fremadrettet og nyskabende. Og at han var det *før* de begivenheder, der er omtalt ovenstående.

Kapitel II

INDLEDNING

OM HISTORIEN, FRIHEDEN OG DYDEN

1. Forerindringens emne: En tiårig jordbrand

a: Blod og tolerance

Revolution og død har i ovenstående været et bærende tema. Dog på dét abstrakte og teoretiske plan, som let opstår gennem de hundrede miles afstand til begivenhedernes centrum i Paris og Frankrig.

Men i begyndelsen af ”Forerindring” til romanen *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie* (1799) konkretiserer Rahbek temaet rødt og dampende gennem anvendelsen af ordet *blod*, som på de tre første sider i gennemsnit forekommer på hver femte linje. Ordet kan stå helt alene – eller optræde i sammenhænge som ”Menneskets Blod”, ”Blodsudgydelser”, ”Blodstyrtning”, ”Borger- og Broderblod”, ”Blodscener”. [210]

Så meget ”blod” tør vist uden belæg kaldes markant overfrekvent.

Men ikke blot blodet flyder ned over forerindringens tre første og fem følgende sider; forskellige emotionelt ladede eller sagligt beskrivende udtryk for konflikt, lidelse og rædsel flourer tæt – her blot et udvalg i den rækkefølge, de optræder i: ”Uroeligheder”, ”Vaaben”, ”afskyelige Syn”, ”Borgerkrig”, ”Revolutioner”, ”Mytterie”, ”tæller med Hoveder, som med Regnepenge”, ”opoffre”, ”Rædsel”, ”Tvedragt”, ”Borgerhad”, ”Sønderrivelse”, ”forraade Fædrelandet”, ”Jernaag”, ”smerte”, ”Saar”, ”Grusomheder” og ”allerskrækkeligste” samt ikke at forglemme følgende udladning, hvor forfatteren deklarerer ”[...] min Afsky og mit Had mod de smaa og store Aristokrater, Hierarcher, Anarcher, og Despoter, og de *Rois faineans*, hvis Brøde Revolutionerne ere.” [211]

”Forerindring” er en central tekst i Rahbeks forfatterskab, ikke blot fordi den behandler en lang række af de vigtigste og mest sprængfarlige problemer i

tilknytning til den revolution, han i et decennium var livligt optaget af, men også fordi vi i den finder konceptet til en ny romangenre. Den skal derfor på de følgende sider vises stor opmærksomhed.

Med forerindringen føres vi ind i tiden lige før slutningen af 1700-tallet, hvor dagens orden i halvdelen af Europa er revolutioner og krige; en lang række franske, mere spektakulære hoveder er faldet, blandt disse finder vi Maria Antoinettes, borgerinden Rolands, Robespierres, Dantons. Hensigten med at skrive om disse rædsler er klar: Læserens øjne skal åbnes for en ”tiaarig Jordbrand! [...] i denne den politiske Intolerances Epoke”. [212] Dog smigrer forfatteren sig ikke med forventninger om mange læsere med stor indflydelse; og han erkender i samme sætning, på forerindringens ottende og sidste side, at han skriver på et sprog, der kun er kendt i en afkrog af verden. Men han *skriver*, heroisk! – og han skriver ikke blot *imod* noget, han skriver for at fremme frihed, sandhed og tolerance.

Hans overordnede standpunkt er humanistisk og jordnært: Han betragter de sidste ti års revolutioner og borgerkrige ”som Menneske, fra Menneskehedens Side”. Sit standpunkts positive værdier konkretiserer han til ”det ømmeste Venskabs reneste Følelser” og kærlighedens og naturens huldeste og helligste bånd mellem søn og far, mellem brødre, mellem venner [213] – og som vi i næste afsnit skal se, favner standpunktet langt mere end privatsfæren.

b: Borger, stat, nation, fædreland

Borgeren, der som udgangspunkt er menneske, [214] er mindste enhed i folket. I det sene 1700-tals samfundshierarki placerer Flemming Lundgreen-Nielsen i artiklen ”Grundtvig og danskhed” folket således:

”Begrebet *folk* identificeres i Danmark allerede før den franske 1789-revolution med tredjestand, den mere eller mindre oplyste middelklasse, borgerne. Tyge Rothe erklærer i 1785: ”Middelstands Mændenes Siele ere det egentligste Gjemme for National Geisten”.”

Her fra er der langt til Grundtvigs senere tanke om, at folkets kerne er ”bondestand, landalmue og kvinder i almindelighed”. [215] Hos Rahbek, hvis opfattelse af folket øjensynlig ligger i tråd med den Montesquieu- og Rousseau-påvirkede Tyge Rothe (1731-95), fremstår det som indbegrebet af borgernes

familieforhold og venskaber i alle deres mangfoldige forgreninger, og en god borger er forpligtet af netop disse medmenneskelige relationer, siger han med henvisning til den franske konstitution fra 1795, hvori han finder sin ”uforanderlige Troesbekiendelse”:[216]

””Ingen er god Borger, naar han ikke er god Søn, god Fader, god Broder, god Ven, god Ægtemand.””[217]

De bånd, der på denne måde fletter borgerne sammen, anses, ”endnu”! som ”[...] helligere end det, der hæfter os til Staten [...]”; men i næste åndedræt korrigerer Rahbek sig selv med bemærkningen, at netop ”[...] dette Baand egentlig ikke er andet, end en Sammenflætning af hine.”[218]

Uden at fortabe os i tvetydigheden i et mere fritstående, potentielt subversivt og i et mere bundet, legaliseret forhold til staten kan det konstateres, at begrebet om *staten* står for en enhed, der er mere omfattende end totaliteten af de bånd, der hæfter borgerne til den og til hinanden; begrebet rummer nemlig også forestillingen om en herskermagt, der for eksempel kan detroniseres gennem en ”Statsomveltning”. [219] Hvad det for den subversive konkret drejer sig om i datidens royale diktaturer fremgår af følgende citat fra *Ordbog over det Danske Sprog* under opslagsordet ”Stat”: ”i Frederik V’s Tid [1746-66] .. begyndte (*man*) ret almindelig at bruge Ordet ”Stat”. Tidligere talte man sædvanlig om Kongen, hvor vi sige ”Staten”.”[220]

Begrebet om staten optræder overfladisk set med samme karakteristik som begrebet om *nationen*, som Rahbek mener burde tage ved lære af historien og ikke henfalde til ”Usamdrægtigheds Aand”. [221] Modforestillingen til dette af usamdrægtighed forårsagede sønderfald er logisk set et samordnende, fælles regelsæt i en samfundsmæssig enhed omfattende såvel regering som folk. Der er dog en afgørende forskel i måden at forholde sig til de to samfundsdannelser *stat* og *nation* på, idet forholdet til staten beskrives som potentielt subversivt, mens forholdet til nationen er mere indforstået solidarisk.

Denne opfattelse underbygges af nationalismen, ideen om, at nationen er borgerens eget, selvskabte fædreland; den opstod i Europa fra slutningen af 1700-tallet i forbindelse med revolution og revolutionskrige og i årene fremover. [222] Men det var ikke enhver beskåret at udøve det demokrati, der skabte nationen; hertil krævedes kompetence og myndighed, der blev opnået

gennem oplysning og manifesterede sig i dyd. Det er de oplyste borgere, som bærer disse egenskaber og skaber nationen netop gennem deres fortjenstfulde forvaltning af folkemagten – ikke de økonomisk uansvarlige og socialt og mentalt tilbagestående individer ude af stand til at tage vare på sig selv og deres nærmeste (jfr. side 80 f).[223]

Den danske nationalismes lokale forudsætninger i den florissante periode i netop dette tidsrum har kun kunnet underbygge Rahbeks opfattelse af nationen som en størrelse i vækst og forandring – som noget ikke på forhånd givet, som den enkelte borger eller grupper af borgere gennem private initiativer kunne have afgørende indflydelse på, og som de i egen interesse måtte værne. Den materielle baggrund herfor var de uhyre rigdomme, som under udenrigsminister A.P. Bernstorff (1784-97) og den førte neutralitetspolitik flød ind i København som aldrig tidligere. På det ideologiske plan ytrede nationalismen sig i ”Tyskerfejden” (1789-1790),[224] som er ”[...] betydningsfuld ved for første gang at give afløb for en artikuleret aggressiv nationalisme.”. Dette opgør finder sted tretten år efter Indfødsretsloven, som udelukkede fremmede fra offentlige embeder, og det føres af ”embedsborgerskabets og bybefolkningens mellemste og øvre lag”. [225]

Rahbeks begreb om *fædrelandet*, som det fremtræder i forerindringen, ligger op ad hans opfattelse af nationen, men der er forskelle. I begrebet om nationen betones fornuften stærkt, mens fædrelandet, som ordet lader forstå, er en mere konkret-geografisk og følelsesmæssigt ladet konstruktion med en stærk moralsk appel: man kan forråde det; man har absolut pligt til at deltage i dets anliggender; man kan, eller skal, vise det agtelse. [226] Og stander landet i våde ved overvældende trusler udefra som i april 1801 og i 1807, da englænderne angreb for at tage den danske flåde, er det som i teksten på Frihedsstøtten (rejst 1792-97), forfattet af Rahbeks ven Thomas Thaarup (1749-1821), begrebet om fædrelandet, ikke forestillingen om nationen, der samler alle til ”dets Værn”. [227] Neutralt beskrivende bestemmer statsretseksperter Tyge Rothe fædrelandet som ”[...] det Land, i hvilket vi leve som Borgere [...]” – nemlig, præciserer Ove Korsgaard, som ”loyal og nyttig borger”; men det skal samtidig bemærkes, at passusen findes i skriftet ”Tanker om Kjærlighed til Fædernelandet”. [228]

Rahbeks syn på den overordnede samfundsdannelse trækker således i tre forskellige retninger: Den ses i form af en stat som en *magtindretning*, i form af en nation som et *fornuftsværk* og i form af et fædreland som et *følelsernes arnested*. Det centrale element i disse konstruktioner, som viser tre forskellige og potentielt

modstridende måder at forstå den samme overordnede samfundsdannelse på, og som dermed signalerer risiko for splid og opløsning mellem deres respektive tilhængere, er de medmenneskelige forholds bånd – de bånd, der binder familien sammen og knyttes i venskaber.

I påberåbelsen af alle disse relationer, hvis sønderrivelse gør ham ”Revolutioner saa skrækkelige og vederstyggelige”, [229] benytter Rahbek en stærkt emotionelt ladet tone. Netop i emotionaliteten ligger der en skærpet appel til rationaliteten – til at ”Nationer og især Regieringer” må blive ”viise” af de utallige eksempler på, hvordan revolutionen har splittet familier og nærtstående, og misforståelser har skabt afgrunde mellem ledere. Også dem uden for magtens centrum vil han åbne øjnene på; i det hele taget har mennesker i sammenhænge med mindre betydning – de fremstilles som udøvere af, men i endnu højere grad som ofre for grusomhederne – hans bevågenhed. [230] Sammenfattende vil han da med sin roman ”[...] gjøre een og anden opmærksom paa, at man med de meest modsatte Begreber, Grundsætninger, og Fremfærd, kan mene Fædrelandet, Menneskeheden, og Sandheden det lige vel, være lige ærlig, god, og agtbar Borger og Mand.”, og den efterfølgende fortællings ”Hovedformaal!” bliver da at være ”en Skiærv paa Tolerancens og Meningsfrihedens Alter!”. [231]

Således indskriver Rahbek sig ubesværet i de store oplysningsfilosoffers værdihierarki. Voltaire, en af de største, skriver i sin *Traktat om tolerancen* (1762):

””Det kræver ikke de store evner for argumentation eller veltalenhed at bevise at de kristne skal være tolerante over for hinanden. Jeg vil gå videre og sige vi skal betragte ethvert menneske som vores bror. Hvadbehager, skulle tyrken være min bror? Og kineseren? Og også jøden og siameseren? Ja, helt sikkert, for er vi måske ikke alle børn af samme far og skabt af samme Gud?”” [232]

Rahbeks projekt fremtræder, som Voltaires, som et opdragelsesprojekt og er hermed i god overensstemmelse med såvel hans øvrige bestræbelser, som de fx ytrer sig i tidsskriftet *Minervas* titusindtallige sider, som med samtidens fremmeste filosoffer:

”Ingen har [noterer Ove Korsgaard i *Kampen om folket*] så prægnant som filosofen Immanuel Kant gjort opmærksom på den dybe sammenhæng,

der er mellem politik og pædagogik. Ifølge Kant er menneskets betydeligste opdagelser *kunsten at regere og kunsten at opdrage*. Og for ham er der strukturelle ligheder mellem de problemstillinger, der knytter sig til samfundsdannelse og det enkelte menneskes dannelse. At handle politisk er at give samfundet form, at handle pædagogisk er at give individet form. Det fælles udgangspunkt er indgriben, intervention, påvirkning og dannelse.”[233]

c: Revolutionens Hvorfra? Hvordan? Hvorhen?

Allerede i ”Forerindring”s første linjer udpeger Rahbek brændpunktet for de konflikter, hvis blodige følger han så stærkt misbilliger. Det findes i forholdet mellem borger og øvrighed, hvilket også, med tilhold i ovenstående, kan bestemmes som konflikten mellem statens og den nye nationalismens fortalere. Hans personlige standpunkt for deltagelse i sådanne konflikter er klart formuleret, han vil, som Rousseau, for ingen pris i verden selv have haft ”Deel i det lovlige Mytterie”, fordi dette med nødvendighed ender i alt fra uroligheder til blodsudgydelser.[234] Men dette hindrer ham på ingen måde i at anse det for en utilgivelig brøde for enhver borger ikke at deltage i fædrelandets anliggender. Selv har han gennem studier af Den franske Revolutions historie indset dens uundgåelige nødvendighed – ”[...] at det var umueligt, at Folket længere kunde bære det feudalske, og hierarkalske, og satrapalske, og publikanske, og monopolistiske Jernaag [...]”; revolutionens blodstrømme skal derfor i langt mindre grad gå på folkets og frihedens regning.[235]

Rahbeks fremhævelse af revolutionen som et historisk nødvendigt resultat af en langvarig konflikt mellem folket og (med ét ord:) feudalismen er samtidig en logisk forhåndsafvisning af enhver tale om den som tilfældig og derfor uden egentlig betydning for historien. Netop derfor er det uomgængeligt at fremholde historien ”als konkrete Vorbedingung der Gegenwart” (Georg Lukács) og dermed som udgangspunkt for den videre vej frem i historiens udvikling; for først da kan der søges efter meningsfulde svar på ikke blot spørgsmålene om dens forhistorie (*hvorfra*) og udførelse (*hvordan*), men også om dens videre udvikling (*hvorhen*).[236] Læsningen af *Camill og Constance* vil vise, på hvilken måde revolutionen udløst af sociale og klassemæssige konflikter danner de implicerede personer og skaber problemer for dem, som de så efter deres tilegnede forudsætninger søger at løse, hvorved de på det personlige plan spejler

revolutionens tre store spørgsmål og på denne måde indgår i revolutionen som proces.

2. Forerindringens bedrift: En demonstration af kunsten at ride på to heste

Omtrent midt i forerindringen stiller Rahbek det intrikate spørgsmål, om han nu ”[...] igien [har] sadlet om i Henseende til den franske Revolution?”.

Hans svar på dette spørgsmål uden afsender er hverken et klingende Nej eller et rungende, uforbeholdent Ja til revolutionen, men den allerede anførte konstatering af dens ”uundgaaelige Nødvendighed”, der endnu engang formidler en uforbeholden beklagelse af dens blodige udførelse: at ”[...] denne Folkets Kamp og Seier besudledes med Blodstrømme, besmittedes med Grusomheder [...]”. [237]

Der hersker imidlertid ingen tvivl om, at Rahbek vil resultatet: frihed, tolerance og humanitet, men også, at han viger tilbage for at anerkende resultatets forudsætninger og omkostninger: kamp og blod, som uomgængelige, formålstjenlige, fornuftige.

I hans mund er disse omkostninger udtryk for ”Vanheld, skrækelige Vanheld”. [238] På denne måde får revolutionen, der i sin intention blev bestemt som et rimeligt svar på undertrykkelse, i sin udførelse et præg af irrationalitet. Når rationaliteten således slår over i irrationalitet, når revolutionen som udtryk for en målrettet, dynamisk proces ender i et perspektivløst spil af tilfældigheder, når den sammenhængende historieforståelse havner i blodbesprøjtede enkelthændelser, skubber han revolutionen fra sig.

Det er ikke første gang, han gør det kunststykke at holde sig klar af klare afgørelser. Et markant eksempel finder vi, da han i *Minerva* i rædselsperioden i 1794 tilsyneladende vil tage stilling til kongens søsters, Elisabeths, henrettelse; via et Vergil-citat om forsvar for hårdhed møntet på såvel enevældens som på republikkens excesser vikler han sig ind i hypoteser, komplicerede historiske paralleller, hævdelser af et personligt engagement i de henrettede, parafrase over et Camille Desmoulins-citat fra dennes moderate periode, ræsonnementer om

revolutionens uundgåelighed etc. og omgår på denne måde den stillingtagen, han i udgangspunktet tilsyneladende sigtede imod.

Vergilcitater,

”Res dura & regni novitas me talia cogunt moliri”,

som ræsonnementet indledes med, kan derfor næsten læses som et emblem på hans egen evnen til at slå sig igennem i den dobbelte beskydning fra højre og venstre, der er en del af hans dagligdag som redaktør, forfatter, kulturpersonlighed etc. i enevældens fjendeland. Samme citats anvendelse af Macciavelli i *Fyrsten* (1513) giver yderligere belæg for at pege på den statsmandskunst, som ligger i den nøje afvejning af målsætning imod objektivt og personligt udgangspunkt, hvilket er basis for enhver strategisk tænkning – således også Niels Klims i Ludvig Holbergs bekendte roman af samme navn.[239]

Rahbeks ikke specielt præcist formulerede svar på spørgsmålet i ”Forerindring” om sit forhold til revolutionen er, at han vil have resultatet uden processen. Holdbarheden i dette standpunkt kan diskuteres, men det turde stå klart, at det er et direkte svar rettet til nogle ubestemte ”andre”[240] end bogens egentlige læsere og dermed kan tolkes som et forsøg på at afværge den permanente trussel om beslaglæggelse, bøde, m.m. For at blive i den beridermetafor, spørgsmålet bliver stillet i: om han har sadlet om, kan man da konkludere, at han gennem sit svar viser, at han dyrker kunsten at ride på to heste, der oven i købet tilsyneladende springer hver sin vej. Hans ene hest hedder *subversivitet* – den anden *legalitet*.

I sammenhængen er det let at associere til en klassisk anekdote om Cicero, der indleder det famøse, konfiskerede nummer 43 fra den 9. juni 1794 af *Den danske Tilskuer*, hvor Heibergs ”Vor Klub er dog en herlig Sag” blev bragt. I den romerske veltalers tilfælde er der ikke tale om bemestring af to heste, men om hans færdighed i på én gang at sidde på to *stole* – nemlig Cæsars’ og Pompejus’, der som bekendt konkurrerede om magten i Rom.[241] I den efterfølgende artikel i samme nummer gestalttes i en sand *tour de force* Tilskuerens alias Rahbeks egne kapacitet som stolerytter, der kan forsvare *såvel* den monarkiske forfatning af 1791 i Frankrig *som* den faktisk eksisterende republik; trods fejl og mangler forevises begge som muligheder, der rummer noget godt og derfor udgør potentialer for at fremme ”den gode Sag”.

På denne måde kan Tilskueren uden at ryste på hånden påberåbe sig at være demokrat både som tilhænger af republikken, men også som modstander af republikken som totalitært fænomen – ligesom han kan være republikaner i Frankrig, men royalist i Danmark.

Eller – hvis vi skulle fastholde Rahbeks holdning i et gammelt ordsprog: han vil blæse med mel i munden. At kunsten bemestres, viser historien.

3. Romanen som historiens udsigtpunkt: Rahbeks opfindelse?

Rahbeks dobbelte standpunkt står indlysende i gæld til Den franske Revolution og til den danske virkelighed og er som sådant formet i forhold til historien. Politisk viser det sig at være et klogt standpunkt for den, der vil overleve som agtet borger i Danmark og undgå, som vi så det var tilfældet med den nære ven og militante talsmand for Den franske Revolutions idéer P.A. Heiberg, at blive dømt til landsforvisning. Sådan set gestaltes i Rahbeks egen person netop de krav, han som nævnt stiller til persontegningen i sin historiske roman, nemlig

”[...] at lade de virkelige Begivenheder have Indflydelse paa de digtede Personer [...]”. [242]

Med andre ord lover Rahbek sin samtids læser, som rimeligvis har forventet social og psykologisk troværdighed, også *historisk* troværdighed i persontegningen.

Så specifikt formuleret, som Georg Lukács gør det et hundrede og otteogtredive år senere i *Der historische Roman*, er synspunktet ikke:

”Es fehlt dem sogenannten historischen Roman vor Walter Scott gerade das spezifisch Historische: die Ableitung der Besonderheit der handelnden Menschen aus der historischen Eigenart ihrer Zeit.” [243]

Men det er ikke til at gå fejl af Rahbeks litterære ambition – om end den er fremlagt med en iøjnespringende nedtoning. Denne kan forklares i lyset af, at

Rahbek ved netop at se mennesket som historieformet udtrykker en kontroversiel og nærmest kættersk tanke i strid med ortodoksiens og feudalismens opfattelse af mennesket som gudskab og sat på plads i standssamfundet.

Hans romanfigurer bliver hermed, ligesom også hans selv er det, et udtryk for en bestemt historisk epoke og det af den enkle grund, at de lever med i historien. Som forfatter og historiker indgår Rahbek da i det moderne oplysningsprojekt, idet han giver mennesket en rolle i historien, som forholder sig til historien i dens foranderlighed. I dette projekt er Gud som organisator af historiens gang og af menneskelivet og som trøstermand i lidelsen fraværende, detroniseret som han er af et emotionelt båret, humanistisk ræsonnement, hvor tolerance er det centrale begreb. Den samme tilsidesættelse gælder følgerigtigt for monarken som guddommens jordiske repræsentant – en rolle, som vi i Thomas Kingos (1634-1703) ”Hosianna” (1671) til salvelsen af den første danske konge, der ikke skulle *vælges*, har et slående dansk eksempel på.

Følgende passus i Ove Korsgaards *Kampen om folket* anskueliggør i billeder af tronstol og talerstol overgangen fra guddommeligt diktatur til folkestyre:

”Mens kongens tronstol er en guddommelig repræsentation af metafysisk magt, er folkets talerstol sindbilledet på demokratiets orden. Med indførelse af demokrati skete der både et skift fra tronstolen til talerstolen som centrum i den symbolske orden, og et skift fra *kongen* til *folket* som magtens legitime grundlag.”[244]

Vi ser i Rahbeks stats- og historieopfattelse, som den fremtræder i forerindringen, ikke skyggen af selv den tomme reverens for religionen, hvad en Ludvig Holberg dog ikke undlod at ofre den i sin Natur- og folkeret – om end først i dens 3. udgave (1734).[245] Gud og religion har blot ikke i dette *franske* skrift, som hos hverken Voltaire (1694-1778), Rousseau (1712-1778) eller i Den franske Revolutions forfatninger, en plads i en fornuftsstyret verdslig orden, hvad der dog ikke hindrede disse filosoffer i at respektere Gud som et åndeligt fænomen.[246] En lignende rationalisering af religion og gudsforestilling på dansk grund finder vi i *Minervas* anden årgang i ”Tale til Fædrelandet over Frihed og Tolerance”. [247]

Således blev statsret med basis i teologien afskaffet gennem indførelse af demokrati og erstattet med en filosofi om dyd og menneskerettigheder. Ligeledes

angives i revolutionens dekretter efterlevelse af ”Menneskepligterne [...] som det høieste Væsens værdigste Dyrkelse” og med strenge verdslige straffe for overtrædelser.[248]

Et dementi af ovenstående påstand om Guds ændrede status finder vi tilsyneladende straks i begyndelsen af Rahbeks artikel i fjerde bind af tidsskriftet *For Sandhed* fra slutningen af 1799: ”Om Factionerne i Frankrig fra Revolutionens Begyndelse, og deres fornemste Kampe og Kampdage”. I nogle indledende teoretiske overvejelser meddeler han her,

”[...] at han ikke kan antage nogen hemmelig Magt, der har styret, og skal styre det hele, den evige usynlige Haand undtagen, der saa gierne regierer de Vældiges stolteste Planer, og vildeste Beslutninger ved de svageste Traade; og som man ved saa utallige Leiligheder, f. Ex. ved Buonapartes nyelige uformodenlige og underværdige Ankomst til Frankerig i dette critiske Öieblik, maae erkiænde.”.[249]

Men citatet har en fortsættelse, som dementerer validiteten i det eksempel, som netop skulle styrke påstanden om den usynlige hånd. På artiklens sidste sider lægges der nemlig gennem beskrivelsen af det rådende kaos i Frankrig op til en rationel forståelse af Napoleons indtræden på den politiske scene, oven i købet forankret i en klar opfattelse af hans handlemåde og psykologi:

”I samme Öieblik kom *Buonaparte* med den Lynfart og Lynmagt, der saa aldeles er hans Særkiænde, höist uventet tilbage fra Ægypten [...]”.[250]

At hans ankomst, jævnfør det foregående citat, ikke blot er *uformodentlig* (altså *uventet*), men også *underværdig* (som ikke blot betyder mærkværdig, men også beundringsværdig) indikerer, at vi har at gøre med et selvstændigt handlende menneske med en specifik psykologi og ikke med en marionet for en usynlig hånd.

Rahbeks tvetydighed i forholdet til hin usynlige hånd kan jævnføres med Holbergs reverens for religionen i Natur- og folkerettens 3. udgave, og svaret på spørgsmålet om håndens tilsynekomst i skriftet turde findes i det foregående kapitel om kunsten at ride på to heste og skal ikke gentages her.

Rahbeks verdsliggørelse af historien skal dog ikke forveksles med en antireligiøs eller ateistisk holdning, han kan formodentlig, som Inge Nørballe formulerer det, nærmest betegnes som ”vanekristen”.^[251] Men i og med at Gud i hans historieopfattelse er sat ud af spillet, har mennesket, ”historieskabt og historieskabende”,^[252] i humanismens ånd placeret sig i centrum og overtaget dirigeringen og forståelsen af totaliteten. Hermed opstår der en åbenbar risiko for, at mennesket i magtbrynde glemmer fordrageligheden over for anderledes tænkende og bliver totalitært, en risiko, som virkeligjordes i Den franske Revolutions rædselsherredømme.

Når Rahbek kan bruge den historiske roman til sit budskab om tolerance og meningsfrihed, viser det, at han har tillid til, at den faktiske historie kan begribes og gengives i en fortælling. Ja, han taler lige ud om, at ”[...] den sande Historie udgør den egentlige Fabel [...]” i hans roman, og i *Minervas* faste artikel ”Historien” kan han ligefrem finde på at omtale sig selv som ”Fortælleren” af historien.^[253] Forudsætningen herfor er et historiesyn, hvor historien ikke er en tilfældig ophobning af begivenheder eller styret af instanser, hvis hensigt ikke er af denne verden, men at der kan findes lovmæssigheder og et samlende perspektiv i den. Derfor kan fortællingen blive sammenhængende og struktureret, et udtryk for en hensigt og en idé. Rahbek sætter ingen adresse på sit begreb om fablen, men det kan bemærkes, at hans opfattelse svarer godt til Aristoteles’ opfattelse af fablen som et dynamisk, konsistent og intelligibelt hændelsesforløb mod et afsluttende mål.^[254]

Således er Rahbek en del af oplysningsprojektet, der ser historien som et hensigtsbestemt projekt, der bevæger sig mod stadig større lykke, frihed og humanitet; endvidere mener han, at denne bevægelse kan spejles i romanen.^[255] Derfor må man som sagt ikke blot til Historien, men også til de personer, der optræder i en historisk roman, kunne stille spørgsmålene *Hvorfra? Hvordan? og Hvorhen?* (jfr. side 59 f).

En parallel til denne i sin grund optimistiske historieopfattelse er nedfældet i litteratursynet i *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie*, som Rahbek og Nyerup påbegyndte udgivelsen af i 1800.

”Med en metaforik, der spiller på overgangen fra mørke til lys [skriver Flemming Conrad], er det nu de to forfatteres ambition at skildre ”vor Litteraturs lange og seene, ofte omtaagede, Morgen” frem til dens ”Mid-

dag”, der dateres til ”den Hædersepoke, da Selskabet til de skønne Videnskabers Forfremmelse begyndte sine Samlinger med *Tullins* første Mesterdigt.” Dvs. til 1759 og de første år derefter.”[256]

Litteraturens udviklingshistorie kan imidlertid ikke beskrives som en jævnt stigende kurve, fatale tilbageslag som under pietismen findes, men Rahbek og Nyerup er enige om med deres egen tids litteratur at kunne skue ”frem mod en ny herlighed”. [257]

Med historiens sekularisering er der sat fokus på de menneskelige bestræbelser, som giver sammenhæng og mening i den historiske proces. Som bærer heraf udvikler mennesket en aktiv rolle i historien. Det gælder for Rahbek, der vil både tolke og bidrage til den i det ringe omfang, det nu er ham forundt med få læsere og det på et marginalt sprog; denne medleven i historien gælder også hans opdigtede personer, for så vidt de udvikles af de konkrete historiske hændelser, som udgør romanens fabel. [258]

I en bisætning betegner Rahbek, professor i æstetik med en bred orientering i såvel den nyeste europæiske som danske litteratur, det beskrevne forhold mellem person og historie som ”Opfindelsen”. Hvorefter han meddeler, at virkeliggørelsen af den har været vanskelig. Samt konkluderer, at ”[...] reen Digtning havde været uendelig lettere.” [259] Men netop derfor må man vel tro, at han trods den malplacerede beskedenhed faktisk *vil* noget med denne sin ”opfindelse” – hvorfor skulle han ellers have besværet sig med alt arbejdet? Spørgsmålet er så, om der blot er tale om en – interessant og fornyende – *målsætning*, eller om han faktisk evner at virkeliggøre den.

Rahbeks opfattelse af, at han er en fornyer i forhold til hidtidige modeller for historiske romaner, finder teoretisk bekræftelse i den karakteristik, Georg Lukács langt senere i *Der historische Roman* giver af 1700-tallets realistiske og sociale roman, hvis digtede personers karakterer netop *ikke* eller kun i begrænset omfang er afledte af det historisk særegne og derfor ikke tilhører nogen konkret historisk epoke. Denne romantype, repræsenteret af Swift, Voltaire, Diderot, Defoe, Fielding, Smollett, udgør den historiske romans forhistorie og udvikler sig op gennem århundredet, idet den, dog uden at være konsekvent, fremtræder med stadig større konkretion i gengivelsen af samtidens specifikke kendetegn og afmalingen af netop det historisk særegne i karakterer og hændelser; men, siger Lukács, den gør det *uden at se det særegne i samtiden i den historiske proces*. [260]

Det er, stadig ifølge Lukács, den historiske udviklings acceleration og intensitet med foreløbige højdepunkter i Den store franske Revolution og de efterfølgende revolutions- og Napoleonskrige, som *synliggør* historien som en ustandselig proces af sociale, økonomiske og kulturelle forandringer, og som gør den til en ”*masseoplevelse*”[261] med direkte effekt på individet. En af de mest omfattende og ambitiøse synliggørelser i slutningen af 1700-tallet for et dansk publikum af historien i sin foranderlighed findes uden tvivl i Prams og (fra 1794) i Rahbeks månedlige artikel ”Historien” i *Minerva*; at denne nyhedsformidlingens ”epitomatiske [i uddrag] Dagbog”, [262] bygget på åbent tilgængelige kilder, kaldes ”Historien” vidner om redaktørernes høje ambitionsniveau i den løbende, sammenhængsskabende formidling af facts og kommentarer. I deres principielle bemærkninger i 1785, 1787 og 1794 bestemmer de to udgivere bemærkelsesværdigt denne formidlings særlige karakter, og indirekte dermed også historiens, ved til overmål at anvende termene *fortælle* og *fortælling*.

Det står fra første nummer fra 1785 klart, at *Minervas* artikel om historien ikke skal bringe sladder om ”Hoffernes Festivitæter” og andet lignende, men at den i et alment perspektiv skal behandle begivenheder, der i politisk, økonomisk og moralsk henseende er betydningsfulde.[263] Fra marts 1787 genoptages artiklen efter en pause på to måneder, som er forårsaget af misfornøjede læsere – hvilke og hvorfor præciseres ikke. Pram, der i månedsskriftets første ni år forfatter artiklen om historien,[264] benytter genoptagelsen i martsnummeret fra 1787 til nogle principielle betragtninger, hvori han bl.a. understreger frimodighed, upartiskhed og ubestikkelighed som historiefortællingens bærende principper. [265]

Ved sin overtagelse af ”Historien” fra januarnummeret 1794 citerer Rahbek med fuld tilslutning over næsten to sider Prams ”Grundsætninger”, som han højtideligt erklærer, at artikelserien skal blive videreført efter.[266]

De bidrag til *Minervas* historiske rapporter, som bedst lever op til begrebet om en dynamisk og dialektisk udvikling af historien, handler ikke overraskende om den (som man bagklog kan kalde) *ubønhørlige* udvikling mod en revolution i Frankrig. De starter med omtalen af ”General-Controleuren for Financerne, Hr. Calonnes Tale” om de franske finansers forvaltning, refereret i *Minerva* i april 1787;[267] i de følgende numre fokuseres der på undertrykkelse og gærende oprør, som skal vise sig at udmunde i Den store Revolution.

”Frankrig [hedder det i artiklen ”Historien” fra juli 1789] tilbyder i denne Maaned en Kiede af gyselige Nyheder. Forberedelserne dertil have vi alt berørt i de foregaaende Hefter; de ere nu komne til Modenhed.”[268]

I denne julirapport, der i omfang sprænger alle hidtidige rammer, og i de efterfølgende månedlige redegørelser, hvor Frankrig nu får den altdominerende rolle, er beretningerne om dette ”det mærkeligste” i vel ”flere Aarhundredes Historie”[269] så overvældende, at historien bliver synlig og næsten håndgribelig i sin mangfoldighed og hastige omskiftelighed. Også muligheden for, at Frankrigs eksempel kan inspirere til oprør i andre riger, betones.[270] I det hele taget er det betegnende, at revolutionen i Frankrig med dens fremholdelse af ”*Kundskab om Menneskenes Rettigheder og sammes ærbødige Overholdelse*” som Constitutionens fundament[271] fra sin optakt behandles med en indforstået og positiv holdning samtidig med, at det gang på gang betones, at en lignende statsomvæltning i Danmark er aldeles unødvendig![272]

Afstanden fra den amerikanske ”Declaration af Independence” den 4. juli 1776, fra det revolutionsramte Frankrig og gærende Europa til den feudalt-nostalgiske *ønskebeskrivelse* af den stille evolution i smørhullet Danmark og Norge (fra *Minervas* decembernummer 1785) synes uendelig:

”O hvor vilde det fryde os, hvis vi længe skulle vedblive at være Dagens Historieskriver, at vi ved ethvert Aars Ende, om vi end i det hele Aar ikke havde havt et eneste af disse store, glimrende, eller stærkt i Øine faldende Facta at berette, allene kunde slutte den jevne, lidet Opmærksomhed foraarsagende Fortælling med den sandfærdige Forsikring: ”Alting gaaer i Stilhed frem efter Planer, som sigte til disse Landes Indvaaneres Lyksalighed; Regieringen, som søger mere at naae dette Maal, end tildrage sig en øieblikkelig Opmærksomhed, lader sig nøie med i Stilhed at vaage over disse Planer, som mere og mere moednes, og føre os til Maalet; uden voldsomme Revolutioner, men ved Midler, som ikke forstyrre nogen enkelt retscaffen Borgers Lyksaligheds Plan, fremmes alt godt; saaledes afbetaler Staten sin Gield [etc. etc.]”.”[273]

Men bort med ironi og *Minervas* drømme om det vegeerende fædreland, hvor stemningen i øvrigt aldrig blev oprørsk over en bred front[274] og tilbage til den større europæiske virkelighed med Frankrig som det dynamiske centrum:

På et konkret plan blev oprettelsen af massehære i slutningen af 1700-tallet af afgørende betydning for såvel elite som menigmand – både, fordi de udviser standsforskelle, idet enhver med talent nu kan nå den højeste rang, og fordi krigspropagandaen peger på de historiske forudsætninger og sociale årsager til krigen og forbinder dem med nationens og indbyggernes liv, erfaringer og muligheder som en helhed. Hertil kommer som tidligere påpeget den nationale idé, der bygger på den erfaring, at landet er borgerens eget, selvskabte fædreland, som han skal forsvare og videreudvikle. Således opleves historien som en proces på såvel et personligt, et socialt som på et politisk, et nationalt og et internationalt plan, men naturligvis ikke overalt i Europa på samme tid og på samme måde.[275]

I månedsskriftet *Minerva* kan man op igennem halvfemserne iagttage en gradvis ændring i måden at forholde sig til historien på. Fra i starten at have betragtet den som en i hovedsagen national affære, hvad der ytrede sig i de enkelte artiklers disposition og afsnitinddeling, hvor det land, der kunne fremvise de interessanteste hændelser blev behandlet først, fremstilles den efterhånden i langt højere grad som et sammenhængende hele, hvor betydningsfulde hændelser i de forskellige lande stilles sammen og behandles i deres vekselvirkning.

Det altdominerende centrale tema for dette ”uhyre Statstheater”, dette ”store politiske Sørgespil”, [276] denne ”Fortælling” [277] er krige og andre hændelser i kølvandet på revolutionen i Frankrig; således forener fx ”den frygtelige Dyrtd” Europa i klage ”fra Stokholm og Wien, fra Mayland og London, fra Lissabon og Amsterdam”. [278]

Hermed binder Rahbek – i hvert fald som bestræbelse – hele Europas historie sammen i ét stort – tør vi kalde det: *episk-dramatisk forløb*? hvor samhørigheden mellem begivenhederne væves ind i struktureringen af fortællingen. Den *store* fortælling! Fx indledes den historiske artikel for januar 1801 efter et suk om fred i Europa med følgende disposition for den efterfølgende artikel:

”De tre Hovedbegivenheder i det Tidsrum, hvis Historie her er at optegne, ere ustridigen Mordanslaget mod Buonaparte, Freds- og Krigs-tildragelser-

ne mellem Frankerig og Østerrig, og de forunderligen taagefulde Udsigter over Forholdet mellem Engelland og Norden.”[279]

Et tidligere udtryk for, at historien i sin udviklingsgang ikke kan afgrænses lokalt, finder vi i ”Over den 14de Skaal som blev anbragt i et Selskab i London i sidste Julii Maaned; o. d. l.”. Her beskriver Pram to år efter revolutionens begyndelse, hvordan samtidens skræmte eneherskere forsøger at standse nyhedsformidlingen fra Frankrig med den hensigt at hindre folk i at få kundskab ”om den beviiste Muelighed af at udføre en Revolution, som den franske”; og når ”de ufortabelige Menneskerettigheder” først er formuleret og erkendt, er det ”umueligt at skiule for Mængden dens Ret til disse”. [280] Eneherskernes bestræbelser er altså forgæves, og oplevelsen af historien som en proces med mulighed for hastige, radikale og kvalitative forandringer vinder uundgåeligt udbredelse.

Også i redegørelser for mere lokalt forankrede hændelser som fx emigranternes angreb på Quiberon i juni 1795, som i øvrigt spiller en afgørende rolle i den ikke færdiggjorte anden del af *Camill og Constance*, slås man af Rahbeks evne til at skabe nærvær i historiefremstillingen, af dens detaljerigdom og af perspektivet ud til den større historie. [281]

Den samme oplevelse af ændring med særligt henblik på den politiske udvikling som en proces med sin egen dynamik giver Rahbek sin læser i den tidligere nævnte artikel ”Om Factionerne i Frankrig” (1799). Med sine treogfirs sider formidler artiklen et samlet og levende overblik over revolutionens turbulente politik fra dens begyndelse til og med Napoleons tilbagevenden fra Ægypten i slutningen af 1799. Her fortælles om intriger og sammenrottelse, møder og opløb, trusler og åben strid, vi hører referater fra taler og replikker og ser byger af love og modstridende constitutioner; de forskellige partier og fraktioner beskrives, og deres tilhængere, henrettede som endnu ikke henrettede, opregnes – alt som et udtryk for den uophørlige kamp mellem den gamle orden og den nye, hvis forestillinger om virkeliggørelsen af frihed og retfærdighed kunne resultere i højst forskellige vurderinger og tiltag. Således mærker man sig, at Rahbek lader den endelige bedømmelse af Robespierres rædselsfremfærd stå åben, fordi den i sin afskyelighed dog synes at have været ment som et ærligt forsøg på at redde Frankrig. [282]

På denne måde vil Rahbek i slutningen af 1799 give ”en samlet summarisk Oversigt” med ”Kun historiske Data” [283] over den revolution, hvis optakt og

første år han i begyndelsen af 1799 havde fortalt om i form af en roman, og hvis forløb han – ofte i et klart europæisk perspektiv – fra 1794 i *Minerva* kan gengive så spændende og engageret, som var der tale om en roman. – Vi tør med andre ord konstatere, at de historiske hændelser i 1799 er kommet på en sådan afstand, at de indbyder til overblik i forskellig form.

I den europæiske litteraturhistorie er der generel enighed om, at Walter Scott fornyer romanskrivningen og med sin *Waverley* fra 1814 leverer den første ægtfødte historiske roman.[284] Rahbek skriver femten år inden sin roman med et højt bevidsthedsniveau om historien som et projekt, der kan gøres til genstand for fortælling, og om de fortalte personer som udtryk for de historiske hændelser. Det elementære spørgsmål, som rejser sig af denne konstatering, er, om litteraturhistorien i mere end to hundrede år har overset Rahbeks indsats som skaber af en litterær genre, gennem hvilken man kan forstå historien.

Hans tidsfæstelse af den historiske romans sujet er imidlertid ikke i overensstemmelse med den udbredte konvention, som Scott, senere, har været med til at cementere, nemlig, at det skal have en betydelig afstand i tid til forfatterens samtid. Således formulerer Mette Winge empirisk en *mands minde*-regel om, at romanhandlingen skal udspilles "[...] så fjernt fra forfatterens egen tid, at tidens begivenheder ikke længere huskes af levende personer.",[285] og intet hos hverken fx Georg Lukács i *Der historische Roman* eller Ole Birklund Andersen i *Den faktiske sandheds poesi* synes at modsige dette. Rahbek formulerer i "Forerindring" intet sådant armslængdeprincip – historiens "Fabel" skal alene leve op til et sandhedskrav i forhold til Historien, den findes til hver en tid, og altså også i nærhistorien, som en åben mulighed for den kyndige forfatter, der i æstetisk form vil virkeliggøre et overstået, fortidigt forløb.

Termen "historisk" refererer hos Rahbek naturligvis ikke blot til noget *processuelt*, men også til noget fortidigt og overstået i betydningen *tilendebragt*. Det er påstanden her, at det også er af sidstnævnte årsag, Rahbek kalder sin roman *historisk*. Denne påstand finder støtte i hele fortælleprojektets udgangspunkt: afskyen for revolutionens blodorgie. Gennem brugen af termen "historisk" henlægges og fastfryses samtidens forfærdelige hændelser uigenkaldeligt til fortiden. Således ufarliggøres de med henblik på en bearbejdning og derigennem en forbedring af samtidens og fremtidens vilkår.

I denne sammenhæng er fortællingens undertitel, "Et Revolutions Skilderie", interessant. Det bemærkes, at ordet "skilderi" rummer den samme dobbelt-

hed som ordet ”historie”, nemlig af en løbende, uddraget fortælling og af et afmalet, *fikseret* billede – af forløb og af resultat.[286]

På denne måde får anvendelsen af ”historisk” og ”skilderi” halvt om halvt præg af en besværgelse, som skal anskueliggøre og samtidig bortmane revolutionens natside ved at markere, at den er et *overstået* stadium. Forankres det oplysnings- og belæringsprojekt, som ovenstående (se side 55) er blevet påpeget som et bærende tema i ”Forerindring”, i denne opfattelse, lyser optimismen frem; det skal dog vise sig, at denne optimisme er stærkt betinget.

4. Tredje udgave af *Haandbog i den europæiske Statshistorie* (1805): Forventningerne, der gik i vasken

Rahbeks ambition som romanforfatter er, tør vi tro, at repræsentere den højeste grad af historisk korrekthed, idet han ifølge ”Forerindring” tager afstand fra sådanne ”[...] historiske Romaner [...] som enten forvandskede Begivenhederne, eller gav digtede Personer en ugrundet Indflydelse derpaa [...]”. [287]

Hævdelse af troværdighed som formidler af samtiden og af historien kan vi ikke blot forstå som et personligt anliggende; det var også et udtryk for en professionel interesse, der udsprang af hans virksomhed som samfundsengageret debattør i tidsskrifterne, og det var uden tvivl også en forudsætning for hans virke som historielærer (1799-1805) efter den formodentlig ufrivillige afsked med universitetsprofessoratet i æstetik. At en bidragende årsag hertil, som så ofte påpeget, kan have været et misforhold mellem *hans* manglende og ungdommens *stigende* interesse for Kants filosofi og æstetik, skal ikke afgøres her.[288]

En sammenfattende historisk fremstilling fra Rahbeks hånd finder vi i hans *Haandbog i den europæiske Statshistorie* fra 1801 med anden udgave fra 1803; tredjeudgaven fra 1805, som på titelbladet kaldes ”Andet og forbedrede Oplag”, er den mest omfattende udgave. Som lærebog må vi betragte den som mere gennemarbejdet og forpligtende end tidsskriftsartikler, der gør en dyd af at have nyhedens præg, men netop derfor kan bygge på upålidelige kilder eller være udtryk for et fejlvalg mellem ”meget modsigende” efterretninger;[289] samtidig tør vi tro, at den spejler en sammenhængende historieforståelse. Statshistorien er ligeledes interessant i nærværende sammenhæng, fordi den i sin første udgave

udkommer ikke længe efter Heibergs udvisning; den sidste version foreligger kort før ”Til Læserne” (1806), som jo udgør anden ikke udarbejdede del af *Camill og Constance*. Det skal i øvrigt påpeges, at de mellemliggende historiske begivenheders indflydelse på romanhandlingens udgang næppe kan have været afgørende, idet hovedpersonernes skæbne forudsiges allerede i romanens første del.[290]

Lad os først kaste et blik på statshistoriens sidste udgave, fordi den i fuldstændighed overgår de to andre. Herigennem kan vi hastigt danne os et indtryk af den kvantitative behandling af Frankrig i et europæisk helhedsperspektiv. Dernæst skal vi stifte nærmere bekendtskab med Rahbeks syn på de historiske hændelser, der lægger op til revolutionen og følger umiddelbart efter, samt omtale en afgørende begivenhed, der finder sted mellem udgivelsen af *Camill og Constances* del et fra 1799 og anden del fra 1806. I næste afsnit skal *Haandbogs* 1801-udgave omtales med særligt henblik på forskelle mellem den og 1805-udgaven. Dette bliver i næstfølgende afsnit grundlaget for en konklusion angående Rahbeks historiesyn.

1805-udgaven giver umiddelbart et indtryk af den betydningsfuldhed, Rahbek tillægger Frankrigs historie: Frankrig er ikke blot det først behandlede land, men også det, der får den fyldigste omtale, ganske præcis en sjettedel af de 302 sider, mens de femogtyve øvrige lande må slås om resten af pladsen. Mest får Det tyske (romerske) Keiserdom (41 sider), dernæst Storbritannien og Sverige (hver 28 sider), så kommer Spanien (med 21 sider) og på sidstepladsen findes Malta og andre med en omtale på under en side. – Således følges også her den praksis at orientere om land efter land, som blev påbegyndt med *Minervas* faste artikel ”Historien”, og som der i øvrigt er en lang både dansk og europæisk tradition for.

Haandbogs syntaks passer ikke en moderne læser med hang til hovedsætninger, men Rahbeks fremstilling af de sidste hundrede år af Frankrigs historie er medrivende, fordi den i et langt historisk perspektiv påpeger sammenhængene mellem revolutionen og den royale elites uforsvarlige og despotiske forvaltning af magten, dens ustandselige krige, økonomiske fejlgreb og negligering af almenvellet; der refereres herunder sporadisk til en generelt magtesløs parlamentarisk tradition, som dog i slutningen af 1700-tallet med en stærk tredjestand sætter sig endegyldigt igennem.[291]

Dette sløseriets, undertrykkelsens og oprørets historie foregribes og fortolkes med pædagogisk løftet pegefinger i afsnitoverskriften:

”Under Ludvig den 15des despotiske Yndlings- og Frille-regiering, forøgedes, Cardinal Fleurys Forvaltningsaar fraregnede, Frankrigs Svækkelse og Financernes Ødelæggelse, der forberedede den paafølgende Omstyrtning.”[292]

Gennemgående rettes fokus mod de forskellige lovgivende forsamlings retsgyldighed og indre splid, men med sympati for legitimitet og moderation. Herudover er fremtrædende dyder, som dog sjældent efterleves, ”Fred og Sparsommelighed”. Laster som forfængelighed og sløseri stilles til skue som årsag til misere, og der redegøres for ”Rædselsmændenes” fængslinger, henrettelser *en masse* og deportationer. Deres politiske modpol, ”de Modererede”, er ophav til Constitutionen af 1795, i hvilken Rahbek jo ifølge ”Forerindring” til *Camill og Constance* finder sin ”uforanderlige Troesbekiendelse”. [293] Netop denne konstitution falder efter et valg i juni 1799 og bliver afløst ”[...] med en, der var bygget paa mindre demokratiske Grundvolde.” [294]

Men dette vendepunkt i historien, som også har sin årsag i Bonapartes overraskende hjemkomst fra Ægypten, er helt uvedkommende for 1799-delen af *Camill og Constance*, som ifølge Rahbeks erindringer er færdigskrevet ved begyndelsen af året, [295] og hvis ”Forerindring” er dateret ”Bakkehuset, den 26 Marti 1799”. [296]

Det er værd at lægge mærke til, hvordan Rahbek i behandlingen af perioden 1799 til december 1804 ihærdigt betoner, at man ”alt mere og mere” nærmer sig ”den gamle Tingenes Orden”, at ”[...] alle saakaldte revolutionaire Grundsætninger, Indretninger, og Foranstaltninger kom mere og mere i Ugunst [...]”, at man skiller sig af med ”Oppositionsmænd” gennem udrensninger, at den etablerede magt med Bonaparte i spidsen ikke ser ud til at kunne sikre freden – kort sagt: at ”[...] Alt gradviis mere og mere nærmedes den gamle Form [...]”. [297]

Kapitlet om Frankrig afsluttes med en *overskrift* nederst på side 51:

”Syvende Tidsrum.
Frankrig som Keiserdom.
1804.”

Derefter intet.

Det ligner en trussel – denne annoncering af et ubeskrevet rum, som en republikaner af hjertet, en konstitutionel monarkist eller bare en almindelig, uspecificeret demokrat må have kunnet gyse i.

Naturligvis er det risikabelt at lægge noget særligt i den typografiske udformning af en sagprosa tekst, men det er dog en tanke værd, at Rahbek i anden sammenhæng, i øvrigt også under omtale af Napoleon, gør opmærksom på sin bevidste anvendelse af sådanne midler.[298] Ligeledes kan man konstatere, at ingen af de andre kapitler i *Haandbog* afsluttes med en kapiteloverskrift til et kapitel, der *ikke* følges af en tekst.

I et brev fra 1803 fra Rahbek til Heiberg kommenteres med nogle linjer fra en bryllupsvis den politiske situation i Frankrig helt anderledes direkte:

””Hvor man nu hen i Verden sér,
der findes ingen Frihed mer
fra den Tid, det rabundus gik
med Frankrigs Republik.””

Den negative indflydelse på den københavnske frihedsstemning er mærkbar, nu går man

”[...]”og synger salig Trældoms Pris
i officiel Avis.””.[299]

5. Første udgave af *Haandbog i den europæiske Statshistorie* (1801): Mulighed for en vending til det bedre?

Også titelbladet til ”Første Hæfte” af *Haandbog i den europæiske Statshistorie* (1801)[300] prydes af Rahbeks professortitel. I forbemærkningen ”Til Læserne” gør han behørigt opmærksom på sine kilder og meddeler, at bogen under kyndig lærervejledning kan anvendes i ”de øverste Classer på Herr Hofpræst Christianis Institut”, drengeskolen, hvor han 1799-1805 var historielærer og medbestyrer, men at den egentlige målgruppe er Frue Latinskole og andre lærde skoler. Hermed kastes der i øvrigt igen et tvivlens skær over den ydmyge holdning til

egne ”Ønsker og Ævner”, der i erindringerne fremstod som en væsentlig årsag til opgivelsen af professoratet (jfr. side 21 f).

Den for denne undersøgelse relevante del af teksten er, med ét forbehold, til kedsommelighed identisk med 1805-udgaven – selv pagineringerne følger med få ords forskel hinanden; man bemærker nogle ubetydelige syntaktiske og morfologiske ændringer, nogle ord er stavet anderledes, et pronomen i subjektposition er ændret fra ”det” til ”man”, Carl den anden er blevet til Carl den sjette, ”vigtigste Forandringer” i 1801-udgaven er ændret til ”betydeligste Forandringer”, ”den sørgelige Rædselsreregiering” bliver i 1805 til ”den skrækkelige Rædselsreregiering”, ”Conventen” er et sted erstattet med ”Paris”[301] osv. – med andre ord er der tale om rettelser af fejl og om præciseringer og nuanceforskelle, men alt sammen uden at meningen substantielt er ændret. Pointen i sammenligningen ligger således ikke i teksternes forskellighed, men i deres identiskhed: Idet de læses parallelt, formidler de et stærkt indtryk af, at historiens hændelser er – *historie*: færdiggjorte og færdigbehandlede, fikserede, fortidige, urørlige – lige meget om de ansues fra 1801 eller fire år senere. På et så sikkert syn på historien turde man kunne skrive *historiske* romaner, selv om hændelserne næsten berører nutiden.

Men ud for marginalnoten ”1800 Jan.” skifter Rahbek dramatisk fra præteritum til præsens i nogle afsluttende linjer om Frankrigs historie, som ikke gentages i 1805: Pludselig

”[...] staaer [Bonaparte] som første Consul paa ti Aar.

Under denne Bestyrelse viser man megen Villie til at læge mangehaande Revolutionssaar, hiemkalder mange Landlyste til deres Fædreland, gjør sig Umage for at gienvinde de neutrale Magter, som Directoriets Overmod havde opirret, og har saavel i Italien som Tydskland, givet Republikens Vaaben deres gamle Hæder fordoblet tilbage.”.[302]

Passagen er forvildende positiv i sin holdning til Bonapartes evne til at skabe orden i det revolutionshærgede Frankrig. Men ikke alle foranstaltningerne turde pege mod resultater, der kunne billiges af en republikaner ”i de franske Anliggender” (jfr. side 32). Også her, i tiden lige efter revolutionsperioden, tør vi derfor i det diplomatisk udformede udsagn om Bonapartes ”Villie” og ”Umage” og om våbnenes ”gamle Hæder” se en lige linje til de skarpere bemærkninger fire

år senere og dermed et konsistent forhold til historien – et forhold, som er bygget på en demokratisk holdning.[303]

Men tvetydigheden er det ikke til at komme udenom, og som vi allerede (side 60 ff) har set og siden skal få uddybet, er Rahbek på dette område en sand mester.

6. Historiens modus: Hvorfra? Hvordan? Hvorhen?

Såfremt revolutioner er en følge af sådanne omstændigheder, der er omtalt i det foregående, ligger et bud på fortsættelsen af historiens gang ud fra det tidligere diskuterede historiesyn lige for: Fordi den første revolution ikke gav tredjestand magten, men fulgtes af en restauration, er der ved at blive skabt forudsætninger for en ny revolution – i Rahbeks øjne i sandhed rædselsvækkende! Tanken om denne kontinuitet i historien illustreres fortræffeligt af et citat af David Hume (1711-1776), der bringes som motto for Rahbeks store artikel fra slutningen af 1799 om revolutionens politiske historie:

”And every successive revolution became a precedent for that, which followed it.”[304]

Alt i alt kan Rahbeks gengivelse i statshistorien af undertrykkelsens og oprørets historie læses som en spændende fortælling, der beskriver og begrunder, så læseren fatter, hvordan tingene hænger sammen, og hvorfor de udvikler sig, som de gør. En fordybelse af forståelsen opnås naturligvis ved læsning af det franske kapitel i sammenhæng med håndbogens øvrige kapitler, men det kan bemærkes, at den koncentrerede fremstilling af de enkelte landes historie overlader komparationens fornøjelse til læseren selv. I sammenhæng hermed må det anføres, at Rahbek til forskel fra ”Forerindring” i sin *Haandbog* ikke henfalder til emotionelle excesser, men hovedsagelig bevæger sig i det sagligt beskrivende stilleje, som er passende for en fagbog, på hvis titelblad professortitlen pranger. Men man snydes, heller ikke her, for den rahbekske dobbelttydighed, som hans trofaste læsere formodentlig har vidst at goutere.

Konkluderende kan det noteres, at vi i statshistorien finder bekræftelse på *Minervas* månedlige historierapporters og ”Forerindring”s syn på historien som

en nødvendig proces udgående fra nogle variabler, som mennesket kan tolke og indvirke på. Dette dialektiske syn indgår her i en bredere historisk kontekst end i ”Forerindring” og *Minerva*, hvor fokus var rettet mod de seneste ti års hændelser. Netop ved at gå tilbage i tiden og fortælle forhistorien udfolder Rahbek sit syn på historien som en fortælling, der giver fornuftige svar på spørgsmålene *hvorfra*, *hvordan* og *hvorhen*. – De tidligere (side 59 f) fremsatte påstande og antagelser har således fået perspektiv og fundet bekræftelse.

7. 1795-Constitutionen

a: En veldædig dag vil følge: Oversætterens fortale

Vi bevæger os for en stund nogle år tilbage i tiden, nemlig til 1797, da Rahbek oversætter og udgiver *Den franske Republiks Constitution antaget 1795* tilligemed Boissy d’Anglas’ indledningstale til fremlæggelsen; disse dokumenter er et vidnesbyrd om Rahbeks ønske om ikke blot at fortælle historien, men også at dokumentere den. Hovedgrunden til at beskæftige sig nærmere med dem er imidlertid, at de udgør konteksten til hans tidligere omtalte ”uforanderlige Troesbekiendelse”; det er at bruge store ord – han fortjener at blive taget på dem. At teksterne desuden præsenterer revolutionens kærneværdier, som Rahbek opfattede dem, gør ikke relevansen mindre.

”Oversætterens Fortale” former sig som en gennemgang af Constitutionens tilblivelseshistorie med en initieret opregning af navne, brudstykker af taler, datoer og bemyndigede udvalg. Centralt står spørgsmålet om dens legalitet som et udtryk for folkeviljen; desuden, om den er et brugbart og holdbart redskab til at skabe fred, driftighed og velstand, så

”[...] en skøn, bliid, og veldædig Dag vil følge paa Despotiets lange rædsomme Nat, paa de græsselige Revolutios Uveir, hvormed Friehedens Dagbrækning havde at kiæmpe.”.[305]

Disse patetiske slutord står i kontrast til fortalens ellers tørre stil og harmonerer kun dårligt med den erklærede intention fra dens allerførste sætning: ikke ”at vove nogen Bedømmelse” af Constitutionen. At det i virkeligheden er med henblik på en bedømmelse, Rahbek skriver, fremgår af hans opfordring til

”danske Læsere” om at sammenholde advokat Klingbergs oversættelse af 93-Constitutionen med den nærværende for ved selvsyn at konstatere, om ændringerne er positivt fornyende.[306]

Selv om man altså klart fornemmer, hvor sympatien ligger, bliver der aldrig tale om en eksplicit, utvetydig og uforbeholden tilslutning til Constitutionen – tiden og det franske folk skal bedømme den og vil afgøre dens holdbarhed.[307] Som tidsskriftsredaktør er Rahbek derimod uden forbehold i sin begejstring, idet han allerede i *Minervas* julinummer 1795 betegner den som ”[...] det Ædelste og Viiseste, Menneskeforstand i Lovgivning nogensinde har frembragt [...]”.[308]

b: Anarki versus frihed og dyd: Boissy d’Anglas’ mesterlige tale

En uforbeholden tilslutning til Constitutionen findes på skriftets følgende sider i Boissy d’Anglas’ ifølge Rahbek ”mesterlige” tale den ”5te Messidor (den 23 Junii 1795)” ved overdragelsen af konstitutionsforslaget;[309] derefter følger oversættelsen af selve *Den franske Republiks Constitutions* 377 paragraffer. At Rahbek har brugt tid på at oversætte og udgive disse i alt 152 sider turde være en kraftfuld bekræftelse på hans dybe engagement i oplysningstidens politiske og humanistiske bestræbelser og på hans overbevisning om, at værdier som frihed og lyksalighed, demokrati og menneskerettigheder er umistelige, og på, at Constitutionen er et middel til at virkeliggøre dem.

Med gallisk veltalenhed forsvarer Boissy d’Anglas i sin fremlæggelsestale den rolige fornuft og de velovervejede beslutninger som den nødvendige fortsættelse af revolutionens entusiasme, der fordrede monarkiets fald og resulterede i rædselsherredømmets raseri. ”Nedbrydelsens Aand” og ”Organisationens Aand” har hver deres tid; nu er det sidstnævnte, manifesteret i forslaget til ny Constitution, der skal råde[310] for at fremme eftertragtede værdier som ro, frihed, almenvel, orden, lykke, retfærd, driftighed, sikkerhed, ytringsfrihed, lighed – for nu at tage et udvalg i den rækkefølge, de optræder i.[311] Constitutionens sigte er at give rammerne for frihedens udfoldelse således, at en række eftertragtede goder kan opnås – men også at forhindre tyranniets genopståen.[312]

Det pointeres, at revolutionen, som kom til syne, da ”Forstandens Fakkelt” adspredte mørket, ikke er fostret af afsindige enkeltindivider, men er ”Oplysningens og Civilisationens Følge, Aarhundredernes og Philosophiens Frugt” og har et ”eeneste Maal, franske Folkets Lyksalighed”.[313] Alt dette sættes på spil af selvrådigheden, af den tøjlesløse frihed til uorden, der ligger i

den gældende 1793-Constitutions opstandsret, og af anarkistiske diskussionsforas ”tomme Declamationer”, men fremmes af friheden til driftigt arbejde med landbrug, manufaktur og handel.[314] En forudsætning for fremskridtet er at besinde sig på historien:

”[...] ved at gienkalde eder den Punkt, hvorfra I gik ud, den Vei, I henslæbtes paa, den Stilling, I ere i, er det, I kunne bestemme eder selv det Maal, hvor I ville hen.”[315]

– altså igen en fortælling om historiens *hvorfra, hvordan og hvorhen*, hvilket i grunden er fremlæggelsestalens hovedsagelige indhold og helt i overensstemmelse med Rahbeks synsmåde.

1793-Constitutionens skræmmebillede viser ”Anarchiets Organisation” og ”Blodmenneskenes Tyrannie” i et håbløst forsøg på at efterleve ”[...] en fuldkommen Democracies og en uindskrænket Liigheds bedragelige Grundsætninger, der uimodsigeligen ere de frygteligste Klipper for den sande Frihed.”[316] Det positivt ladede modbillede, som skal virkeliggøres gennem den nye Constitution, skal ”[...] betrygge den riiges Eiendom, den fattiges Tilværelse, den vindskibeliges Nydelse, alles Frihed og Sikkerhed [...]”; en ”fuldkommen Liighed” som ideal forkastes, den er et ”Hiernesvind”, som ikke tager hensyn til menneskenes naturlige og erhvervede forskellighed, hvad angår ”Forstand, Dyd, physiske Styrke, Opdragelse og Formue”; i stedet sættes den ”[...] borgerlige Liighed[,] i Grunden alt, hvad en fornuftig Mand kan fordre.”[317]

Også retten til den frihed, der ligger i ”Udøvelsen af Borgerrettigheden”, er underlagt begrænsninger, idet der til opnåelse af den kræves færdighed i at læse og skrive og uafhængighed, hvad fx et tyende ikke har. Frit og uafhængigt er mennesket først, når det ikke er til økonomisk byrde for nogen og ”[...] ikke trænger til nogen til at oplyse ham om hans Pligter, og til at fortolke hans Begreber.”[318] I slutningen af talen pointeres det eksplicit, at ”ingen Frihed kan gives” uden undervisning; men ”et stort Folks Oplysning bør ikke blot komme fra en didactisk Underviisning [...] ved en Professors Forelæsninger [...]”, det nås også gennem et liv i et vel indrettet samfund med gode love, der ”[...] kraftigt kan tilbagekalde Menneskene til Broderlighedens Sødheder, og til Retfærdens Pligter[...]” og lade dem ”[...] vænne sig til at føle, at der er intet sandt

Gode, uden det deeles, eller sand Lykke, uden den, der ligeligen kan smages af alle[...]”.[319]

Det skræmmende samfundselement i d’Anglas’ univers kan på baggrund af ovenstående defineres som de afhængige og dem, ”[...] der ikke kan læse og skrive, og ikke har lært en Haandtering.”.[320] Dette åndelige og materielle proletariat, som lader sig besnære af blodtørstige folkeforførere, ligger udenfor kategorien *borgerlig lighed* og skal ikke have adkomst til udøvelse af den frihed, som er Constitutionens fundament; for de repræsenterer irrationalitetens og anarkiets destruktive kræfter. Det var disse kræfter, der hærgede i forerindringen til *Camill og Constance*, og det var med dem, Rahbek stiftede det skræmmende bekendtskab under karetturen med Heiberg den 7. februar 1800.

Men det er værd at lægge mærke til, at de uoplyste, tøjlesløse masser, der inkarnerer disse kræfter, ikke i religiøs forstand udgør et absolut onde. Tværtimod må vi forstå såvel d’Anglas’ storstilede som Rahbeks måske mindre prangende oplysningsprojekter som bestræbelser, der principielt set henvender sig til alle samfundets indvånere med tilbud om delagtighed i friheden, men på betingelse af disciplinering gennem fornuften. Og som vi ligeledes under beskrivelsen af karetturen så, var det netop gennem fredelig opdragelse og overtalelse med fornuftige argumenter, Rahbek og Heiberg reddede retsbetjenten fra pøbelens overgreb. – Det skal dog bemærkes, at Constitutionens 10. kapitel, ”Offentlig Underviisning”, intet anfører om almindelig skolepligt, hvorfor tanken om frihed gennem oplysning for alle samfundsmedlemmerne mangler et centralt element for at kunne virkeliggøres, jævnfør den danske skolelov af 1814 og John Stuart Mills (1806-73) krav om, at almen skolegang må ”[...] gå forud for almen stemmeret.”.[321]

Det indforståede udgangspunkt for Boissy d’Anglas er, at friheden er et grundlæggende vilkår for diskussioner og beslutninger – den er altså ikke dømt til at opfylde en højere ordens bud, for at alting skal finde deres på forhånd givne plads, men garanterer en reel mulighed for valg og forandring. Grundlaget for konventets frihed til at vælge 95-Constitutionen frem for 93-Constitutionen er derfor ikke blot fraværet af tvang til at gøre noget andet, men den selvbeherskelse, der forsager letkøbte løsninger, og den ansvarlighed, der udspringer af indsigt i virkeligheden og i historien.

Conventets velovervejede, på fornuften og erfaringen grundede håndtering af friheden må således, hvis d’Anglas’ ønske om vedtagelse af Constitutionen

følges, blive et eksemplarisk billede på dens rette forvaltning. Den vil vise, hvordan friheden i fraværet af tvang og begrænsninger og den komplementære modpol: nødvendigheden af selvbeherskelse og af at påtage sig ansvaret og pligten til at tænke og handle fornuftigt ud fra de historiske og aktuelle erfaringer, virkeliggøres gennem vedtagelsen af overordnede regler for tøjling af de farlige lidenskaber[322] – fx gennem præcise retningslinjer for magtens tredeling og organisation,[323] for magtudøvelsens begrænsede varighed,[324] for valgprocedurer[325] med mere.

Sagt mere alment betyder dette dialektiske frihedsbegreb, at det frie individ er medmenneske, og at frie rettigheder er bundet af nødvendighed og forpligtelser; disse kan samles og ordnes i retsregler, kodificeres, i fx en Constitution, som derved sætter betingelserne for frihedens mulige udfoldelse.[326]

Den menneskelige egenskab, der sikrer valget af ”det virkelige Gode” frem for dagens tilsyneladende, er med ét ord ”Dyd”. Dyd er en egenskab, der er karakteristisk for mennesker med ansvar og ejendom, og den betegnes sammen med ære som ”Republikernes Grundvold”. [327] Som den første af alle dyder står ”Retfærd”, og ”[...] Lovens hellige Dyrkelse [er] en Kilde til bestandige Dyder [...]”; men *hellig* må ikke sammenblandes med religiøse begreber, som skal holdes strengt adskilt fra statsanliggender, fordi de vil trælbinde lovgiveren og lade hans myndighed blive til intet.[328] Således udgør Constitutionen, idet den guddommeligt sanktionerede enevælde afløses af et religionsfrit statssystem, som er bygget på fornuften, det formelle grundlag for adskillelsen af den himmelske og den jordiske magt.

Dyd kan udtrykke sig på de forskelligste måder. Med blomstrende patos plæderer d’Anglas mod slutningen af sin tale for, at ikke blot handlinger, der frelser borgeres liv eller forsvarer folkets frihed, skal belønnes ved de store, nationale fester, men også

”[...] den fredsomme og beskeedne Dyd; dens Glands er mindre skinnende; men dens Indflydelse er ikke mindre sikker, eller dens Virkning mindre dyrebar.

Belønner disse simple og huuslige Dyder, hvis Tække [behag] er for alle Øieblikke, og hvis Veldædighed [fysisk og psykisk velgøren] for alle Tider; hædrer den gode Søn, den gode Ven, den stræbsomme og troe Hustrue. Ærbarhed faae af eder en Rose, og Uskyld en Blomsterkrone. [...]

Ærekierhed og de fredsomme Dyder, Hengivelse til Fædrelandet, Hengivenhed til de private Pligter, dette er en republikansk Regierings Grundvolde, [ved at hædre disse egenskaber] skulle I til de fierneste Aarhundrede forevige Virkningerne af en Revolution, der begyndtes under Viisdommens, og fuldbagtes under Fornuftens og Dydens Indflydelse.”.[329]

Sagt kort, prosaisk og firkantet: Frihed og dyd med krav på liv i al evighed står og falder med Conventets beslutning.

Den vedtagne Constitution, som efter talen er gengivet i Rahbeks oversættelse, består af en erklæring om menneske- og borgerrettigheder og -pligter efterfulgt af 14 kapitler med diverse underafsnit samlet i 377 artikler. At den fik en kort levetid ved vi allerede (men ikke Rahbek, da han skrev romanen om Camill og Constance).

Constitutionen udgør *ikke* det forfatningsmæssige grundlag, som Rahbeks historiske roman udfolder sig på; den slutter længe før – nemlig med oprettelsen af det konstitutionelle monarki i 1791, der deler magten mellem kongen og Den lovgivende Forsamling. Men med Rahbeks egen indledning og d’Anglas’ af Rahbek beundrede tale får læseren en struktureret og værdiladet introduktion til denne forfatning, hvis mange enkeltdetaljer måske er af mindre interesse for nærværende undersøgelse, men hvis bagvedliggende historieforståelse og værdisystem har været en integreret del af Rahbeks bevidsthed i 1799. Derfor udgør Constitutionen en vigtig baggrund for både tilkomsten og forståelsen af revolutionsromanen.

I d’Anglas’ fremlæggelsestale møder vi revolutionens historie som en pentagon af kontinuitet, udgangspunkt, overstået kapitel, nuværende situation og mål. Tidsfornemmelsen er i undtagelsestilstand, præget som den er af nærhistoriens voldsomme og mangfoldige hændelser – her passer prædikatet historisk virkelig på det samtidige, som således forstået kan give stof til en historisk roman:

”Vi have i sex Aar tilbagelagt sex Aarhundrede. Lad denne saa kostbare Erfarenhed ikke være tabt for os; det er Tid at nytte Monarkiets Forbrydelser, den constituerende Forsamlings Vildfarelser, den lovgivende Forsamlings Vaklinger og Feilskridt, Decemviral-Tyranniets Misgierninger, Anarkiets Elendigheder, Conventens Ulykker, Borgerkrigens Rædseler. Ved at tænke over det hastige Skilderie af Revolutionens Aarsager, Almeen-

aandens Fremskridt, Meeningernes og Begivenhedernes stormfulde Afvexling; ved at gienkalde eder den Punkt, hvorfra I gik ud, den Vei, I hen slæbtes paa, den Stilling, I ere i, er det, I kunne bestemme eder selv det Maal, hvor I ville hen.”[330]

Så tæt på fremlæggelsestalens øjeblik revolutionen end ligger i tid, har dennes historie, uden at miste sin bestemmelse af noget processuelt, også karakter af noget for længe siden overstået og fikseret. Det er talens højeste hensigt at fastholde dette i det forgangne – medmindre man da skulle ønske fortidens spøgelse i form af ”Sidneys Skafot, Socrates Giftbægger, og Catos Dolk” fremmanede, som talens slutord lyder.[331]

Med disse overvejelser *in mente* turde den rahbekske opfattelse i 1799 af historien som en læreproces, som mennesket kan påvirke gennem indsigt i den (jfr. side 56 f), og revolutionsperioden som en begivenhedsrække, der allerede er gået til historien (jfr. side 71 f) og derfor kan gøres til genstand for en historisk roman, være yderligere underbygget. Desuden kan vi bestemme Rahbeks opfattelse som et udtryk for samtidens moderne og progressive tanker om sammenhængen mellem nation og udøvelse af demokrati.

c: Frihedens praksis: Et dydsprojekt

Historiens skaber er mennesket i frihed. Men hvis friheden ikke skal ende i tøjlesløshed og anarki og dermed i ufrihed, må den forvaltes med selvbeherskelse og ansvarlighed overfor samfundet og historien; dette indebærer, at friheden altid er forbundet med nødvendighed, her konkretiseret i pligt i forhold til medmennesket.

En sammenstilling af artikel 2 i afsnittet ”Rettigheder” i 1795-Constitutionens menneskerettighedserklæring:

”Friheden bestaaer i, at kunde gjøre alt, hvad ikke skader en anden.”[332]

med artikel 2 i afsnittet ”Pligter”:

”Giører ikke imod en anden, hvad I ikke ville, man skulde gjøre eder.”[333]

er en slående illustration af frihedens dialektik[334] – og hermed af Constitutionens pædagogiske dilemma, som ligger i at fremme forståelsen og accepten af nødvendigheden, pligten og friheden uden begrænsninger som hinandens forudsætninger og udtryksformer.

Dyden, en grundvold for republikken, forudsætter indsigt i frihedens vilkår, og dens praksis er at handle derefter. Ved dydige handlinger får borgeren en ny, central betydning i historien – ikke blot på det overordnede plan, som angår fx forsvar af ”Folkets Frihed”, men helt ned i detaljer knyttet til dagligdagens gøremål;[335] her tilmåler dydens udøvelse *borgeren* – og borger kan enhver blive – hans betydning i samfundet og i historien. Det gamle, velkendte samfundshierarki med byrd som et afgørende kriterium er med andre ord erstattet af et dydshierarki med plads til såvel sømmelig jomfru som feltmarskal.

I dette dagligdagens dydsprojekt findes mål, der skal opfyldes for individets og for folkets lykkes skyld, her findes en moral, der skal efterleves, her findes, på forskellige niveauer, prøvestenen for borgerværd i nationen og i historien – her legitimeres revolutionen.

Formaliseringen af alt dette i forslaget til Constitutionen og dermed fremme af muligheden for dets virkeliggørelse gennem den faktisk vedtagne 95-Constitution antastes ved dens ophævelse i 1799 kort tid efter, at Rahbek er blevet færdig med første del af sin historiske roman.

Men længe inden disse begivenheder og Boissy d’Anglas’ tale i 1795 havde *Minervas* augustnummer fra 1786 bragt en omfattende, usigneret artikel, som stilistisk er karakteriseret ved en sær blanding af prædikantens lidenskabelighed og oplysningsmandens ræsonnerende diskurs, og som heftigt plæderer for frihed, dyd og tolerance. Det drejer sig om den allerede omtalte ”Tale til Fædrelandet over Frihed og Tolerance”. [336]

Udgangspunkterne for de to taler er politisk set vidt forskellige: d’Anglas står i 1795 midt i revolutionens malstrøm og vil tøjle anarkiets selvrådighed og den grænseløse frihed til uorden. I den danske virkelighed anno 1786 råder en konsolideret enevælde og ”den Augsburgske Troesbekiendelse”. [337] d’Anglas’ tale bygger på revolutionens konkrete erfaringer, *Minerva*artiklen emmer af idealisme og optimisme. Dette til trods er de udtryk for de samme holdninger og værdier.

Ser vi bort fra *Minerva*artiklens underdanige, genkommende reverenser for reformation, enevælde, monarki og ikke mindst for monarken, domineres den af

ideelle forestillinger med udgangspunkt i ”Menneskets medfødte Frihed”. Denne frihed er dog ”hverken Enthusiasme eller Tøileløshed”, men indgår i naturens ”harmoniske Orden”, og den ses som grundlaget for fremtidens sikring af ”vort Fædrenelands Anseelse, Magt, Velstand og Lyksalighed”; friheden udfolder sig indenfor de fremherskende erhvervsgrene agerbrug, manufaktur og handel, mens modbilledet: frihedens undertrykkelse, resulterer i forfald, forarmelse og ødelæggelse.[338]

Friheden som arbejdslivets drivkraft suppleres af en gudgiven tanke- og ytringsfrihed og af oplysning som hinandens forudsætninger. Da frihed således er en gudgiven kraft, udsprunget af skabningens harmoni, er det misbrug af den at anvende den til at skabe disharmoni gennem undertrykkelse af andre mennesker. Det er derfor den enevældige konges ”[...] Byrde [...] at gjøre Friheden almindelig, og faderlig at udbrede over alle Stænder den deri liggende Liighed af Virkningskræfterne [kraft, evne til at virke, handle] [...]”. [339]

Den almindelige erfaring, at ”Et Menneskes Lykke er ikke grundet paa hans Medmenneskers Ulykke.”, tilsiger enhver stand såvel som enhver enkelt borger at søge ”sit eget Vel i det almindelige Bedste”. Indsigten om denne forbrødring i interessen for den fælles lykke og det fælles vel baner ”Veien til Friheden i alle Stænder”; udbredelsen af indsigten herom er oplysningens arbejde og forudsætter såvel tanke- som ytringsfrihed.[340]

Som frihedens er også tolerancens udspring guddommeligt, fordi religionens grundlov, uindskrænket kærlighed, lærer tolerance. Menneskelighed og tolerance bestemmes som ”Dydens Handling”, og dyden som ”den største Frihed”, hvis hensigt er menneskelighed. Ræsonnementet leder til forestillingen om en gerningskristendom med dydsudøvelse som prøvestenen,[341] men talen er ikke ude i et religiøst ærinde, den handler først af alt om den borgerlige frihed og dyd.

I følgende passage lige inden afslutningens patetiske hyldest til statsmagtens tolerance turde taleren balancere på en knivsæg – og i dette, om ikke i andet, tør vi genkende Rahbek, selv om den påstand ikke skal voves, at talen er forfattet af ham:

”Kan jeg have et varmt Ønske for vore Kongers roelige Herredømme, for deres Trones Sikkerhed, for Orden i Staten, for Lovenes Haandhævelse, for Retfærdigheds lige Uddeeling, for Sikkerheden af enhver enkelt Indbyggers Velstand, Frihed og Eiendom i Staten; da er det dette: at det

aldrig tillades at standse Tænkefriheden, Sandheds fri Undersøgelse, eller den Frihed at udsætte Begreberne fra hinanden, at dadle Vildfarelser, at opdage Feil, hvor endog Feilen og Vildfarelsen maatte være, begaae endog Konger dem, ligge de end i Religionens Lærdomme!”[342]

”Tale til Fædrelandet over Frihed og Tolerance” fik såvidt vides ikke konsekvenser for *Minervas* udgivere, hvilket i sig selv kan tages som et kendetegn på enevoldsmagtens styrke og tolerance. Men på dagsordenen i al deres radikalitet kom forslagene ikke. Det skulle der en revolution til. Den kom tre år efter artiklen, i Frankrig, og affødte, konkret og blodigt, nye måder at forholde sig til de problemstillinger på, som i 1786 i *Minerva*-artiklen fremstod som højst teoretiske. Men *Minervas* og Rahbeks optagethed af dem var, som vi har set, hverken risikofri eller letkøbt eftersnak, men et dybt personligt anliggende med betydelige konsekvenser for Rahbek selv og for den danske virkelighed.

8. Rahbek og den danske identitet: Middelvejens herliggørelse

Som tidligere omtalt vakte Constitutionens franske fald og de dermed forbundne politiske og ideologiske nederlag samt de efterfølgende begivenheder på den danske scene Rahbeks uro og fortvivelse; men det medførte ikke, at han lod sig tilpasse og opgav sit kulturelle dydsprojekt i Danmark, det fik blot en drejning, som bedre passede til enevældens nye politiske virkelighed.

Ironisk nok fik han her hjælp af den førte danske udenrigspolitik. Da fædrelandet kort efter hans personlige krise er i fare som følge af den mislykkede neutralitetspolitik, forvandles han fra at være ”kraftløs og mismodig” til at blive en begejstret patriot. I sine erindringer skriver han herom:

”Pludselig oprandt mig Daggryet af en bedre Periode, i det min brave Ven Krabbe, ved Freias Dannebrogskamp mod firedobbelt Overmagt, vakte mig af min Dvale til min kiæreste Følelse, glad Erkiendelse af Dannermod og Dannerværd.”

Ja, de engelske trusler betegnes ligefrem som ”heldige Uheld”, der samler ”Fyrste og Folk ved Fædrelandets Alter”. [343]

I tiden herefter fortsættes og vokser Rahbeks bidrag til den danske demokratiseringsproces, der blandt andet blev bygget op omkring bevidstheden om at udgøre et folk. Et vigtigt element til fordybelse af denne bevidsthed er hans og Rasmus Nyerups tidligere nævnte *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie*, den første egentlige nationale danske litteraturhistorie og som sådan en første begyndelse til en kombineret litteratur- og fædrelandsforståelse. Rahbeks andel i dette pararbejde angik de æstetiske karakteristikker og vurderinger. Nyerup, som var både universitetsbibliotekar og professor i litteraturhistorie tog sig af de biografiske og bibliografiske aspekter. Karakteristisk nok har også indenfor det æstetiske område dyden på den tid sin givne plads, idet den anses for at være nært beslægtet med smagen, hvis kendetegn er kærlighed til orden, skriver Flemming Conrad i ”Den nationale litteraturhistorieskrivning 1800-1861”; han henviser her til det på den tid udbredte og til dansk i 1773-74 oversatte værk af Charles Batteux, *Indledning til de skønne Kunster og Videnskaber* (1746). [344] De to professorer arbejder med værket fra 1800 og stort set frem til deres død små 30 år senere, og det er betegnende, at fædrelandet stedse tilkendes stadig større betydning, og at det nationale præg i Rahbeks æstetiske vurderinger efter 1820 ligefrem ophøjes til værdikriterium. [345]

Heller ikke den tids litteraturhistorieskrivning var altså upolitisk; den stod i nationens tjeneste som et middel i den nationale identitetsdannelse, og her udtrykker den det massivt fremvoksende borgerskabs synspunkter. Dette sker ved, ”[...] at borgerskabet – tydeligst fra o. 1820 – i selve den litteraturhistoriske tekst fremstilles som litteraturens ophav og sociale forudsætning. Borgerskabet annekterer litteraturen.”; og identitetsdannelsen sikres ved, at formidlingen af litteraturhistorien institutionelt bliver forankret i borgerskabets undervisningsanstalter, folkehøjskoler m.v. [346]

Som et led i disse identitetsdannende bestræbelser i Nyerups, Rahbeks og andre litteraters værker udvikler der sig

”[...] et billede af folket, som er fri for alle ekstremer, men også for nogen påfaldende intellektuel udrustning. Hellere godhed og gemytlighed end høj begavelse, lyder parolen, der vistnok har haft lange eftervirkninger i dansk selvforståelse.”. [347]

I denne sammenhæng, hvor dyd, klassekamp, nation og identitet søges sammentænkt i et litteraturhistorisk perspektiv, kan man måske have forståelse for, at Rahbek i sin litterære kritik mest holder sig til generelle betragtninger ved at betone digtningens forædlende funktion i samfundslivet og af billedsproget afkræve tydelighed. Det betegnende skal frem for alt pege entydigt på det betegnede og indordne sig under kravet om sædelighed, skriver Finn Hauberg Mortensen.[348] Det kan tilføjes, at en videreudvikling af æstetikken i en retning, som Kant viser i *Kritik der Urteilkraft* (1790), fra et sådant standpunkt kunne te sig som mindre opportun, idet en friere litterær billeddannelse ville kunne blokere for Rahbeks stilideal om, "[...] at fremstillingen skal være klar, hensigtsmæssig, ligevægtig, og at der skal være en vis form for helhedsorganisation mellem de enkelte dele i værket".[349]

Som Finn Hauberg Mortensen, hvis *Litteraturfunktion og symbolnorm 1800-1870* der er refereret til i det foregående afsnit, forholder også Paul V. Rubow sig kritisk til Rahbeks æstetik og æstetiske praksis. Rahbek er, påpeger Rubow, "først og fremmest Journalist", han er lærenem, læselysten og interesseret i alt mellem himmel og jord, og han har æren for at have indført den teoretiske æstetik i Danmark, men som kritiker bringer han det aldrig videre end til eklekticisme.[350] Hans princip er "at finde det fortræffelige i hvert enkelt Digterværk", og midlet er den følelse, som ethvert menneske i højere eller ringere grad besidder; det var i denne liberale ånd, han accepterede Oehlenschlägers digterværker, og hermed "[...] var ingen Hindringer lagt i Vejen for deres Sejr."; i hans altfavnende væsen var godhjertethed og acceptance de bærende elementer.[351]

I Rahbek finder vi derfor ikke den glødende fortaler for kunstens nye status som "løsrevet fra det samfunnsmessige livs reproduksjon";[352] derfor er også den tyske romantik, hvor individets subjektive oplevelser tilsidesætter moralske forpligtelser og samfundsansvar, ham imod,[353] og litterært kævl som Baggesen-Oehlenschlägerfejden (1813-20) får ham til at fremhæve 1780'ernes og 90'ernes offentlige debat om frihedsværdier, som i dag er alment accepterede:

"Da knustes Stavnsbaandet, da knækkedes Negerlænkerne, da fordreves Munkevæsenets Levninger af vor Underviisning, da vandt Næringsfrihed,

Borgerfrihed, Tænkefrihed, og hver Slags ønskelig og lovlig Frihed med hver ny Dag fastere Fod [...]

Andre Tider andre Sæder. Med hvad Øie Tilskueren, der til sit sidste Øieblik skal vedkiænde sig at være det saakaldte *Ophysningsolds* taknemmelige Discipel, seer paa det nærværende, behøver han ikke her at gjentage: men at næst Tausheden i vor Litteratur om værdige og vigtige Anliggender, Skraalet deri, om det, der er ingen Ting værdt, er mellem Tidernes sørgeligste Tegn, fragaaer han ikke.”[354]

Det er således ikke at undre over, at genkendelsen af den ædle tanke og den gode moral var hovedhjørnestenen i hans opdragelse af ungdommen gennem *Danske Læsebog* (1799-04 og senere), hvori han lader ”[...] ”[...] den æsthetiske Fuldkommenhed staae tilbage for den moralske, Smagens Dannelse for Hierkets.””.[355]

I erindringernes kommentar til hans tilegnelse af Kant sommeren 1796 formulerer Rahbek eksplicit det dilemma, som er essensen i ovenstående tolkning af hans forhold til moderne æstetisk teori; det er et surt pligtarbejde, som ikke tilfører noget positivt, men tværtimod skygger for det væsentlige. Med henblik på sine forelæsninger søgte han dog

”[...] at arbeide mig ind i Kants System, hvilket jeg fandt det min Pligt at gjøre mig kiendt med; men som for mit, maaskee just ikke utænksomme, men ingenlunde systematisk speculative Hoved, var et baade møisomt og ikke tillukkende Arbeide, der tillige medførte den Ubeqvemmelighed, at det – rigtig nok i Forbindelse med andre sammenstødende Omstændigheder – gjorde mig uskikket til de lettere Aandsfrembringelser, som især Tilskueren fordrede af mig.”.[356]

Til disse lettere åndsfræbringelser i *Den danske Tilskuer* kan vi uden tvivl henføre hans lidt pjankede spottetone mod kantianismen; N.M. Petersen skriver herom i *Bidrag til den danske Litteraturs Historie*:

”Rahbek var ogsaa falden paa at studere den kantske Filosofi, ”for hvor man kom, og hvem man fandt, saa var det Kant paa hver en Kant, og det var ikke andet, end Darstellungen af Kant og Erläuterungen over Kant;” og

han ”spurgte, om den Mand da ikke kunde darstellen og erläutern sin Mening selv, siden han jo levede endnu, og bedst selv maatte vide hvad han mener, men der var han nær kommen ret an.””[357]

Selv synes Rahbek for den nære eftertid at have tjent som forbillede for en national dansk identitet. I *Rahbek og Bakkehuset* (1847) fremholder P.L. Møller således, at ”[...] han i sin Person forenede de danske Cardinaldyder, Fredelighed saavidt muligt, Maadehold, Upartiskhed og Alsidighed [...]”. [358] Og hvis vi endnu engang kaster et blik på hans ageren i forbindelse med krisen omkring århundredskiftet, kan man forfalde til at kalde ham afventende og køligt beregnende – egenskaber, som danskere i 1900-tallet fx i forbindelse med besættelsen 1940-45 og EF/EU-afstemningerne har fået ord for at være.

På denne måde spiller Rahbek en vigtig rolle i såvel samtidens som i historiske diskussioner om danskhedens væsen. Han finder, at ””spøgende Satire” og ”bonhommistisk Jovialitet””[359] – altså en slags godhjertet humor, som befinder sig på *den gyldne middevej* og holder sig parallelt med det alment annammede Grundtvigcitat *ved jorden at blive* (1820), udgør noget særlig dansk. Christian Molbech (1783-1857) taler i *Danske poetiske Anthologie* om Rahbeks ””[...] Fortrolighed med den danske, joviale Munterhed [som] betog hans Satire meget af dens Hvashed.””, [360] og kerneordet i Mynsters nekrolog, der kredser om det nationale, er ligefrem ””forsonlig””. [361] Er denne type definitioner gennem deres nogenlunde korrekthed ikke blot identifikationsskabende, men dermed også selvforstærkende i identitetsdannelsen, kan det næppe benægtes, at Rahbek har ydet sit bidrag til, at det moderne, demokratiske Danmark voksede op omkring bevidstheden om et folkeligt fællesskab, hvis jantelov filede de opstikkende kanter af, og derfor ikke blev de rå revolutioners fædreland.

Holdbarheden i den nationale karakterdannelse, hvis stereotyper ikke skal diskuteres nærmere her, [362] fremgår fx af dronning Margrethe II's karakteristik af danskerne i nytårstalen 2005:

”Det er nok typisk for os i Danmark, at vi ikke bryder os om konflikter; en diskussion skal helst ende med, at vi alle bliver enige. Skarptskårne synspunkter og kategoriske krav, dramatiske udtalelser har vi ikke let ved at tage alvorligt, og vi reagerer ofte ved enten at fnise eller blive fornærmede.”[363]

I kantaten *Rahbeks Minde* med musik af C.E.F. Weyse giver digterkongen Adam Oehlenschläger – på grund af hans på mange måder nære forhold til Rahbek en menneskealder igennem kunne man fristes til at kalde ham et hovedvidne – et smukt afrundet portræt af afdøde, som problemløst føjer sig ind i ovenstående karakteristik:

Efter det indledende billede af ham som en venligt smilende mand bestemmes han gennem det firestemmige mandskors ”sönlige Sange” som fader, ven og broder. Herved fremmanes fra starten Rahbeks uforanderlige trosbenedelse og definition af den gode borger, som han hentede fra den franske Constitution af 1795 og bl.a. brugte i den (side 18) omtalte dedikation til Heiberg:

””Ingen er god Borger, naar han ikke er god Søn, god Fader, god Broder, god Ven, god Ægtemand.””[364]

At hans funktion som ægtemand ikke nævnes her er en selvfølgelighed, derimod fremhæves hans virke som oplysningsmand, hans fortjenester, bl.a. som inspirator, indenfor kunst og videnskab, hans kærlighed til fædrelandet og evige nærvær som selskabsbroder og vinens digter. Hans sjælelige egenskaber er venlighed, energi, lune og den tålmodighed, som kendetegner ”Den vise Gartner”, der gør sine disciple ”opmærksom paa det fine Blad”. Med andre ord hyldes en mand, der forstår, at langsom vækst er en forudsætning for blomstring, og hvis lunes ”friske Blomster” skaber glæde og mildhed, uden at det dog glemmes, at hans ”[...] Aand [...] var i Faren prøvet [...]” – og mon ikke der her også eller måske ligefrem *især* sigtes til tiden før 1801? Kantaten slutter med et tre gange gentaget ”[...] vor elskte Lærer var en brav Student! [...], hvilket understreger det ejegode og sandhedssøgende i hans karakter.[365]

Ved at fremhæve det vennesele og konfliktafvisende i Rahbeks personlighed forklarer hans broder i frimurerlogen, Ove Thomsen, hvorfor han, med nogle ekstreme undtagelser,[366] kunne omgås med alle:

”Han var sin Vens Ven; men ikke sin Fjendes Fjende.”[367]

Med termer lånt fra Boissy d’Anglas’ tale repræsenterer Rahbek den rolige fornuft og de velovervejede beslutninger, mens P.A. Heiberg står for revolutionens initierende entusiasme. Omkring 1800 drog Rahbek konsekvenserne af

denne komplementaritet med det resultat, at han ikke længere blev så meget tiltrukket, men nu snarere frastødt af sin ven gennem mange år.

Ved sin udglattende holdning og mangel på skarp konsekvens fremstod Rahbek som repræsentant for nationen og som ideal i det nationale identitetsbyggeri. Hans samtids og den nære eftertids vidnesbyrd om ham som ”en Personlighed af en i vort Fædreland ualmindelig Betydning og Interesse”[368] indenfor dette område er overvældende.

Henrich Steffens (1773-1845) fortæller således i sine erindringer om ham som en person, der havde indflydelse på den enkeltes, herunder hans egen ”aandelige Dannelse”,[369] og sammen med P. Chr. Zahle (1825-1898)[370] vidner J.P. Mynster (1775-1854)[371] og Christian Molbech (1783-1857)[372] om ham som en skikkelse, der samlede til national identifikation.

I *Rahbek og Bakkehuset* taler P.L. Møller om, at han har ”grebet ind i et stort Afsnit af den danske Culturhistorie”; ”[...] med godmodig Satire og uudtømmeligt Lune improviserede [han] sine Værker for det danske Folk *en familie* [...]”; han var ”[...] i Fjerdedelen af et Sekulum (Slutningen af forrige og de første Aar af det nærværende) Lederen af det danske Folkeliv [...] Nationens erklærede Yndling”, ”[...] en Typus, hvori en heel Tidsalder og dens folkelige Grundtone saa fuldkommen har personificeret sig.”; med *Den danske Tilskuers* tiltalte han ”[...] den danske Nationalcharakter, greb ind i Tiden, og kunde vække og nære en virkelig Almenaand.”.[373]

I sin nekrolog over Rahbek koncentrerer Mynster, der i sine erindringer taler om, at Rahbek ”[...] vel ogsaa en Tidlang var Nationens Yndlings-Forfatter.”,[374] billedet af Rahbek som den, der kan både tolke og foregribe tidsånden:

””Naar vi lægge til, at Rahbeks Arbejder i den Tid, da han erhvervede sig sine vigtigste Fortjenester, vare aldeles nationale, ganske grebe ind i Tiden, og i de Former, som dengang vare de meest tiltrækkende, udtrykte, hvad der allerede var de Bedstes Overbeviisning eller snart vilde blive det, da kunne vi ikke undre os over, at han erhvervede en Celebritet, der ikke kunde eller burde forsvinde [...]”.[375]

I mindebogen i anledning af Rahbeks hundredårsdag, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, stiller udgiveren, P. Chr. Zahle, indledningsvis følgende spørgsmål,

som i sammenhængen her nok kan give anledning til undren: Hvordan er det muligt at der i 1860

”[...] er Intet, næsten Intet, der minder om ham, og dog mindes han saa levende som Faa. Det kommer deraf [lyder Zahles svar], at han ikke levede for Fremtiden men levede i og med sin Samtid, ja at han for en Deel bar sin Samtid, optog som i et Brændpunkt sin Samtids Lys og Varme og udstraalede dem med en saadan Inderlighed og personlig Sandhed, at hans taknemmelige Samtid i ham saae en af sine ædleste Sønner [...] Og saaledes skeete det, at han, som tildeels for det daglige Brød skrev Dag ud og Dag ind for sin egen Samtid uden at naae de udødelige Digterværkers varigere Berømmelse, med sin hele Persons belivende Inderlighed er gaaet over i Folkets Bevidsthed [...]”.[376]

I Mynsters nekrolog, aftrykt i samme værk, hedder det samstemmende:

””[...] store, udødelige Fortjenester ere ogsaa erhvervede ved Værker, som ganske vare Beregnede paa deres Tid, grebe ind i den, fremmede den, men ogsaa næsten forsvandt med den.””[377]

Zahle argumenterer i mindebogen for, at et menneskes ”egentlige Virketid” falder mellem dets tyvende og fyrretyvende år.[378] Ifølge denne opfattelse er det da i 1700-tallets to sidste årtier med Den franske Revolution, at vi ifølge ovenstående især ser Rahbek indgå i sin samtid som dens udtolker og kommentator. Det var her, vi traf den mere grænseafprøvende Rahbek med menneskerettigheder, ytringsfrihed og tolerance som værdigrundlag, som han, åbenbart til forskel fra store dele af den hjemlige opinion, fandt i Den franske Revolution helt til Napoleons magtovertagelse (jfr. side 33).

Stemningsskiftet i Danmark illustreres af Anders Sandøe Ørsted, der i *Af mit Livs og min Tids Historie* om sin ungdomstid i Rudkøbing bl.a. skriver:

””Skjøndt iøvrigt Afsky for Revolutionen, navnlig fra den Tid, da den bragte Kongen paa Skafottet, var den herskende Følelse i vore Omgivelser, saa var der dog ikke saa liden Sympathi med Lighedsprincippet, forsaavidt det vendte sig mod alle Fødselsfortrin.””[379]

Den mere tilpassede Rahbek finder vi som set efter republikkens fald i Frankrig, Heibergs udvisning, Englands krig mod Danmark m.m. Som dydig borger at fremme den nationale samforståelse blev, som vi så i afsnittet ”Bakkehus og oplysning”, det overordnede indsatsområde i Rahbeks mangefacetterede virke i oplysningens tjeneste. Han gjorde det ikke som teoretiker fra ”sin Studerestue”, han var ikke den, der ”[...] udsendte sine Skrifter til et fjernt, ham personlig ubekjendt Publikum, men han var en venlig og elsket Husfader, [...] som, naar Pennen hvilte, gik omkring til hver især i Familiekredsen, trykkede dem i Haanden og fortalte Historier og Bonmots.”.[380]

Dette har naturligvis intet at gøre med folkeoplysning i den grundtvigske betydning af ordet, hvor udgangspunktet er folkets egne forudsætninger og erfaringer.[381] Rahbeks *familiekreds*, for nu at blive i P.L. Møllers terminologi, er det borgerskab, hvis dannelse indenfor områder som litteratur, historie, politisk opfattelse, retsopfattelse, respekt for medmennesket, accept af forskelle, stræben efter dyd m.v. han har været med til at forme. Hans opfattelse af middelvej og mådehold står som Holbergs sikkert i gæld til antikken, men hvor denne opfattelse hos Holberg ofte udgør et klogskabsparadigme møntet på mere lokalt begrænsede forhold og situationer, er det åbenbart, at den holdning, som blandt andre Rahbek inkarnerer, udvikler sig til et nationalt kendetegn med et fællesskab bygget op omkring konsensus søgen, kompromisser og forhandlingsløsninger. [382]

Rahbeks midtsøgende stræben, hvis kerne er forsoning og tolerance, sammenfatter han selv i det sidste erindringsbinds (1829) dedikation til sin ven i fyrretyve år, teologen J.P. Mynster, i følgende ideal:

”Dømmer ikke, at I ikke skulle dømmes!”[383]

Denne holdning, som genfindes i den mandlige hovedperson i romanen *Camill og Constance* (1799), stemmer med de principielle betragtninger, som fremsættes i artiklen ”Tale til Fædrelandet over Frihed og Tolerance” i et af *Minervas* første numre treogfyrre år tidligere (1786):

”Velsignet, mine Medborgere! være os vores Religion! thi den lærer Tolerance, fordi Kiærlighed, uindskrænket Kiærlighed, er dens Grundlov.

[...] Guddommelig, i Sandhed guddommelig, er den, som, bøiet under Byrden af den største Intolerance, tilgiver sine Forfølgere, og hvis største Lære er Exempel. [...] Og hvorved blev han Verdens Frelser? hvorved blev han Menneskelighedens Forsoner? Hvorved ellers, om ei ved Sagtmodighed og Kiærlighed?”[384]

Samme tolerance, nu med den patriotiske aura, som udspringer af det nationale sammenhold efter Christiansborgs brand i februar 1794, men tillige i et internationalt og historisk perspektiv helt tilbage til oldtiden og ikke uden allusioner til fransk revolutionær sprogbrug, – denne samme tolerance fremmaler Rahbek i sine erindrings fjerde bind (1827) ved bl.a. at citere sig selv i det i anden henseende kontroversielle nr. 21 af *Den danske Tilskuer* fra den 17. marts 1794; kun en udvalgt del gengives nedenstående:

””Medborgere! Brødre! [udråber Tilskueren] Vor Vei gaaer samtlig til Fædrelandets Alter, og synes mig, at den Sti, ad hvilken min Broder vil vandre did, ikke er saa lystelig, eller saa skøn, eller saa reen, som den, jeg har udseet mig, da lad mig advare ham; men fatter, eller føler, eller agter han ikke min Varsel, da lad ham vandre i Fred, men lad mig ikke ved mit Tilraab gjøre ham mismodig eller vrangvillig paa Veien, end mindre vælte ham Anstødsstene derpaa; eengang skulle vi jo dog alle igien Haand i Haand samles ved Alteret. Lad os for Alting ikke forglemme, at vi her vandre for vor gode Konges, for hele Europas, ja for Sam- og Fremtidens Øine; thi lad os vandre eendrægteligen tilhobe, som Trillinglandets gode, kierlige, eenige Borgere, som Frederiks værdige Brødre, som Christians Sønner.””[385]

Havde landsforvisning ramt den fordragelige Rahbek, og den uforsonlige Heiberg med talent til at *forbitre* i stedet for at *forbedre*[386] var blevet i Danmark og ophøjet til ideal, kunne udviklingen måske have formet sig meget anderledes.

Ved adskillelsen stod ytringsfrihedens klassiske dilemma imellem dem:

Er ytringsfriheden absolut og ukrænkelig, eller udgør tolerance en mulighed for korrektion?

Ingen af dem syntes villig til at give køb for den anden eller blot at tilpasse sig. Ingen af dem evnede at forene sig med den anden gennem en dialektisk

formulering af dilemmaet mellem *frihed* uden tvang og begrænsning og *nødvendigheden* af tilpasning, ansvar og pligt.

Derfor herskede der tavshed mellem dem under karetturen til Slotskroen nær hjemmet i Frederiksberg om aftenen den 7. februar 1800. Derfor var det måske en lykke for dem, at de aldrig mere skulle mødes.

Kapitel III

TEKSTGRUNDLAGET

1. Dyd og håb

Rahbeks revolutionsromans to dele foreligger hver i to tryk, som hører til hver sin bogserie. Første tryk af første del finder vi i *Prosaiske Forsøg*. Siette Samling. København 1799; inklusive ”Forerindring” på 12 sider er det på i alt 182 sider. I denne series bind 8 fra 1806 står fortsættelsen ”Til Læserne; hvori et kort Udkast af Camills og Constances senere Skiæbne”; denne tekst er på 19 sider.

Andet tryk af *Camill og Constance* finder vi i *K.L. Rahbeks samlede Fortællinger*. Første Bind. København. 1804, og i samme series bind 3 fra 1806 bringes anden del af romanen; første del er her, inklusive ”Forerindring” på 8 sider, på i alt 164 sider; fortsættelsen fylder 16 sider.

Af sidernes antal ses umiddelbart, at de to plus to tryk ikke er identiske. Spørgsmålet er nu, om teksterne trods dette er de samme. Hensigten med dem turde i hvert fald ikke have ændret sig: I den upaginerede ”Til Læserne” i første bind af de *samlede Fortællinger* henviser Rahbek til både sin nylige gennemgang af allerede udgivne litterære arbejder, herunder *Camill og Constance*, og til mottoet for sine *Prosaiske Forsøg* i første bind fra 1785, der er identisk med mottoet for *samlede Fortællinger* nitten år senere; pointen her er, at han siden disse skrifers første fremkomst ikke har ændret standpunkt hvad angår en drøm om, at de skal kunne opvække ungdommen til dyd. Mottoet udgøres af en elegisk strofe af C.A. Lund (1763-1833), der besynger håbet om, at den hvidhårede digters ”svage Sang” trods yngre barders større popularitet i Danien skal leve videre som vejledning for en ædel ungdom og behage Nordens døtre. Denne tanke om at være en levende røst i den historiske og kulturelle udvikling er den eneste glæde, Rahbek har haft under gennemgangen af disse skrifter, men heraf udspringer en selvbevidsthed, som han ”i nærværende Tidspunkt” ikke et øjeblik fristes til at bortgive selv for det, hans tekster måtte mangle med hensyn til smag og geni.

2. Ændringerne

a: Fra bevægelse og afslutning til friheden som hypotese.

Hvis man vil vide, hvordan teksterne i de to tryk af *Camill og Constance*, som vi i det følgende skal koncentrere os om, forholder sig til hinanden, er der ingen vej uden om en sammenligning. Målet er dog langt fra den blotte lokaliseringen af eventuelle uoverensstemmelser, men at nå en forståelse af, hvad de eventuelle forandringer – eller eventuelt manglende forandringer, betyder for tolkningen af *Camill og Constance* som en historisk roman i dydens tjeneste.

Lad det være sagt straks: teksterne i de to plus to tryk er ikke identiske. Med runde tal er der for første dels vedkommende tale om omkring et par hundrede uoverensstemmelser, i del to om godt et dusin.

Rahbeks første ændring er spektakulær, fordi den angår romanens motto – denne indledende sentens, som udtrykker forfatterens tanke med bogen, og som Rahbek yndede at anvende. Det ses straks, at han skifter både forfatter og sprog, idet han går fra dansk i oden ”Tordenen” af F.H. Guldberg (1771-1852) til fransk i ”*Delphine Part. VI. lettre XII*” (1802) af Madame de Staël (1766-1817).[387] Men hvad der er vigtigere: udtrykkes der med denne ændring et holdningsskifte til den efterfølgende roman?

Først Guldbergdigtet fra 1799-udgaven:

”Gaae til de seneste Slægter skal Uvæirets Minde
Hævet ved Sandhedens Haand over Dagenes Tal;
Olding skal blotte sit Hoved, og *Taarer nedrinde*,
Naar han til Sønnesøn nævner Tyrannernes Fald.”

Digtet fortæller med enkle ord om en olding, der med ærbødigt blottet hoved for sin sønnesøn ”[...] nævner Tyrannernes Fald”. At frygtelige begivenheder har fundet sted i forbindelse hermed turde fremgå af såvel henvisningen til ”Uvæirets Minde”, med *uvejr* som symbol for omvæltende historiske begivenheder, som af oldingens tårer. Både rimmæssigt: ”Uvæirets Minde”/”*Taarer nedrinde*”, og gennem vædens fysiske substans skabes der en forbindelse mellem olding og uvejr. Vi tør således tro, at vi her har en person, der fortæller ud fra egne erfaringer. Samtidig er det indlysende, at der er tale om et historisk afklaret

forløb, som netop derfor repræsenterer den endegyldighed, som er sandhedens udtryksform: Idet ”Sandhedens Haand” er overordnet ”Dagenes Tal”, er historien som en udviklingsproces sat i stå, fordi sandhed i sin afklarethed er absolut. Derfor kan de omtalte hændelser ”Gaae til de seneste Slægter [...]”, dvs. blive en del af historien. Samtidig peger relationen mellem barnet og bedstefaderen på både kontinuitet og dynamik, der på såvel et åndeligt som fysisk niveau supplerer forestillingen om historien som en fastfrosset størrelse.

Set i sin totalitet er situationen mellem den fortællende gamle og den lyttende unge et billede på den trading af erfaring og formidling af oplysning, som er en forudsætning for udviklingen af mennesket som individ og som historisk væsen.

Forestillingen om historiens kontinuitet og afsluttethed, som tidligere er behandlet (jfr. side 71 f), er således indlejret i det motto, Rahbek i 1799 valgte til sin historiske roman. Skal denne idé udtrykkes med to ord fra Guldbergs ode, bliver det med slutordet ”Fald”, der rummer tanken om både *bevægelse* og *afslutning*. På samme måde kan rimordet ”Tal” karakteriseres: fx er 1789 som tal betragtet en afsluttet størrelse, men i det ligger der også muligheden for en fortsættelse *in finitum*.

Alt i alt udtrykker strofen af F.H. Guldberg optimisme og afklarethed. Det fremgår af formidlingssituationen og af, at den afsluttes med konstateringen af ”Tyrannernes Fald”.

Helt den samme grundstemning af lyssyn på en mørk baggrund, men med accenten på venskab, dyd og forsoning, finder vi i udtoget af Alexander Popes (1688-1744) ”Epilogue to the Satires” (1738), der i romanens originaludgave afrunder tilegnelsen til ”Mine Venner/det ædle og lykkelige Ægtepar/Peter og Caroline Collet [...]”:

”Yet think not, Friendship only prompts my lays
I follow virtue, where she shines, I praise.
— — — To find an honest man I beat about,
And love him, court him, praise him, in or out.”[388]

En tilsvarende optimisme males op i begge udgavers andet motto, fra Nicholas Rows (1674-1718) oversættelse af Marcus Annaeus Lucanus’ (39-65)

Pharsalia (ca. 61-65), som er skudt ind på romanens første side lige under romantitlen.

”Now friendship runs oer all her ancient claims,
Guest and Companion are their only narmes;
Old neighbourhood they fondly call to mind,
And how their boyish years in leages were joind,
With grief each other mutually they know
And find a friend in every – – foe.”[389]

En ganske anden stemning er fremherskende i det første motto i den udgave, som kommer fem år efter førsteudgaven;[390] det lyder således:

”Mon ami, cette revolution, que beaucoup d’attentats ont malheureusement souillée, sera jugée dans la posterité par la liberté, quelle procurera a la France; s’il n’en devait resulter, que diverses formes d’esclavage, ce seroit la periode de l’histoire la plus honteuse; mais si la liberté doit en sortir, le bonheur, la gloire, la vertu, toutce, qu’il y a de noble dans l’éspece humaine, est si intimement lié a la liberté, que les siecles ont toujours fait grace aux evenemens, qui l’ont amenée.”

Indledningsordene etablerer straks 1799-udgavens intime fortællesituation gennem sit ”Mon ami”. Men hvor revolutionen i 1799-mottoet er et overstået fænomen og hører fortiden til, er 1804-mottoets legitimering af rædslerne gennem virkeliggørelsen af ”la liberté”, som følges af ”le bonheur, la gloire, la vertu”, formuleret hypotetisk og henlagt til fremtiden.

Forskellen mellem de to holdninger er markant: Mens 1799-mottoet formidler et afklaret tilbageblik i en tryk nutid, fortæller det senere motto om en usikker fremtid, hvis mål: frihed! dog står urokket. At der findes en forklaring på udskiftningen af mottoet i Rahbeks mildt sagt svækkede optimisme efter Napoleons magtovertagelse og den påfølgende restauration, har vi allerede i de indledende kapitler set; den natsorte pessimisme i afslutningscitater af Schiller i ”Til Læserne” (1806) synes unægtelig at pege i samme retning (se side 121). Spørgsmålet er nu, om der med 1804-udgaven er foretaget ændringer i selve romanen, der underbygger denne svingning.

b: Kommaer og andre tegn

Indledningsvis kan det konstateres, at i den fjerdedel af ændringerne, som angår tegnsætningen, er der intet af interesse for en litterær tolkning.

c: Ortografi og trykfejl

Under en snes rettelser angår ortografi og åbenbare trykfejl, fx ”Skilderie”[391] rettes til ”Skilderi”,[392] ”nye”[393] rettes til ”ny”,[394] ”Væggring”[395] rettes til ”Vægning”,[396] ”være”[397] rettes til ”været”.[398] Da disse forandringer hverken tilføjer eller fratager teksten mening, er også de her uden betydning.

d: Stilistiske og syntaktiske ændringer

Den absolut største gruppe på knap hundrede eksempler udgøres af stilistiske eller syntaktiske ændringer – størstedelen forbedringer:

Verbet i

”[...] hvis jeg nogensinde kom ind i mine Borgerrettigheder igien [...]”[399]
udskiftes med det mere formelle
”indsattes”.[400]

Følgende ikke så lidt utrolige beskrivelse:

”[...] han [i.e. Camill] fortalte da, at han var gaaet op ad det Træ [...]”,[401]
normaliseres med verbet
”klavret”.[402]

”og”[403]

med betydnigen *også*

skærpes med dramatisk virkning til

”endog”.[404]

”Slot”,[405]

i.e. Bastillen, præciseres til det i sammenhængen mere passende ”Borg”.[406]

”Skandse”[407]

må vige pladsen for

”Skjoldborg”,[408]

hvilket bedre illustrerer livgardisternes ønske om at beskytte kongen ”med deres Person”. Derimod er udskiftningen af ”Legemer” (pluralis) til det nys nævnte ”Person” (singularis) måske mindre heldig.

”giøs” og ”fnøs”[409]

bøjes i den senere udgave svagt og bliver til
”gyste” og ”fnyste”. [410]

Heller ikke ændringen af relativpronominet
”der” [411]
i subjektspostition til
”som” [412]

og *vice versa* [413] tilføjer indholdet ny substans, men det giver sproglig variation i forhold til et nærtstående ”som” henholdsvis ”der”.

Fordelene ved at udskifte possessivet ”sin” i:
”[...] rigtig nok til sin Ulykke, kun for at [...]” [414]
til et refleksivt ”sig”:
”[...] rigtig nok kun, sig til Ulykke, for at [...]”, [415]
er det vanskeligere at forstå meningen med.

Mindre heldig er ændringen af
”ligesom det” [416]
til
”som det da”; [417]

den er givetvis betinget af et tæt foranstående ”ligesom”, men rettelsen tilslører paralleliseringen gennem et forvirrende fokus på det i konteksten indlysende temporale aspekt.

I de syntaktiske og stilistiske ændringer får sætningsled i Rahbeks ofte hypotaktiske sætningsbygning i meget begrænset omfang en anden plads, fx:

”[...] en Vildfarelse, der bestyrkedes ved, at Constance var blond efter sin Moder [...]” [418]
forandres til:

”[...] en Vildfarelse, der bestyrkedes ved, at Constance efter sin Moder var blond [...]”. [419]

Ligeledes:

”[...] disse Mennesker, sagde han, der nu selv ere saa villige til at spotte over deres ulovlige Fordele, enten for at følge Modetonen, eller for derved at bestikke os til at unde dem, hvad de selv synes at føle, de kun have vor Overbærelse at takke, ville blive opfordrede til at opoffre disse deres Besiddelser, og da ville de stride til det yderste for at forsvare dem, uden at tænke paa, at de, saasnart det kommer til Kamp, ikke ere de stærkeste.” [420]

forandres til:

”[...] disse Mennesker, sagde han, der nu selv, enten for at følge Modetonen, eller for derved at bestikke os til at unde dem, hvad, de selv synes at erkiænde, de kun have vor Overbærelse at takke, ere saa villige til at spotte over deres ulovlige Fordele, ville blive opfordrede til at opoffre disse deres Besiddelser, og da ville de stride til det yderste for at forsvare dem, uden at tænke paa, at de, saasnart det kommer til Kamp, ikke ere de stærkeste.”[421]

Mens det foregående eksempel gennem syntaksændring præciserede et element, Constances blondhed, og dermed turde være en stilistisk gevinst, er meningen med ovenstående ændring af syntaksen svær at udgrunde; men et udtryk for læservenlighed i forhold til i hvert fald en nutidig læsers forudsætninger turde den ikke være! – Derimod er der en nuancering af en vis betydning i udskiftningen af det mere flydende ”føle” til ”erkiænde”.

e: Betydningsglidning og præcisering af betydning

Forstærkning eller svækkelse af et udtryks mening og rettelser, der klargør betydningen, forekommer halvdanden snes gange, fx:

Udspredelsen af

”Usamdrægtigheds Aand”[422]

til familie- og vennekredse vurderes i 1799 som

”det skrækkeligste”,

fem år senere som

”det allerskrækkeligste”[423]

revolutionens blodstrømme har medført.

”Taarerne”[424]

forstærkes til

”Sorgens Taarer”.[425]

Betydningen af det danske sprogområde svækkes yderligere gennem ændringen af karakteristikken af det som

”en Vraae af Jorden”[426]

til

”en affsides Vraa af Jorden”.[427]

Et ”vel”, som i første udgave kan tolkes som udtryk for en lethed i tankegangen i

”[...] og at det vel ikke vilde vare længe, inden han ligeledes vilde see sig tvunget at skille sig ved sin Søn [...]”,[428]

stryges i den senere udgave.[429]

Derimod svækker et hypotetisk forbehold næppe radikaliteten i følgende udsagn:

”At, *om* denne Folkets Kamp og Seier besudledes med Blodstrømme, besmittedes med Grusomheder, hører *det* langt mindre paa Folkets og Frihedens Regning, end paa deres, der have gjort dem disse allermeest til Brøde: det troer jeg mig og til at kunde godtgjøre [...]”,[430]

siger Rahbek i forbemærkningen i 1804; fem år tidligere var teksten uden de her kursiverede ord.[431]

Med rettelsen af

”uddannedes”[432]

til

”uddyrkedes”

i

”[...] da derimod just deri denne Opdragelses [af romanens fire hovedpersoner] sande Fortrin bestod, at Legem, Aand, og Hierte uddyrkedes i det vedbørlige Forhold.”[433]

fremhæves et evolutionært aspekt i romanen, som skal vise sig at være en integreret del af den mandlige hovedpersons, botanikeren Camills, psykologi og politiske holdning.

I passagen:

”[...] ofte have Lucans og Belloys energiske Skildringer af slige skrækkelige Blodscener svævet for mig; ofte har jeg følt, hvad den Digter, til hvem det havde stået at blive vor danske Corneille, i sin *Einer* har saa levende fremstilt, hvor smerteligt det maae være at falde for elsket Landsmands Haand;[434] men tillige *erkiendt*, hvor lykkelig, hvor misundelsesværdig lykkelig dog den saaledes omkommende var mod sin Banemand!”[435]

kan udskiftningen af det andet ”følt”[436] (som ej ses i ovenstående tekst) til det her kursiverede ”erkiendt” ikke blot begrundes som udtryk for et ønske om sproglig variation; der er heller ikke tale om en nedtoning af det emotionelle aspekt, men der tilkendegives med ændringen en udvidelse af det åndelige register, som vil vise fortællerens dybeste engagement i spørgsmålet.

Den hortikulturelle ændring af Constances

”liden Hauge”[437]

til

”smaa Blomsterbede”,[438]

til hvilke Camill bringer ”de smukkeste Blomster og Væxter”, som Constance så planter, beriger ikke blot teksten med et mere visuelt og plastisk billede af enemærkerne for de unges forelskede aktiviteter; gennem konkretiseringen forstærkes tillige opmærksomheden mod netop de sjælelige egenskaber: tiltroen til de langsomme forandringer, der er afgørende for deres valg af side i revolutionens malstrøm. Ligeledes øges gennem accenten på langsomheden forståelsen for hovedpersonernes uendelige tålmodighed i adskillelsens endeløse periode.

”Adelsgienfærdet”[439]

får i 1804 et led indskudt og bliver til det noget knoklede

”Adelskabsgienfærdet”,[440]

hvilket dog giver god mening, fordi det sætter fokus på standen som sådan.

I forbindelse med karakteristikken af Constance i hendes vækst til selvstændighed og med en ”Character [af] en vis mandig Styrke”[441] er forandringen af det affirmative:

”[...] at Duveyrier var Camills Ven [...]”,[442]

til det mere svævende:

”[...] at Duveyrier udgav sig for Camills Ven [...]”,[443]

ikke uden betydning, idet Constances handlinger i forhold til Duveyrier nu ikke blot skal forstås som en selvfølgelig virkeliggørelse af den elskede Camills udtalte ønsker om en anstændig behandling af sin ven; den lille betydningsglidning viser fortællerens vilje til yderligere at skærpe læserens fokus på Constances selvstændighed, humane indstilling og høje moral.

f: Substantielle ændringer?

Tilsyneladende substantielle ændringer finder vi i rettelserne af ”indvortes Vaaben”[444] til ”udvortes Vaaben”[445] og af ”Middag” [446] til ”Midnat”;[447] imidlertid godtgør konteksten, at der er tale om korrektion af åbenbare lapsus.

En håndgribelig ændring er også strygningen af det sidste afsnit i 1799-udgaven af ”Forerindring”. Ud over at handle om markedsføring af andre af Rahbeks fortællinger i serien *Prosaiske Forsøg* kaster dette afsnit et interessant lys på tilblivelsen af *Camill og Constance*; her peges der nemlig indirekte på, at denne fortælling åbenbart har engageret Rahbek så voldsomt, at den har taget overhånd, hvorved den ikke blot er blevet længere end beregnet, men også derved har taget

pladsen fra enten færdiggørelsen af fortællingen om Eulalia Meinau eller fra fortsættelsen af Melneks ungdomshistorie. Kan det siges mere overbevisende, at revolutionsromanen var et hjertebarn for sin forfatter?

Ændringen af Montesquieu[448] til Mably[449] er interessant. Den lidt ældre koryfæ (1689-1755), som med sin *Esprit des lois* (1748) direkte eller indirekte har påvirket mange statsforfatninger gennem sin argumentation for en deling af magten i en lovgivende, udøvende og dømmende instans, er her afløst af yngre kræfter. Det får stå hen, om henvisningen gælder den ældre eller den yngre bror Mably, begge er betydelige filosoffer og passer fortrinligt i sammenhængen: Den ældre bror, Gabriel Bonnot de Mably (1709-1785) forfattede værker om historie og lovgivning, hvori han går ind for reformer som middel til forbedring af samfundet og afviser revolutioner; den yngre broder, Etienne Bonnot de Mably de Condillac (1714-1780), var sprog- og erkendelsesteoretiker med et nært forhold til Rousseau.[450]

Gennem sin udskiftning giver Rahbek den bogsamling, hvori værker af nævnte forfatter findes, og dermed bogsamlingens ejer, Renou, en skarpere og mere moderne profil ved at betone sprog, erkendelse og fremskridt gennem reformer til fordel for mere etablerede ideer om magtens tredeling; som et biprodukt stadfæstes Rousseaus position som Rahbeks store forbillede yderligere. Forandringen tilføjer uimodsigeligt et nyt navn, men en radikal ændring af romanens idegrundlag er der langt fra tale om, idet de tanker, Mably (hvem af brødrene det nu er) repræsenterer, ligger i forlængelse af dem, der ellers fremføres i romanen; i øvrigt bør det anføres, at der andetsteds[451] refereres til Montesquieu, som således ikke er faldet ud.

g: Trofasthed og fremtidstro

Afslutningsvis skal omtalen af en tilegnelse behandles. Så let som ingenting kunne Rahbek, nu han alligevel var i gang, have slettet den i 1804-udgaven. I ”Forerindring” til *Camill og Constances* første udgave i bind 6 af *Prosaiske Forsøg* (1799) lyder den således:

”Det Sted af den skønne franske Constitntion fra 1795, der tiente mig, som forrige Binds Tilegnelse til en Mand, hvis ualmindelige Hæderværdighed i alle hans personlige Forhold, endog på Tider, da vi ikke vare Venner, tvang mig i de offentlige at lade ham vederfares Ret, bliver min uforanderlige

Troesbekiendelse: ”Ingen er god Borger, naar han ikke er god Søn, god Fader, god Broder, god Ven, god Ægtemand.””[452]

Ordene ”forrige Binds” i ovenstående citat er af logiske grunde slettet i 1804-udgaven, idet de jo henviser til serien *Prosaiske Forsøg*, bind 5, 1798. 1804-udgavens ellers enslydende omtale af tilegnelsen fremstår derfor umiddelbart som en gåde, men følger man anvisningen i bind 6 og slår efter i bind 5 af *Prosaiske Forsøg*, finder man følgende dedikation:

”Borgeren og Digteren
P.A. Heiberg
helliges
med sand og grundet Høiagtelse
denne Samling.

Nul n’est bon citoyen, s’il n’est bon fils, bon
père, bon frère, bon ami, bon epoux.

Constit. franc. de l’an 3.”

Et så uforbeholdent udtryk for højagtelse af en mand, som staten i 1798 i snart en halv snes år havde kendt som en spottefugl, samfundsrevser og provokatør og dømt for fornærmelser mod både kongen i Danmark og i England, kan meget vel fortolkes som en grænseafprøvning i forhold til myndighederne; men samtidig tør vi også forstå dedikationen som Rahbeks manifestation af, at han levede, som han lærte, og involverede sig personligt. Hermed fremstår han selv som et eksempel på den gode borger, der demonstrerer sammenhold mellem den ny tids mænd, fordi han netop i svære tider, hvor venskab prøves, er – god ven.

Imidlertid er gentagelsen af erklæringen til Heiberg i ”Forerindring” til de to udgaver (1799 og 1804) af *Camill og Constance* behæftet med en vis uklarhed.

Det substantiv, der skal give adjektivforbindelsen ”de offentlige” indhold, må læseren tænke sig til; den sandsynlige tolkning er, at substantivet i ”hans personlige Forhold” skal underforstås. Dertil kommer den ejendommelige bemærkning om Heibergs og Rahbeks ikke-venskab. Hvilken mening har det i sammenhængen at bringe denne oplysning? Og hvordan kan Heibergs personlige forhold ligefrem tvinge Rahbek til ”at lade ham vederfares Ret” (i betydningen

give ham ret eller anerkendelse) ”paa Tider”, hvor der hersker ikke-venskab mellem dem, hvilket logisk set må bero på uenighed og uoverensstemmelse og derfor turde være et tvivlsomt grundlag for at give en anden ret? Desuden kan man med rette spørge sig om, hvorledes der kan findes mulighed for uoverensstemmelse med en mand – medmindre man da selv vil fremstå som en skurk! som i sine personlige forhold beskrives som ualmindelig hæderværdig, og som derfor i ”de offentlige” forhold (hvis denne tolkning nu stemmer) ifølge Rahbeks egen vurdering fortjener anerkendelse?

Med det omtalte *ikke-venskab* refereres der formodentlig ikke til det intermezzo, der begyndte med Heibergs oversættelse af Jean de Laveaux’ *Candide-
pendant, Eusebius, eller hvad Frugt man høster af Dyden i vore Tider* (1787); en spydig dedikation til Rahbek førte til den såkaldte ”Eusebiusfejde”, hvor de to unge forfattere udvekslede en del grovheder med det resultat, at de kort tid herefter fandt hinanden ”som frisindede Mænd”.^[453]

Hvad der med langt større sandsynlighed sigtes til er det, Rahbek i erindringerne fjerde bind kalder ”en mig dybt saarende Feide [...] aldeles mod min Villie, og uden min Brøde”.^[454] Kort fortalt udspringer fejden af Heibergs harme over, at Rahbek i et dobbeltnummer af *Den danske Tilskuer* (nr. 66 og 67 fra mandag den 31. august 1795) trykker to satiriske digte af Jens Zetlitz, som Heiberg i et brev til Rahbek dagen efter tolker som ”Paskiller imod mig”;^[455] deres reaktionære tendens kan belyses med følgende citat fra det tredje digt i dobbeltnummeret af samme blad fjorten dage senere:

”Oplysnings-Mænd! et Lys I vilde tænde,
Men tændte uforsigtig Vaade-Ild.”^[456]

Også her tegnes, med en formulering af Vilhelm Andersen, modsætningen ”mellem et radikalt og et moderat Stade og Sindelag, et Sværd og en Pen”.^[457]

Den heibergske vrede over, at *Den danske Tilskuer* bringer ”en * paa et Guldfad”^[458] er utilsløret og rammer, med Rahbeks egne ord toogtredivé år efter, som et ”Tordenslag [...] ledsaget af et Lyn”.^[459] Lidt syrligt skal det bemærkes, at tordenslaget dog ikke var værre, end at Rahbek åbenbart fulgte sin og Zetlitz’s aftale om endnu et satirisk digt,^[460] der fremkom fjorten dage efter Heibergs raseriudbrud.

””[...] Frygt og Svaghed [skriver Heiberg i brevet fra den 1. september 1795 med det raseri, som den har, der tror sig i besiddelse af den absolutte sandhed] samt Bestræbelse at yndes af alle Partier, forfører Dig ofte til at modsige Dig selv, og at arbeide imod den Frihed, som Du foregiver Dig at ynde. Betænk dog, at den, der vil være Ven af alle, bliver Ven af ingen, og nedlæg heller Din Pen, naar Du ikke har Mod eller Kraft nok til at forsvare den Sag, som Du anseer for den gode Sag. Saaledes gjør jeg, og fægter jeg da ikke mere for Friheden, der heller ikke trænger til min Arm, saa skal jeg dog aldrig fægte mod den. Vær forresten utvetydig, enten Du saa er Frihedens, eller som Zetlitz, Aristokratiets Ven [...].””[461]

Rahbeks forsvar i erindringerne i 1827, hvor han taler om tidsskrifts-udgiverens pligt til at indrykke også det, hvori han ikke kan samtykke, kan man tage for den efterrationalisering, som han selv tilkendegiver det muligvis er;[462] men det kan konstateres, at synspunktet står klart formuleret i hans kommentar direkte efter Zetlitz's tredje satire den 14. september 1795. Tungere som forsvar end ovenstående tilkendegivelser vejer dog hans appel til erindringernes læser:

”To og tredive Aar, der siden den Tid ere henrundne, maa vidne for eller mod mig, om jeg er blevet Friheden, den Frihed, han og jeg begge have hyldet, Borgerfriheden og Meningsfriheden, tro, eller om jeg nogensinde har bøiet, eller bøier knæ for Aristokratie[...]”[463]

Men den uigendrivelige oprejsning ligger i Rahbeks genvindelse af Heibergs ”[...] Venskab, som den Dag i Dag, maaskee mellem alt, hvad der udgør min Stolthed, som Menneske og Borger, er det, der gjør mig stoltest [...]”.[464] Processen imod dette mål sættes i gang i et af Københavns offentlige rum seks dage efter Heibergs brev, nemlig på Kongens Nytorv efter teatertid med ”en lang og varm mundtlig Forklaring”;[465] det lykkelige resultat synes beseglet ved en stiltiende overenskomst godt en måned senere,[466] uden at det dog af den grund var fredet for komplikationer. Således tørnede de i den såkaldte ”Dyveke-fejde” (1796) igen sammen – nu om, hvem der skulle spille mor Sigbrit i O.J. Samsøes *Dyveke* (1795).[467]

Ovenstående udredning fungerer næppe som et direkte klargørende bidrag til den ovenfor citerede forvirrende passage fra ”Forerindring” til *Camill og*

Constance, men den forsvarer sin plads ved at spejle Rahbeks forestilling om Heibergs accept af, at Rahbek er, som han er: en mand, der er ét med en midtsøgende position, der let kan tolkes som standpunktsløshed, men dog er et standpunkt, der giver resultater, og et standpunkt, man kan overleve på. At Heiberg efter alt at dømme både i 1795 og senere accepterer dette og giver Rahbek sit venskab er både for den gamle, ordensbehængte Rahbek, men også for den yngre såvel som for den modne Rahbek ridderslaget fra den radikale samfundskritiks fremmeste repræsentant i Danmark.

Men ridderslag fra en samfundsomstyrter i magtens søgelys kan være livsfarligt. Derfor er det følgerigtigt, at forbeholdsløsheden i 1798-dedikationens holdning til Heiberg året efter har fået en drejning mod en uklarhed, som det ligger lige for at tolke som et forvarsel om den distance, vi tidligere konstaterede kom til udtryk i dagene omkring Heibergs udvisning. En indikation på rimeligheden i denne opfattelse af, at grænseafprøvningens tid nærmer sig sin afslutning, viser sig også gennem sammenligning af datoen for den tiltale mod Heiberg, den 26. februar 1799, som førte til landsforvisningsdommen, med dateringen af "Forerindring", den 26. marts 1799. Med dette ser vi altså endnu et udtryk for dobbeltheden i Rahbeks måde at satse politisk på, og kan der mon herske tvivl om, at adressaten for hans signaler i "Forerindring" er de samme udefinerede "andre", [468] som han rettede svaret til på det intrikate spørgsmål, om han havde "sadlet om" i henseende til Den franske Revolution (jfr. side 60 ff)?

Der kan være mange årsager til, at Rahbek i 1804 ikke sletter eller korrigerer den netop analyserede passage i "Forerindring". Én er det særlig vanskeligt at se bort fra, nemlig hans trofasthed mod den historie, der har været, men med udblik til den, der engang skal dømme ham.

3. Konklusion

Ændringerne i 1804-udgaven, af hvilke de vigtigste er behandlet ovenstående, berører som set en mængde forskellige områder; de kan næppe betegnes som gennemgribende, men fortjener at blive kaldt omfattende. Ud over tegnsætning og ortografi er stilistiske ændringer indenfor de forskellige ordklasser, dog med forbehold for adjektiver, rigelig repræsenteret; også i syntaksen er der, med større eller mindre held, blevet ændret. Det fremgår ligeledes, at Rahbek har arbejdet

bevidst med betydning indenfor forskellige emnekredse, fx revolutionens uheldige følgevirkninger på familieforhold, vanskeligheder forbundet med romanens udbredelse, en fars omsorg for sin søns opdragelse, et folks skyld i revolutionens excesser, et ungt pars opdragelse sat i forbindelse med forestillingen om vækst i planteriget, borgerkrigens ulidelige smerte; særlig interessant er det, at evolution som vej for udvikling er fremhævet en nuance.

Kort sagt er der rigelig med vidnesbyrd om, at romanen er blevet gennemlæst og bearbejdet, langt de fleste rettelser har skærpet udtrykket og forbedret stilen, men fraset den erkendelse, det ændrede motto formidler: at virkeliggørelsen af "la liberté" ikke er opnået, er der ikke tale om substantielle ændringer. Således vidner anden udgave om, at Rahbek grundlæggende har godkendt sin oprindelige tekst som et – trods sin æstetiske mangelfuldhed – historisk korrekt og derfor virksomt redskab i dydens tjeneste (jfr. side 98).

Med andre ord befæster andenudgaven den opfattelse, at vi har at gøre med en historisk roman i den forstand, at den besidder et historisk set afklaret forhold til sit emne: Det billede, den fryser i sin beretning, er korrekt gengivet – derfor ingen forandringer! Samtidig knytter det nye motto forhåbninger til, at den historiske udvikling mod frihedens rige trods kejserdømme, restauration m.v. kan blive virkeliggjort. Ændringen af motto begrundes altså ikke i romanen – svaret findes i den ændrede politiske virkelighed – og den befæster påstanden om Rahbeks dynamiske opfattelse af historien som en række faktuelle hændelser, der ikke kan rokkes ved, men som kan udvikle sig i forskellige retninger og bringe såvel medgang som modgang.

Eftersom forskellene mellem "Til Læserne"s to tryk, begge fra 1806, er uden biografisk, historisk og litterær interesse, skal de ikke gøres til genstand for en nærmere betragtning.

Kapitel IV

REFERATET

Camill og Constance er i dag svært tilgængelig og stort set ukendt. Et referat af handlingen turde derfor være på sin plads som et tilbud om en forforståelse med henblik på den efterfølgende analyse; den uomgængelige ulempe er en del gentagelser.

1. Problemet

Før romanen forlader Rahbeks trykke skrivebord for at blive sendt ud i en verden, hvor ikke blot revolutioner, men også repressionen gærer, foredrager han den i et privathjem for ”den skarpsindige og frie Tænker” Peter Collet (1767-1823) og dennes hustru Caroline.

Højtlesning prægede ganske vist den tids borgerlige hjemme- og selskabsliv,[469] men her er der tydeligvis en særlig begrundelse, som vi kan læse om i erindringerne tredive år senere; den fortæller om nødvendigheden af et forsigtigt adfærdsmønster i den latent spændte atmosfære i samtidens København, når kontroversielle emner var under behandling:

”Jeg var, da den [romanen] var færdig, bedet ud hos Collets, at forelæse den, hvad jeg fra tidligere Dage satte Priis paa at torde gjøre for paalidelige Venner [...].”

Selve oplysningens uddramatiske form i en sidebemærkning i en fodnote understreger, at vi har at gøre med iagttagelse af en af dagligdagens trivielle forsigtighedsregler, som egentlig ikke fortjener særlig opmærksomhed, men som netop derfor for eftertidens læser giver selve højtlesningen dybde og perspektiv ud i et samfund, hvor faren lurder på den uforsigtige.

Alt dette er dog for Rahbek tilsyneladende en bisag i et bisætning – det i fremstillingen åbenbart interessante følger umiddelbart efter:

”[...] da nu denne Fortælling alt mere og mere fra en *Revolutionsnovelle* blev *RevolutionsHistorien* efter min Synspunkt og Synsmaade, pikkede Collet mig på Skuldrene og sagde: glem ikke *Romanen*!”

At Collet sætter fingeren på et ømt punkt i sin distinktion mellem *roman* og *historie* og i efterlysningen af fortællingens gestaltende fremstilling i fiktionens form, anerkender Rahbek fuldt ud; dette fremgår af den umiddelbare fortsættelse, hvor han kalder anmærkningen for en ”Advarsel”.^[470] I ”Til Læserne” (1806), som i langt højere grad er historie uden roman, finder den til overmål sin berettigelse. Og måske som en refleks af Collets anmærkning karakteriserer Rahbek i ”Forerindring” fra den 26. marts 1799 *Camill og Constance* som ”[...] en Roman, hvor den sande Historie udgør den egentlige Fabel [...]”.^[471]

Det problem, Collet formulerer, er imidlertid også referatets problem, idet de fiktive personer indgår i den faktiske historie i en sådan grad, at de til tider ikke er synlige. De er dog heller ikke længere væk, end at Rahbek med en sidebemærkning igen kan hente dem ind for en kortere eller længere optræden på romanens scene.

Romanreferatet forudsætter derfor et dobbelt fokus på såvel den fiktive som på den faktiske historie i ”*RevolutionsHistorien*”, som Rahbek i ovenstående citat fra erindringerne meget sigende har noteret med to versaler og i bestemt form. I nærværende referat vil accenten så vidt muligt blive lagt på fiktionen og de fiktive personer, men i ”Til Læserne” bliver dette et virkeligt problem, fordi Rahbeks stramme genfortælling af ”den egentlige Fabel” stort set ikke levner plads til gestaltning; faktiske såvel som fiktive personer nævnes hyppigt, men de bliver sjældent andet en navne, der repræsenterer en bestemt historisk iagttagelse.

Romanens ene personkategori, de ægte historiske personer, kan nævnes enkeltvis eller i serier på nogle stykker; deres rolle er ikke nødvendigvis aktiv deltagelse i fiktionen, men at udgøre et bagtæppe af associationsmuligheder og fikspunkter for den historisk velunderrettede læser, hvad vi går ud fra, at samtidens læser var. I de tilfælde, hvor de historiske personer agerer aktivt, forlader de aldrig deres faktiske historiske rolle.

Det er dog især gennem den anden kategori, de fiktive personer og deres handlinger og tanker, læseren ser historien gestaltet; men de får aldrig en aktiv indflydelse på dens udformning, de er tvært imod udtryk for den historie, der er faghistorikerens domæne.

I alt otte personer er de hovedsagelige bærere af den fiktive handling, hvis ambition det altså er at gestalte en romanhandling, som er trofast mod historien. De samles i en kreds, der udgår fra herresædet Pontdormy lidt uden for Paris og udgøres af adelsmanden *Pontdormy* og hans moderløse børn *Victor* og *Constance*; der til kommer den lokale sognepræst *Augustin*, hans brors fattige enke *Mme Eaubonne* og hendes sønner *Camill* og *Maximin*; da børnene er vokset til, når oplysningsmanden *Renou* at blive en del af kredsen, inden revolutionen begynder at splitte den i uforenelige modsætninger.

I nedenstående handlingsreferat er der, for overblikkets skyld, tilføjet årstal og datoer.

2. *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie* (1799)

I årene efter Den preussiske Syvårskrigs ophør (1763) tager oberstløjtnant Armand Gaston de Pontdormy af ældgammel adelig slægt sin afsked, flytter ind på sin fædrene gård Pontdormy nær Paris og ægter Honorine de Pierrepont, med hvem han får børnene Victor og Constance; kort tid efter dør hustruen. Omtrent samtidig påtager den lokale sognepræst, Augustin, som Pontdormy er kommet til at nære et inderligt venskab for, sig forsørgerpligten for sin netop afdøde brors middelløse hustru Mme Eaubonne og dennes to børn Camill og Maximin.

Pontdormys store problem bliver snart, hvordan hans børn skal få en passende opdragelse og uddannelse, uden at han skilles fra dem; det løses meget belejligt af Augustin gennem et forslag om, at de fire børn opdrages sammen af de tre voksne, som på hver sit område besidder fortræffelige kundskaber og erfaringer. Som sagt, så gjort, de syv personer indgår trods alle skel og forskelle i de følgende år i ét stort familie- og undervisningsfællesskab.

Victor og Maximin viser sig at være et par værre vildbasser, for hvem tyre og kirketårne udgør udfordringer, mens Camill, den mest modne af de tre drenge, og Constance i barnligt uskyldig og uerkendt forelskelse etablerer et fællesskab omkring en lille lysthave i slottet Pontdormys præstehave. En skønne

dag opstår der brand i et lysthus, der ligger, hvor floderne Marne og Seine løber sammen. De tre drenge styrter af sted for at redde Constances elskede kanarie-fugl, der befinder sig i sit bur på første sal. Gennem en kombination af empati, hurtighed, dristighed, omtanke og styrke lykkes det Camill at redde fuglen, som Constance nu giver navnet Camill.

Børnene vokser til, og drengene vælger deres livsgerning, som de snart skal hellige sig i det prærevolutionære Paris. Adelsbarnet Victor træder i kongens tjeneste som livgardist, mens Maximin og Camill, hvis far var en ualmindelig fortjenstfuld botaniker, tiltrækkes af henholdsvis advokatarbejdet som et middel til at forsvare samfundets undertrykte og udpinte, og naturvidenskaberne, her især botanikken.

I begyndelsen af sin studietid træffer Camill en vis Renou, ven af hans afdøde far og et åndeligt nydelsesmenneske, hvis bogsamling rummer oplysningstidens fornemste skrifter. Renou bliver snart Camills mentor og fortrolige og en kær gæst på Pontdormy, hvortil han til glæde for alle flytter sin udsøgte bogsamling. Der går ikke lang tid, før denne kyndige og erfarne mand ser, hvordan det er fat med Camill og Constance, men uden, at de selv har evnet at erkende deres følelser og formulere dem i ord. Renou, som tror, at oplysningen snart vil slå bro over klassekløften mellem adel og borger, åbner Camills øjne og lærer ham at undersøge og forstå sine følelser; det før så ukomplicerede forhold mellem de to unge fyldes herefter af uro, længsel, tungsind og alle slags misforståelser.

Men en skønne dag bringer kanariefuglen dem igen sammen. Den er syg, og de følelser, de nærer af frygt for dens liv, åbner for dem, de nærer for hinanden. Efter en kort ordveksling giver de følelserne frit løb i et frieris gensidige kærligheds- og troskabserklæring, som dog ingen andre end Renou indvies i.

I Paris, hvor revolutionens første tegn er begyndt at vise sig, forstår den nu tyveårige Camill via læsning af Rousseaus *Den nye Heloise*, at en samfunds-omvæltning er forudsætning for ægteskabet med Constance. Endnu er problemerne med at dyrke fællesskabet i den sammenbragte familie ikke kommet op til overfladen, og for en sidste gang kan de fire fostsøskende og deres tre såkaldte forældre samles – om end i en sørgelig anledning, for Mme Eaubonne er døende. Fortælleren, som i denne sekvens tiltager sig en usædvanlig fremtrædende rolle, priser den døende lykkelig, fordi hun slipper for at erfare sine

nærmestes indbyrdes strid og ulykkelige død gennem mord, henrettelse, selv-mord, sult og elendighed.

Signalet til strid og klassekonflikt er Boldhuseden (20. juni 1789), hvor tredjestand proklamerer sig som Nationalforsamling og udtaler sin vilje til at give Frankrig en fri forfatning. Denne beslutning og dens følgevirkninger fremkalder jubel hos Camill, men raseri hos Pontdormy, som bryder staven over Augustin, dennes brorsønner og Renou. Men rigtig fatalt for forbindelsen mellem Camill og Constance bliver det først, da den altid sanddru Constance, adspurgt, for faderen erkender sit løfte til Camill. Pontdormy raser over de moderne tanker om stænderlighed og menneskerettigheder og forbyder under sin forbandelse Constance nogensinde at se, tale med eller skrive til Camill. Den sidste hilsen, Camill får fra hende, er et citat fra Racines *Phædra*, som han finder markeret med en hårlok og et neglemærke, og som forudsiger deres evige adskillelse og ubrydelige kærlighed.

Camill opgiver dog ikke drømmen om national samdrægtighed og om sin Constance, selv om virkelighedens verden modarbejder ham blandt andet ved, at Maximin markerer og uddyber klassekonflikten ved sammen med en tusindtallig folkemængde at befri nogle arresterede soldater fra Den franske Garde, som har nægtet at skyde på folket.

Polariseringen af fostbrødrene er nu en realitet. Maximin finder vi i de bevæbnede folkemasser, Victor er kongens trofaste livgardist, mens Camill står midt imellem som deltager i den organiserede borgervæbning, den senere Nationalgarde. På den yderste højrefløj findes hofpartiet, som vil støtte sig til udenlandske tropper under ledelse af Broglio, Pontdormys hærfører fra Syvårs-krigen.

Budskabet om, at den populære og reformvenlige finansminister Necker er blevet afskediget på hofpartiets foranledning, er gnisten, der med blandt andre Maximin som mellemmand tænder revolutionens brand. Han er igen her helt i front, og ved stormen på Bastillen (14. juli 1789) træder han og Camill i karakter som henholdsvis frygtløs radikal og modig moderat, der dog foretrækker forhandling for blodsudgydelse. For at dæmpe gemytterne drager kongen til Paris, hvor han modtages med varme og glæde; og selv den skeptiske Renou, for hvem blodsudgydelse er lige så uafvaskelig som blodpletterne på Lady Macbeths hånd, smigrer sig med det håb, at konge og folk nu for bestandig er forenede.

Men ude på landet er almuen i oprør, og mange adelige flygter – blandt disse Pontdormy, som oven i købet har forsynet Broglio med friske heste under dennes flugt. Med sig på rejsen til Koblenz, emigranternes hovedkvarter, har han naturligvis datteren Constance, der som et sidste tegn til Camill sender ham sin kanariefugl i bur.

Til yderligere beskyttelse af kongen og hans familie indkaldes nu et infanteriregiment og ikke Den franske Garde, der anses for upålidelig. Den storstilede velkomstfest for regimentet, under hvilken Victor skåler for kongen, men ikke for nationen, betragtes som en provokation og er med til at opflamme det sultende parisiske proletariat mod hoffet.

Nogle dage senere (5. august 1789) iværksættes et hungertog af kvinder mod Versailles; Maximin og Victor deltager aktivt på hver sin fløj. Det kommer til kamp, og blandt andre Maximin ønsker at få den dødeligt sårede Victor halshugget som et soningsoffer for en af de revolutionære, som Victor muligvis har nedskudt fra et vindue i slottet. Camill, der har kæmpet sammen med nationalgardisterne for at skille de stridende, redder sammen med sine våbenbrødre Victor fra henrettelsen. En tilkaldt sårlege kan dog intet udrette, og Victor udånder, forsonet med Camill, i dennes arme, mens den anden fostbroder skånselsløst kræver hans blod.

Kongen og hans familie tvinges nu til at forlade Versailles og tage ophold i Tuilerierne, og i Koblenz, hvortil nyhederne snart når, gør Pontdormy totalt grundløst Camill ansvarlig for Victors død. Kløften til Constance, som på ingen måde deler sin fars anskuelser, er hermed yderligere uddybet, men Camill kan i alle fald glæde sig over en strøm af reformer.

Han og broderen Maximin er med i inderkredsen på hver sin fløj af Jacobinerklubben, som forlades af Renou og andre konstitutionelle monarkister. Kongens flugt og tilfangetagelse (20. og 21. juni 1791) sætter imidlertid den positive udvikling mod et konstitutionelt monarki i stå. Efter denne skærpelse af klassekampen ønsker Pontdormy at sælge sit gods og give pengene til prinserne, hvilket giver anledning til massernes afbrænding af slottet. Augustin og Camill kæmper heroisk for at redde, hvad reddes kan – også træet, hvor kanariefuglens bur plejede at hænge – men forgæves.

I Koblenz udsættes Constance, den skønne borgerinde, for mange slags forhånelser, men med en standhaftighed, som man fristes til at kalde mandig styrke, holder hun fast ved sin kærlighed til Camill.

Af konstitutionelle grunde kan kongen ikke styrtes, hvorfor republikken ikke kan indføres. Camill accepterer dette, hvorimod Maximin raser mod kongen og er delagtig i oprøret og blodbadet på Marsmarken efter toårsfesten for Bastillens fald.

Monarkiet reddes gennem Constitutionen af 1791, og romanen slutter med, at republikaneren Camill trods alt deltager i jubelråbene, hvormed han under den almindelige fryd søger at neddyse sit martrede hjerte og kvæle sin kummer.

Romanen afsluttes med et citat af William Broome (1689-1745):

”the deathful scene with joy
Discord, dire parent of tremendous woes,
Surveys exultant.”[472]

Udsigtsløs kærlighed og politisk havblik før nye, skrækindjagende hændelser – jovist, der ligger en lokkelse til videre læsning i dét. Således er første del af romanen et godt udgangspunkt for en dramatisk og spændende fortsættelse.

3. ”Til Læserne; hvori et kort Udkast af Camills og Constances senere Skiæbne” (1806)

Med det konstitutionelle monarkis indførelse var revolutionen alt andet end fuldbragt, den var næsten bare begyndt. Polariseringen hen over midten mellem hofpartiet og demokraterne fortsætter. Maximin tilhører Cordelierklubbens mest rasende tronstormere, Renou finder vi blandt den konstitutionelle Feuillantklubs monarkister, mens Camill og Augustin står i midten; men hvor Camill mest frygter det demagogiske venstre, ser Augustin den største fare i det monarkistiske højre. For emigranten Pontdormy, derimod, befolkes alle disse grupper af strafværdige rebeller og landsforrædere.

Under kampen om Tuilerierne (10. august 1792), hvor kongen og hans familie holdes fanget, placerer de fire førstnævnte sig helt i overensstemmelse med de fraktioner, de tilhører: Maximin er blandt angriberne af slottet. Renou forsvaret det og falder. Udenfor står Camill og Nationalgarden, mens Augustin

sammen med sine venner brissotinerne i Nationalforsamlingen stoisk afventer sin skæbne.

I deres hjerter vil de alle egentlig det samme, men de tænker forskelligt – dette skaber kløfterne mellem dem.

Da republikken bliver fejret (22. september 1792), deltager Camill og Augustin i leveråbene, mens Maximin, som kræver blod og ikke love, anser Marats fordring på to hundrede tusinde hoveder for beskeden. Camill, som med usigelig smerte ser tvedragt blive til fjendskab og åben krig mellem nationens borgere, melder sig sommeren 1793 til Nordarméen for at undgå delagtighed i udgydelse af mere borgerblod. Men han gør det under dække af et forandret navn, og han undgår med nød og næppe at blive genkendt af blodtørstige jacobinere som en ven af den fredløse Augustin, der er fundet død i en hule på marken.

Efter Thermidorkuppet (27. juli 1794) bestiger Maximin skafottet sammen med Robespierre; selv om Camill altid har misbilliget sin brors voldshandlinger, sørger han over ham, idet han mener, at Maximin selv med sine strafværdigste skridt har kæmpet for den gode sag.

Som general Pichegrus adjudant bidrager Camill til at sansculotternes oprør den 12. og 13. germinal (1. og 2. april 1795) ender ublodigt. Ved hjemkomsten finder han, der troede, at han intet mere havde at miste, Constances kære kanarieflugt, der har ledsaget ham overalt, død i sit bur.

Men Rahbeks gennemgang af den uskrevne roman slutter ikke her. Fra den døde kanarieflugt kommer vi til den levende Constance. Sammen med sin far, som hun har besluttet aldrig at forlade, genfinder vi hende i mandfolkeklæder, som hun siden deres afrejse fra Tyskland har båret for at undgå de ulejligheder, hendes køn udsætter hende for. Fornavnet har hun maskuliniseret til Constant, og efternavnet de Pierrepont har hun taget efter sin mor. Under deres videre flugt har de taget ophold i England, som nu vil skaffe sig af med de franske emigranter ved at landsætte dem på Quiberon (27. juni 1795).

Dette er til glæde for Pontdormy, som herved får den længselsfuldt ventede lejlighed til at kæmpe under kongedømmets banner. Da han hårdt såret ligger i sit telt, angribes emigranternes lejr. Alle kapitulerer undtagen en yngling, som med draget sabel står ved indgangen til et telt og truer med at nedhugge den første, der vover at forstyrre hans faders dødstime. En republikansk kriger genkender røsten, som er Constances, og i krigeren genkender hun sin Camill, der stiller sig

ved hendes side. General Hoche kommer til og kræver overgivelse af Camill og Constance, som til gengæld bliver lovet menneskelighed mod den døende Pontdormy. Men inde i teltet har denne allerede revet sine forbindinger af og ligger død i sit blod.

Camill og Constance fængsles med udsigt til dødsdom. For aldrig mere at skilles tager de den gift, som Camill på samme måde som mange republikanere i rædselsperioden gemmer i sin signetring. Næste morgen findes de døde i hinandens arme. Det efterladte brev slutter de med et leve for republikken og for friheden.

”Til Læserne” – eller skal vi sige romanen? – afsluttes med et citat fra Friedrich Schillers *Don Carlos* (1787):

”Und dieses Blut
War einem Hirngespinst geflossen!!!”[473]

Kapitel V

ANALYSEN

I den følgende analyse henvises der til *K.L. Rahbeks samlede Fortællinger* fra 1804 og 1806. Begrundelsen for valget er den, at Rahbek med 1804-udgaven giver os sin endelige version, der er kendetegnet som en let bearbejdelse og i nogle henseender stilistisk forbedret udgave, men uden substantielle ændringer (jfr. kapitel III, 3, ”Konklusion”).

1. Strukturen

a: En afrundet helhed?

Teksten i *Camill og Constance* springer imod sin læser på 156 tætpakkede sider, hvor inddeling i afsnit er sjældne og kapitler overhovedet ikke forekommer. Den første læsning af romanen kan let efterlade et flimrende indtryk af, at fiktion og historiefortællen blandes hulter til bulter i den kronologisk fremadskridende sammenvævning af de to hovedspor: Constances og Camills udvikling og inderlige, men stadig mere udsigtsløse kærlighed, og Den franske Revolutions optrapning og afmatning i dens to første år.

Vanskelighederne ved realiseringen af kærlighedens og revolutionens projekter vises gennem den løbende skildring af Camill, der ved romanens slutning står tredobbelt isoleret. På det *politiske plan*, fordi han som oplysningsmand og moderat republikaner med tro på evolutionens langsomme udvikling er udefrosset fra de to dominerende fløje: de revolutionære blodmænd på den ene side og de konstitutionelle monarkister på den anden. På det plan, der indbefatter *de dybe, venskabelige og familiemæssige relationer*, er han som følge af ovennævnte lige så alene, idet han uden egentlig at ville det glider fra både den stærkt forsigtige Renou, hans ven og mentor, og fra den ustyrlige rabulist, broderen Maximin. Det tredje plan gælder hans, borgerens og republikaneren, stadig mere udsigtsløse

kærlighed til adelsfrøkenen Constance, for hvem den monarkistiske faders ord er lov. I alle tre sammenhænge er klassekonflikter det determinerende moment.

Ovenstående iagttagelser vidner således om en systematisk organisering af stoffet med revolutionen som det afgørende tema.

Spørgsmålet er nu: Udgør den færdigskrevne første del af *Camill og Constance* i sig selv en afrundet helhed?

Ud fra et kompositorisk synspunkt er svaret Ja: Men det er vanskeligt at se det før en analyse af strukturen, der viser sig tydeligt gennem en elementær inddeling af romanens kompakte tekstmasse i kapitler.

b: 24 kapitler

Selv om en inddeling intet ændrer ved grundteksten, kan den meget vel betragtes som en betænkelig handling. Når det alligevel voves, sker det i et forsøg på at skabe klarhed i ikke blot *Camill og Constances* overordnede kompositionsprincipper, men også, fordi den efterfølgende analyse af karakterer og handling vil kunne drage nytte af kapitelinddelingens strukturering af romanen.

Kapitel 1: Den gamle verden. Én stor familie[474]

og

Kapitel 24: Den nye verden. Constitutionen af 1791[475]

udgør romanens begyndelses- og slutpunkter. I det første kapitel står et tilsyneladende naturligt fællesskab i centrum, i det sidste den postrevolutionære statsdannelse åbenbart konstruerede; begge fællesskaber er af overgående karakter, og tidsrummet for dem er relativt kort.

Dobbeltgrebet om det indledende og det afsluttende kapitel synes at give mening; lad os tilsvarende se nærmere på midterkapitlerne, som også med henblik på sidetal udgør romanens midte.

Kapitel 12: Kampen omkring kongen[476]

og

Kapitel 13: Stormen på Bastillen den 14. juli 1789[477]

Midterkapitlerne åbner sig ikke blot som den faktiske histories, men også som den fiktives dramatiske højdepunkter, hvor kaotiske tilstande bryder ud, men trods blodbad ender med et håb om national enighed.

Går vi herefter tilbage til udgangspunkterne: det første og det sidste kapitel, og bevæger os ind mod midten, ser vi, at også

Kapitel 2: Børnene[478]

og

Kapitel 23: Ludvig er tilbage[479]

er komponerede i et symmetrisk forhold til hinanden, idet de betegner en vide-reudvikling og en forberedelse af henholdsvis første og sidste kapitel. Kapitel 2's karakteristikkere af de tre drenge i familielivets fællesskab og forvarsel om deres valg af klassemæssigt tilhørsforhold under revolutionen spejles i kapitel 23, som tilsyneladende lukker revolutionens konflikt i en samfundsmæssig konsensus.

Kapitel 3: Branden i lysthaven[480]

og

Kapitel 22: Livet i Koblenz[481]

Kærlighedens mulighed for udfoldelse er her centralt tema; i kapitel 3 står efter lysthusbranden det naive håb om en lykkelig forening i fokus, i kapitel 22 har klassekonflikternes samfundsbrand endegyldigt beskæmmet håbet. Igen ser vi en figur, som åbner for siden hen at lukke.

Kapitel 4: Opdragelse og dannelse[482]

og

Kapitel 21: Pontdormy nedbrændes[483]

Kapitlerne korresponderer gennem antonymerne konstruktion og destruktion:

I kapitel 4 indgår fortællinger om den rå magts udfoldelse i børnenes dannelse. Tilsvarende får vi i kapitel 21 en demonstration af denne rå magts udfoldelse i virkeligheden, nemlig gennem den dramatiske beskrivelse af ”oplysningen”, dvs. afbrændingen af slottet Pontdormy, der jo udgjorde rammen for de pædagogiske bestræbelser i kapitel 4.

Kapitel 5: Børnene er flyveklare[484]

og

Kapitel 20: Kongens flugt 1791[485]

Begge kapitler handler om at forlade hjemmets, i.e. adels- eller kongeslottets, relative tryghed for at kaste sig ud i det ukendte. Børnenes valg af livsgerning

modstilles kongens faktiske fravalg af samme gennem flugt. Begge handlinger er centrale komponenter i opbygningen af både den fiktive og den faktiske historie: den første for opbygningen af revolutionens gang til tidspunktet for kongens flugt, den anden som forudsætning for kongens senere fald til konstitutionel monark.

Kapitel 6: Frieriet[486]

og

Kapitel 19: Castor og Pollux blandt konstitutionelle monarkister, republikanere og ekstremistiske anarkister[487]

Castor og Pollux skal her først præsenteres:

Om Zeus' og Ledas tvillingesønner Castor og Pollux fortælles det, at da Castor var dræbt, bad den udødelige Pollux sin far om samme vilkår som sin bror. Zeus besluttede, at de *skiftevis* skulle tilbringe tiden på Olympen og i Hades. I stjernetegnet Tvillingerne er Castor og Pollux de to stærkest lysende stjerner.

I den første pointe fokuseres der først på Camill og Maximin, der i Jacobinerklubben kaldes Castor og Pollux, fordi de meget sjældent blev set sammen. Som det turde fremgå af overskriften til kapitlet, befinder de sig i et revolutionsmiljø, som ikke desto mindre efter nogen tid vil gå ind i en genskabelse af ordenen i et konstitutionelt monarki – altså i en kontraktiv bevægelse. Modsvaret i kapitel 6 er, at her findes kimen til den revolutionære kamps hovedkonflikt, forholdet mellem borger og adelig, som herfra vil udvikle sig til midterkapitlernes katastrofe i en distraktiv bevægelse.

Den anden pointe ligger i, at forståelsen af korrespondancen mellem Camill og Constances og Castor og Pollux' skæbner er knyttet til fædrenes afgørende indflydelse på børnenes mulighed for at bestemme over deres eget liv. Således er frieriet mellem Camill og Constance på grund af fader Pontdormys standsbevidsthed årsag til dødsstødet for enhver form for fortsat samvær mellem dem; og på grund af netop denne samme fadermagt bliver Castors død ikke udgangspunkt for et evigt samvær med broderen, men gennem fader Zeus' beslutning, som går mod Pollux' egentlige ønske, forhindres samvær mellem de ellers uadskillelige tvillingebrødre.

Endnu en korrespondance findes i det forhold, at Castor og Pollux trods deres evige adskilthed ses sammen på firmamentet i et stjernetegn; på samme

måde forenes Camill og Constance ved, selv om de ikke optræder sammen, så dog at optræde i samme roman.

Kapitel 7: Til Paris[488]

og

Kapitel 18: Adelsafsind[489]

De to kapitler fortæller om en tese og dens dementi: I Paris, hvor de unge mænd påbegynder deres livsgerning, har læsningen af Rousseaus *Den nye Heloise* åbnet Camills øjne for, at Constances adelige og hans borgerlige byrd befæster et svælgende dyb imellem dem. Men Camill lader sig berolige med, at samfunds-omvæltningen, som nu synligt er i anmarch, og oplysning vil svække og fjerne Pontdormys modstand mod et ægteskab. I kapitel 18 dementeres denne opfattelse endegyldigt, idet Pontdormy i sine reaktionære lidenskabers vold helt urimeligt gør Camill ansvarlig for sønnen Victors død.

Kapitel 8: Mme Eaubonnes død[490]

og

Kapitel 17: Victors heltedød i Camills arme[491]

I denne sammenstilling fortælles der om en forudsigelse og dens opfyldelse.

Mme Eaubonnes død giver fortælleren anledning til at foregribe de fiktive hovedpersoners skæbne og beskrive fremvæksten af deres indbyrdes konflikter. I kapitel 17 opfyldes en af forudsigelserne på blodig vis, idet Victor bliver revolutionens første offer blandt romanens fiktive hovedpersoner.

Kapitel 9: Boldhuseden den 20. juni 1789[492]

og

Kapitel 16: Hungertoget til Versailles den 5. oktober 1789[493]

Den revolutionære elites abstrakte politiske ambitioner om en fri forfatning udtrykkes i Boldhuseden, mens Hungertoget konkretiserer det sultende proletariats basale behov; begge peger mod midterkapitlernes oprør mod kongemagten.

Kapitel 10: "Ils ne se verront plus." (Racine)[494]

Kapitel 11: "Leve Nationen!"[495]

og

Kapitel 14: Adelsflugt og kanariefugl[496]

Kapitel 15: Adelsprivilegiernes afskaffelse den 4. august 1789 og Gardergildet[497]

Fra og med kapitel 10 er den fysiske adskillelse af Camill og Constance, som Racinecitaten fortæller, et faktum: Her skal ingen vanærende mesalliance indgås! Således foregriber den standshovmodige adelsmands standpunkt hans urokkelige forkastelse af kapitel 15's indførelse af lighed mellem stænderne. Just et forstadie til den selv samme lighed foregøgler (i kapitel 11) Camill en holdbar, national almensamdrægtighed, men nationen er så splittet som nogensinde. Dette viser sig i kapitel 14's jacquerier, hvor den gamle herskerklasse antastes med blod og brand af en rasende landalmue, og flygter. De fire kapitler omkring de to midterste kapitler udvikler sig således af, kontrasterer og spejler hinanden i de tilspidsede konflikter.

c: Ellipse eller koncertina?

Som det fremgår, er *Camill og Constance* komponeret over en midteraksel, hvor figurer som parallelitet, antitese og spejling optræder hyppigt i symmetriske mønstre. I disse korrespondancer kan den genkommende forekomst af paralleller og modstillinger karakteriseres med begreber som åbning-lukning, optrapning-neddrøsling, distraktion-kontraktion, og det konstateres, at de optræder systematisk indvævet i fortællingens hovedspor: den sammenflettede kærligheds- og revolutionshistorie. Romanens komposition fremstår således som en udspiling af varedeklarationen i titlen, der jo i sin fulde længde lyder: *Camill og Constane. Et Revolutions Skilderie*. Forståelsen af titlens første del kan uddybes gennem en analyse, som godtgør ikke blot lydlig, men også semantisk og etymologisk korrespondance mellem hovedpersonernes navne, der, jævnfør selve romanen, både sammenbindes og adskilles af *og*'ets midteraksel.

I oplysningstidens store franske encyklopædi finder vi følgende forklaring til opslagsordet "Camille": "[...] jeune garçon qui servoit à l'autel dans les sacrifices des Romains; sa fonction étoit de tenir le coffret d'encens & de parfums appelé *acerra*, ou le *præfericulum*.".[498] Navnet er altså forbundet med død og ligtjeneste hos de gamle romere. I *Hvad skal barnet hedde?* anføres betydningen "[...] fribåren, der hjalp til ved tempelofringerne.", for opslagsordet "Camillo (Camillus)". Samme værk meddeler betydningen "bestandig" for kvindenavnet "Constance"; ifølge *Le petit Robert* kan "Constance" knyttes til følgende betydning: "Force morale, fermeté d'âme qui permet de garder l'empire

sur soi-même. [...] *Suffrir, endurer son mal avec constance. "La constance n'est-elle pas la plus haute expression de la force?"* (Balz.)."

Ud over at navnene, der begge er af latinsk rod, i sig selv tilkendegiver vel valgte karakteristikkere af hovedpersonerne samt rummer modstillingen mand/kvinde, korresponderer de betydningsmæssigt indenfor en sfære af soliditet, værdighed, betydningsfuldhed; desuden understreger betydningen *fribåren* i navnet Camill en status, der er en selvfølge for en adelskvinde som Constance. En associationsmulighed for de to navne, som skal blive indfriet, er også lidelse og død.

At titlen ikke blot karakteriserer de to hovedpersoner og sammenbinder dem i deres adskilthed, men også fortæller om romanens to hovedspor: kærlighedens og revolutionens, behøver næppe en uddybende kommentar.

Vi kan da konstatere, at *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie* er en velvalgt titel ud fra den opfattelse, at titel og værk skal spejle hinanden, og at titlen ikke blot rummer en indholdsmæssig, men i nogen udstrækning også en strukturel foregribelse af romanen. I netop dette kunne der findes en bekræftelse på, at ovenstående påvisning af en struktur i romanen ligger i tråd med Rahbeks intentioner. Denne tanke finder støtte i, at romanen lever op til Rahbeks eget stilideal om klarhed, hensigtsmæssighed og ligevægt og om en helhedsorganisation mellem værkets enkelte dele (jfr. side 89).

Skulle man vove forsøget at fastholde romanens struktur i et enkelt billede, kunne valget falde på en ellipse, der som bekendt er en plan kurve af oval, symmetrisk form og bredest ved midten af den linje, der forbinder dens to centre, mens samme linje, hvor den skærer kurven, danner en slags begyndelses- og slutpunkter på denne kurve. I al sin matematiske velordnethed forekommer billedet, trods gode illustrative egenskaber, dog mindre velvalgt. Det er for klinisk afrundet, selvberørende – og dertil lydløst. En koncertina, dette harmonikalignende sømandsklaver, formidler i udtrækkets og sammenskubningens konvulsiviske, hvinende og klagende bevægelser måske bedre billedet af parallelitet, spejlinger, sammenflettethed og konflikter i revolutionens og kærlighedens ytringsformer, som de strukturelt og indholdsmæssigt udtrykkes i *Camill og Constance*.

Ovenstående inddeling af *Camill og Constance* i kapitler og den efterfølgende blotlæggelse af en struktur og et kompositionsprincip, der via en række dramatiske, indbyrdes korresponderende hændelser hen over romanens midte går

fra stilstand til stilstand, føjer naturligvis intet nyt til romanen; inddelingens eneste fortjeneste er, at den peger på en gennemført komposition. At Rahbek ikke har konkretiseret denne inddeling i kapitler med tilhørende kapiteloverskrifter kan eventuelt besværliggøre tilegnelsen af teksten; på den anden side kan en inddeling i kapitler gøre afbrud i læserens totale indsugning i romanens verden: ingen pauser her! ingen tid til refleksion! bare videre! videre! lokker den kompakte tekst uden kapitlernes forstyrrende evne til retarderende ophold. Og mon det er forkert at forestille sig en sådan åndeløs fremførelse, da Rahbek før romanens udgivelse læste den højt for sine initierede og pålidelige venner Peter og Caroline Collet? Det vil formodentlig heller ikke være forkert at se de manglende ydre signaler om struktur som et udtryk for en skriverus, den hurtigtarbejdende Rahbek har befundet sig i, da han skabte sit revolutionsskilderi.

2. Hjemme i reden

a: Formuleringslyst uden mådehold

Men kun et højst begrænset antal moderne læsere vil have forudsætninger for at føle suget i Rahbeks historiske roman; dertil rummer den for mange udsagn, som denne læser mangler konkret viden om eller forforståelse for. Hører man fx om ”Varsailles’s, og St. Clouds, og Trianons skiændige Overdaad, og uteerlige Ryggessløshed”,[499] kan den mindre belæste muligvis forledes til at tro, at der er tale om frådsende adelsmænd; en del kan måske straks identificere Versailles som det pragtslot, solkongen Ludvig XIV (1643-1715) lod bygge til sig i sidste halvdel af 1600-tallet og gjorde til hofresidens, mens St. Cloud og Trianon, der i den arkitektur-fagkyndige læsers bevidsthed efterlader et overdådigt billedmateriale og beretninger om de royale residensers bygning og brug, for de fleste bliver genstand for et gætteri, der i bedste fald kan virke retorisk forstærkende, i værste efterlade et indtryk af unødvendige, uforståelige og forvirrende ophobninger.

På modstående side læser vi:

”Allerede havde d’Espremenil erhvervet sig den Ære at ansees, som Patriotismens Helt, og Martyr, da han ved sin diærve Modsætning mod Ministeriets Forholdsregler havde forleedt det til det affsindige Skridt at lade ham tillige med een af hans Embedsbrødre med væbnet Haand hæfte i

Parlamentsforsamlingen selv; allerede vare Condorcet, Mirabeau, Kersaint, Antraigues, Cerutti, Target og flere fremstandne, som Grundsætningernes og Rettighedernes kiække Talsmænd mod Undertrykkelse og Despotisme, havde med rousseausk Ild, med mablysk Kraft, med montesquieusk Skarpsind ført Sandhedens og Frihedens Sag. Disses og fleres samtidige Skrifter, der ikke vare Døgnblade, men vigtige, som Anliggendet, de behandlede, og ædle, og værdige, som Sagen, de talte, havde Renou bragt ud med til Pontdormy; man tog dem først til Adspredelse; men snart henreve de hele Kredsen i Sagens fulde Interesse. Hele deres Dag deelted nu imellem at læse og overveie disse Skrifter, og meddele hinanden deres Tanker derom.”[500]

I den citerede passage er den faktuelle histories budskab om ”Sandhedens og Frihedens Sag”, der kædes sammen med de fiktive personers udvikling, fortvivlende nær druknedøden i en syndflod af navne, som råber på forklarende noter i et omfang, der langt overgår romantekstens. Samtidig rummer citatet, som forrige eksempel, gennem parallelitet, gentagelse og intensivering en retorisk stigning i formidlingen af budskabet.

Konsekvent nok for en historisk roman er slutpunktet ikke det faktuelte historisk betydningsfulde, som den egenrådige forfatter fremlægger gennem sine synsvinkelskift mellem patrioter i martyrrollen, fremtrædende revolutionære politikere og oplysningsfilosofi omsat til glødende veltalenhed – slutpunktet er fiktionens stille Pontdormy, hvor dette ved første øjekast mangefacetterede og forvirrende langsomt gøres til en del af indvånernes bevidsthed og erkendes som noget, hver og en ikke blot må tage stilling til, men ligefrem fylder sin dag med i samtale med de andre.

Kan man som læser holde sig flydende i overflødighedshornet af kendte mænd og store tanker og ikke mister sit vejr i de snørklede sætningskonstruktioner, er det svært ikke at sidde tilbage med en følelse af beundring for den rahbekske dristighed: at lade den store histories idéer spejle sig i fiktive romanfigurers tanker og handlinger i et mangestemmigt, men stramt sammenbundet kompositionsforløb. Her optræder en forfatter med overblik og et kompetent greb om sit stof, som fremtræder mere i beskrivelse end i gestaltning, mere i refleksion end i dramatisk fremvisning, mere i tankereferat end i handling, mere i analyse end i indlevelse. I teksten genkender vi den *rapporterende journalist*

fra *Minervas* "Historien", vi bemærker *kommentatoren i dydens tjeneste*, som legitimerer statsomvæltningen, og vi ser, hvordan det hele spidnes til af den *ivrige romanforfatter*, der gør sine personer til historiens udtryk.[501] Men: Et emotionelt engagement i disse personer kan som her, hvor vi møder dem i forfatterens summariske sammenfatning, virkelig have sine vanskeligheder for en eftertid uden eksistentiel forforståelse for det passerede.

At professoren i æstetik har været fortrolig med den klassiske dannelses traditionelle krav om *middelvej* og *mådehold* kræver næppe nogen bevisførelse. Derfor er det interessant, at han bryder med det – ikke blot i det ovenfor citerede, men i *Camill og Constance* i det hele taget. Der er her en formuleringslyst over ham, som ville han med rasende energi, et sandt arsenal af udtryksmidler og en udtalt foragt for det traditionsbundne genskabe verden som afløser for den, der brød sammen med revolutionen. Derfor kan han ikke nøje sig med et navn eller to, han skal helt barokt have mange med og fylde ud der, hvor der kan være et tomrum eller en sprække efter det, der faldt sammen. Derfor har han ikke stunder til formaliserede ophold som kapitelinddelinger og kapiteloverskrifter. Og derfor kan han ikke vente med at skrive sin historiske roman, til historien er kommet på en armslængdes afstand, men må kaste sig over projektet, mens blodet – det blod, som forerindringen verbalt hælder ud over læseren, i virkelighedens Frankrig endnu ryger varmt fra revolutionens skafotter, og hans eget, levende, endnu koger i ham.

Men den klassiske klarhed og troen på oplysningen som en langsom og sej opdragelsesproces har han ikke ladet i stikken. For samtidig skriver han som allerede set med kompositorisk systematik; desuden, som vi straks skal se, med overblik over de fiktive og de faktiske personer og deres indbyrdes relationer i den tålmodige, snart sagt pædagogisk prægede opmaling af skilderiet af kærlighed og revolution; og endelig udfærdiger han sin tekst med en bemærkelsesværdig indlevelse i det fortalte, hvilket hyppigt ytrer sig i indirekte, men også i mangfoldige direkte forfatterkommentarer. Alt sammen viser det, at han behersker sit stof ikke blot formelt og strukturelt, men også indholdsmæssigt – samt at han ydermere tillader sig et emotionelt engagement i det.

Gennem læsningen af *Camill og Constance* lærer vi kort sagt Rahbek at kende som en myndig fortæller, der for læseren udpeger virkelighedens interessanteste aspekter uden at være bange for at tale ud fra sin forhåndsviden og give sin mening i æstetiske og moralske forhold til kende; hermed er han repræsentant for

”Det enevældige samfunds roman- og novellefortæller, [...] der som en alvidende gud ledte læseren gennem handlingens vildnis.”.[502]

Men det er med reference til romangenren i dens tidlige udviklingsstadium også muligt at se ham i den episke fremstillings grundsituation, hvor, med Staffan Björcks ord, ”[...] en muntlig berättare föredrar en historia för en lyssnande publik: inte kan man tänka bort denne berättare!”.[503] Så meget lettere bliver dette, når vi genkalder os Rahbek i den situation, da han, som så levende beskrevet i erindringerne, foredrog romanen for parret Collet (jfr. side 22 og 113 f). Tilhøreren er naturligvis fraværende i den nedskrevne og trykte beretning distribueret via det frie marked, men ”Læseren”[504] er der så meget desto mere, og også til hende eller ham kan forfatteren, i en direkte eller indirekte apostrofe, finde på at henvende sig. Hvorefter læseren får at vide, hvad hun eller han skal mene[505] om begivenheder, der udspillede sig i en kronologisk fremadskridende fortid, som forfatteren i nedskrivningens tid behersker suverænt, men som læseren i læsningens øjeblik ikke med nogen nødvendighed har overblik over, og som med tidens gang må forudses som stadig mindre bekendt. Med tiden øges romanens informationsværdi således, men samtidig mindskes læserens mulighed for en selvstændig stillingtagen til det historisk autentiske i romanen, og visse udsagn står i fare for at blive uforståelige. Med tiden sammensmelter de tre tidsdimensioner envidere til ét oplevelsesrum, som er de handlingsbærende personers domæne, og som analysen så igen kan splitte i dets oprindelige komponenter.

Mens romanhandlingens tid er et udtryk for den faktiske histories ustandselige bevægelse fra fortid mod fremtid, er stedet for handlingen en illustration af historiens scene som et område, der synliggøres i vekselvirkningen mellem forskellige, indbyrdes forbundne mindre områder; af disse findes de fleste i Paris eller i umiddelbar tilknytning til Frankrigs hovedstad, fx, Palais-Royal, Marsmarken, Versailles, Pontdormy, men også Koblenz og Amerika spiller afgørende roller. Eller sagt med et citat fra Hanne Marie Svendsens analyse af stedet og tiden for handlingen i B.S. Ingemanns roman *Valdemar Seier* (1826), der i den danske litteraturhistorie jo er blevet regnet som Danmarks første historiske roman:

”Den episke fortæller overskuer den fiktive verden, han ved, hvad der foregår overalt i den, han bevæger sig fra tidspunkt til tidspunkt, fra sted til sted.”[506]

b: Karaktererne

Så meget på dette sted om de mere formelle aspekter i romanens fremstilling af revolutionens begivenheder i den faktiske og fiktive historie. Lad os herefter kaste os ud i en beskrivelse af de fiktive personer via den sekvens, som har fået betegnelsen kapitel 8; den starter med Mme Eaubonnes død, hvilket giver forfatteren anledning til at foregribe de andre hovedpersoners skæbne i lyset af de klasse- og familiekonflikter, som de gærende frihedsideer snart skal skærpe.

Her ved dødslejet opleves for sidste gang sammenholdet i den storfamilie på tværs af slægt og stand, som var det altdominerende udgangspunkt for børnene i deres opvækst. Denne særegne familie levede og trivedes – og nu bevæger vi os hastigt tilbage til romanens første sider – på herregården Pontdormy ved floden Marne ikke langt udenfor Paris. Ejeren, Armand Gaston de Pontdormy af ”en ældgammel adelig Slægt”, havde med ære deltaget i Den preussiske Syvårskrig (1756-63).[507] Et militært avancement ud over graden som oberstløjtnant havde ”duunhagede Hofpoge” stået i vejen for, og fraset æren havde krigen kun bragt ham gæld og sår. [508] Men forfordeling af de tapre og fortjenstfulde er et velkendt fænomen i det Frankrig, han vender tilbage til. Efter sin selvvalgte afsked fra militæret ægter han en af sine kækkeste våbenbrødres søster, Honorine de Pierrepont, men hvem han får sønnen Victor og datteren Constance. Efter Honorines alt for tidlige død bliver børnene, på det tidspunkt fire og halvandet år gamle, hans et og alt: ”[...] ene hendes Børn hæftede ham nu til Livet, de vare Alt, hvad han havde tilbage; de bleve Alt, hvad han levede for; at pleie, at elske, at opdrage dem, var hans eneste Iid; deres Tilvæxt, Fremgang og Kierlighed hans eneste Glæde.”.[509]

Netop denne hans næsten overvældende omsorg skaber bekymringer for ham, for ene mand er han ikke i stand til at sørge for de opvoksende børns dannelse. Tanken om skilsmisse er uudholdelig, men, som fortælleren glad medlevende kan konstatere: ”Lykken skaffede ham endelig Raad for denne Bekymring.”

Det er nemlig set i denne sammenhæng så heldigt, at der mellem ham og Pontdormys sognepræst, Augustin Eaubonne, som bragte ham ”Religionens

veldædige Trøst” efter Honorines bortgang, er opstået et ”inderligt Ven-
skab”,[510] samt at netop denne mands bror, ”Justin, en fortreffelig Botanist og
Naturkyndig, Jean Jacques Rousseaus Yndling og Ven”, helt nylig er gået bort.
Augustin har da åbnet sit hus for den ubemidlede enke og hendes to uforsørgede
sønner, Camill og Maximin, som således kommer fra de små kår, som kun alt for
ofte er ”den beskeedne og uegennyttige Lærdes”, til den armod, som er vilkåret
for ”de sande virksomme og gavnlige Folkelærere”. [511] Med denne stillingsbe-
tegnelse, som ifølge *Ordbog over det Danske Sprog* henviser til ”*rationalismens opfattelse
af præstens kald som især bestaaende i at undervise folket*”, har fortælleren med ét ord
klassificeret Augustin som sin samtids fattige, men nyttige samfundsborger, der
ikke som de ”[...] uduelige Prælater i Ladhed, Overdaad, og Vellyst bortødslede
Landets Fedme og Arbeidernes Sved [...]”. [512]

Pontdormy og Augustin har derfor ikke blot et nært personligt forhold, de
er også fælles om bevidstheden om trods dygtighed og fortjenester at være
samfundets tilsidesatte, og de har for det tredje et udtalt behov og ønske om at få
børn og brorsbørn bibragt en forsvarlig opdragelse – et ønske og behov, der i
øvrigt i oplysningstiden vinder almen udbredelse. [513]

”Augustin havde, ligesom hans ven Gregoire, ingen Kierlighed for de
saakaldte Underviisningsanstalter; ingen Underviisnings Fordele eller
Fortrin, meente han, kunde opveie, hvad der tabtes ved, at Naturens
helligste Baand sønderreves, eller i det mindste slappedes; ogsaa var i hans
Tanker Faderøiet og Faderhiertet i Opdragelsen af uendelig større Værd,
end alt, hvad Theorie eller Erfaring kunde give en Fremmed.” [514]

På forslag fra Augustin besluttet det da, at han selv, Pontdormy og Madam
Eaubonne, som især skal tage sig af Constance, i fællesskab skal forestå børnenes
opdragelse. Mellem slot og præstebolig er nu ”ingen Skillemuur mere”, [515] alle
føler sig hjemme, hvor de så er, de fire børn betragter hinanden som søskende og
elsker de tre gamle som deres forældre.

”Ere i øvrigt almindelig Samdrægtighed og Kierlighed mellem Lærere og
Lærlinge et Opdragelsesinstituts ypperste Fortrin, da torde man maaskee
paastaae, at dette i det mindste i denne Henseende ikke lettelig har
nogensinde havt Mage.” [516]

Men inden læseren måske både medlevende og rørt har nået ovenstående passage om hin storfamilie, der trodser alle skel og forskelle, har den kommenterende forfatter blandet malurt i bægeret med en replik af Ludvig XIV:

”Nu er ingen Pyrenæer mere!”[517]

som denne sagde til sin sønnesøn, da han trekvart århundrede tidligere rejste af sted for at tage Spaniens trone i besiddelse. Et fromt ønske må man nok i bedste fald kalde dette i slutningen af 1700-tallet, for Pyrenæerne delte som bekendt også da stadig to riger. Læseren aner, og med god grund skal det vise sig, at forfatterkommentaren har en ironisk brod mod den idylliserende fremstilling af de stands- og kønsforskelle, som enigheden om et fælles mål for en stund har usynliggjort.

Om børnenes udseende fortælles der meget sparsomt og kun i generelle vendinger; fx siges det om Victor, at han var ”stor og stærk for sin Alder”, og ”[...] at Constance efter sin Moder var blond [...]”. [518] Så mange flere kundskaber får vi om deres indre – deres tilbøjeligheder, karakterer og indbyrdes forhold. Den sekvens, der her kaldes kapitel 2, er således helliget en mere systematisk karakteristik af dem. Efter fire siders beskrivelser opsummeres der således om drengene:

”Maximin kiendte ingen Fare, Victor agtede, og Camill frygtede ingen [...]”. [519]

Den egenskab, de er beskrevet i forhold til, er *mod*. Den første, der måles med denne alen, er *Victor*, som ud over at være stor og stærk er ”hændig og smidig, haardfør og diærv”. [520]

Mod på slagmarken er en egenskab, som har været fremtrædende i såvel hans fædrene som mødrene slægt, og oberstløjtnanten, den gamle Pontdormy, undlader i sin del af opdragelsen af sin søn ikke at erindre ham om, at adkomst til adelsstandens højere rettigheder ikke kan skilles fra pligten til højere dyder, hvortil selvopofrelse, redelighed, ærekærhed og – heltemod hører. Mod bliver i Victors ridderånd ”den ypperste, ja, næsten den eneste Dyd”; [521] og til Madam Eaubonnes bekymring, men til faderens udtalte tilfredshed, praktiserer han

denne dyd på ”glubske Hunde og uvane Tyre”, ”i utilgiængelige Træetoppe, og paa Kirketaarnes Tinde” – alt sammen som en forberedelse til, i faderens forestillingsverden, engang at kunne ”frelse Fædrelandet ved at trodse de fiendtlige Bajonetter”. [522] Til dette standsbetonede, martialske forhold til mod knyttes Augustins mere borgerligt moralsk betonede opfattelse, at ”[...] eene den Retskafne kunde have virkeligt Mod.”. Angående Victors ridderånd og heltomod konstaterer forfatteren, at det netop var adelskabets standsbetonede mod, der ledte ham i døden. [523]

Maximin, den yngste af Augustins brorsønner, benævnes som Victors våbenbroder. Han er fire år yngre og ser Victor som sit ideal på grund af hans ”Hændighed, Styrke, og Dristighed”. Ingen højere dyder nævnes som målestok for Maximins udøvelse af det mod, der snarest fortjener betegnelsen dumdristighed, fordi han endnu mindre end Victor anerkender faren. [524]

På baggrund af det anførte kan der i læseren let opstå den tanke, at den indre og ydre lighed mellem Maximin og Victor bestemmer dem til at blive det samme: ekstremister, om end på hver sin fløj. Men hvor Victors handlinger er bestemt af hans tilhørsforhold til en tradition, har Maximins deres udgangspunkt i selvets drift mod at udfolde sig – han er den, der kommer af ingenting, men bestandig skal demonstrere, at han *er* og *kan*.

Den sidste af drengene, der beskrives, er *Camill*. Hans mod er fuldt på højde med broderens og fostbroderens, men det er af en anden art. Han kombinerer et sindigere gemyt og tempo med utrættelighed og er derfor den, der redder de andre ud af de vanskelige situationer og farer, de med større styrke (Victor) og hurtighed (Maximin) har kastet sig ud i. Camills forhold til fare er iagttagende og reflekterende og er forudsætningen for, ”[...] at han desbedre kunde overvinde den.”. For resten er han uden tilbøjelighed til de andres territorialt ekspansive og ”larmende Moerskaber”; i stedet er

”[...] Constances lidet Lystqvarteer i Pontdormys Præstehauge hans Virkekreds og hans Himmel. Her at forrette, hvad Haandarbeid hende var for besværligt, grave, hente Vand til hende, i Engen og Lunden opsøge de smukkeste Blomster og Væxter, som hun kunde plante ind i sine smaa Blomsterbede var Camills kiæreste Syssel, ligesom hun var hans kiæreste Selskab.”.

Det er værd at lægge mærke til, at de to andre vildbasser har lyst til at drille ham for hans ”Pigevæsen”, og at de undlader det, fordi han er tidligt udviklet, er ”Karl”. [525]

Camills fysiske og psykiske modning er dog uden indflydelse på hans forhold til Constance. De lever som før Første Mosebogs velkendte syndefald med ”skyldfrie Glæder” og ”barnlige Sorger” i Constances lysthave, der indgår i herregårdens præstehave; [526] dyden synes således omgærdet og kontrolleret af de højeste verdslige og kirkelige autoriteter. At de holder mere af hinanden end af de to andre, har de fundet ud af, men følelsernes specifikke karakter bliver først åbenbare for dem gennem romanens første virkelig dramatiske begivenhed, branden i lysthaven. Det er om den, kapitel 3 fortæller.

Men inden vi kikker nærmere på den, skal det på baggrund af ovenstående konstateres, at børnenes opvækst og karakterdannelse er integreret i slægts-udspring og lokaliteter, i traditioner og historie: Adelsdrengen Victor og den botanikinteresserede Camill er med andre ord ikke præfabrikerede karaktertyper, men de er vokset ud af næromgivelserne og historien, både den personligt biologisk-familiemæssige historie og den historie, der angår staten. Desuden er der i de første beskrivelser af dem nedlagt kim til deres videre udvikling og politiske tilhørsforhold. For Victors og Maximins vedkommende virker det som antydning som om, de vil indtage yderpositioner i forhold til den midtsøgende og fornuftige Camill, der oven i købet qua sin botanikinteresse forbindes med langsom vækst, ja, hvorfor ikke: *evolution*?

Denne karakteristik er relateret til hans hjælpsomhed i forhold til Constances udtalte eller udtalte ønsker om hjælp med det tungere havearbejde, men også til den energi og fantasi, hvormed han opsøger og finder det ikke forefundne, samt til den æstetiske sans, der er vejledende for ham i hans valg af planter. Hans ”Pigevæsen” er noteret, og det har Constance naturligvis andel i udviklingen af. Med forbehold for den sidste karakteregenskab forener Camill således i sit væsen en lang række af de dyder, der legitimerede og var forudsætningen for borgerklassens fremvækst og dominans (jfr. side 81 f og side 85).

En direkte beskrivelse af *Constance* findes ikke i kapitel 2; vi kender derfor endnu ikke hendes specifikke karaktertræk, men vi aner, at hun kommer til at spille en central og vanskelig rolle i romanen mellem Camille, en borgerlig, faderløs, botanikinteresseret ung mand, og hendes far, en krigskar af gammel adel.

Inden vi fortsætter med beskrivelsen af karakterernes udvikling og uddybning i forhold til overordnede faktorer som slægt, historie, samtid, uddannelse og ikke mindst dyd, skal vi for en stund følge *kærlighedens* hovedspor i romanen:

c: Lysthus i brand med kanariefugl i bur

Lysthuse og kanariefugle er ikke usædvanlige i 17 og 1800-tallets litteratur, og deres forbindelse til kærlighed og elskov er slående.

I 1785, i novembernummeret af månedsskriftet *Minerva*,[527] bringer Rahbek en gendigtning af et digt af den romerske poet Gaius Valerius Catullus (ca. 84 til ca. 54 f.Kr.) Det er nok værd – og svært *ikke* at have digtet *in mente* under læsningen af kapitel 3 og de efterfølgende passager i romanen, hvor Constances kanariefugl har en rolle:

”Over Lydas Canariefugl; efter Catull.

Græder, Gratier! thi Lyda græder:
Eders Søsters yndte Fugl er død!
Den fortiener Eders Taares Hæder,
O! den var saa kielen, var saa sød,
Aad saa tam, saa glad af hendes Hænder,
Kom, saasnart hun kaldte den, med Lyst;
Som et Barn sin Moders Stemme Kiender,
Kiendte den sin Herskerindes Røst,
Var saa glad, naar hendes Haand ham rørte,
Tog saa kiælen hvert tilbudet Kys.
Tit jeg drømte, at dens Aand tilhørte
Fordum Naso, eller *) Gallisch nys;
Ofte vidste han at flye sin Glæde,
For at blive atter kaldt af dig;
Og naar paa din Skulder han tog Sæde,
Slog han, som han sagde: *Seer I mig!*
Han forstyrred’ Coras ømme Klage
Med sit skingrende, sit muntre Slag,
Var utrættet, Lyda at behage;
O! end mindes jeg den sidste Dag,

Hvor den dobbelt vivver fløi om hende,
 Paa de brune Lokker thronte stolt.
 Hvorfor skulde du berøves hende!
 O! dit Tab har Lyda Veemod voldt. –
 Lykkelig, hvo saa fra gyldne Dage
 Kan gaa over til den trygge Grav!
 Sielden er de mange; varig Plage
 Løser snart de korte Glæder af.
 Yndet døde du af min Veninde:
 Maatte dog din Sanger arve dig!
 Maatte ved hans Gravsted Taare rinde,
 Som de Taare, der blev fældt for dig!”

*)Den sødeste blandt de nyere tyske Digtere.

Sådan lyder digtet i sin helhed i Rahbeks fordanskning, og det stiller flere spørgsmål, end der er svar til i denne sammenhæng – fx skal det ikke nærmere diskuteres, hvor grænserne går mellem det skæmtsomme, det erotisk pirrende og det alvorlige. Kun nogle centrale aspekter, relevante for analysen af *Camill og Constance*, skal tages op:

For det første kan det konstateres, at kanariefuglen først får sin virkelige værdi i lyset af sin død, men den værdi er så til gengæld af et sådant format, at den gør fuglen fortjent til såvel himmelske som jordiske tårer. I kvindens, gratiernes søsters, verden er kanariefuglen integreret som formidler af og objekt for lyst og inderlighed; i mandens, sangerens, verden opvækker den lidenskabelige ønsker, attrå, om samme opmærksomhed og samme privilegier som fuglen. Den lyst og inderlighed, som Lyda og sangeren spejler sig i, når sit højdepunkt på fuglens sidste levedag, da den, fuld af energi og kælenkab, afgår ved døden og netop derfor prises lykkelig. ”Hvorfor skulde du berøves hende!” spørger sangeren efter det gådefulde dødsfald, men med udråbstegn efter spørgsmålet, som jo så nok skal forstås som retorisk.

Men hvor er svaret? Og hvad er indebyrden af, at ikke blot kvinden og fuglen er en del af hinandens verden, at manden og kvinden spejler sig i samme lyst, og at manden og fuglen får fælles identitet i egenskab af sangere?

Det er nok ikke for meget sagt, at der er tale om en både himmelsk og højest prosaisk treenighed af kvinde, mand og fugl med lyst og inderlighed som det fælles, samlende punkt. At samlingspunktets biologiske natur placerer treenigheden i forgængeligheden, og at denne forgængelighed er lovprisningens udgangspunkt, men samtidig berettiger til den himmelske forbindelse, turde ligge klart. En lokalisering af treenigheden til kvindens krop og en bestemmelse af døden som deflorering forekommer ikke blot overflødig, men næsten opskøn, fordi der hermed nævnes netop det, som det er digtets *pointe* at undgå at nævne.

I kanariefuglen har kvindekroppens forborgne lyst et emblem, som til fulde udnyttes i beskrivelsen af branden i lysthuset. Det er, meget *à propos*, placeret ved forgreningen, hvor floden Marne forenes med floden Seine, og med en fortryllende udsigt helt til Paris. I dette lysthus' "Qvistsal, over Marnen"[528] befinder kanariefuglen sig i sit bur, da ilden på grund af en i uforsigtighed tabt glød flammer op. Under redningsaktionen bliver de tre drenge mod prøvet; ikke overraskende viser det sig, at den af dem, nemlig Camill, som forener mod med planlægning og omtanke, og som hverken er bange for at knuse et par ruder, få blod på sig eller blive svedet af ilden, redder fuglen, mens de to andre, der over hals og hoved styrter ind i den brændende bygning, må reddes ud.

Det lykkelige resultat, den reddede fugl, skyldes dog ikke blot Camills snarrådighed og "kolde Mod", men også hans empati i forhold til Constance, hvis ikke udtalte ønske om fuglens redning giver hans redningsaktion en flyvende start og sporer ham til den dristige handling at klatre op i et træ, der står i fare for at bryde i brand.[529] Constances belønning falder kontant, for

"[...] fra det Øieblik af kaldte Constance Fuglen Camill.

Havde hun holdt inderlig af den tilforn, da blev den hende usigelig kiærere nu! med en Glæde, hvorfor hun ikke selv vidste at gjøre sig Rede, kiælede hun for den, og modtog dens Kiærtegn; med en Følelse, som vi ligesaalidet kunne beskrive, som Camill selv kunde forklare, saae han hendes Kierlighed for den; men det havde ikke mere været ham mueligt, som tilforn, selv at kiæle for den, eller for Exempel lade den tage et Stykkke Sukker af hans Mund. Uden af de vidste det selv, saae Constance Camill, og Camill Constance i denne Fugl; for ham omgav Kierlighed den med hele Constances Helligdom; for hende med Camills hele Elskværdighed.".[530]

Her er langt fra tale om en prosaisk parafrase over Rahbeks gendigtning fjorten år tidligere af Catullus' kanariefugledigt; men med dette *in mente* er det nok lettere at se, at kapitel 3 ikke så meget handler om, hvordan en ung mand heltmodigt redder en ornitologisk sjældenhed fra en ynkelig død, men i stedet tematiserer forelskelse og kærlighed med kanariefuglen som den fælles referenceramme. Det noteres, at der er tale om følelser, som ikke udledes, og som er uforklarlige for de implicerede, fordi de ikke er kommet til udtryk i bevidstheden.

I dette uafklarede forhold til kærlighed og kanariefugl repræsenterer Constance kælenhed og lyst, mens Camill står for tilbageholdenhed og dyd i betydningen sømmelighed. Overblikket over og forståelsen af det spænd, der ligger mellem en paradisisk uskyldstilstand og tiden efter syndefaldet, er forbeholdt de allerede indviede, men forborget for disse uskyldige – man fristes næsten til med en henvisning til Rousseaus epokegørende opdragelsesskrift *Émile* (1762) at sige: *disse lykkelige vilde*. [531]

Eftersom kærlighedsrelationen mellem de to unge således befinder sig på det førbevidste niveau og udfolder sig ”med den ukyndige Ungdoms lykkelige skyldfrie Sorgløshed”, opstår der ikke seksuelle udvekslinger imellem dem. Med reference til Catulldigtets billedsprog er det tværtimod Constances dyd, Camill med koldt mod redder ud af lysthuset; selv finder han erstatning for sin egen driftsudfoldelse, som han heroisk afstod fra, gennem en intensiveret haveaktivitet med græsbænk, løvhytte, rosenbuske med mere. Ved ”Lysthuustomten, og det halvbrændte Træ”, ad hvilket Camill var klatret op til kvistvinduet, og som Constance ”næsten med Taarer” frelste fra at fældes, opstår der således gennem Camills sublimeringsarbejde ved den trekant, der betegner Seines og Marnes forening, en ny lysthave, som ”[...] saavel i Constances, som Camills Yndest aldeles stak Præstehaugen ud.”; det er her, de tilbringer deres ”Frietimer”. [532]

Men at fristelsen findes i det pontdormyske paradys lades vi ikke i tvivl om; dens natur er velkendt – den er flammende luer og ulmende gløder under lysthusets aske:

”En petrarkiserende Digter vilde i Kierlighedens Cancellistiil sige: at Amor ved Lysthusets Brand havde tændt en uudslukkelig Fakkell, og at han bestandig søgte, under dets Aske at vedligeholde en forborgens Ild, for at kunde igien faae den i Brand, hvis den nogensinde skulde tegne til at slukkes. Men dette sidste var ikke Tilfældet; uden selv at vide, hvad

Kierlighed var, fik de hinanden daglig kierere, og det med den ukyndige Ungdoms lykkelige skyldfrie Sorgløshed.”[533]

Idet Rahbek halvt ironisk dækker sig med Petrarca (1304-74), får han formuleret en tanke, som dristigt peger ind i den kærlighedsopfattelse, som i det kommende århundrede knyttes til romantikken og alment accepteret erobrer det 20. århundrede. Tanken angår kvindens seksualitet, og den kan sættes i relief gennem følgende fortolkning af strofe 8 i Thomas Kingos ”Keed af Verden, og kier ad Himmelen” fra *Aandelige Siunge-Koors Anden Part* (1681), hvor der i linje 3 tales om ”fengende Tynder” og ”flyvende Gnist”. I kommentarhæftet til Falkenstjerne og Borup Jensens *Håndbog i dansk litteratur* læser man: ”Tynderet og gnisten går på henholdsvis kvindens og mandens elskov (jfr. Esaias 1.31).”[534] Forklaringen kunne fortjene den præcisering, at den kvindelige drift fremstår som objekt for mandens. Uden hans gnist vil der aldrig komme brand i hende, hun har kun beredskabet – hvilket dog er et fuldgodt potentiale for fortabelse.

Helt anderledes forholder det sig i Rahbeks *Camill og Constance*: Ét er, at romanens beskrivelse af revolutionens sekulære oprør har nedtonet den i samtiden ellers allestedsnærværende religion (jfr. side 63 ff) til et niveau, hvor det næppe er muligt at udskille den med et specifikt indhold; flytningen af Camills og Constances foretrukne opholdssted fra præstehaven til lysthustomten med det halvt nedbrændte træ accentuerer denne nedtoning – nu er de oven i købet udfriet fra den sfære, som er knyttet til religionen. Her på det nye område kan ingen Kingo nå dem med sit budskab om fortabelse.

Det centrale i denne sammenhæng er imidlertid, at rollefordelingen mellem mand og kvinde er ændret radikalt, idet kvindens lyst nu ikke blot har karakter af potentiale, hun kan ligefrem tænde selv. Denne konstatering, der som set finder sted under dække af Petrarca, forholder sig genuint til Rahbekhelten Rousseaus bestemmelse af kvindens kønskarakter som et fond af ”ubegrænset attrå”, som kun hendes ”blufærdighed” hindrer hende i at udleve, og den giver ikke anledning til fortællerens løftede pegefinger til fordømmelse af den kødelige elskov. Trods den halvt ironiske tone accepterer Rahbek indholdet i sin Petrarcatravesti, og som vi har set afslutter han, solidarisk med sine hovedpersoner, beskrivelsen af branden i lysthuset med nogle vendinger om at finde lykken i skyldfri sorgløshed. Og det kan de jo sagtens, de to unge, idet Camill til fulde har demonstreret sin fornuft og brugt sine evner til at styre sine ”umættelige drifter”

og således givet en prøve på, at han er fri, hvilket hos Rousseau er hans kønsbestemmelse som mand. Der er derfor en pointe i her at notere, at Constance netop ikke bad Camill om at redde fuglen, men at han, helt i overensstemmelse med sin kønskarakter, gjorde det.[535]

Kapitel 3 kan således læses på flere niveauer: For det første som en actionpræget fortælling med moralen, at den der tænker, før han handler, tager stikket hjem. For det andet som fortællingen om en barnlig forelskelses indføling og medfølelse. I disse læsninger, som umiddelbart supplerer hinanden, er såvel oplysningstidens krav om forstandsbetonet orden som den kvindelige læsers ønsker om rørende følelser tilgodeset.

Den tredje læsning, som er den mere modne læsers, og som på ingen måde udelukker de to første, har sit centrum i forestillingen om en altfortærende passion, som brænder i en ung mand og i en ung kvinde. Dog kan passionen, som ilden i lysthuset, beherskes så vidt, at den trods momenter af akut livsfare for dyd og kanariefugl ikke forårsager ubodelig skade; den kan tvært imod berede vejen for endnu skønnere oplevelser, som oven i købet kan beskrives åbent for andre uden skam og skyld, fordi intet syndefald har fundet sted.

Den, der som Camill gennem anvendelse af empati, refleksion, snarrådighed, selvbeherskelse og mod bemestrer sådanne ildebrande, synes at have en lykkelig fremtid for sig i den verden, som beskrives i en roman fra oplysningstiden, og hvis værdier tidligere er blevet præsenteret. Ved at praktisere disse dyder havner man åbenbart i situationer, hvor man kan dyrke det skønne og det gode i glæde over livet og kærligheden; ligeledes lærer lysthusbranden os, at hovedløs fremfærd, som i tilfældet Victor og Maximin, intet godt fører med sig.

I romanens kapitel 3 afmales der således en paradistilstand, hvor fornuft, medmenneskelige følelser og sublimeret seksualdrift indgår i et harmonisk hele. Men paradistilstanden holder naturligvis ikke, for den hviler på et oprør mod havens højeste autoritet, den adelige kriger Armand Gaston de Pontdormy, hvis almægtige intolerance snart skal gribe ødelæggende ind. Desværre for Camill skal det vise sig, at dyder som hans ikke automatisk tjener til retfærdiggørelse og lykke og resulterer i en fortælling om kærlighedens kamp og sejr.

d: Opdragelse

Men endnu er der ikke grund til den gamles vrede, for kærligheden i sin fulde konsekvens er hverken erkendt eller erklæret, og det har sin grund i den

opdragelse, som Constance og Camill og deres søskende bliver genstand for. Alt er her præcist tilrettelagt og udføres med den yderste punktlighed, så der intet spil bliver for tilfældigheder. Augustin og Pontdormy underviser de fire fostersøskende i bl.a. døde og levende sprog, historie, naturhistorie, astronomi og matematik, desuden i ”saakaldte ridderlige Øvelser”; Constance deltager i det omfang, hendes køn tillader, og hun har sine særlige kvindefag, i hvilke Madam Eaubonne er en fortræffelig lærerinde.[536] Undervisning i moral og i religion, hvis indhold ikke præciseres nærmere, er derimod ikke skemalagt, den undervisning er i stedet systematiseret til tilsyneladende uplanlagte tilfælde i børnenes fritimer, under måltiderne eller kommer til udtryk i forbindelse med aften-timernes højtlesning som belønning for flid og god opførsel.[537]

Således sørger ”de saakalde trende Forældre” ikke blot for, at børnene hverken har fritid eller føler tvang og derfor inspireres til oprør og usandhed – også deres læsefrihed bliver begrænset til bøger ”af gavnligt, eller i det mindste af aldeles uskadeligt Indhold”. ”Moerskabsbøger” findes ikke i deres verden, og vi får at vide, at de heller ikke ville have fundet morskab i dem, hvis de havde været tilgængelige.[538] I stedet læser Camill med lidenskabelig lyst bøger om historie, naturhistorie og astronomi. Også Constance, for hvis køn sådanne emner slet ikke anses for passende, studerer dem, måske inspireret af Camill, med morskab og interesse og bliver derved så meget ”interessantere for ham”. På denne måde får de to unge noget at samtale om, der ikke angår de følelser, de nærer for hinanden.[539]

Som det er fremgået, er de endnu ikke seksuelt vakt, for de erotiske skrifter, som kunne have virket befordrende herfor, ligger udenfor deres interesse og rækkevidde, og at de på egen hånd, så at sige helt naturligt, skulle begynde at fatte interesse for den andens køn, kommer ikke på tale. Uskyldstilstanden er lige så fuldkommen som deres lykke, og heller ikke de voksne har anet uråd eller bemærket summen af de små daglige forandringer, der kendetegner overgangen fra barn til voksen. Langt mindre har de haft fantasi til at forestille sig muligheden af ”en Foreening imellem en Pontdormy og en Borgerlig”. [540]

Med udgangspunkt i Rahbeks udførlige beskrivelse af de unges opdragelse og dannelse skal to problemkomplekser tages op: For det *første*, og grundlæggende, bemærkes fortællerens eksplicit formulerede problem, som er at forklare,

”[...] hvorledes det var mueligt, at i vort Old, i den sidste Fierdedeel af det attende Aarhundrede, i Frankrig, i Nærheden af Paris, et Par unge Mennesker af de Aar, og i øvrigt af den Aands Dannelse og Aands Modenhed, saa lidet kunde forstaae deres egne Følelser, saa inderlig og saa sværmerisk kunde elske hinanden, uden selv at vide deraf; kunde være saa ukiendte med det, de dog saa levende vare i Stand til at føle [...]”. [541]

Den retoriske energi, Rahbek lægger for dagen i præsentationen af problemet, klassificerer det som yderst vigtigt, og det må svaret så naturligvis også være. Det ligger i beskrivelsen af børnenes undervisning, hvor fornuften gennem tilrettelæggelsens orden og præcision har totaliseret deres bevidsthed i en sådan grad, at der ikke er levnet dem plads for selvstændige livsytringer, som ligger udenfor de voksnes hensigter. Denne manipulation, som har givet undervisningen ””et skin af frihed”” (Rousseau), [542] er en central ingrediens i den rousseauske pædagogik, hvis hensigt, opnåelse af personlig myndighed, er nøje forbundet med politisk ansvar og frihed til at danne samfund. [543] Ironisk nok kommer manipulationen til kort under indflydelse af de unges vågnende kønsdrift. At de voksnes hensigter har været de bedste, lades ingen læser af *Camill og Constance* i tvivl om, men den erfarne læser vil forstå, at den afmalede paradisiske uskyldstilstand kun kan være midlertidig. Den fremtræder som en kopi af den rousseauske uskyldstilstand hos naturfolk og beskrives af denne forfatter således:

”Il faut avoir vécu chez des peuples grossiers et simples pour connaître jusqu’à quel âge une heureuse ignorance y peut prolonger l’innocence des enfants. C’est un spectacle à la fois touchant et risible d’y voir les deux sexes, livrés à la sécurité de leurs cœurs, prolonger dans la fleur de l’âge et de la beauté les jeux naïfs de l’enfance, et montrer par leur familiarité même la pureté de leurs plaisirs. Quand enfin cette aimable jeunesse vient à se marier, les deux époux, se donnant mutuellement les prémices de leur personne, en sont plus chers l’un à l’autre; des multitudes d’enfants, sains et robustes, deviennent le gage d’une union que rien n’altère, et le fruit de la sagesse de leurs premiers ans.” [544]

Hertil kommer, at opdragelsen ifølge samme forfatter har indflydelse på tidspunktet for kønsbevidsthedens fremkomst.[545] Det spændende spørgsmål er nu: hvornår kommer den, og hvilken konkret skikkelse bærer den slange, der vækker den?

Det *andet* problemkompleks gælder Constances placering i det velsmurte opdragelses- og dannelsesmaskineri, hvis overordnede hensigt er, "[...] at Legem, Aand, og Hierte uddyrkedes i det vedbørlige Forhold".[546] Stik imod, hvad man skulle forvente af den evigt Rousseaubegejstrede Rahbek, hvis generelle henvisninger til denne forfatter også i romanen er talrige, har Constance kun i begrænset omfang sit eget opdragelsesprogram. På dette punkt har Rahbek åbenbart tilsidesat læremesteren, i hvis *Émiles* 5. bog det hedder:

"Dès qu'une fois il est démontré que l'homme et la femme ne sont ni ne doivent être constitués de même, de caractère ni de tempérament, si s'ensuit qu'ils ne doivent pas avoir la même éducation."[547]

Med de allerede nævnte undtagelser følger Constance drengene. Sidste led i bemærkningen, at hun fandt "[...] Moro i saadanne Skrifter og Kundskaber, som ellers ikke ansees at være for hendes Kion [...]",[548] synes derfor ikke at være andet end en tom reverens for den rousseauske tanke om kønnes adskillelse i uddannelse og opdragelse. Camills fortsatte og øgede interesse for hende viser i øvrigt, at hendes lærdom ikke resulterer i tabt evne til at behage, hvilken evne jo hos Rousseau danner den kvindelighed og tiltrækningskraft, som sammen med blufærdigheden er kvindens fornemste kendetegn.[549]

Således beskrevet besidder Constance et tredobbelt behag. Det er knyttet til hendes uddannede intellekt, til hendes sjæls renhed samt til den måde, hun i det ydre forvalter disse egenskaber på. Det er næppe hos Rousseau, Rahbek har hentet inspiration til denne kvindeskikkelse; en model på nært hold kunne være hans elskede hustru. Holder denne antagelse: at Constances karakter står i gæld til Bakkehusets værtindes, så er centrale aspekter i billedet af Constance løftet fra litteraturens og teoriens sfære til at være et udtryk for erfaret virkelighed.

At kunne flytte emancipationen som fænomen gennem litteraturens historie er en fascinerende tanke. På denne måde kunne vi skabe samhørighed mellem Rahbeks Constance og fx Ludvig Holbergs Zille Hans Dotter og oprørske Perniller. [550] Bindeleddet er da rationalismens og oplysningstidens opfattelse

af, at der bor samme sjæl og samme fornuft i høj og lav såvel som i mænd og kvinder.[551] Sådanne tanker om lighed mellem kønnene blev blandt kvindelige forfattere repræsenteret af bl.a. Charlotta Dorothea Biehl (1731-1788) og Hedvig Charlotta Nordenflycht (1718-1763),[552] men om de har haft indflydelse som forbilleder for emancipationsaspektet i udformningen af revolutionsromanens heltindes karakter er straks mere problematisk.

I alle fald kan det med sikkerhed konstateres, at vor unge adelsfrøken og hendes opdragelse bryder med Rousseaus kvindesyn og opdragelsesideologi. Den kvindeemancipatoriske dimension, der ligger i Constances selvfulgelige opdragelse sammen med drengene, øger romanens værdi som et originalt kunstværk i samklang med netop den historie, der har været ledetråden i dette arbejde. For også revolutionens Frankrig havde sine kvindeskikkelser, hvis standpunkt brød med det, der passede de mandlige ideologer – berømtest er formodentlig Olympe de Gouges, der for sin erklæring om kvindens menneskerettigheder måtte bøde med livet på skafottet. Kun selvmord redder, i romanens 2. del, Constance fra at dele hendes skæbne.

Så vidt romanens flossede forhold til mesteren Rousseau. Fantasiens virkelighed i det litterære værk, Rahbek har skabt, er løbet af med ham i den grad, at han ikke har kunnet holde styr på de anskuelser, han eksplicit bekender sig til; de konkrete tildragelser i Constances begivenhedsrige liv har nemlig i langt højere grad end opdragelsesideologiens abstrakte og ideelle forskrifter bestemt hendes psyke og udvikling.

En åben og direkte redegørelse for Rahbeks kvindesyn finder vi i *Den danske Tilskuer* knap et år efter udgivelsen af *Camill og Constance*.

I artiklen citeres der fra Jo. Fr. Bergsøes *Ægtebaandet af Natur- og Borgerstandens Archiv. 2. Deel. Den moralske Ægtestands Codex*, som Rahbek netop har oversat fra tysk, og som ifølge ham undertiden med ”virkelig rousseausk Veltalenhed” fremsætter ”Tagttagelser, Qvindekønnet og dets høie og ædle Bestemmelse angaaende”:

””Hver Pige – siger da denne Forfatter – er bestemt at være Hustrue, Moder, Huusmoder, Mandens Mage, og Selskaberinde for Husets Venner; og til disse Forhold maae hun dannes, for at være lykkelig, og gjøre lykkelig i dem; thi det ene lader sig ikke tænke uden det andet. Til disse Forhold

behøver hun sin Forstands *Oplysning*, og al sit Hiertes muelige *Godhed* og *Skionhed*.”

Naturligviis maatte det være Tilskueren [i.e. Rahbek] en usigelig behagelig Finding, saaledes i faa Ord paa eet Sted at see concentreret i en Sum det hele Indhold af alle hans alvorlige og spøgende, satyriske og høitidelige større og mindre Skrifter, Stykker og Blade, dette Kion angaaende.”[553]

Det centrale i artiklens positionsbestemmelse af kvinden, hvor ”*Qvindedyd*” betragtes som en nødvendig forudsætning for ”*Menneskehedens Forædling*”, [554] er, at kvinden indgår i oplysningsprojektet som mandens værdige partner i roller, som er defineret ud fra hendes køns forudsætninger. Sådant er det naturligvis værd at notere i kvindeemancipationens historie, men langt interessantere i vor sammenhæng er modstillingen af ideologien med den litterære virkelighed, som Rahbek lader sin Constance optræde i. Den kræver og får af hende noget langt mere radikalt og moderne, end Tilskueren alias Rahbek åbner for i sin artikel (se videre i afsnittet ”Constance: Fransk borgerinde”). Den bagvedliggende drivkraft i Constances udvikling er således ikke rousseauske tankegange i et abstrakt rum, men det er selve oplysningsprojektet i dets konkrete udformning uden skelnen til stand og køn. Nok ender det hele galt, men det er ikke et udtryk for afvigelse fra opdragelsens rette lære.

Men lad os for en stund glemme vore hovedpersoners sørgelige endeligt, lad os vende tilbage til Camill, der først får rigtig sans for sin Constance, da fristeren har hvisket i hans øre og lokket med datidens ypperste kundskaber i form af ”et udsøgt Haandbibliothek”. [555]

e: Renou og oplysningens fristelse

Hvis det ikke havde været for slangen, er det vanskeligt at tænke sig en Bibel på flere end nogle få kapitler. Fortsættelsen af dens fortælling om Gud og mennesker kræver og får sin frister – således også det Eden, der ligger, hvor Marne og Seine flyder sammen, og hvor Camill og Constance lever i et forhold, der for den modne læser vibrerer af opdæmmet seksualitet. Hvordan kommer de videre mod det mål, som er deres: den endelige forening?

Camill lokkes ikke af advokatarbejdets ”evige Feidestand” og ”Lovtrækkerier”. For ham viser naturvidenskaberne og især botanikken en vej, der gennem

hans ”egen Flid og Duelighed” – ikke andres ”Yndest og Beskyttelse” skal skabe hende og ham et livsgrundlag.[556] Som tidligere påpeget er botanik forbundet med langsom vækst og udvikling; hermed karakteriseres den evolutionære borgers politiske ideal, som står i modsætning til begreber som yndest og beskyttelse, der kan knyttes til adelens livsform.

I valget af botanik som hovedstudium følger Camill sin far, og heldet følger tilsyneladende sønnen, idet han snart efter, hos den botaniske videnskabs patriark Jussieu, træffer en fortrolig ven af faderen; som denne var han ”en yndling af Jean Jacques Rousseau”, og han har oven i købet taget det navn, som mesteren ”[...] i sin Forfølgelses Tid engang dulgte sig under.”. Navnet er Renou.[557] Uden videre anstalter indgår Camill og Renou et venskab uden forbehold, hvor den ene giver den anden adgang til det, der er hans. Som Camill deler sine tanker med Renou, deler denne generøst bopæl og indkomst med Camill samt står ham bi med råd og dåd på videnskabernes bane og i ”det farlige Paris”, og på ingen tid bliver Pontdormy et kært hjem for Renou.[558]

Romanens mest udførlige samlede karakteristik er helliget denne mand. Indledningsvis slås det fast, at han er ”[...] et synderligt [særegent, usædvanligt] Menneske [...] varm uden at være entusiastisk, spottende uden at være bitter, paa engang skeptisk og troeskyldig, uafhængig mere ved at flye Lænker, end ved at bryde dem.”.[559] Et ”beqvemt Udkomme” fra en mådelig formue på livrente nyder han med ”[...] al aandelig Epicuræisme, levede, hvor han havde Lyst, og som han havde Lyst. Selv Naturvidenskaben var for ham mere et Lysthaverie, end et Studium [...]”.[560] Skønt hans udsøgte bogsamling rummer de største af oplysningstidens forfattere, er det ikke dem, han har studeret flittigst, æren tilfalder de tvende bøger ”Naturen og Verden”.[561] I dette stykke har han åbenbart tilegnet sig de store franske encyklopædisters arbejdsmetode:

”Pour Diderot, pour Goussier, pour les encyclopédistes en général l’univers est un grand livre ouvert, entièrement déchiffrable.”[562]

I romanen bliver Renou, som således blander studiet af bøger med udforskningen af den levende virkelighed, sammen med Camill oplysningens og den politiske reformismes tydeligste repræsentant. Som sådan er han fyldt med *kundskaber på godt og på ondt*, som det jo hedder i syndefaldsmyten; og for at blive i dens forestillingsverden inkarnerer han ikke blot fristelsens resultat, oplysning;

han tager også rollen som fristeren ved "[...] forsættelig [at nære] Camills Haab og hans Lidenskab [...]".[563] Med andre ord fungerer Renou som murbrækker ved nedbrydelsen af den kompakte mur af uvidenhed, der skiller Camill fra erkendelse af sin egen virkelighed – fra at nå frem til den kundskab om selvet i forhold til omverdenen, der er drivkraft og kerne i enhver oplysning. Herved får *slangen* som begreb en ny betydning: fra at have været forbundet med Satan og fortabelse ser vi den i *Camill og Constance* som igangsætter af den selvforståelse, der, i hvert fald ifølge Renou, skal bringe mennesket nærmere en jordisk udfrielse på det jordiskes præmisser.

Renou, der som nævnt flittigt læser i naturens store bog, ser det straks: Camill er forelsket i Constance, og Constance er forelsket i Camill. Endvidere opdager han "[...] til sin uendelige Forundring, at denne ikke blot selv var aldeles ubekendt med sin Kierlighed, men at han end ydermere ikke vidste, hvad Kierlighed var".[564]

"Kærlighed" bruges her i en i romanen ny betydning; her er nemlig ikke tale om søskendeskabets, venskabets og forældreskabets kærlighed, den omtalte kærlighed er forbundet med en seksuel praksis, som Camill, levet som han har i sit landlege paradis i rousseausk uskyldstilstand, intet kender til. Renou handler herefter som den oplysningsmand, han er, ved at lære Camill "at undersøge, og forstaa sine Følelser", og snart fatter han, at "Livets Himmel" ligger i et uafbrudt ømt, fortroligt samliv med Constance [565] – med andre ord i et ægteskab.

Ønskedrømmens opfyldelse har to jordnære forhindringer. Den ene er Camills "fjerne Udsigter", altså hans mulighed for at påtage sig forsørgerrollen. Den anden er Pontdormys modstand mod mesalliancen. Uden et tilstrækkeligt kendskab til den gamle adelsmand og i tillid og håb til oplysning og fremskridt som et middel til at så bro over gamle klasseskel[566] foregøgler Renou sig selv og Camill, at denne hindring snart vil være ude af verden, måske "[...] sig selv ubevidst – for at nyde det skønne og sieldne Syn af et ungt ubesmittet og uforvandsket Hierte i Kierligheds tryllende Vaar [...]".[567] Dermed fremstår fristerens lyst ved nydelsen af resultatet af sine handlinger eksplicit som et motiv for fristelsen. Desuden har Renou en pædagogisk hensigt med sit forehavende, idet han ved at nære "Camills Haab og hans Lidenskab" vil spore ham i uddannelsen og i hans arbejde i oplysningens tjeneste.[568] Også her er lysten drivkraft, men for handlinger, der er fornuftsorienterede.

I virkelighedens verden er de omtalte hindringer for ægteskabet dog alt andet end bagatelagtige. Det dramatiske i det hele forehavende, som Renou har inspireret til ved at tilsidesætte fornuftens kolde overlæg og lade sig drive af egen lyst og af ukundskab om virkeligheden, understreges af, at fortælleren åbent går ind i fortællingen med sit ”jeg” og lader det stille det ”[...] Spørgsmaal, om det virkelig var en Velgierning at gøre dette unge elskende Hierte kiendt med sig selv.”[569] Ja, den klassisk dannede, men uoplyste læser kan måske ligefrem få den tanke, at Renous overmod, som smitter Camill, er en variant af antikkens forestilling om at begå hybris, hvorved mennesket selvsikkert, i tro på egen evne, overskrider sine grænser og krænker guderne for derefter at straffes ved den retfærdige gengældelses nemesis.

Fortællerens spørgsmål om det tjenlige i Camills selvindsigt har to dimensioner: Den ene angår den øjeblikkelige virkning af opdagelsen, den anden de fremtidige muligheder for at virkeliggøre kærligheden.

Det langsigtede i spørgsmålet skal først og foreløbigt besvares med den selvfølgelighed, at en virkeliggørelse af Renous forestillinger om en lykkelig forening i ægteskab vil have ”den voxende Oplysning”[570] som en nødvendig komponent, hvorfor foreningen vil kunne tages til indtægt for oplysningen; omvendt vil en beskæmmelse af håbet om en forening af Camill og Constance ikke uden videre kunne tilskrives oplysningen og gøres til dens tragedie.

Det problem, som herefter melder sig, og som endnu ikke skal forsøges besvaret, er da, om Camills og Constances selvmord i fortsættelsen ”Til Læserne” (1806) er en i klassisk forstand tragisk handling, eller om deres død snarere skal tolkes som personlige tragedier. Er det sidste tilfældet, må det spørgsmål stilles, om de manglede format til med konsekvens at kunne bære og kæmpe for at virkeliggøre oplysningens idealer og derfor ikke kunne tjene som tilstrækkeligt ophøjede gestalter for medleven og identifikation og fremkalde den følelse af frygt og medlidenhed hos betragteren af de forfærdende begivenheder, som hos Aristoteles (se kapitel 14 i hans lære om digtekunsten) er tragediens nødvendige virkning. Ventileringen af spørgsmålet kan blandt andet begrundes med, at der som et sidste tegn fra Constance inden den endelige skilsmisse med linjerne

”Ils ne se verront plus. Ils s’aimeront toujours.”[571]

henvises direkte til en af verdenslitteraturens store tragedier, franskmanden Racines (1639-99) *Phèdre* (1677) med stof fra grækeren Euripides' (ca. 480-406 f.Kr.) *Hippolytos* (428 f.Kr.) og romeren Senecas (ca. 4 f.Kr.-65 e.Kr.) *Phaedra* (54).

Det kortsigtede i spørgsmålet: om det var en velgerning at gøre Camill bekendt med sine følelser, skal besvares ved at referere til, at det umiddelbare resultat af opdagelsen af kærligheden er indre kampe, hvor håb og fortvivelse blandes. De følelser, der knyttes til den forestående og uundgåelige skilsmisse på grund af Victors, Maximes og Camills endelige flytning til Paris, bringer naturligvis yderligere kludder i relationen mellem de to unge. Resultatet er, at hverken Constance eller Camill ved ud eller ind, og at forvirringen tiltager, jo mere intenst de, med en henvisning til Johannes Ewald, studerer deres "Kierligheds Haab".[572]

f: Det gensidige frieri

Men igen kommer kanariefuglen på banen som den, der får de unge til at bekræfte den kærlighed, som den tidligere fik dem til at føle intensiteten i.[573] Dette sker i det korte kapitel 6.

Nogle dage inden afrejsen til Paris finder Camill Constance, som han nu slet ikke tør kalde sin, på det sædvanlige sted "under det halvbrændte Træ", hvor hun, "badet i Taare", er ved at finde en kvist, hvor kanariefuglen kan hænge "mere i Solen".[574]

"De græder, Constance! sagde han til hende. Ja! var hendes Svar: min Camill er saa syg. Uden at svare, tog han hendes Haand, og trykte. "Om den nu dør – blev hun i sin elskværdige Aabenhjertighed ved – og De er borte!" "Constance! raabte den rusende Yngling ude af sig selv: saa er det sandt! saa elsker De mig?" "Camill!" sagde hun med Overraskelsens Tone; "Constance!" blev han ved: "vil De engang blive min Kone? dele med mig de Kaar, min Fliid kan erhverve?" med et halvqvalt Ja! sank den rødmende Pige til hans bankende Bryst, og var hans.

I sin Glædes Fylde iilte nu Camill til sin Ven, at sige ham sin Lykke[...]."[575]

Men vennen Renou foreholder ham det urimelige i, at en fader skulle bortgive sin datter til en mand, hvis hånd er "tom", hvorefter Camill lover at

hemmeligholde forlovelsen. Hårdt presset af Camill går Constance, som ikke kan indse, at de gennem deres erklæring har handlet ”Uret”, og som aldrig i sine dage har ”[...] sagt en Usandhed, og vil ingen lære at sige [...]” med til at tie; men skulle hun engang blive adspurgt, siger hun, ”[...] kan jeg ligesaa lidet nægte mit Ord, som tage det tilbage.”.[576]

Således bliver alt aftalt og finder en balance med skyldige hensyn til fornuft, følelser og sanddruhed; men hvordan gik det egentlig med denne stærkt udsatte kanariefugl, som for anden gang i romanen, nu gennem en alvorlig sygdom, har spillet en afgørende rolle? Blev den rask? Døde den? Eller var Constances omtale af den som syg et bedrag? Det sidste tør vi under henvisning til ovenstående udelukke, men de øvrige spørgsmål må indtil slutningen af dette afsnit henstå ubesvarede.

At fuglens funktion er at bringe de unge sammen er klarlagt. Ligeledes turde det være godtgjort, at betingelsen for, at den kan fungere i denne funktion, er dødelig fare: ildebrand eller sygdom. Første gang redder Camill den gennem handling, hvilket tidligere er blevet grundigt belyst. Denne gang, i solskinnet ”under det halvbrændte Træ”[577] på præcis det samme sted, hvor Marne og Seine flyder sammen, er Camill også redningsmanden, idet han, nu ved ordets kraft, bringer kanariefuglens sygdom *ud af verden*, som den velkendte talemåde lyder.

Dette sker i frieriet.

Lad os, for anskuelighedens skyld, betragte denne afgørende dialog mellem Camill og Constance i en skematiseret udskrivning i replikker:

(1) HAN 1. replik

De græder, Constance! sagde han til hende.

(2) HUN 1. replik

Ja! var hendes Svar: min Camill er saa syg.

(3) HAN 2. replik

Uden at svare, tog han hendes Haand, og trykte.

(4) HUN 2. replik

”Om den nu døer – blev hun i sin elskværdige Aabenhiertighed

ved – og De er borte!”

(5) HAN 3. replik

”Constance! raabte den rusende Yngling ude af sig selv: saa er det sandt! saa elsker De mig?”

(6) HUN 3. replik

”Camill!” sagde hun med Overraskelsens Tone;

(7) HAN 4. replik

”Constance!” blev han ved: ”vil De engang blive min Kone? dele med mig de Kaar, min Fliid kan erhverve?”

(8) HUN 4. replik

med et halvvalt Ja! sank den rødmende Pige til hans bankende Bryst, og var hans.

Idet vi betragter Camills talende gestus: at han tager Constances hånd som et svar på hendes første meddelelse, indeholder frieriet i alt 8 replikker, 4 til hver.

Lad os starte med hans 3. replik. Den falder i tre dele: Først kommer en tiltale, dernæst et affirmativt udråb, og som afslutning en sætning, som syntaktisk svarer til udråbet, men som tegnsætningen markerer som et spørgsmål. Blev replikken sagt tørt konstaterende, måtte den opfattes som en groft intimiderende provokation: Mens den talende holder spørgsmålet om sine egne følelser for sig selv, insinuerer han med sit afsluttende spørgsmål i form af et postulat, som han på forhånd har bekræftet sandhedsværdien i, nogle yderst personlige følelser hos den tiltalte.

Replikkens insinuante udformning står imidlertid i skærende kontrast til den eksalterede diktion, den råbende, ”rusende[578] Yngling” angiveligt benytter.

Hermed er bolden givet tilbage til Constance, hvis svar til den henrevne unge mand i sit indhold er lige så intetsigende, som hans var tvetydigt, og i sit foredrag ifølge regibemærkningen nok skal tolkes som ironisk distancerende. I forhold til hendes 1. og 2. replik, der, afbrudt af Camills gestus, udgør ét meningsmæssigt forløb, fremkalder denne 3. replik en omgående retablering af den uindtagelighed, der sømmer sig for en ung, uskyldig kvinde, hvis første og

absolutte pligt over for sig selv er at værgе sig mod selv den mindste risiko for at ende som en svigtet, forført kvinde. Derfor denne snerpethed. Hermed står replikken i kontrast til hendes 2 første frimodige replikker, som udgjorde den nødvendige optakt, det nødvendige initiativ, til Camills 3. replik, der med sin blanding af insinuant tvetydighed og elskovssyg henførelse intet afgørende siger, men dog holder samtalen i gang.

Efter denne ordveksling i 6 replikker, der i bund og grund er helt uforpligtende, overtager Camill med sin 4. replik det initiativ, som Constance havde med sine 2 første. Om det hidtidige replikskifte er stundens uansvarlige flirt eller optakt til en livslang forpligtelse kræver nemlig en afgørelse, som kun et nyt initiativ, replikskiftets andet, kan bringe til veje. Ud fra et ligestillings- og balanceprincip er det logisk, at da det første initiativ var Constances, må det andet blive Camills, og nu bruger han ikke påstande om Constance, men sig selv som indsats. Regibemærkningen til hans 4. og afgørende replik: "[...] blev han ved [...]", markerer, at han ikke fik det ønskede svar, og at denne replik ligger i forlængelse af hans 3. Kontinuiteten kan dog næppe gå på replikkens insinuerende indhold og form, den må sigte til, at hans 3. repliks henrevne tonefald skal overføres til hans 4. Hermed kommer dens fremførelse til at stå i kontrast til dens indhold, der ikke har sigtet rettet mod nuets eksalterethed, men mod fremtiden. En adækvat og forpligtende besvarelse af det todelte spørgsmål kræver derfor ikke blot den rigtige følelse for spørgsmålsstilleren (er det virkelig ham, jeg vil have...) – det kræver også en nøgtern indsigt i spørgsmålets rækkevidde og stillingtagen til de åbenbare komplikationer (... og er jeg parat til at tage alt bøvet resten af livet?), der for Constance ligger i denne mesalliance, som med oplysningstiden er gjort *tænkelig*.

Som Camills spørgsmål er forstandsmæssigt og følelsesmæssigt delt, har også Constances svar to sider. For der står *nota bene* ikke, at det er et umiddelbart og glædestrålende Ja! eller lignende – svaret karakteriseres som "halvqvalt", altså smertefuldt og neddæmpet, hvilket turde indicere, at hun har fattet vanskeligheden i projektet. Ligeledes tilkendegiver hendes rødmen en emotionalitet, der står i samklang med hans bankende bryst. Følelses- og fornuftsmæssigt er de to altså enige.

Gennem replikskiftet lades læseren ikke i tvivl om, at Constance besidder et bredt udtryksregister, der spænder fra det snerpede og halvkvalte over det frimodigt-koketterende til det elskværdigt åbenhjertige. Sidstnævnte karakteristik

er hæftet til hendes 2. replik og virker aldeles overrumplende, fordi den ikke står i noget umiddelbart begribeligt forhold til indholdet. Replikkens indhold er i al sin saglige nederdrægtighed, at hun på grund af en konstateret sygdom frygter for fuglens liv; at både hun og han har et nært forhold til det lille husdyr er velkendt for begge, og at omtale det kræver derfor ingen speciel *åbenhjertighed*. Havde der i stedet stået *nøget* eller *fortvivlet*, havde det ud fra et sagligt og nutidigt ræsonnement passet langt bedre til situationen. Men Constances replik er ikke saglig, for den handler om noget helt andet end om hendes lille, gule fugl, hvilket Camill jo med sin efterfølgende replik viser, at han umiddelbart forstår.

Sagt kort handler Constances replik om Constances kærlighed – ikke til kanariefuglen Camill, men til ynglingen med samme navn. Men i udsagnet om kanariefuglens død – i.e. hendes kærligheds død, ligger der den åbenbare trussel, at hun, Constance, i Camills fravær, konkret og fysisk, vil blive taget af en anden mand. At sige sådant kræver sandelig åbenhjertighed, og da hun forbinder denne åbenhjertighed med elskværdighed, indser Camill, at hendes holdning til ham, trods den provokerende antagelse om hans fraværs fatale følger, oven i købet fremhævet med et udråbstegn, er båret af fundamentalt positive følelser for ham. Forstået på denne måde får Camills svar rimelige proportioner i forhold til Constances udsagn: Han ved nu, hvordan landet ligger, og hun har nu, elskværdigt, givet ham chancen for at erklære sig, om nogen tid er det måske for sent. Så følger endnu et par replikker, som nok må forklares almentpsykologisk med, at ingen elskende ønsker at tabe ansigt lige før det afgørende skridt; desuden er en retardering af æstetiske årsager på sin plads. Men tages må det, skridtet, og da det er hende, der har kastet kroge ud, er det ham, der må hugge til, hvis han da ellers vil noget med hende. Og det vil han!

Det opdæmmede følelsesliv, der som en eruption er kommet til udtryk i frieriets 8 korte replikker, er hverken i sin udformning eller i sit indhold ukendt for perioden. I en forelæsningsrække ved Helsingfors Universitet (oktober 2004) om ”Romantisk kærlighed” anvendte Jens Hougaard, Aarhus Universitet, således termene ”ketchupeffekten og tubeproblemet” som betegnelse for kærligheds-erklæringen som en opdæmmed og i sin eruptive udløsning definitiv og uigenkaldelig ytring. Rahbeks eget frieri ligner i sit korte og indforståede forløb det netop analyserede. Her citeres først P.L. Møllers indledende kommentar til det i hans bog om Rahbek og Bakkehuset:

”Hans Frierscene, som maaskee i vore Dage kan synes noget curios, skjøndt begge Parter vare Naturen selv, er saa karakteristisk for den Tids Sæder, at jeg skal meddele den med hans egne Ord [...]”. [579]

P.L. Møller citerer dog ikke ganske korrekt; den originale version af frierscenen mellem Rahbek og Karen Margarete Heger, som afslutter erindringerne fjerde bind, ser sådan ud:

”En Aften, 6te Januar, som han[580] der aldrig kunde komme bort, sad i astronomiske Beregninger med gamle Heger, og jeg gik i den forreste Stue at tage min Frak paa, kom min Kone til, og hialp mig; undseelig herover, sagde jeg: tak min gode Pige! [581] men besindede mig, at denne Tiltale, som jeg fra Rosings halvvoxne Døtre havde vant mig til, ikke passede til en fremmed stor Jomfrue, og gjorde Undskyldning. ”*Det maa De gjerne sige,*” sagde hun saa huldelig, at: *maa jeg da ogsaa sige: kjære gode Pige!* uvitterlig slap mig af Munden. Svaret blev et *ja!* og da hun nu gik op til sin Moder, sagde hun: *naar Rahbek kommer til Moder i Morgen, kommer han som hendes Søn!*” [582]

Gensidigheden i Camills og Constances frieri var markant, ligesom den også er et umiskendeligt træk i Rahbeks gengivelse af sit eget og Kammas frieri. Faktisk startes det endnu tidligere end her antydnet gennem Kammas forsigtige initiativer, [583] ja, Anne E. Jensen mener ligefrem, ”[...] at parrets forlovelseshistorie, som ligger delvis klar gennem deres korrespondance, viser, at det var Kamma, som valgte Rahbek til sin ægtefælle.”. [584] Knyttes denne iagttagelse til karakteristikken af Constance, forlenes hun yderligere med en aura af traditionel mandlighed samtidig med, at Camills kvindelig dimension får perspektiv. I dette ligger der utvetydigt en opvurdering af kvinden, hvilket naturligvis er interessant i romanens historiske dimension, der er knyttet til perioden, hvor menneskerettighederne formuleres. Det véd Rahbek som allerede set, ja, han er faktisk blandt de første, som på dansk grund introducerer begrebet, [585] hvis primære målgruppe som bekendt hverken var fx børn eller kvinder. Ud fra et alment-humanistisk perspektiv er der imidlertid basis for en udvidelse – tør vi tolke karakteristikken af Constance som et led i en argumentation herfor? At Rahbek her ikke er i overensstemmelse med afgørende strømninger i samtidens Frankrig inkluderende helten Rousseau skal blot noteres, jævnfør den omtalte henrettelse i

1793 af Olympe de Gouge for hendes erklæring om kvindens menneskerettigheder.

Inden vi forlader frieriet for at genoptage romanens indledende karakteristik af dens unge hovedpersoner, skal det slås fast, at frieriscenen er en gentagelse med variationer over Catulddigtet og lysthusbranden. I fokus er kanariefuglen, hvis værdi først erkendes i lyset af dens, eventuelle, død; desuden noteres det, at der er et signifikant identitetssammenfald mellem mand og fugl, at fuglens død forbindes med kvindens deflorering, samt at fuglen med kvindens gode vilje reddes gennem mandens snarrådige indsats.

For til sidst at vende tilbage til spørgsmålet om kanariefuglens sygdom, helbredelse eller død: Det helt overflødige svar for den, der kan læse indenad på Rahbeks samtids præmisser, er, at sygdommen var alvorlig, men at fuglen blev reddet af den rigtige replik.

3. Tre brødre ude i verden – og en søster

a: Forbilleder og yndlingsfolk

Den udvikling, drengene gennemgår på Pontdormy, danner deres karakterer i vidt forskellig retning. Vi har tidligere lært dem at kende i forhold til *mod* og *fare*. Maximin dyrkede dumdristigheden, Victor var vovehalsen, mens den mere modne Camill, som kunne kombinere uforfærdethed med intellektuelt nærvær, bedre end de to andre formåede at overvinde fare. Som vist var det denne egenskab, der via lysthusbranden fik en afgørende indflydelse på forholdet til Constance og dermed til romanhandlingens videre udvikling.

Et direkte resultat af den undervisning, der blev dem til del under opvæksten, er deres forhold til begrebet *retfærdighed*. Det får de, meget *à propos* for en historisk roman, gennem undervisning i historie. Og på samme måde som deres forhold til egenskaben *mod* determinerer dem, er også deres begreb om *retfærdighed* og *retfærdiggørende handlinger* knyttet til forbilleder bestemmende for deres videre skæbne. Deres mod og retfærdighedssans lever da, om end i varierende grad, fra starten op til halvdelen af de fire dyder i Platons dydslære: tapperhed, retfærdighedssans, beherskelse og visdom, som ifølge Anne-Marie Mai præger samtidens moralske fortælling;[586] deres problemer med dyderne beherskelse og visdom skal senere vise sig at få katastrofale følger for dem.

”Kom de f. Ex. i Historien, der som oftest er de menneskelige Affsindigheds og Uretfærdigheders Afbildning, til een eller anden mærkelig Udaad, hvor brændte da Victor efter at vide undertrykkelsen endt! Maximin efter at faae Voldsmanden straffet! Camill efter at see Oplysning forjage den Forblindelse, der er Uretfærdighedens Moder, see den bedre underrettede Voldsmand angre og oprette sin Brøde! Maximins Afgud var Timoleon, der for sit Fædrelands Skyld opoffrede en Broder; Victors Helt var Curtius, der for at frelse sit Fædreland styrtede sig i en Afgrund, og Camills ypperste Ideal var han, der mod Vold og Undertrykkelse kun satte bliid og fredelig Sandhed, døde for at besegle den, og døende bad for sine blinde Forfølgere og Mordere.”[587]

Det kan næppe undre, at krigerfolket spartanerne bliver Victors yndlingsfolk; Maximin vælger messenierne, en dorisk stamme, som blev ”overvundne” af Sparta i tre krige i det 8., 7. og 5. århundrede f.Kr., men aldrig ”underkuede”, og befriet i det 4. århundrede. For Camill er valget ikke entydigt og let, men han hælder til ”[...] det frie og fredelige Schweitz, hvis det blot ikke, medens det var for viist til at føre egne Krige, saa gierne havde Solgt sine Sønner til fremmede.”.[588]

I drengenes valg af forbilleder er deres placering og ageren i den kommende revolution defineret og i nogen grad foregrebet. At de brænder for sandhed og ret er indlysende, men også, at de ikke forstår det samme derved. Sagt noget unuanceret tager Victor soldatens standpunkt, Maximin advokatens og i Camill, der også her er den mest sammensatte, må demokraten og humanisten se sig overskygget af et ideal, som teksten ikke giver navn, men som efter alt at dømme må være Jesus. Han turde være velkendt; men hvem er Timoleon og Curtius, Maximins og Victors afguder?

Timoleon og Curtius er nogenlunde samtidige, den førstnævnte tilhører græsk kultur, den anden romersk, mens den tredje, Jesus, som optræder omkring 350 år senere, jo udspringer af jødisk kultur. Først nogle ord om Maximins forbillede:

I den græske filosof og forfatter Plutarchs (ca. 46-120) biografi over Timoleon fra Korinth (ca. 411-337)[589] fortælles det, at dennes lidenskab for sit land og demokratiet og had til uretten var lige så stor som broderen Timophanes’

foragt for retskaffenhed og lidenskab for absolut magt. Ved svig gør Timophanes sig til eneherster over Korinth og begynder et rædselsherredømme. Trods sin kærlighed til familien tilsidesætter Timoleon broderskabet og lader Timophanes, som han engang med den yderste fare for eget liv har reddet fra den visse død, hugge ned, fordi det efter gentagne forsøg har vist sig umuligt med argumenter at overtale ham til at afstå fra sit onde forehavende. Den uegennyttige Timoleon, der bliver navnkundig som hærfører, skal efter sin død æres evigt gennem årlige konkurrencer i Syrakus, som han også frelste fra tyranni, og omkring torvet med hans grav bliver han æret med kolonnader.

Om Marcus Curtius, Victors forbillede, fortæller den romerske historiker Titus Livius (59 f.Kr. til 17 e.Kr.):[590] I 362 f.Kr. åbner der sig på Roms torv en afgrund, som det ikke er menneskeligt muligt at fylde. Seerne forkynder, at romerne skal kaste det, som udgør Roms styrke i hullet, så skal den romerske republik vare evigt. Den unge kriger Marcus Curtius forstår, at forkyndelsen må sigte til den tapre borger. Fuldt bevæbnet og til hest styrter han sig da i afgrunden, som lukkes og efterlader en sø, Lacus Curtius. Her blev der på Augustus' tid rejst et monument med et relief af Marcus Curtius, som til hest springer i afgrunden.

Den græske, romerske og jødisk-kristne kultur, som kommer til udtryk i de unge mænds idealer, og som med dem går ind i revolutionen, forlener i sig selv deres handlinger i denne revolution med en kolossal historisk og kulturel dybde og betydning. I sammenhæng hermed skal det noteres, at de unge ud over at agere som privatpersoner indgår i revolutionen som repræsentanter for forskellige klasser og revolutionære fraktioner. Hermed fremstår revolutionen ikke blot som et svar på samtidens problemer, den bliver også et forsøg på virkeliggørelse af idealer fra de tre af fortidens kulturer, som fra et vestligt synspunkt har været de mest betydningsfulde.

I alle fortællingerne er slutpunktet en kombination af handlekraftige mænds offervilje og eviggørelse: Timoleon, grækeren, opnår evig ære ved at ofre sin tro på blodsbandenes ukrænkelighed for sin tro på demokratiet; romeren Curtius ofrer sit liv for den romerske republiks evighed, mens jøden Jesus ofrer sig for menneskenes synders og evige frelses skyld. I koncentrat har vi da treenigheden af demokrati, republik og – med eller uden himmelske fortegn – befrielse fra det onde.

Men der ligger også en dyster modpol i fortællingerne om Timoleon, Curtius og Jesus, idet såvel den græske demokratiske bystat som det romerske imperium samt forestillingen om gudsriget gik under – det sidste gennem netop revolutionens sekularisering, som flytter idealet for menneskehedens stræben til det dennesidige.

At blive en navnkundig helt kræver som set tilsidesættelse af traditionelle idealer, en tilsidesættelse, der giver sig udtryk i ubetinget vilje til at ofre sig selv og andre. Men sættes målet tilstrækkelig højt, fordømmelses handlingen ikke, den retfærdiggøres tværtimod og fremstår ligefrem som et ideal til efterfølgelse.

Drengenes valg af yndlingsfolk fordyber karakteristikken af dem: I Victors ideologiske bagage indgår således spartanernes kompromisløse opfattelse, at et tilbagetog er værre end døden. Vi skal siden se, hvordan Victor dumstædigt efterlever sit valgte folks ideal, ligesom vi skal lære Maximin at kende som et come back kid, hvis mod og handlekraft ikke påvirkes negativt af nederlag. Også Camills karakter som den, der hellere afvejer og finder et kompromis end vælger en martialske løsning, giver sig til kende i hans tøvende valg af yndlingsfolk.

Ved at vælge sig ind i en sammenhæng vælger hvert af børnene idealerne for et individuelt liv, som snart skal afprøves i revolutionens virkelighed. Vel er idealerne forankrede i historien, men ansvaret for deres gennemførelse og de videre konsekvenser kan, med forbehold for Victor, ikke henskydes til nogen eksisterende abstrakt institution, fx stat, kirke, moral, traditioner og lignende – ansvaret er og bliver deres eget personlige. Hermed har de frigjort sig fra forestillingen om de eksisterende forholds selvberoende urokkelighed og er trådt ind i modernitetens individualisering og dynamiske udvikling, hvor individets dømmekraft og fornuft er blevet de afgørende instanser for menneskelig handlen. Set i den historiske udviklings perspektiv er de blevet myndige – ligesom de også på et personligt niveau har opnået myndighedsalderen, det vil sige den alder, hvor de skal kunne stå på egne ben og handle på egen hånd. Denne dobbelte myndighed: den historiske og den personlige, er da udgangspunkterne for deres livs projekter, som er at skabe mening i deres tilværelser.

I det omfang, de formår at leve op til deres nye frihed, der i det store perspektiv indgår i samtidens oplysningsprojekt, vil, stadig med forbehold for Victor, resultatet af deres anstrengelser blive en ny orden, hvis mening de selv har bestemt og derfor bærer ansvaret for.

Gennem sin beretning om drengenes forhold til historien har Rahbek antydnet en række bærende temaer i sit revolutionsskilderi. I det følgende skal vi se, hvordan disse udfoldes. Lad os følge vore tre unge helte, fyldte af idealer og virkelyst som de er, på deres videre færd.

b: Victor: En epoke går i graven

Adelsbarnet Victor er mindst kompliceret af de tre, og det er han, fordi der er en heldig overensstemmelse mellem hans tilbøjelighed og det kald, hans fødsel har bestemt ham til.[591] Hans korte liv i Versailles som majestætens livvagt rummer ikke mange begivenheder, som giver anledning til omtale. Hans død, derimod, er et af romanens dramatiske højdepunkter, som igen understreger forbindelsen mellem klassekamp, politiske anskuelser og kærlighedens (u)muligheder.

Men skønt Victor som absolutismens repræsentant optræder som ”Fanatiker for Konge og Throne”, [592] er beskrivelsen af ham ikke uden nuancer. At han som en af kongens Gardes du Corps er havnet på sin naturlige plads er nemlig ikke ensbetydende med, at han i alle henseender er havnet på ”sin rette Hylde”, dertil er tjenesten i Versailles trods alt for meget en ”Paradepost” og ”Hoftienerie”, ikke ”Krigstieneste” med ”Adgang til Krigens Farer og Hæder”. [593] Endvidere opflammes han af hoflivets ”skiændige Overdaad”, som håner ”den almene Nød ved at bygge Palladser til Jagthunde”, og hvor ”[...] hvad maaskee flere hundrede Familier maatte trælle Maaneder suurt for at yde.” af kedsommelighed spilles bort på et par timer. I denne holdning forenes han i sin tjenestegørings første tid, da Pontdormy endnu var samlingssted for oplysningens venner, med den virkelige armods kender, fader Augustin. [594]

At Victor ikke billiger ”tredie Stands Fordringer og Grundsætninger”, hindrer ham ikke i at beundre dens repræsentanters mod, da de efter Boldhuseden (den 20. maj 1789), lig det ældgamle Roms uforfærdede senatorer, med livet som indsats bøjede kongen til at skifte mening og beordre, at Nationalforsamlingens tre stænder skulle forenes til én forsamling. [595] Hverken her eller senere, da Pontdormy har brudt staven over alle i den gamle storfamilie, [596] er han i overensstemmelse med sin fars holdninger; tvært imod beder Victor Camill om, at det indtrufne ”[...] ikke maatte gøre deres Venskab noget Afbræk”. [597]

Først med Camills forståelse og forsvar for en militær lydighedsnægtelse, hvor to grenaderkompagnier, i Victors øjne halsløse ”Subordinationsforbrydere” [598] havde vægret at skyde på deres egne landsmænd, [599] opstår der

alvorlige sprækker i deres venskab. Og kløften bare vokser, for Victor er principfast og tror på bajonetter og sablers betydning for beskyttelse af kongen, mens Camill herimod sætter kongens ”Medborgeres Kiærlighed” og politisk fornuft.[600] Som ”Fanatiker for Konge og Throne”[601] med håb om ”[...] i sit Fædreland [...] at falde, eller seire for Æren og Kongen.”[602] og med en absolut tro på vold og blodsudgydelse som et middel til at løse politiske konflikter[603] bliver Victor et blindt redskab for andres hensigter[604] – eller med en senere tids så træffende udtryk: *en nyttig idiot*.

Da kvindernes hungertog fra Paris til Versailles om morgenen den 5. oktober 1789 natten derpå kulminerer i blodige optøjer, kan det meget vel have været Victor, der fra et vindue i slottet affyrede det skud, der giver folkemængden, i hvilken vi finder Maximin, et påskud til at angribe slottet. Ironisk nok reddes nogle af livgardisterne, der er ved at blive overmandet af den talstærke og rasende pøbel, af Lafayette og Nationalgarden, som Camill har tilsluttet sig.

Men hvordan er det gået med Victor, som ”[...] havde tiltusket sig Post på Slottet denne farlige Nat [...]”, og som ikke deltog i de andre livgardisters taktiske tilbagetog, men ifølge en af sine reddede våbenbrødre i kampens tummel havde råbt, ”[...] at han ikke forlod sin Post, uden død!”?[605] Lad os med udgangspunkt i denne heltereplik dykke ind i romanens egen fortælling med et længere citat om de dramatiske hændelser i Versailles Marmorgaard, der i lighed med andre handlingsfyldte massescener – fx beskrivelsen af stormen på Bastillen (se side 172 f) og oplysningen af Pontdormy (se side 182 f) – udgør en markant litterær styrke i Rahbeks roman:

”I det samme opsteeg fra den saakaldede Marmorgaard et cannibalisk Jubelskriik. Furierne og Morderne slæbte der en overmandet, vaabenløs, bløden-de, og halvdød Livgardist imellem dem, for at lade ham af Halshuggeren henrette ved Siden af den ovenomtalte Faldne, hvem de havde bestemt ham til et Forsoningsoffer. *Seer, Brødre!* raabte Camill, og som et Lyn var han nede af Trappen, igiennem Morderklyngen, og ved den ulykkelige Side; hans Vaabenbrødre, besiaeledede af hans Ild, brøde fra alle Sider igiennem til ham; den reddede Livgardist segnede afmægtig i Camills Favn: og nu forestille man sig hans Følelser, da han her gienkiendte sin Ungdoms Ven, sin Constances Broder! Paa sine Arme vilde Camill bringe ham i

Sikkerhed; men ikke vilde Morderne slippe deres Bytte saa let; med fordoblet Rasenhed brød de eengang efter den anden ind paa Camill og hans Vaabenbrødre for at rive Victor af deres Hænder; med Magt maatte de drives tilbage, og mellem dem, der med allermeest Haardnakkenhed trængte ind, uforsonligt fordrede Victors Blod til Giengield for det, han havde udgydet, gienkiendte Camill med Rædsel sin Broder Maximin.

Endelig lykkedes det Nationalgardisterne at slaae en Kreds om Camill, der da fik Victor baaret ind paa Slottet; man fik en Saarlæge, der forbandt ham; men Camill havde kun reddet sin Ven fra Halshuggerens Haand for at see ham døe i sine Arme. Afmægtig af det meget Blod, han havde mistet, af de mange Ulivs Saar, han havde faaet, laae Victor, som i en Dvale, indtil et Øieblik før sin Død. Da slog han sine Øine endnu eengang op; da de allevegne mødte Nationalcocarder og Nationaluniformer, vare de i Begreb med at bortvende dem med Afsky, da Camill i det samme kierlig nævnte hans Navn; bristende faldt nu hans Øie hen paa hans Ven, han rakte ham den døende Haand, og under dette Forsonings og Afskeeds Haandtryk sov han hen, og døde, hvad han altid havde ønsket, Krigerens Død for sin Konge.”[606]

Forrige gang, de tre fostbrødre mødtes, var ved Mme Eaubonnes dødsleje, og da skiltes de som venner. Nu finder mødet sted i revolutionens broderstrid, hvor ekstremisten vil ofre den lige så nådeløse fanatiker. I den oprullede scene bekræftes således ikke blot fostbrødrenes mod, men også de forudsigelser, der lå i analysen af deres valg af forbilleder og yndlingsfolk. Maximin bliver brodermorder for den statsomvæltning, der vil give magten til mængden. Victor viger ikke en tomme for overmagten, men kaster sig i døden for sin tro på det eksisterende samfund. Og Camill, som vil fred og forsoning gennem oplysning, finder på tværs af classeskel og ideologiske anskuelser sin næste i en værgeløs livgardist; at han viser sig at være hans barndoms ven og elskedes broder, gør ikke hans frygtløse redningsaktion mindre heltedigt, den står allerede i relief som en symbolhandling for næstekærlighed, igennem hvilken et reddet menneske bliver som en broder for redningsmanden.

Camills uforbeholdne humanisme og kærlighed til den udsatte næste kontrasteres af den retfærdiggørelse af vold, som Victor og Maximin repræsenterer – den første som led i en lang voldstradition til forsvar for kongemagt og

adelsvælde, den anden med en blind tro på, at den samme slags grusomhed kan retfærdiggøres af helt andre politiske idealer.

Den middelvej, som Camill demonstrerer ved bogstavelig taget at stå mellem Maximin og Victor, kan, alt efter anskuelse, forekomme sympatisk. Men det er her afgørende, at den ikke fremstilles som et forsøg på retfærdiggørelse og ikke resulterer i et svar på, hvad retfærdighed er, samt at resultatet af Camills anstrengelser ikke er liv og fremtid, men en død mand. Den hånd, som skulle have forsvaret monarkiet i Frankrig, er nu kold, og man kan sikkert tage den tro livgardists død som romanens foregribelse af monarkens eget fald.

I Victors helledød ser vi da billedet af et afrundet livsforløb med sammenhæng ikke blot mellem dødsønske og døds måde, men også mellem hans naturlige anlæg og den måde, han brugte dem på. I Victors liv og død finder vi en helhed, som hører den forgangne tid til, og som – med forbehold for den gamle Pontdormy – ikke kan gentages af romanens øvrige hovedpersoner; de er som Camill, Maximin, Constance etc. trådt over modernitetens tærskel, hvor alt, der var fast, forflygtiges, og hvor den stadige forandring skaber uløselige konflikter mellem den eksistens, de ikke kan undslippe i det allerede opnåede, og den måde, det nye tilsiger dem at fungere på. Victor, derimod, undgik modernitetens mentale splittelse og fremstår herved som romanens monument over den gamle verdens mennesketype, der var ét med sit kald, også om det skulle lede til døden. Hans død er derfor hverken naturlig og beklagelig som Mme Eaubonnes eller meningsløs som et enkeltindvids alt for tidlige bortgang. Hans død får storhed og betydning som et udtryk for en hel epokes ophør.

Med enkle midler har Rahbek på denne måde med Victor skabt en psykologisk sammenhængende skikkelse, som både kan forsvare sin plads i romanen, men også har troværdighed som repræsentant for virkelighedens historie.

c: Maximin: Fortrop uden hovedstyrke[607]

Mens Victor, bagstræbets helt, havner på historiens kirkegård, fremstilles hans fostbroder Maximin som dens frontløber. I flere henseender ligger denne romanfigur så tæt i hælene på idealisten, aktivisten og journalisten Camille Desmoulins, ”denne Frihedens Helt”, som Rahbek kalder ham i *Minerva*,[608] at man næsten kan se ham som denne historiske persons genganger eller skygge. Et sådant forbillede har Rahbek ikke haft behov for at ty til under fremstillingen af Victor, som var en velkendt type med lange rødder i historien; men når det

radikalt nye skal fremstilles, bliver det aktuelt at se sig om efter modeller. Som det vil fremgå af nedenstående, er Camille Desmoulins særdeles brugbar som tidstype, også fordi han i Den franske Revolutions historie fremtræder såvel markant som tilbagetrukket; dette skal forstås på den måde, at han ikke er mere i spidsen for det folk, hvis følelser og drømme han i afgørende situationer tolker, end at han, hvis vi ser bort fra hans død som den store undtagelse, også har evnen til at gå i ét med det.

Netop dette markerer et af de centrale problemer, Rahbek som forfatter af en historisk roman har måttet løse, nemlig problemet angående de fiktive personers rolle i den virkelige historie: Indskrænkede denne rolle sig til statistens i folkehavet, ville personerne jo på forhånd være dømt uinteressante som figurer i en historisk roman; gav Rahbek dem derimod virkelig betydning i afgørende historiske situationer, ville han komme i uløselig konflikt med såvel historien som med sin samvittighed som historiker. Ikke overraskende finder han derfor en middelvej, idet han lader sin Maximin (og ikke blot ham!) deltage i historisk belagte handlinger uden at gøre ham til den i sidste instans ansvarlige. Formlen, der bygges på, er enkel, den går på forestillinger som *lige ved og næsten* eller *det kunne lige så godt have været...* Et eksempel blandt talrige herpå finder vi i beskrivelsen af den anspændte situation i Palais-Royals have i dagene før Bastillens fald, hvor det bliver Camille Desmoulins, men næsten lige så godt kunne have været Maximin, der talte til folket og dermed blev gnisten, der tændte revolutionens brand.[609]

Der er således i det mindste to grunde, en typologisk og en romanteknisk, til at give en kort karakteristik af Camille Desmoulins og et rids af nogle afgørende hændelser i hans korte liv.

Camille Desmoulins, født i 1760, er en af Den franske Revolutions betydelige skikkelser, nært forbundet med bl.a. Robespierre og Danton. Efter jurastudierne indskrev han sig i 1785 i advokatstanden i Paris, men sin livsgerning fandt han i virket som politisk orator, aktivist og journalist og er som sådan til sin henrettelse i 1794 som en af Frankrigs "Frihedsmartyrer"[610] en af de mest indflydelsesrige revolutionære. Camille Desmoulins sympatiserer tidligt i 1789 med de parisiske massers entusiasme, brutalitet og grusomhed; men det skal samtidig anføres, at hans tanke med revolutionen var offentlige glædesfester, gratis måltider, kærlighed og fornøjelser. Begge sider, den uforsagte og den blide, finder vi antydning i

Rahbeks karakteristik af ham i erindringerne, hvor han ligefrem udråbes til hans ”sande daværende Ideal”. [611]

I samtiden karakteriseres han af Marat som en slags naturens muntre revolutionære, men uden alvorens dømmekraft, ”uden plan, uden mål”, og hans medarbejder Stanislas Fréron kalder ham ”*cet enfant si naïf et si spirituel*”. [612]

Camille Desmoulins’ udvikling fra rabiater til repræsentant for, hvad man i den historiske sammenhæng må kalde mildhed og humanitet, spejles i hans skrifter. Allerede i brochuren *La France libre*, som han forfattede i maj-juni 1789, men som udgiveren først turde publicere fire dage efter Bastillens fald, erklærer han sig som fransk patriot for en republik, jævnfør Amerikas eksempel og Grækenland, og kommer på denne måde til at udgøre en inspiration for fremtiden.

Hans anseelse ”[...] som Ophavsmand til den heele Insurrection, hvoraf Bastillens Erobring blev følgen [...]” [613] placerer ham som en af revolutionens frygtløse frontløbere. Under opbrusende vrede springer han den 12. juli 1789 i haven til Palais-Royal, de radikales samlingssted, op på et cafébord og udtrykker i en historisk tale følelserne hos den folkemængde, der omgiver ham: Ikke blot er masserne truet af store udenlandske troppestyrker under fransk kommando – men som en stormklokke for patrioternes Bartholomæusnat er netop indløbet budskabet om, at Necker, favoritministeren, har fået sin afsked. Omgivet som Camille Desmoulins er af politispioner kalder han med en pistol i hver hånd og uden tanke på sin egen sikkerhed folkemængden under våben og maner alle til at bære en kokarde, farven grøn vælges, så man kan kende ven fra fjende. De følgende dage bruser masserne gennem Paris og skaffer sig med magt de våben, som den 14. juli kommer i brug under stormen på Bastillen.

Gennem denne selvstændige og frygtløse handling gør Camille Desmoulins sig med ét slag til en af revolutionens første og mest slagkraftige opinionsdannere og kommer således fra første færd til at inkarnere det nye Frankrig født gennem revolutionens blod.

Pamfletten *Discours de la lanterne aux Parisiens* kort efter udgør det anarkistiske yderpunkt i Camille Desmoulins’ livsværk og viser hans rabiate forhold til retsordenen. ”Talen” tillægges en jernarm uden gadelygte, der ragede frem over en kolonialhandel på hjørnet ved Place de Grève og Rue de la Vannerie; herhen slæbte den parisiske pøbel under skriget ”*À la lanterne!*” dem, den ville hænge. Gennem sit skrift gjorde Camille Desmoulins jernarmen kendt, og han

erhvervede sig herigennem tilnavnet ”*Procureur Général de la Lanterne*”; et år efter lykønsker han sig dog med at have taget sin afsked.[614]

I november 1789 starter hans egentlige karriere som journalist med ugeskriftet *Les Révolutions de France et de Brabant*; bladet, som bliver en succes, spejler parisernes følelser, advokerer for mobbens excesser og kender ikke til tilgivelse og nåde.

Efter Ludvig XVI's flugt og tilfangetagelse (den 20.-21. juni 1791) er Camille Desmoulins atter helt i forgrunden, idet han i sit ugeskrift insisterer på døden for ””l’animal-roi”””;[615] ligeledes deltager han aktivt i forberedelsen af den petition, som kræver kongens afsættelse og nationens dom over ham. Ved de parisiske massers underskrivelse af petitionen den 17. juli 1791 på Marsmarken opstår der tumulter ved Fædrelandets Alter, et blodbad på den forsamlede folkemængde bliver følgen af Nationalgardens indgriben, og en arrestordre udstedes bl.a. mod Camille Desmoulins, som herefter for en tid må holde sig skjult.

Også i begivenhederne omkring den 10. august 1792 deltager han som aktivist. Efter folkemængdens storm på Tuilerierne afskaffes kongedømmet, og kongen og hans familie fængsles uhjælpeligt. Som et resultat af denne aktion bliver Camille Desmoulins sekretær for Danton, til hvem han bogstaveligt taget til sin død beholder et nært forhold. I Cordelierklubben, hvor revolutionens devise skabtes ved at føje ”fraternité” til Montesquieus ”liberté, égalité” (1729),[616] ændres hans indstilling til blodsudgydelse afgørende. I sit sidste periodiske skrift, *Le Vieux Cordelier*, skriver han således, fortæller Rahbek i *Minerva*, mod Rædselsherredømmets massehenrettelser og plæderer for ”Mildhed og Skaansel”. [617]

Det er som eksponent for disse synspunkter, han bliver bragt på skafottet sammen med Danton, med hvem han går ind for en komite for mildhed og imod de ultrarevolutionæres grusomhed og inhumanitet: At henrette 200.000 borgere indespærret på mistanke vil ikke gavne revolutionen, kun tidoble antallet af dens fjender:

”Ouvrez les prisons à ces deux cent mille citoyens que vous appelez suspects; car, dans la déclaration des droits, il n’y a point de maison de suspicion, il n’y a que des maisons d’arrêt. [...] Pouvez-vous en faire périr un

seul à l'échafaud, sans vous faire dix ennemis de sa famille ou de ses amis?"[618]

At Rahbek har fingeren på pulsen og har været vel underrettet om revolutionens fløjkrige, mens de hastigt optrappedes og udspillede sig, såvel som om deres afspejling i Camille Desmoulins skrifter, fremgår fx af artiklerne "Historien" i *Minerva* fra januar 1794; men vi bemærker også her, at Rahbeks sympati for revolutionen ikke rækker til dens blodsudgydelser, og at tanken om, at "[...] 100.000 Mennesker skulle være Medskyldige [...]" i "en Sammenrottelse" imod den er at gå "Lidt forvidt".[619] Midterfløjen med Robespierre sejrer i de revolutionæres interne strid, og yderfløjenes repræsentanter, *les enragés* og *les indulgents*, til hvilken sidste fløj Camille Desmoulins hører, henrettes. Det sker den 5. april 1794 efter en anklage om at ville "indføre den monarkiske Forfatning igien".[620]

Således dør den mand, der allerede før den 14. juli 1789 forfægtede republikanske idéer, nu spottet af de masser, hvis sag han, "den ældste Jacobiner i Frankerig",[621] har talt, og hvis tolk han har været. Hvor langt han i løbet af revolutionen har flyttet sig fremgår af det svar, han som anklaget giver på spørgsmålet om sin alder: "J'ai trente-trois ans, âge du sans-culotte Jésus, âge critique pour les patriotes [...]".[622]

Den episode, hvor Camille Desmoulins med afgørende vægt fra den virkelige histories scene træder ind i Rahbeks roman, finder vi i revolutionens begyndelsesår i dagene før den 14. juli 1789, da Bastillen stormes; begivenheden har i romanen en lang optakt, som beskrives udførligt i kapitel 12, hvor fiktionen væves ind i de virkelige hændelser.

Omkring dette tidspunkt er Maximin som også den historiske Camille Desmoulins medlem af advokatstanden,[623] men romanen retter ikke interessen mod advokatens daglige metier; derimod har der lige fra starten været et kraftigt fokus på de individuelle vurderinger, holdninger og egenskaber, der lå bag Maximins valg af stand, og det er dem, han udfolder i sin revolutionære virksomhed.

Vi kan da notere os, at hans valg af livsgerning er traditionsbefriet, fordi det har fundet sted ud fra subjektive forudsætninger og personlige tilbøjeligheder, herunder en social retfærdighedsforestilling, der tilsiger ham "At binde an med

Undertrykkelse og Udsuelse, med Rigdom og Vælde” og ”træde i Skranken mod Uret og Vold”.[624]

I tilknytning til netop dette udgangspunkt, der trods al idealisme og ham selv uafvidende rummer en frygtelig mulighed for en diskrepans mellem idealistisk ambition på den ene og social nødvendighed og retfærdighed på den anden side, har advokaturens ”evige Feidestand” haft sin tillokkelse for Maximin; ja, selve faren har, som vi også fra tidligere ved, en dragende indflydelse på ham. Og just derfor har Bastillens permanente trussel mod oppositionelle med det rette ord på det forkerte tidspunkt snarere opildnet end skræmt ham. Kun på ét punkt er han i tvivl, nemlig om han ”[...] heller ønskede at blive den gode Sags Helt, eller dens Martyr; viiste det eene meest Kraft, da tilkiendegav det andet efter hans Tanker meest Mod.”.[625]

Vi lærer altså Maximin at kende som en rendyrket forkæmper for den del af revolutionens idealer, der angår nedbrydningen af den etablerede magt, og det kan ikke undre, at han er den i skaren af hel- og fostsøskende, hvis kontakt til barndommens arkadiske og arkaiske Pontdormy hurtigst udvandes. Det er storbyen, der trækker, og i ”det stedse uroelige Paris”, hvor revolutionens ”rædsomme Vulkan” er begyndt at rumle, finder han rigelig compensation for drengeårenes togter indbefattende de allerede nævnte kirketårne og vilde tyre i form af alle slags opløb mod den etablerede magt.[626] Som et eksempel på hans aktivistiske virksomhed omtales hans deltagelse i afbrændingen af et par ”Despoter *in effigie*”, og han fremhæves som den, der var ”[...] i Spidsen for dem, der dreve den tililende Vagt tilbage.”. Han gør bekendtskab med Danton, der bliver ”hans politiske Afgud”, og omgås en række personer med, som den ivrigt kommenterende fortæller resigneret konstaterer, ”en sørgelig Navnkundighed” i revolutionshistorien.[627]

Det er nok i selskab med også sådanne radikale i et af Palais-Royals caféhuse, Maximin modtager en melding om overførelsen af elleve soldater fra Den franske Gardes grenaderkompagnier fra Abbediefængslet til tugthuset Bicetre. Anklagen mod soldaterne lyder på lydighedsnægtelse, idet de, med fortællerens næsten neutrale formulering, har ”vægret dem ved at skyde paa deres Medborgere”,[628] hvilket omkring cafébordene bliver til det langt mere følelsesladede udsagn, at soldaterne

”[...] ikke havde vildet vende deres Vaaben mod deres Brødre. Maximin, og mange med ham, raabte strax, at man maatte ufortøvet til Abbediet, at udfrie de fangne; som sagt, saa giort; en talriig Skare forsamlede sig, forstærkedes betydeligen underveis, forsynede sig med Brækkejern, Hamre, og andre saadanne Redskaber hos en Jernhandler, som Veien gik forbi, og var snart 6000 Mand stærk uden for Fængslets Porte. En halv Time derpaa var den yderste Port opbrudt, og inden en Time var til Ende, de fangne i Frihed. Vel lod nu et Compagnie Dragoner, og nogle Husarer sig see med Sablen i Haanden; men da man uforfærdet og fredelig gik dem imøde, tog Hestene i Tøilen, og talte venlig til Rytterne, lode disse alle fiendtlige Tanker fare, gjorde Broderskab med Hoben, og, da der bragtes Viin, drak venskabeligen Nationens Skaal. De befriede Gardister førtes i Triumf til Palais Roial, hvor de beskyttedes, husedes, og beværtedes af deres Befriere.”.[629]

Den lykkeligt gennemførte og muntert afsluttede befrielse, der måske snarere har karakter af en dansk skovtur eller et kinesisk teselskab end af en revolutionær handling, og den efterfølgende fransk-patriotiske forbrødring omkring Palais-Royals caféborde, har Maximin som et naturligt midtpunkt, idet han er den eneste navngivne deltager. Hans centrale position i episoden som aktivist i første geled mod de herskendes orden forstærkes i den følgende beskrivelse af befrielsesaktionens efterspil, der drejer sig om fortsat beskyttelse af de eftersøgte soldater og legalisering af deres befrielse.

Her vælges Maximin nemlig ”næsten eenstemmigen” til ordfører for en deputation, der skal forhandle med myndighederne om det videre forløb. Fra at have fremstillet ham som den første fremstormende deltager i en anonym masse har forfatteren nu valget mellem at give ham en rolle i den virkelige historie, for så vidt sådanne ordføreres navne er noteret i revolutionens annaler – eller at lade ham synke tilbage i historisk anonymitet. Rahbek vælger af respekt for de historiske kendsgerninger naturligvis det sidste, men det sker på en sådan måde, at Maximins profil som oprører bliver endnu prægnetere, idet han beskrives som alt for radikal til med succes at kunne varetage en resultatsøgende forhandlers diplomatiske rolle. Hans indstilling er nemlig ubøjelet den, at soldaterne, der nægtede at lade sig bruge til ”Brodermordere og Bødler”, fortjener at blive smykket med ”Borgerkrandse” – altså at blive hædret offentligt for den begåede

subordinationsforbrydelse. [630] – Her fra er der ikke langt til Sokrates og hans opfattelse af, at *hans* straf burde bestå i bespisning på Prytaneion.

Hermed har Rahbek lagt brikkerne til rette for læseren, så hun eller han ikke reagerer med et ligegyldighedens skuldertræk på en opblæst skyggegestalt, når Maximin i næste kapitel skal vises i fuld aktion som en af Bastillens overvindere. Den troværdighed, han netop har lånt af virkelighedens historie, skal han i de følgende romanafsnit vise sig værdig til ved med sin person at give samme histories fortsættelse liv, anskuelighed og autenticitet for derigennem at gøre læseren til et medlevende vidne. Som romanfigur er han skabt af historien, men samtidig så tæt på at være historiens skaber, som det nu engang er muligt for en fiktiv person.

Maximins deltagelse i urolighedernes gradvise optrapning og indsyltning i ekstremisternes elite når et kulminationspunkt i dagene omkring den 14. juli 1789 med begivenheder, der endelig turde komme i nærheden af hans ideal om ”den radicale Cuur” til afløsning af det med hån omtalte ”palliativ[e] Flikkeri”[631] – med andre ord et faktisk spring fra reformisme til revolution.

Også i disse optrin gestaltes den omtalte balancegang mellem det fiktive og det historisk vederhæftige, og starten går igen ved Palais-Royal, hvor nyheden om Neckers afsættelse samlede en forbavset, forskrækket, men endnu ikke forbitret folkemængde:

”[...] de fleeste gyste, kun enkelte fnyste, men ingen vovede endnu at tale høit; da var det, den diærve Camill Desmoulins gjorde Maximin og to andre, som forekom ham meest opflammede, det Forslag, at een maatte opoffre sig, og tale til Folket, og nu paa deres Opfordring, som den bedst kiendte og skikkede, paatog sig det selv, besteeget af Palais rojals Borde, og med faa men kraftfulde Ord fremstillede Neckers Afskedigelse, som Løsenet til en nye parisisk Blodnat; opæskede at gribe til Vaaben, og til Skielnetegn at bære Kokarder. Denne liden Gnist tændte Revolutionens første Mine, hvorved Despotismens fasteste Formuur, Bastillen blev sprængt, og Ludvigs Throne saaledes rokket i sine Grundvolde, at den aldrig mere fik Fasthed.”[632]

Rahbeks anvendelse af adjektivet *djærv* til at karakterisere Camille Desmoulins er interessant, idet ordet kan betyde ”modig; dristig; uforsagt [og især m.h.t.

personers handlinger og ytringer] *ærlig, oprigtig, frejdig, retskaffen oln.*”; men *djærv* kan også, om end sjældent, bruges nedsættende og betyde ”*fræk [...] vovet; udfordrende*”;[633] ligeledes er det muligt at tilkende *kraftfuld*, der karakteriserer Camille Desmoulins’ ord, såvel positive som negative konnotationer.

Læst med revolutionært engagement emmer passagen af sympati for hovedpersonen, hans handlinger og resultatet af dem; men en mere distanceret læsning, politisk korrekt i forhold til enevældens Danmark, kan hævde, at der beskrives nogle selvbestaltede individer, som er i deres lidenskabers vold, og som med en god portion dødsdrift sætter netop det blodbad i gang, de foregiver at ville forhindre. I præcis denne dobbelthed som positiv og negativ – som det godes forkæmper og det ondes iværksætter – og helt uden evne til at overskue konsekvenserne og styre udviklingen genkender vi den Camille Desmoulins, der er skildret ovenstående; ligeledes optræder han i Rahbeks beskrivelse som folkets fører ved at give begivenhederne en fortolkning og folkestemningen en retning. I alt dette fremstår Maximin som en næsten ligeværdig partner, der for sagens skyld er med til at sætte den proces i gang, der leder til Bastillens fald og dermed til revolutionen. Samtidig formår Rahbek som romanens forfatter at holde en sådan afstand til begivenhederne, at ingen ud fra det foreliggende utvetydigt kan afgøre, på hvis side han står.

Den netop beskrevne højdramatiske situation følges af en række andre begivenheder, der ligeledes og med samme kunstgreb som ovenfor lader Maximin træde i karakter som en frygtløs revolutionær, der altid stiller sig i forreste række og derved skaffer sig ”Yndest og Anseelse” i de revolutionære klubber. Det siges ikke direkte, men det er vanskeligt ikke at se ham som deltager i regulære pøbeloptøjer med ”Ukiendte vilde Morderhorder, lige uvist enten i Hoffets eller Orleans Sold [...]”. [634] På denne måde tilkendegiver fortælleren, at Maximin og hans fæller løber en åbenbar risiko for at spille den lidet attraktive rolle som reaktionens nyttige idioter.

At han ikke er bange for at få blod på hænderne og dræbe endog en ung kvinde på den blotte mistanke,[635] viser hans deltagelse i stormen på Bastillen, hvor han energisk og uforfærdet er med ”[...] allevegne, hvor Faren og Møien var størst [...]”. [636] Således er han på den vilde pøbels side i drabet på Bastillens kommandant, og det er ham, som blodtørstigt tager initiativet til den ”grusomme Henrettelse” af Flesselles, som ønskede at lægge hindringer i vejen for oprøret.[637] I dette stykke trækker Camille Desmoulins og Maximin, hvis handlinger

vi dog ikke lades i tvivl om bliver båret af en ærlig patriotisme, på samme hammel. I en tilspidset formulering:

”Maximin – hvis Afgud og Mynster siden 14de Julii var Camill Desmoulins, der selv kaldte sig Lygtepælens Generalprocureur – paastod, at Lygtepælene behøvedes først, inden Lygter kunde blive til Nytte.”[638]

Den holdning, der her udtrykkes symbolsk: at lynchjustits går forud for oplysning, er i den grad rabiatt, at den diskvalificerer sine fortalere og iværksættere som repræsentanter og forkæmpere for den traditionelle oplysningstanke, der betragter mennesket som et udviklingspotentiale; her kan hovedløse mennesker ikke komme i betragtning – hvad enten de hører til kategorien aflivede eller til den kategori, der handler i bløddrus uden fornuft og regler.

Maximins yderliggående holdninger stopper imidlertid ikke med dette; i en samtale med sin bror gør han sig til talsmand for den opfattelse, at den repression fra den etablerede magts side, som ekstremismen fremkalder, er ønskværdig, fordi den er en forudsætning for, at folket kan lære statsmagtens ”Afmagt og sin Vælde” at kende.[639] Som talsmand for denne dialektik mellem to politiske ekstremer, der begge tyr sig til voldsanvendelse i kampen om magten, har Maximin gjort sig værdig til, at Camille Desmoulins, på hvis anbefaling han bliver optaget i Jacobinerklubben, kan kalde ham ”sin Adjunct og Eftermand i Lygtepælsprocureurskabet”. [640]

Men inden dette sker, har Maximin forklædt som kvinde deltaget i kvindernes hungertog til Versailles for derefter med vanlig energi og dødsforagt ud fra sin ”[...] faste Overbeviisning, at Frihedens hellige Træ Maatte vædes med Blod, for at trives.”, ydet sit bidrag til angrebet på kongens livgardister. Hermed har han ud fra patriotiske motiver gjort sig til medansvarlig for Victors allerede omtalte heldedød. At han også hermed på samme måde som Victor og ”mange tusinde” gør sig til ”[...] uvitterlige Redskaber i usynlige Hænder til Planer, hvorom de ikke selv havde allermindeste Formodning.” – eller med andre ord atter ses i rollen som nyttig idiot, skal for fuldstændighedens skyld endnu engang fremhæves.[641]

Med utrætteligt engagement dukker Maximin næsten som en dæmon op overalt i revolutionens brændpunkter. Men hans indsatser bliver ikke ubetinget værdsat af fællerne i Jacobinerklubben; her bedømmer de mere moderate, der

senere skulle blive de ekstremistiske cordelieres modstandere og derfor henrettedes, ham som "[...] en ung Mand, der i bedre Hænder, eller maaskee blot i modnere Aar, kunde blive en gavnlig og vigtig Ven for den gode Sag, som han med redelige Hensigter var hengiven [...]".[642]

Men ikke blot intern kritik i urbane vendinger – også regulære skældsord som *blodmand* og *lönaristokrat* flourer mellem de revolutionære, der (som også siden set i historien) ligefrem kan betragte hinanden som en større fare for revolution og frihed end de egentlig reaktionære.[643] Og jo længere man kommer frem i romanens revolutionsskildringer, des mere fyger det med mistanker om svigt og kontrarevolution mellem de revolutionære fraktioner.[644]

Maximins sidste optræden i romanen finder sted på Marsmarken. Som virkelighedens Camille Desmoulins har Maximin deltaget aktivt i at udfærdige og fremme en petition, der skal forhindre den flygtede og siden tilfangetagne "Ludvigs Gienbringelse paa Thronen".[645] Da folket inviteres til at underskrive petitionen, opstår der tumulter, som giver revolutionens kongesindede anledning til at lade krigslovene træde i kraft og sætte nationalgarden ind mod mængden. Resultatet bliver som tidligere omtalt Marsmarkens blodbad.

Det er omtvistet, om den historiske Camille Desmoulins er til stede på Marsmarken,[646] hans navne i romanen er der ikke; derfor kan man hævde, at Maximin halvt om halvt her er trådt ud af skyggen fra den person, som han er modelleret efter, og hvis rolle her indskrænkes til at blive gjort til genstand for en arrestordre, som også rammer Maximin. Denne redder sit skind ved at skjule sig og bliver ved romanens slutning ironisk nok omfattet af den almindelige amnesti, udstedt ved antagelse af den konstitution, der deler magten mellem kongen og en folkevalgt forsamling, hvilket dog blot øger hans forbitrelse.[647]

Skal vi følge Maximins videre skæbne frem til henrettelsen, må vi kaste et blik på den opsummering af de videre begivenheder, der findes under overskriften "Til Læserne" sidst i 3. bind af *samlede Fortællinger* (1806). Hans deltagelse i stormen på Tuilerierne den 10. august 1792 omtales, men får i sammenfatningens nødtørftige referat naturligvis ikke den tyngde, som forudskikkes i *Camill og Constance*, hvor det anføres, at han betragter sin medvirken i dette angreb som "betydeligere" end rollen som en af "Bastillens Overvindere".[648] Endnu går hans livsforløb og revolutionsopfattelse således parallelt med den historiske Camille Desmoulins, som dog ikke nævnes her. Men efter denne begivenhed skilles deres syn på revolutionens midler: Mens Camille Desmoulins som vi har

set plæderer for oprettelsen af en komite for mildhed, fastholder Maximin sit rabiante syn og fordrer ”Blod og ikke Love!” og ”[...] istemte Marats Fordring paa to hundrede tusende Hoveder, som meget beskeden [...]”.[649] Og mens historiens Camille Desmoulins følger Danton i døden, sendt på skafottet af den Robespierre, for hvem mildhed var forræderi, henrettes romanfiguren Maximin med samme histories Robespierre godt tre og en halv måned efter.[650]

I nærværende kapitels beskrivelse af romanens fiktionisering af historien, har det centrale tema været fastholdelsen af autenticiteten i figuren Maximin; dette er sket under det synspunkt, at han fremtræder som en ægte repræsentant for en i datidens Frankrig udbredt revolutionær idealisme, der i romanens historiske kontekst langt hen kan knyttes til en enkelt virkelig person, Camille Desmoulins.

Skal man tro ”Association Camille Desmoulins”s præsentationssite og dens vicepræsidents ønske i brev af 15. april 2002 til borgmesteren i Guise, Camille Desmoulins’ fødeby, om at gøre den gamle revolutionær til et kulturelt aktiv for hjembyen,[651] vejer de aspekter i hans patriotiske liv, der ville fremme revolutionens idealer, langt tungere end de grusomheder, han også gjorde sig til talsmand for. Hans sortie fra den jordiske scene som en mildhedens apostel, hvis alder stemmer med ”sansculotten Jesus’ ”, og hvis sidste tanker kredser om frihedsdrømme og familielykke,[652] turde være et vigtigt aktiv herfor.

Men læseren og læserinden, i dag som for mere end to hundrede år siden, har et problem med Maximin: Skal han karakteriseres som en forført forfører – en hedspore med redelige hensigter for den gode sag, men uden tilstrækkelig dømmekraft og den vejledning, der kunne have fået ham til at bruge bedre midler til at fremme den? Disse spørgsmål, som bygger på romanens generelle beskrivelse af ham og i særdeleshed på de moderate jacobineres opfattelse,[653] passer nøje med den karakteristik, man kan udlede af Camills tanker om sin netop henrettede bror i ”Til Læserne”: Maximin var, trods sine strafværdige handlinger, en mand af god tro.[654] Synspunktet, som i øvrigt tangerer Rahbeks usikkerhed med hensyn til en endelig bedømmelse af Robespierre (se side 70), turde hvile på en grundfæstet tolerance og en klippefast tro på ”Oplysning, og meere Oplysning, og idelig meere Oplysning”[655] som et middel til at rette det til, som er vokset skævt – ja, Rahbek regner ligefrem ”den Ret, at fare vild, for een af de alleruafhængigste Menneskerettigheder”.[656] Der er således harmoni mellem denne tankegang og den tilgivelse af de uoplyste, ”blinde”, [657] som repræsenterede Camills ideal fra den lykkelige barndoms historieundervisning, og som vi

finder et eksempel på i Heibergs og Rahbeks overtalelse af voldsmændene ved kareten den 7. februar 1800.

Rahbeks fastholdelse af dette humanistiske grundsyn i journalistik, i roman og liv er i forhold til Maximin ikke gjort lettere af, at han ikke som Camille Desmoulins skifter holdning og går ind for mildhed, hvorved retfærdigheds-sansen og ræsonnementet overvinder idealismen og selvhævdelsen, men til det sidste fordrer blod og ikke love. Netop ved på dette punkt at lade Maximin gå sine egne blodige veje i forhold til forbilledet og alligevel ikke forkaste ham som en repræsentant for et datidigt *ondskabens rige*, vises radikaliteten i den tolerance, i hvis tjeneste Rahbek, jævnfør forerindringens sidste side, har skrevet sin roman.

Fortælleren fælder altså ingen dom over sin romanfigur, idet han *hverken* med tilhold i hans mod og kraft gør ham til helt eller martyr[658] – *eller* lader ham fremstå som den inkarnerede ondskabs sindbillede. Med andre ord har Rahbek gennem sin bekendelse til oplysning og tolerance ophævet diskrepansen mellem ekstrem, destruktiv idealisme med selvhævdelse som drivkraft på den ene og social nødvendighed og retfærdighed på den anden side.

Den apoteose af bagklogskab, som let kan blive vejleder for nutidens dom over fortiden, forfalder Rahbek ikke til; hans svar på historiens urimeligheder er en undersøgelse i romanform af vilkårene for opnåelsen og overlevelsen af de værdier, han har gjort sig til talsmand for: humanisme, oplysning, folkevilje, tolerance, dyd (jfr. afsnittene ”Anarki versus frihed og dyd: Boissy d’Anglas’ mesterlige tale” og ”Frihedens praksis: Et dydsprojekt”). Dette synspunkt: at bedømme de historiske hændelser på historiens egne præmisser er en historikers synspunkt og er med til at hæve *Camill og Constance* til også at være en roman med historisk gehalt – i stedet for blot en aktuel, politisk orienteret kommentar til fortiden. Det er åbenbart, at Maximins hensigter og handlinger ikke resulterede i virkeliggørelsen af ovennævnte værdier, men de hjalp dem et stykke på vej, og til en vis grænse nyder hans ageren den højeste anerkendelse, for så vidt den 14. juli, datoen for Bastillens fald, som Maximin (alias Camille Desmoulins) på flere planer havde andel i, stadig er det demokratiske Frankrigs nationaldag.

Jævnført med Victor, hans antagonist, hvis fejl var hans bundethed, er Maximins fejl hans grænseløshed; dén blev der sat en brat stopper for gennem hans henrettelse. Men i netop en anerkendelse af denne barbariske handling ligger der et knæfald for den despotisme, der er oplysningens og tolerancens modsætning. Et bifald til Maximins død ville derfor have været Rahbeks egen

undergravelse af de værdier og holdninger, han i sin forbemærkning gør sig til talsmand for i afsky for revolutionens blodsudgydelser. – På denne baggrund kunne man i navnet Maximin være stærkt fristet til at se Rahbeks tilkendegivelse af, at han repræsenterer det absolutte max for en minimal godkendelse af ham – men det ligner nok en folkeetymologi for meget. Navnet Maximin, i grundform Maximinus, giver dog rig anledning til associationer angående Maximins sammensathed, idet det bæres både af adskillige helgener samt af Roms første soldaterkejsere, barbaren Maximinus Thrax.

Maximins dømmekraft og fornuft rakte ikke til at give blodsudgydelserne mening som et udtryk for den nødvendige vej mod social retfærdighed og demokrati – hans uhæmmede hengivelse til dem ramte ham selv og resulterede i hans sørgelige endeligt. Men i den myndighed, han påtog sig ved gennem sine handlinger at fremme et radikalt fornyet samfund, hvor folkets vilje er en afgørende betingelse for loven, er hans umistelige storhed. Gennem sine handlingers fremadrettethed hører han, trods alle sine fejl, til blandt historiens vindere. Dette i henseende til statsdannelsen som et udtryk for folkeviljen og, sammenhængende hermed, i henseende til individualiteten som alle afgørelsers instans, som ikke bindes af moral, familie, traditioner, men kun af sin egen samvittighed eller mangel på samme, af sin lyst, sine tilskyndelser etc. I denne sin radikalitet som subjekt i den revolutionære frihedsrørelse og ikke som objekt i traditionens hierarki bliver Maximin en fortrop uden hovedstyrke. Han kastede sig ud i et tomrum i historien. Og faldt. Men han afsatte spor, som siden blev fulgt for så vidt moderniteten med dens individuelt skabte mening, personlige ansvar og medfølgende parathed til omstilling er et barn af oplysningen.

Således er Maximin tegnet som en figur, der eksisterer i dobbeltheden mellem det radikalt nye og det historiske, og sådan indgår han i oplysningsprojektet, hvis første fase i 1799 er gennemspillet og derfor er – historie.

I kort resumé har vi set Victor blandt historiens tabere og Maximin, hvis uforsonlighed og initierende entusiasme vi hos Heiberg så en afglans af, blandt vinderne – men hvad med den tredje bror, Camill? Hvor skal vi placere ham?

d: Camill: Middelvejens umulighed

Vi har allerede til overflod lært Camill at kende som en repræsentant for omtanke, snarrådighed, empati og mådehold; desuden som en flittig og utrættelig, stærk og frygtløs ung mand med en grundfæstet tro på kompromisets mulighed og på den udvikling, der foregår skridt for skridt og ikke i spring. Med ét ord har vi i Camills skikkelse et katalog over de *dyder*, som borgerens ønske om en samfundsændring i demokratisk retning voksede ud af, og som legitimerede dette ønske. Politisk bliver han republikaner, og i slutningen af romanen indlemmes han ved Augustins mellemkomst i en kreds, der gennem ugebladet *Republikaneren* ønsker "[...] at danne Folket til Republik, inden det skulde gøres dertil [...]".[659] Med andre ord ses oplysning som demokratiets forudsætning. At Camill samtidig kan karakteriseres som varm, godtroende, uerfaren, troskyldig[660] modsiger ikke nødvendigvis ovenstående, men gør ham menneskeligt acceptabel. Det er igen vigtigt at notere sig, at Camills egenskaber ikke er interpolerede, men forankrede i hans opvækst og historieforståelse og relateret til hans konkrete liv, hvis problem, sagt tilspidset, er at skabe og finde et ståsted i en verden i bestandig forandring.

I den lange optakt i kapitel 15 til Hungertoget (den 5. oktober 1789), massernes storm på Versailles og Victors død fremstilles i en enkelt sproglig periode revolutionens politisk forvirrede landskab, som periodens egen syntaktiske uigennemskuelighed kan stå som et konkret billede på:

"Ligesom Palaisroials Uordener og Vildskaber havde tient Hofpartiet til at vække Forbittrelse mod det orleanske Parti, saaledes tiente ogsaa, især i et Øieblik, da Kongens Vægning ved at sanctionere det Decret, der gav Lehnsaristokratiet sit Banesaar, samt Adelens og Klerkeskabets Kamp – ligesom til Giengield – for Kongens uindskrænkede Veto, desuden opbragte Gemytterne, dette ulykkelige Gardergilde, der maatte være dobbelt anstødeligt paa en Tid, da Paris leed under en maaskee fremkunstlet Brødmangel, Demagogerne til at opflamme den parisiske Almue mod Hoffet."[661]

I dette politiske spændingsfelt, hvis yderpoler er "Anarchiets Malstrøm" og "Despotismens Svælg",[662] og hvorover demagogerne svæver, er Camill midtens repræsentant, og det bliver han gennem netop sin helhjertede forfægtelse af

Rahbeks egne yndlingsforestillinger: tolerance og den oplysning, der er forudsætning for forsoning mellem mennesker med forskellige udgangspunkter og anskuelser.

Ikke færre end fem gange tematiserer romanen hans håb om at være nået frem til et holdbart politisk ståsted; hver gang er den patriotiske følelse bærende, hver gang gjalder råbet *leve nationen!* og hver gang gøres håbet til skammen af udviklingen. Og værre endnu: hver gang bliver Constance endnu mere uopnåelig.

Første gang råbet lyder er efter, at tredjestand har ”erklæret sig Nationalforsamling” og ved Boldhuseden (den 20. maj 1789) bekræftet sin vilje til at give Frankrig en fri forfatning.[663] På det personlige plan betaler Camill og Constance dyrt, idet den gamle Pontdomy i vrede over at se kongemagten truet bryder med fader Augustin, med hans brorsønner Camill og Maximin og med husvennen Renou samt får Constance til at bekende sin lønlige kærlighed; herefter forbyder han ”Under sin Forbandelse” ethvert *samvær* mellem hende og Camill, for at hun ikke skal ”vanære deres ældgamle Slægt med en Misforbindelse”. [664] Men Camill sætter ”maaskee [sig] selv ubevidst” sin lid til, at Pontdormy snart må blive oplyst, ”forsonet med Revolutionen” og med ham. Det er optændt af denne forestilling, han første gang istemmer ”det nye Jubelraab: *leve Nationen!*”. [665]

Anden gang jubelråbet gjalder, er den 14. juli 1789 efter Bastillens fald; ”*leve Kongen, leve Nationen!*” lyder det nu; Camill og Renou forestiller sig, at det udgydte blod bliver det sidste, og ”[...] at den nærværende Forening mellem Folk og Konge skulde være bestandig [...]”. [666] Men for Pontdormy er kongens inddragelse i leveråbet ikke udtryk for en holdning, der vil bringe gamle tiders orden tilbage, tvært imod ser han klassekampen skærpet og almuen i oprør, og i konsekvens heraf vælger han at flygte med sin datter til emigranternes hovedfæste Koblenz. Kanariefuglen, pantet på Constances troskab og kærlighed til Camill, kommer dog ikke med; den bliver afleveret af en gartnerdreng fra slottet på Camills adresse i Paris. Forgæves søger han efter en forklaring, men må, som også læseren, finde den i fuglen selv og dens tilstedeværelse i hans varetægt; samt i det faktum, at det var en repræsentant for langsom vækst mod blomstring, en gartnerdreng, der overbragte fuglen. [667] Heri har botanikeren i Camill formodentlig kunnet tolke en tilkendegivelse af et ønske om tålmodig venten. Og som vi skal se, lever den landflygtige Constance, nu adskilt også af store afstande fra sin Camill, op til den symbolværdi, fuglen tidligere er tillagt.

Den tredje gang jubelråbet ”*Nationen leve!*” lyder, deltager Camill ”med Sorgens Taarer i Øinene”, for Victor har, uagtet hans helttemodige indsats for at redde ham, netop udåndet i hans arme. Til trods herfor finder Pontdormy i Camill Victors morder,[668] for han ser tingene i den politiske fundamentalismes enten-ellerkategorier og har ikke sans for hverken kendsgerninger eller nuancer.

I virkelighedens verden smerter alle blodsudgydelserne og især dette ”udøste Broderblod” Camill, som dog finder trøst i de moderates sejr, i forvisningen om en tryk og hurtig sejlads for ”Almeensagens Skib”[669] og, endnu engang, i troen på, at dette var revolutionens sidste blod. Samtidig afviser Constance med begge ben på jorden over for sin fader enhver tanke om, at Camill skulle kunne andet end ”[...] forsvare sin værste Fiende, hvis han saae ham værgeløs eller overmandet [...]”, og hun er overbevist om, ”[...] at han vilde give sit Liv for sin Ven.”[670] Og hun har ret. Den camillske ædelhed i beskyttelsen af de svage og forfulgte viser sig gennem hans beredthed til at skjule sin eftersøgte bror,[671] og han slås faktisk ned i et forsøg på at skærme den tilfangetagne kommandant for Bastillen mod den rasende mængde.[672]

Netop dette er et lærestykke i den ridderdyd, som handler om frygtløshed og forsvar af de forsvarsløse, og som den flygtede adel helt åbenbart ikke længere besidder. Constances far, hvis reaktionære afsind gradvis øges, og for hvem den gamle ridderdyd sanddruhed i betydningen *at handle på grundlag af en adækvat forståelse af virkeligheden* er gået helt i glemmebogen, forbyder efter sønnens død under sin faderlige forbandelse sin datter endog at *tænke* på Camill, hvad den ærlige pige rent ud siger, at hun hverken vil love eller kan.[673]

Vi har nu set, hvorledes borger Camill overtager de ridderdyder, som den gamle adel personificeret ved Armand Gaston de Pontdormy ikke længere praktiserer; disse dyder, grundlæggende som de var for den feudale selvforståelse, har i romanen skiftet samfundsklasse, idet de, ironisk nok, nu varetages af netop det feudale hegemonis kontrapart (jfr. side 135 f).

Idet vi fra samfundsplanet bevæger os til kærlighedens domæne, kan vi konstatere, at Camill er en riddersmand, der fortjener sin Constance. Og idet vi igen hastigt vender os mod det samfundsmæssige synspunkt, kan vi i lyset af ovenstående betragte den borgerlige revolution ikke blot som et brud, men også som en genoptagelse og videreførelse af et sæt glemte eller tilsidesatte leveregler.

Fjerde gang, Camill deltager i et leveråb for nationen, er i forbindelse med *oplysningen* af Pontdormy – og her tænkes der ikke på den flygtede adelsmand i

Koblenz i betydningen *blive belært*, men på gården af samme navn i betydningen *afbrændt*. Egnens bønder, ophidset af horder af ”uroelige Hoveder” fra Paris, står for denne natlige udåd;[674] den er imidlertid fremprovokeret af Pontdormy selv, som, forbitret over fængslingen af kongen, vil sælge gården og med pengene understøtte de udvandrede prinser. Episoden med branden går over flere sider og er fortalt usædvanlig medrivende og detaljeret. Camill og Augustin, som brandnatten begge overnatter i præstegården, vækkes af skrig og vilde sange og styrter af sted mod slottet:

”*Hvad gøre I, Børn?* raabte Augustin, i det Haab, at formaae noget hos sine Sognebørn, den cannibalisk jublende Mængde imøde. *Vi oplyse et Slot!* lød Svaret fra hundrede ukiendte Stemmer. En høi Lue slog i det samme op giennem Taget, og modtoges med et almindeligt: *Ah! det skal gaae!*

Camill havde taget en anden Vei giennem Præsteboeligen og Slottets til hinanden grændsende Hauger, hvorved han troede sikkrere at komme til Slottet; men ogsaa Slotshaugen var fuld af Mordbrændere og Cannibaler, der med sand Dievlefryd ødelagde, og fordærvede alt, hvad de ved deres Mordblus og Luerne af det brændende Slot vare i Stand til at faae Øie paa. Forgjæves vendte han sig til nogle af sine gamle jævnnaarige Bekiendte, i Haab at formaae dem til at staae sig bi, og redde, hvad endnu kunde være mueligt; de advarede ham venskabeligen ikke at lade sig forstaae med sligt, da de allerede havde været i Fare, fordi man ikke havde fundet dem rede-bonne nok til at ødelægge og tænde. I det samme fik een af Mordbrænderne det barbariske Indfald, at det lumpne Slot dog ikke brændte saa høit, at Luen kunde sees i Coblantz; man maatte have meer Ild, og det var bedst, man ogsaa oplyste Skoven og Haugen. I det han sagde disse Ord, satte han i det samme Ild med sin Fakkell paa det halvbrændte Træ ved Lysthuus-tomten, Camills helligste Kierligheds Minde: at see dette, springe til, slaae denne Mordbrænder Fakklen af Haanden, og kaste ham til Jorden, var et Øieblikks Sag for Camill; men naturligviis drog han ved denne uventede Modstand alles Øine paa sig. Mordbrænderne spurgde: hvo det var, der torde tage Aristokrater i Forsvar? nogle svarede, at det var Præstens Brodersøn. Er her en Præst i Byen? ham maae vi ogsaa lyse for! raabte Mordbrandslederne, og styrtede nu med fordobbele Skriig hen ad Præsteboeligen til.”[675]

I det videre forløb modstår Camill overmagten, bogstavelig taget med ryggen mod muren, og gennem hans frygtløshed og Augustins enkle og velvalgte ord bringes med støtte fra mange fra godset de vilde horder til fornuft, der råbes ”*Bravo! Borger-Præst!*” og Camill hædres som en af ”*Bastillens Overvindere*”; herefter sætter de to sig i spidsen for en patruljerende brandvagt af lokalbefolkningen, for at ikke også byen skal gå op i luer.[676]

Camills første forholdsregel for at hindre spredningen af ilden er at fælde sit ”kiære Træ”, som stod ”i fuld Brand”. Hermed ser han et symbol på sin og Constances vakte kærlighed og dens bekræftelse i uskyldens paradys falde; samtidig indser han, at ikke blot ”den ædle Victor!” og ”den ærværdige Pontdormy!” er tabt for ham, men at også svælget mellem ham og Constance er uovervindeligt.[677]

Kun Camills og Augustins løsenord på vagtrunden, ”*Nationen leve!*”, fire gange gentaget ned over siden og med fed skrift, kan nu mildne hans tårer; det var som ”[...] et Tilraab fra en høiere Magt, der ikke vilde, han umandig skulde synke under sine Sorger.”.[678]

Camills indsigt i kærlighedens totale forlis udtrykkes i teksten symbolsk gennem det kære træs afbrænding og fald. Forliset fremstår som en konsekvens af den skærpelse af klassekampen, der knyttes til Pontdormys ønske om at støtte reaktionen med midler skaffet ved salget af gården. Om den gamle Pontdormy og hans søn Victor, som under gardergildet ikke ville deltage i en skål for ”*Nationens Sundhed*”, [679] er indbefattet i det nationale fællesskab, Camill har i tankerne under råbet ”*Nationen leve!*”, er nok tvivlsomt. Men det er værd at notere, at løsenordet er skabt af ham og Augustin for eksplicit at holde sig klar af de parisiske mordbrænderes eventuelle ”falske Patroller”. [680] Råbet er altså ikke blot patetisk i sin firfoldige gentagelse, men også i sin nationale eksklusivitet.

Vi ser her med centrum i reformisten Camill med det knuste hjerte og i hans fælle, fader Augustin – de fattiges ven og velgører, således ikke blot kærlighedens håbløshed, men også umuligheden af at skabe en nation, der indbefatter alle borgerne. På den anden side efterlader teksten hos sin læser en gnist af håb om den positive effekt af oplysning og efterfølgende forsoning, idet mordbrænderne, for hvem oplysning åbenbart var lig med ildspåsættelse, faktisk, om end i mindre skala, viste sig at være modtagelige for argumenter og faldt til ro; ligeledes blev de lokale, der havde været på afveje, bragt på bedre tanker.[681]

En hårfin afvejning af, om fortælleren placerer nogen som helst sympati på yderfløjene, turde derfor falde ud til de parisiske bøllers og destruktive rabulisters fordel; for nok kaldes Pontdormy og Victor henholdsvis ærværdig og ædel, men det sker gennem et referat af den oprevne Camills tanker og i et perspektiv, der indbefatter Constance og hans lykkelige opvækst, hvor klasseinteresser endnu ikke var aktualiserede og derfor uden betydning. På minussiden tæller også, at Pontdormy nu synes at leve uden de gamle ridderdyder.

Derimod er der ingen tvivl om, at egenskaber som mod, fredsommelighed, næstekærlighed og retfærdighed, der repræsenteres af Camill og især af Augustin i den afgørende konfrontation, er bestemmende for det, trods alt, heldige udfald af nattens hændelser. Og dette værdigrundlag er ikke påklistret heltene i nattens anledning, men fremstillet overbevisende som et udtryk for deres personlige egenskaber.

Fordi episoden med slotsbranden er ren fiktion og som sådan den eneste i romanen, der fortæller om revolutionens klassekampe, tør vi tage den som et udtryk for Rahbeks syn på klassekonflikternes opståen og løsning:

Det gamle tyrannis repræsentant har med sin provokation om at skærpe undertrykkelsen pådraget sig et ubændigt, men dog organiseret raseri fra folkemasserne, som imidlertid af modige, rolige, beskedne og indsigtfulde repræsentanter for borgerstand og præsteskab og med en vis hjælp fra lokalbefolkningen lader sig bringe til fornuft. Derfor kan byen reddes og ro og orden efterhånden genoprettes; ikke i sin gamle form, men i en ny, hvis første udtryk er den bevidste samfundsborgers evne til at tage ansvar og organisere sig. Trøsteordet for Camill er *nationen leve!* og med definitionen af nationen som borgerens eget, selvskabte fædreland *in mente* (jfr. side 56 f og side 69) forstår vi, at trøsteordet i sig rummer en fremadrettet opfordring til at smøge ærmerne op og sammen med villige hænder, men i en mulig konflikt med indre fjender, at få skabt den nation, som, om man vil det eller ej, må bygges på ruinerne af den gamle orden.

Således spejler episoden med slotsbranden i det lille format revolutionens store fortælling, og det kan noteres, at Rahbek i sin kunstneriske fremstilling af den bringer et langt mere nuanceret billede end det, han som historiker kunne levere (jfr. afsnittene om *Haandbog i den europæiske Statshistorie*).

At romanen prioriterer tematiseringen af kampen mellem ideer og holdninger understreges her som andre steder af de topografiske beskrivelser mangelfuldhed: Byen, slottet, præstegården, lysthuset og lågen mellem præstehaven

og slotshaven er ikke visualiseret endsige bragt i et logisk forhold til hinanden; de findes som efter pludselige sceneskift på et teater og har udelukkende til hensigt at være symbolladede kulisser for et idédrama, men uden specificeret ydre form. Et udtryk for den samme arrogance i forhold til det konkrete og anskuelige så vi i fældningen af det brændende træ, ligesom vi tidligere har bemærket den i den mindre end nødtørftige karakteristik af personernes ydre – hvilken så kompenseres af en så meget grundigere fremstilling af deres indre liv.

Efter de parisiske bøllers hævn tog til Pontdormy og ødelæggelsen af elskovens, glædens og de lyksalige minders sted, og efter konstateringen af ”et svælgende Dyb” mellem ham og Constance,[682] vender Camill tilbage til Paris, hvor han fortsætter sit utrættelige og uegennyttige arbejde i revolutionens tjeneste. Imidlertid isoleres han stadig mere, ikke blot fra de konstitutionelle royalister i den nydannede Feuillantklub og dermed fra den yderst moderate og forsigtige Renou, men også fra den efterhånden stadig mere radikaliserede Jacobinerklub og den ekstremistiske Cordelierklub med Maximin som aktivt medlem.[683]

Ved romanens slutning ”[...] fandt [Camill] sig mellem omtrent otte hundrede tusinde Mennesker fuldkommen ene.”.[684] Constance synes for altid tabt, og selv om jubelråbet ”Leve Nationen! leve Kongen! leve Constitutionen!” nu lyder overalt i Frankrig, har det ikke troværdighed som trøsterige ord til Camills ”martrede Hierte”. [685] Årsagerne hertil kan aflæses i råbets formulering, som profilerer modsigelsen mellem kravet om en nation skabt af borgeren selv og videreførelsen af en royal tradition. Den samfunds dannelse, der omtales som trøstgivende for Camill, kaldes ”Fædrelandet”, og det er som tidligere set (side 57 f) forskelligt fra den samfunds dannelse, den revolutionære Camill har gjort sig til talsmand for. Det tilkendes gives ydermere direkte, at det ”Havblik”, som nu råder, nok i virkeligheden ikke er andet end stilhed før ”Revolutionens Storme”. [686] At der som set tillige er grundlæggende uenighed mellem klubber, fraktioner og partier komplicerer situationen yderligere. Og når vi har læst romanens slutvers, et citat af William Broome, er enhver optimisme knækket:

”the deathful scene with joy
Discord, dire parent of tremendous woes,
Surveys exultant.”[687]

Det ondes rod findes stadigvæk og beskæmmer håbet om forbedringer.

Som vi har set, er den ægte og umiddelbare entusiasme i Camills hyldestråb til nationen aftaget romanen igennem, og *femte* og sidste gang det klinger, er det snarere et nødråb eller et selvbedrag end udtryk for en politisk platform, hvor alle kan samles. Med udgangspunkt i forestillingen om det ekstremt radikale som det eneste adækvate svar på de falsk klingende leveråb og i det ildevarslenende Broomecitat kan Camills og Rahbeks fælles dilemma synliggøres med disse enkle spørgsmål:

Hvor langt rækker oplysning og argumenter? Hvor går tolerancens grænser? Og hvad er svaret, hvis grænsen findes – er det vold?

Camills ideal, ”bliid og fredelig Sandhed” (jfr. side 159) og parathed til at dø for den – altså et beredskab til uindskrænket accept af andres overgreb mod én for den gode sags skyld – peger på martyrollen som en mulig konsekvens af hans tolerance. Men der er vel at mærke tale om en personlig løsning og en sekulariseret martyrolle, idet sigtepunktet for de handlinger, der fører til martyriet, ikke er himmelsk salighed, men jordisk retfærdighed på det sociale, politiske og økonomiske område.

Af disse områder er det politiske både kvantitativt og med hensyn til nuancerigdom det mest fremtrædende i romanen. Men alle områderne, der kompositorisk snor sig om hinanden og stemmer perfekt med revolutionens velkendte idealer om lighed, frihed og forbrødring, ligger som en orgelpunkt romanen igennem, knyttet som de er til de klassemæssige betingelser for kærlighedens udfoldelse og til den altruisme, der ligger i for eksempel fader Augustins arbejde.

e: Constance: Fransk borgerinde

Et broderskab er en dialektisk proces, ikke et enmandsforetagende. Romanens konklusion på funktionsdueligheden af såvel det nationale broderskab, valgslægtsskabets broderskab og det biologiske broderskab er klart negativ set i forhold til Camills livsløb, som omfatter samtlige muligheder. Hans vej er de nationale idealers brede vej, men hvad nytter forestillingerne om en midte og en bred vej for alle, når ingen benytter den? Hans vej går gennem humanismens forestillinger om menneskets værdighed og muligheder ud fra dets specifikke forudsætninger, og i samklang hermed går han ind for en sekulariseret kristendoms krav om ubetinget og grænseløs næstekærlighed. Men al hans møje er

frugtesløs, for ingen af vejene fører til målet. Overalt: i forhold til sin biologiske bror, til sin fostbror og til sine politiske fæller glider broderskabet ham af hænde.

Også sin ”Søster” Constance, som oplysningen fratog ham og gjorde til hans elskede, som revolutionen ikke kunne forene ham med, og som reaktionen nægtede ham retten til, er han isoleret fra, ligesom hun er isoleret fra ham. Ingen af dem kan få den anden ud af tanke og sind, men netop her er der en markant forskel i beskrivelsen af dem i deres adskilthed, idet det gang på gang pointeres, at dette for hendes vedkommende er en oprørs handling, idet hun hermed trodser faderens vilje. Første gang dette sker er som tidligere anført lige efter Boldhuseden, da han under sin forbandelse forbyder hende ”at see, eller tale med” Camill. I et efterfølgende brev til Victor formulerer hun den klassiske dikotomi *hjerte – hånd*:

””Jeg vil for dig hverken undskylde, eller afbede, eller besmykke, at jeg har givet mit Hierte og mit Løfte til den, vi fra vor tidlige Barndom have kiendt og elsket. Min Fader raader over min Haand, og forbyder mig at give ham den; jeg skal adlyde; men mit Hierte hverken vil, eller kan jeg tage tilbage.””[688]

Skærpelsen af forbuddet efter broderens død til end ikke at tænke på Camill hverken vil eller kan hun overholde,[689] men længere i sit oprør kommer hun ikke.

Sidste gang, konflikten mellem far og datter bliver behandlet, er efter flugten til Koblenz; her erkyndiger Pontdormy sig hos ”[...] Duveyrier, der kaldte sig en Ven af Camill [...]”,[690] om sit hads yndlingsobjekt og bestyrkes i dette had gennem oplysning om fx ”[...] Camills Yndest og Anseelse hos Folkelederne, om hans Ansættelse ved Municipalitetet [...]”. Disse og andre nyheder meddeler faderen ”i Triumph” sin datter, men ”[...] uden at betænke, at alt det, der i hans Øine var Brøde, maatte i Constances Øine være Fortieneste og Roes [...]”; og hun er ”ærlig nok” til at fortæller faderen, at de nævnte oplysninger ville have givet hende anledning ”[...] til at elske Camill, om hun ikke allerede havde gjort det.”.[691]

Således optrappes konflikten mellem far og datter, som ”[...] ærede hinandens ædle Standhaftighed selv i det, der gjorde deres Tvedragt; men deres kierlige Omgang var forbi.”.[692]

Constances ”Styrke” til ”[...] at hæve hende over alle Vedtægtshensyn, og gjøre hendes eget Hierte til den eneste Domstoel, hun erkiendte [...]”, får prædikatet ”mandig”. [693] Men lige så lidt grund der var til at opfatte fremhævelsen af feminine træk i Camills karakter, hans ”Pigevæsen”, [694] som nedsættende, lige så sikkert er det, at påpegningen af Constances mandighed skal forstås positivt. Styrkelsen af disse komplementære egenskaber hos hovedpersonerne, *mandig styrke* og *pigevæsen*, belyses i følgende passage på et tidspunkt, da Mme Eaubonne er død og drengene flyttet hjemmefra:

”Renous Bogsal blev ved den Aands vending, der nu herskede paa Pontdormy, det almindelige Skatkammer; og Constance, der, efter at have mistet sin bestandige Selskaberinde, alt mere og mere trængte til Læsning, var i Renous Fraværelse Skatmesterinde derover; og, hvad der maaskee vil synes besynderligt, Rainal, og Mably, og *Contrat social* fik større Interesse for hende, end Florian, og Racine, og ny Heloise, som hun ved denne Leilighed først lærte at kiende; og hvad maaskee endnu vil synes mere paradox, hine fik denne større Interesse af Kierligheds Haand. Fandt Camill i Julie, i Estelle, kort sagt i enhver henrivende Skildring af Qvindedyd og Qvindeværd sin Constance, da troede hun igien i disse Frihedens og Rettens fyrige Talsmænd at gienkiende sin Camill; det forekom hende – sagde hun engang til Renou, der yttrede hende sin Forundring over at finde hende læsende i *Kersaints le Sens commun* – som hun hørte Camill tale. Overalt havde Kierlighed en synderlig Virkning paa disse tvende; den bevarede, og maaskee forøgede Camills naturlige Ømhed og Blødhed, at han kunde være des elskeligere for sin Constance; den udrustede hende med ualmindelig Styrke og Kraft, at hun kunde være des værdigere til sin Camill.” [695]

Constances væsen bestemmes her som afledt af kærlighed og af bøgers karakterdannende kraft; denne karakteristik af hende som et selvrådende, oplyst individ føjer sig smukt til den tidligere gjorte konstatering af, at hun i et vist omfang deltog i ”saakaldte ridderlige Øvelser”, samt at hun fandt ”[...] Moro i saadanne Skrifter og Kundskaber, som ellers ikke ansees at være for hendes Kiøn [...]” [696] (jfr. side 146 ff).

På denne måde gives der en psykologisk troværdig begrundelse for hendes evne til at trodse etiketten blandt de adelige flygtninge i Koblenz, og dette må vi

betragte som ikke så lidt af en kønsrevolution midt i den samfundsrevolution, romanen ellers har i fokus. Således tænker og handler kvinden Constance ikke blot *ikke* ud fra en apriorisk kønskarakter, men det fortælles også, at hendes egenskaber er fremkaldt af omstændighederne, i.e. af hendes ”ublide Levnet” – altså er socialt bestemt, og at hendes hjertes domstol i øvrigt giver hende myndighed til personligt ansvar for sine handlinger.[697]

Denne påstand om kønskarakterens ikke-aprioriske form må stå som en konklusion på den tidligere redegørelse for kærlighedens indflydelse på den specifikke udformning af Camills og Constances sjæleliv og indbyrdes forhold. At de som udgangspunkt er dreng og pige er ikke anfægtet, men hvordan dette kan udvikles og ændres af omstændighederne er ikke på forhånd givet. Set i romanens oplysningsperspektiv turde det imidlertid være indlysende, at kærligheden har en aktiv indflydelse på Constances karakterdannelse.

På samme måde forholder det sig med karakterdannelsen som resultat af de sociale omstændigheder, livet blandt flygtede adelige i Koblenz byder hende. Dette belyses gennem beretningen om nogle af disse adelsmænds anholdelse og mishandling af fornævnte Duveyrier. Påskuddet for overgrebet er åbenbart uden hold i virkeligheden, og Constances reaktion lader ikke vente på sig:

”Uden mindste Tilbageholdenhed sagde hun dem, at om han end ikke var Udsending fra den Konge, hvem de brammede af at være saa udelukkende hengivne, burde han, som værgeløs Mand, være dem hellig [...]”.

Derefter bliver den værgeløse på Constances foranledning beskyttet mod de franske adelsbøller.[698]

Parallellen til Camills heltemodige forsøg på at beskytte Bastillens tilfangetagne og værgeløse kommandant er åbenbar. Den placerer Constance, suppleret med hendes ubestikkelige forhold til sandhed, som en udøver af ægte ridder-skab til forskel fra de feje og selvbedrageriske landsmænd af adelsstand, den gamle Pontdormy inklusive, som omgiver hende, og som af fortælleren behandles med den groveste ironi.[699] Hertil kommer hendes frygtløshed, der ikke blot markeres i forhold til faderen, men til en prins af blodet og ”navnkundig Qvindejæger”. Ved et assemblé til ære for den netop undvegne konge indleder han en samtale med hende, ””min deilige Frøken!””, med en bemærkning om snart at kunne bringe hende ””hiem i Triumph!””.

Men Constance indtager ikke de underdanige og blufærdige attituder, som man kunne forvente af hendes køn. Som en emanciperet kvinde med sin egen mening om virkeligheden og en dreven ordfægter giver hun svar på tiltale, idet hun påpeger, at fædrelandet nu ligger i ruiner, og frimodigt tager hun afstand fra tanken om at generobre det med ””Ild og Sværd””. På prinsens pikerede modspørgsmål, om hun da hellere ville vende tilbage til fædrelandet under trikoloren end under de royale våben, giver hun det åbenbart fornærmende og fornærmende *mente* svar:

””Jeg er fransk Borgerinde.””

Desuden gør hun, hånligt tilspurgt om grunden til sin tilstedeværelse, opmærksom på, at:

””Jeg følger min Fader, hvis Grundsætninger ikke ere mine.””[700]

Constance, ”Demokratismens” og ”Folkets og Frihedens ivrigste Talsmandinde” i Koblenz, får herefter af det ”Hofkryb”, som det vrimler af, det bestandige øgenavn ”*den skionne Borgerinde*”;[701] herigennem demonstrerer den udtjente krigerkaste sit endimensionelle syn på kvinden som et historisk og samfundsmæssigt væsen. Constance, derimod, er dialektisk og moderne i sin bestemmelse af sig selv som *fransk*, dvs. som hørende til fædrelandet, og som *borgerinde*, dvs. som en del af nationen, og herigennem giver hun definitionen på den ny patriotisme, som indtil denne dag har været gangbar i Frankrig. I den efterfølgende bemærkning om at følge faderen pointerer hun oven i købet, at hun respekterer det gamle, hvis gyldighed hun dog ikke anerkender for egen del. Således præsenterer Constance med sig selv som indsats sig som en brobygger, men afvises med foragt af dem, der kun kan se sig selv og deres egne interesser og ikke har blik for det mangfoldigt samvirkende i det nye under opbygning; og trods den pressede situation gør hun det med selvbeherskelse, værdighed og i troskab mod sine idealer.

Igennem sin opvækst og karakterdannelse, i forholdet til Camill og til faderen og tilspidset i samtalen med prinsen demonstrerer Constance, der har vist sig til fulde at leve op til betydningen af sit navn (se side 127 f), at hun er en respektabel deltager i et nationsbyggende projekt, hvor mennesker uanset køn

kan medvirke med lige værdighed. Denne grænseoverskridende vision om oplysning, kønskamp, kærlighed, revolution og menneskerettigheder som en dynamisk enhed, som hun myndigt repræsenterer, kan være aldrig så rigtigt tænkt – desværre for hende og for hendes elskede Camill, som hun nu som hans ligemand har gjort sig endegyldigt værdig til efter deres gensidige frieri, har visionen ikke på kort sigt fremtiden for sig. Det havde derimod den rousseauske opfattelse af, at mænd og kvinder tilhørte to forskellige livsverdener med forskellig opdragelse og levevis. At denne opfattelse længe kom til at virke hæmmende på kvindeemancipationen er en for længst vedtaget sandhed,[702] som ikke skal behandles yderligere her.

Derimod turde der være grund til kort at berøre Rousseaus følelsethriller *Lettres de deux amants, habitants d'une petite ville au pied des Alpes* – senere kaldet *Julie ou La nouvelle Héloïse* fra 1759 og udgivet to år senere, som Rahbek henviser til i sin roman, og hvis lidenskabelighed han trækker på.

Vi er i *Camill og Constances* syvende kapitel, hvor revolutionen gærer i det Paris, Camill netop er flyttet til:

”Med Føie maatte man undres, at en Yngling paa Camills Alder – han var den gang 20 Aar – kunde have saa levende Interesse for Anliggender af denne Natur [i.e. politiske og sociale ændringer], naar man ikke tog i Betænkning, at disse stode i saa nøie Forbindelse med det, der var hans Hiertes første Anliggende, Middelpunktet, om hvilket alle hans Tanker og Følelser vendte sig, hans Kierlighed for Constance. Mellem alle de Bøger, hvortil han i Renous Bogsamling nu havde Adgang, maatte mange sammenstødende Omstændigheder bidrage til, at gjøre Rousseaus Værker til hans kiæreste Læsning; og mellem disse maatte naturligviis for et ungt sværmerisk elskende Hierte den henrivende ny Heloise faae et betydeligt Fortrin for alle de øvrige. Men fandt han hvert Øieblik sine egne Følelser, sit Hierte igien i St. Preux, troede han i den fortryllende Skildring af Julies Ynde, Aand, og Dyder at gienkiende Constance, da maatte og just denne Liighed lede ham til, at gienfinde den gamle Pontdormy i Julies Fader. Aldrig var det hidtil faldet ham ind, at Constances adelige og Hans borgerlige Byrd befæstede et svælgende Dyb imellem dem; nu aabnedes hans Øine med eet, og zittrende blev han den Afgrund vaer, som Kierlighed hidtil havde dækket ham med sine Roser.”[703]

Alle lighederne og forskellene imellem de to romaners kærlighedspar ufortalt er den afgørende sammenhæng mellem dem den klassekløft, som genererede revolutionen, og hvis overvindelse Camill med Renou tror vil give ham Constance. Som en afgørende forskel mellem dem skal det fremhæves, at Rahbek ikke gestalter sine personer med rousseausk lidenskabelighed og en ekstrem subjektivisme, der giver sig udtryk i en nærmest uhæmmet flod af selviagttagelser og selvspejlinger. Dette følelsesvælds kunstneriske udtryk med en alsidig fordybelse i personernes følelsesliv, som er en oplagt mulighed for brevromanen, har Rahbek stort set rationaliseret bort til et underliggende postulat om en permanent tilbøjelighed, der hverken påvirkes af omstændighederne eller aftager med tiden. Herigennem har han desto mere kunnet hengive sig til sin egen dominerende lidenskab: at fortælle Den franske Revolutions historie, som sandelig ikke blot er et udtryk for fornuften, men også viser lidenskabernes rasen.

Men den passionstørstende læser kan finde kompensation og trøst for Rahbeks pauvre gestaltning af forelskelsens mange udtryk ved at gå direkte efter hans anvisninger og præcis som Camill gribe Rousseaus kærlighedsroman; her genfinder Camill ikke blot sine egne følelser for Constance, men finder også hende, nemlig i skildringen af Julie. Og i samtidens Danmark var der faktisk mulighed for, at også ikke-franskkyndige kunne kompensere for *Camill og Constances* manglende poetiske kraft og inderlighed i afmalingen af den erotiske passion mellem Constance (alias den adelige Julie) og Camill (alias hendes borgerlige informator Saint-Preux), idet Rousseaus roman forelå på dansk fra 1798.

Med sin roman har Rahbek således båret mesalliancen med alle dens lidenskaber over revolutionens tærskel, men uden af den grund at kunne forløse den i en lykkelig forening af de elskende.

4. Oplysningens tragedie?

På den allersidste side i ”Til Læserne” fra 1806 dør Pontdormy ”i sit Blod”, og den følgende morgen finder man Camill og Constance ”døde i hinandens Arme”. [704] Der kan næppe herske tvivl om, at uden oplysningen ville disse menneskelige tragedier ikke have fundet sted, for da havde Pontdormy stadig

siddet som hersker over familiegodset, Constance var blevet gift standsømmæssigt, og den faderløse Camill havde fundet sin plads i den lavere del af samfundshierarkiet – måske kunne han endda være endt som slotsgartner.

Fortællerens engagerede spørgsmål i begyndelsen af romanen, om det virkelig var ”en Velgierning” at gøre Camill opmærksom på hans følelsers dybde og tilskynde ham til at tro på den ”voxende Oplysning”[705] som hans forbundsfælle i bestræbelsen på en forening med den elskede adelsfrøken, må nok i dette perspektiv besvares negativt.

Det, som altså stiller sig i vejen for den lige skitserede lykkeligere slutning til fordel for romanfiktionens, er paradoksalt nok netop den oplysning, som Rahbek selv såvel som hovedparten af romanens både faktiske og fiktive personer, i første række Camill, bekender sig til. Og ikke nok med det: Camill, ved vi, er ikke blot i teorien oplysningsmand, også i praksis ser vi ham som en mester i beherskelsen af de dyder, som i oplysningstiden legitimerede det opstigende borgerskab, og som gør ham til en værdig ægtefælle til en kvinde med Constances dyder.

Alligevel går det så galt, som det bare kan – især efter, at Camill og Constance i del to atter har mødt hinanden, og er man opmærksom på betydningsfulde datoer i Den franske Revolution og kontrarevolutions historie, bliver udgangen næsten ikke til at bære for den, der elsker happy ends og tror, at et liv i dyd er en sikker nøgle til lykken. Historisk, og vi ved, at Rahbek *var* hjemme i denne historie, forholder det sig nemlig sådan, at den fatale landsætning af de franske emigranter på Quiberon finder sted den 27. juni 1795. Nogle få dage tidligere, den 23. juni, har Boissy d’Anglas holdt sin fremlæggelsestale for 1795-Constitutionen,[706] som vedtages den 22. august samme år. Denne Constitution med et moderat og konstruktivt svar på revolutionens excesser har klart Rahbeks sympati, og mon det er forkert at gætte på, at også Camill ville have betragtet den som en vej til løsningen på de presserende politiske og sociale problemer, og at den derfor kunne have udgjort en passende baggrund for hans endelige og varige forening med Constance?

Men romanens virkelighed er altså hverken værre eller bedre end, at mens denne nye ordening er ved at blive indført, falder romanens elskende par tilsyneladende helt meningsløst som de, forhåbentlig, sidste ofre for den konflikt mellem ekstremister og moderate, som nu skal blive en del af Historien.[707] Vi

ser optakten for os i den afgørende scene, som ikke har referatets opsummerende karakter, men er usædvanligt levende og udførligt skildret:

”Republikanerne bemestrede sig nu Emigranternes værgeløse Leir; kun ved eet eneste Telt fandt de Modstand af en Yngling, som med draget Sabel stod ved Indgangen, og truede at nedhugge den første, der vovede at forstyrre hans Faders Dødstime. Jeg behøver ikke at sige, at denne Yngling var Constance, som, da hendes haardelig qvæstede Fader haardnakket undslog sig for at lade sig redde med Flugten, og erklærede at vilde døe i sit Fædreland, ligesaa standhaftig vedblev ikke at vilde skilles fra ham. Forgiæves tilraabte man hende, at de havde overgivet sig, forgiæves taltes der endog om Capitulationen; hun var ikke at formaae til at forlade sin Post; og allerede vare de i Begreb med at bryde ind, og overmande hende, da ved Lyden af hendes Røst med eet en Kriger brød igiennem Mængden, med dragen Sabel stillede sig ved hendes Side, og truede at fælde den første, der gjorde et Skridt. Med Forundring gienkiendte saa vel Constance som hendes Angribere Camill, hvem Repræsentanten Blad, der var givet Blodmanden Tallien til Collega og Modvægt paa dette Tog, havde medbragt, som Secretair og Raadgiver. Ikke liden Triumph var det for nogle tilstrømmende Terrorister, at see denne saa aabenbar tage Emigranter i Beskyttelse, og allerede var en meget hidsig Strid i Begreb at begynde, da i det samme Hoche kom til, underrettede sig om Sagen, og i Lovens Navn fordrede Camills og hans Medstriders Sværd, som de overgav ham i det de blot betingede sig Menneskelighed mod den døende, som Hoche og tilsagde ham villig. Men Pontdormy havde allerede ingen Menneskelighed mere behov. Under Begyndelsen af Tumulten havde han, som Cato, revet Forbindingen af sine Saar, og laae, da de kom hen til Sengen, død i sit Blod.”[708]

Der skal næppe lægges nogen som helst ironi i, at fortælleren lader royalisten Pontdormy finde sin død på samme måde som hin stålsatte republikaner Marcus Porcius Cato (95-46 f.Kr.); han var beundret af amerikanerne i revolutionsperioden og blev emne for den franske Prix de Rome-konkurrencen i historiske malerier i 1797, hvilket sidste vi må tage som et udtryk for de republikanske franskmænds beundring. Det kan dog ikke være i Catos og

Pontdormys politisk forskellige holdninger, men i deres kompromisløse mod til at dø, vi skal se forbindelsen – inkluderende det blodige tableau, hvor Pontdormy som Cato findes ””[...] weltering in his blood, a great part of his bowels out of his body [...]””, som Plutarch så malende skriver.[709]

Men lad os gå fra det røde blod og for et øjeblik erindre os ildens røde flamme, som vi fandt den i kapitlet om lysthusbranden; det var her, Camill viste sig værdig til Constance ved mesterligt og med koldt blod at tolke og beherske en pludselig opstået vanskelige situation og redde kanariefuglen ud af flammerne. Rahbek er karrig med farveadjektiver, men mon vi ikke som i fortællingen om kanariefuglens redning også i ovenstående lange citat tør se lidenskabens røde farve brænde gennem den tørre prosa? Men mens Camill ved branden i lysthuset udviste empati, refleksion, snarrådighed og mod og derved overvandt såvel ildebrand som lidenskabens brand, ser vi her ikke andet end hovedløshed i en fremfærd, der ganske vist i et kort øjeblik skal samle vor romans protagonister, men til hvad? Til et liv i kærlighed og lykke i det mere moderate og retfærdige Frankrig, som nu er på vej? Nej! Til et hovedløst forsvar for et adelsgenfærd, den reaktionære hustryran Gaston Armand de Pontdormy, der oven i købet er den direkte årsag til Camills og Constances årelange adskillelse og personlige misere. Mere mening får deres handling naturligvis ikke af, at det straks efter bringes i erfaring, at den gamle adelsmand helt uridderligt og i hårdnakket egoisme har ladet hånt om sin datters kamp for med livet som indats at forsvare ham, idet han har revet sine forbindinger bort for at lade sig forbløde.

I katastrofens tilspidsede konflikt er den, der bevarer hovedet koldt og handler med indlevelse og omtanke, en mulig vinder. Camill besidder disse egenskaber, dertil har han forståelse for, at ændringer kræver oplysning og derfor tager tid. Men i denne afgørende situation, hvor revolutionen, reaktionen og kærligheden samles i ét billede, svigter han fatalt og giver terroristerne frit spil ved ikke ud fra en helhedsbedømmelse at handle empatisk og målrettet, men han agerer lige så impulsivt, som da han under slotsbranden slog mordbrænderen faklen af hænde og kastede ham til jorden. At udgangen på denne episode ikke blev helt fatal, men sluttede i en slags konstruktiv atmosfære, skyldtes i højeste grad fader Augustins mellemkomst samt en god portion held.

Men udenfor Pontdormys telt hjælper hverken sande venner eller det be-
drageriske held. Efter Camills dødstrusler mod sine republikanske fæller er løbet definitivt kørt for de to elskende; konsekvensen kender vi allerede, de begår

selvmord for at ”undgaa Forbryderes forsmædelige Død”[710] og for ”ikke mere at skilles”.[711]

Af de fire dødsfald, som nævnes i slutningen, fandt Catos død sin storhed i, at den blev drevet frem af hans frygt for benådning fra Cæsar (100-44 f.Kr.), som han betragtede som en tyrant;[712] til forskel herfor er Pontdormys død en ego-centreret handling, hvis store mål ikke er at dø *for* sit fædreland, men alene at ”dø i sit Fædreland”.[713]

Spørgsmålet er nu, om Camills og Constances død har en mening, der rækker ud over dem selv.

Camills karakter, som i de afgørende situationer snarere kan bestemmes som uberegnelig end ”konsekvent” eller ”konsekvent inkonsekvent”, turde ifølge Aristoteles helt åbenbart deklassere ham som en ægte tragisk skikkelse; denne afstand til det tragiske støttes af, at der ingen storhed er i at give sit liv for Pontdormy, en hustyrant på flugt fra et retfærdigere samfund og uden egenskaber, der kan hæve ham over mængden af reaktionære adelsmænd.[714] Dertil kommer, at Camills (og Constances) fremfærd efter deres opdagelse af hinanden foran teltet hverken forekommer nødvendig eller den eneste mulige; fremfærden illustrerer netop ovennævnte uberegnelighed og inkonsekvens i karaktererne, den synes snarest at demonstrere impulsivitet, konfrontationslyst og dumdristighed, mens de to (med visse forhold for Constance) jo i andre sammenhænge udviste helt modsatte egenskaber som snarrådighed forbundet med langsigtet tænke, søgen efter kompromis og det mod, der har sin grund i selvbeherskelse; havde de vist handling, der byggede på sådanne karaktertræk, kunne slutningen være blevet en helt anden!

Her, foran teltet, gestalter Camills karakter sig snarest som broderen Maximins, der vil forme verden efter sit eget hoved og derfor handler hovedløst og uden tid til at vente på, at den træge udvikling skal følge hans hastige fremmarch.

Således svigter Camill i den afgørende situation sig selv og sin evolutions-tænkning, idet han med den revolutionære rabulists karakteregenskaber stiller sig på reaktionens side. Det spørgsmål, som tidligere (side 151 f) blev stillet, om Camills og Constances efterfølgende selvmord i klassisk forstand er en tragisk handling, tør vist nu kunne besvares med et klart Nej, for ingen af dem har format til at kunne opvække den ”frygt og medlidenhed”, Aristoteles opstiller som et krav til den tragiske handling.[715] – Men sørgelig som personlige tragedier er deres skæbne naturligvis.

Skal vi da slet og ret betragte Camill og Constance som oplysningens uheldige ofre for en meningsløs død med rod i Renous overmod, personlige lyst og ukundskab, da han fristede Camill og inspirerede ham til frieriet (se side 149 ff), og fremkaldt af Camills overilethed, da han stillede sig ved Constances side foran teltet?

Hvad mening giver det?

Hertil skal svares, at borgerdydens talsmand Knud Lyne Rahbek i lighed med moralisten Ludvig Holberg – begge var de oplysningens og fornufts-tænkningens fremmeste repræsentanter i Danmark – havde hang til at løfte en pegefinger med et: *af dette må vi lære!*

Allerede i ”Forerindring” bringer Rahbek i ønskeform sin belærende hensigt med romanen:

”[...] mere end lykkelig vil jeg ansee mig, hvis blot disse Skildringer i denne den politiske Intolerances Epoke maatte have det Held, at gjøre een og anden opmærksom paa, at man med de meest modsatte Begreber, Grundsætninger, og Fremfærd, kan mene Fædrelandet, Menneskeheden, og Sandheden det lige vel, være lige ærlig, god, og agtbar Borger og Mand.”.[716]

Ser vi på romanen som et afsluttet hele, gestalter den et smertefuldt nederlag for de idealer for menneskers samhørighed, som Rahbek i samme forerindring fremlagde under betegnelse af sin ”uforanderlige Troesbekiendelse”; det blev i stedet, til ulykke for den enkelte og for fællesskabet, ”Usamdrægtigheds Aand”, [717] der løb af med sejren. – I dette er der ikke megen vejledning for handling at hente.

Men ser vi bort fra ”Forerindring”s eksplicitte belæring og fra romanens gestaltede nederlag for samhørighed mellem mennesker, er der en lære, vi må drage af *Camill og Constance*. Det er den for vor tid banale, men for Rahbeks samtid epokeskabende, at menneskets skæbne og hermed udviklingen af historien afhænger af dets egen tankevirksomhed og evne til at træffe valg. Set på denne baggrund fremstår oplysningens tragedie, som den gestalter sig i romanen, som en konsekvens af *despekt for den rolige fornuft, de velovervejede beslutninger og den koldsindige tålmodighed*. Præcis i virkeliggørelsen af disse dyder fejler Camill og Constance i deres livs mest afgørende situation ved at give lidenskaberne frit løb

– ét eneste fejltrin rækker til en katastrofe! hvorved deres udfrielse fra barndommens paradisiske uskyldstilstand endegyldigt bliver beseglet som en fiasko for deres indbyrdes forhold. Men de nævnte dyders profilering i nederlagets stund bliver så meget mere markant, som de er den rest af to for tidligt afsluttede liv, der er tilbage for eftertanken.

De knuste forhåbningers ønske om en bedre fremtid samles i afskedsbrevets sidste ord:

”Republiken leve! Friheden leve!”[718]

Ovenstående overvejelser om romanens hensigt leder os usøgt tilbage til Rahbeks egne overvejelser om det samme problem i fortalen til de *samlede Fortællingers* første bind (1804); her finder vi som nævnt (side 98) ikke blot en henvisning til mottoet af C.A. Lund fra *Prosaiske Forsøg* nitten år tidligere, det gentages ligefrem som motto for hele værket:

”Naar svanefarvet ved en Rad af Aar
Med matte Haand jeg Strængen meer ei stemmer,
Og Danien med større Lyst fornemmer,
At yngre Barde Harpen slaar;
Da skal maaskee min svage Sang endnu
En ædel Ungdoms Bryst til Dyden røre;
Og Nordens Døttre smilende den høre;
O Drøm! hvor salig er ei du!”[719]

Da Rahbek to år senere i 1806 skriver sit ”Til Læserne” og leverer et resumé af begivenhederne i stedet for den roman, han ellers havde lovet, er hans frejdighed forsvundet; han besværes nu stærkt af, at ”Døgnet Aand” ringeagter de begreber, som var de herskende i revolutionsromanen; alligevel erklærer han højtideligt, at ”Efterverdens, Menneskehedens Held maa, vil denne Række af Omveltninger sikkerligen blive!”.[720]

Dermed bliver meningen med det forgangne at finde i fremtiden, og her vil Rahbek forefindes som en levende røst fra historien, så længe frihedens og demokratiets og tolerancens problem ikke er løst. Men Rahbek ville ikke ligne sig selv, hvis ikke han på en eller anden måde tog forbehold for det sagte, for han

lever uimodsigeligt i en periode, hvor ovennævnte idealer er så langt fra virkeliggørelse, at erindringen om dem kan være forbundet med risiko. Dette, og kun dette, kan motivere den selvdestruktivitet og totale pessimisme, der udtrykkes i slutcitaterne fra Friedrich Schillers (1759-1805) *Don Carlos* (1787):

”Und dieses Blut
War einem Hirngespinnst geflossen!!!”[721]

Det bør noteres, at den originale udformning af replikken i 5. akt, sidste scene af Schillers historiske sørgespil ser således ud:

”Und dieses Blut
Wär einem Hirngespinnst geflossen?”[722]

Schillers konjunktiv og spørgsmålstegn problematiserer det meningsløse i den omtalte Marquis von Posas opofrelse af sig selv, Rahbeks indikativ og ødselhed med udråbstegn læses umiddelbart som en understregning af meningsløsheden i hans hovedpersoners død. Men den, der har gennemskuet citatforvanskningen, kan ane en dobbeltbund, der tilkendegiver tvivl om meningsløsheden. Når vi kommer til kernen i æskesystemet, findes der alligevel et håb.

5: Kontekst

I det alment anerkendte historiske udviklingsperspektiv, der har Den franske Revolution som udgangspunkt, og med Rahbek som medlevende deltager og formidler af denne sin levetids vigtigste begivenhed har *Camill og Constance* sin egentlige kontekst. Denne kontekst er i nærværende studie vokset frem af konfrontationen med revolutionsromanen. Den mangelfulde udforskning af Rahbeks prosaproduktion tilbyder ikke et brugbart alternativ. En udforskning af denne produktion er naturligvis en mulighed, men skal denne udforskning finde sted med en grundighed, der svarer til nærværende studies, bliver resultatet ikke en håndterlig bog, det bliver et værk i flere bind, hvilket ikke er hensigten.

I ”Den borgerlige roman” omtaler Morten Møller over sammenlagt et par sider ud fra synsvinklen didaktisk eller politisk roman i alt ti titler fra Rahbeks prosaforfatterskab, af hvilke de første tre er de fortællinger, der indleder det: *Baron Wahlheim* (1785), *Sandsigeren eller Modens Sæder* (1790) og *Hanna von Ostheim eller den kjerlige Kone* (1790); dernæst de fem, der hører til Melneksuiten: *Bombuset* (1793), *Carl Melneks Barndom og første Ungdom* (1793), *Melneks Læreaar* (1798), *Melneks Prøveaar* (1805) og *Georg Liebners Breve indeholdende Melneks Endeligt* (1806) – af disse fejldaterer Møller *Bombuset* og *Carl Melneks Barndom og første Ungdom*; til slut kommenteres *Camill og Constance* (1799) og ”Til Læserne” (1806).[723]

Møllers læsning af *Camill og Constance* divergerer på afgørende punkter fra ovenstående. Han ser romanen som et forsøg på ”[...] at mane såvel de radikale elementer i borgerskabet som magthaverne til mådehold.”. Han er således på sammen linje som F. Rönning i *Rationalismens tidsalder*, hvor han konkluderer: ”Camill, der betegner det skønne mådehold, *juste-milieu*’et, angiver Rahbeks eget stade.”[724] Helt generelt skal det ikke afvises, at Rahbek *også* – som tidligere påpeget – bekender sig til et ideal om middelvej og mådehold. Men både Møller og Rönning havner i en triviel, ikke-operationel moraliserende attitude ved at tilsidesætte ikke blot Rahbeks udtalte hensigt fra ”Forerindring” (jfr. citat til note 716), deres ideal om mådehold abstraherer også fra den komplekse historiske virkelighed, som var revolutionens, og som Rahbek gestalter i sin roman; for det tredje tager ingen af dem de fornødne hensyn til handlingsgangen i ”Til Læserne”, 1806, hvilket naturligvis afskærer dem fra en helhedsvurdering af romanprojektet, der i hovedtrækkene var planlagt allerede i 1799.[725]

Udgangspunktet for Rönningens omtale af *Camill og Constance* (over en side) er en parafrase over det sidste afsnit i forerindringen, hvor Rahbek foregriber en eventuel kritik af romanens dimension som historisk roman med ordene:

”Maaskee vil man indvende, at Opfindelsen af ingen Værdie kan være i en Roman, hvor den sande Historie udgjør den egentlige Fabel [...]”,

står der blandt andet i originalen.[726]

Men Rönning læser tilsyneladende linjerne og deres kontekst som et udtryk for en nærmest konstitutionel naivitet og ikke som et forbehold, der skal beskytte mod angreb, hvorefter han skyder hele projektet ned med ordene:

”[...] hele arbejdet er ganske uden poetisk ”fortjæneste”. Rahbek har slet ikke magtet at sammensmælde de to sider: den virkelige historie og digtningen.”[727]

Mest udførlig (tolv sider) er Hakon Stangerup i *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede. En komparativ Undersøgelse* fra 1936. Med grundighed og stor belæsthed dyrker han en systematiserende komparatisme, dog uden alvorlige forsøg på dybtgående analyser på de enkelte værkers egne præmisser. Med ødelæggende følger for denne systematik, der opererer med en marmontelsk-rousseauisk periode fra 1785-1799 og derefter en lafontainesk periode til 1814, fejldateres *Solbryllup[p]et*, *Mindesmærkerne*, *Børnekopperne* og *Selmorderen*, der ikke som angivet er fra 1799 eller før,[728] men udkommer i hhv. 1801, 1802, 1805 og 1800.

Camill og Constance omtales af Stangerup som ”kun en refererende Fremstilling af den franske Revolutions Historie”, og som ”Bidrag [...] til en historisk Drøftelse”. [729] I tredje og sidste omtale får romanen lidt flere ord med på vejen: ”I ”Camill og Constance” har han ogsaa opgivet digteriske ”Fordringer”. Han starter en spæd Intrige om to unge, der skilles af hendes Faders Adelsstolthed – men saa fortaber ”Romanen” sig i en detailleret, historisk Fremstilling af den franske Revolutions Begivenheder til og med Kongens Tilfange-tagelse.”[730] Der er i nærværende studie belæg for, at Stangerup i urimelig grad fokuserer på det historiske aspekt i revolutionsromanen, som for øvrigt *ikke* slutter med kongens tilfangetagelse, men med Camills reaktion på udråbelsen af det konstitutionelle monarki.

Et fristende tilbud baseret på *Camill og Constances* historiske dimension om en placering i samtidens prosalitteratur giver Flemming Lundgreen-Nielsen med *Den nordiske fortælling*. Denne prosalitteratur viser en begyndende indsigt i historien og er det nærmeste, vi på dansk grund kommer den historiske romans forhistorie.

Flemming Lundgreen-Nielsen bestemmer den nordiske fortælling som ”et historisk sujet forstået ud fra samtidens psykologi og beskrevet i samtidens moderne prosa”. [731] Med andre ord mangler der en historisk begrundet sammenhæng mellem psykologien og de historiske omstændigheder. Den nordiske fortælling skabes på dansk grund af Peter Frederik Suhm (1728-1798) med *Sigrid eller Kierlighed Tapperheds Belønning* (1772), oprindelig en prisfortælling udsat af Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse.[732]

Graden af autenticitet i disse nordiske fortællingers historiske kulisse er ikke overraskende større hos historikeren Suhm end hos både Johannes Ewald, Christen Pram og O.J. Samsøe, som også dyrkede denne genre.

At den nordiske oldtid, som i fortællingerne er kendetegnet ved barbari og følsomme helte, var kommet på mode ikke blot i prosaen, men også i dramaet med stykker af Niels Krog Bredal (1732-78) og Johan Nordahl Brun (1745-1816), indebærer dog ikke, at den udvikler en historisk bevidsthed, som lever op til, hvad Rahbek i forerindringen til *Camill og Constance* opstiller som sine mål: at lade de virkelige begivenheder have indflydelse på de digtede personer. Beskuelsen af ”vore Oldefædres Sæder og Skikke, men vore egne Passioner”[733] skaber ingen historisk roman i den her anvendte betydning af ordet.

Et af de litteraturhistorisk interessante problemer i Suhms nordiske fortællinger ligger ifølge Jørgen Stigel i samspillet mellem et nyt stof (fra den nordiske hedenold) og en bestemt aktuel politisk-moralsk hensigt[734] – et problem Suhm deler med fx Ewald og Pram, men ikke med Samsøe, hvis interesse for nordiske historiske miljøer næppe fylder mere end en side i forfatterskabet.[735]

Et begreb om en historie, der udtrykkes gennem karaktertegningen og viser den fremadskriden i udviklingen og de deraf følgende konflikter, som kendetegner historiens gang, findes således ikke i den nordiske fortælling, og derfor mangler den fælles historieforståelses forudsætning for at skabe en dybere forbindelse med *Camill og Constance*. Nærværende studies demonstration af Rahbeks virkeliggjorte ambition fra ”Forerindring” om forholdet mellem ”de virkelige Begivenheder” og ”de digtede Personer” gør det således ikke muligt at drage andet end overfladisk nytte af Lundgreen-Nielsens resultater i *Den nordiske fortælling*.

Hvor stor afstanden er mellem denne fortælling og den mere udviklede historiske roman kan illustreres med udgangspunkt i Lundgreen-Nielsens henvisning til en leksikonartikel af Malthe Conrad Bruun:

”Ikke uden grund kan Malthe Conrad Bruun, som oplever både slutningen af det 18. og den første fjerdedel af det 19. århundrede, i en fransk encyklopædi opfatte Suhms fortællinger som en forløber for Walther Scotts historiske romaner – naturligvis uden at ville hævde nogen direkte forbindelse.”[736]

Teksten i den omtalte encyklopædi taler om Suhms "[...] romans historiques, entre autres [...] les *Trois amis*, qui est son meilleur ouvrage et un des meilleurs dans ce genre, qui a été si perfectionné par Walter Scott".[737]

I forholdet mellem Suhm og Scott er der ikke blot tale om en nok så gennemgribende perfektionering, der er tale om en kvalitativt anderledes måde at tegne karaktererne og historien på. For at blive klogere på den, kunne den gamle oppositionsmand Bruun have studeret forerindringen til Rahbeks revolutionsroman.

Det har Grundtvig tilsyneladende heller ikke gjort, da han i 1804 udarbejder en bestemmelse af "den historiske Fortælling", selv om han i sammenhængen nævner Rahbek – nemlig i forbindelse med dramadefinitioner. Den historiske fortælling er, siger Grundtvig, hverken "[...] Roman eller Historie, men noget af begge [...] Den laaner Karakterer og [...] Kjendsgjæringer af Historien. Den laaner Romanens blomstrende Sprog, overraskende Lignelser, frapperende Kombinationer og Katastrofer".[738] Jævnfør fragment af en fortale til en af hans påtænkte nordiske fortællinger, hvilken er uklar, i håndskriftkapsel i Det kongelige Biblioteks Grundtvigarkiv, hvor han taler om "'Personer Karakterer og Kjendsgjæringer af Historien" og "et blomstrende Sprog frapperende Kombinasjoner og Katastrofen af Romanen"'.[739]

Den første del af Grundtvigs definition, ifølge hvilken ikke blot kendsgerningerne, men også karaktererne kommer af historien, svarer til Rahbeks praktiserede definition fra forerindringen til *Camill og Constance*. Angående den anden del, der handler om den historiske fortællings æstetiske udformning, har Grundtvig formodentlig ambitioner, der overgår Rahbeks formåen.

"Men [spørger Grundtvig i dagbogen fra 1804] hvilke ere da saadanne Fortællinger? Saadanne ere frem for alle en Deel af de islandske Sagaer, dem anseer Jeg i det ringeste som Mønster for vort Norden [?]- *mutatis mutandis* [”med de nødvendige Ændringer”, udgiverens note]. – Saadanne ere – tildels – Suhms og Samsøes Fortællinger [...]."[740]

Hvad Suhms og Samsøes fortællinger mangler, er rimeligvis en historisk korrekt karaktertegning; Grundtvigs bedømmelse af den islandske saga som den mest fuldkomne historiske fortælling finder ud fra samme forudsætninger sin

begrundelse i hans krav om overensstemmelse mellem karakterer og historiske kendsgerninger – samt naturligvis i dens særegne æstetiske udformning.

Uden tvivl må man klassificere Rahbeks revolutionsroman som en moralsk fortælling, jævnfør den sparsomme litteraturhistorieskrivning om den moralske prosafortælling i slutningen af 1700-tallet, som præsenteres af Anne-Marie Mai i efterskriftet til *Moralske fortællinger 1761-1805*;^[741] derudover er idédramaet om *Camill og Constance* naturligvis, som Rahbeks *Bomhuset*, 1793, en politisk fortælling.^[742]

De ovenfor markerede kontekstuelle diskurser har kun i ringe grad tilført forståelsen af romanen bredde. Det er der kompenseret for gennem den omhyggelige perspektivering til Den franske Revolution; det har givet romanen en hidtil upåagtet dybde og overskuelighed, som måske kan sikre den et fremtidigt liv i litteraturhistorien – om ikke blandt de gode romaner, så dog blandt de romaner, der får storhed af at ville noget og ville noget nyt. Et egentligt selskab i form af romaner af tilsvarende art må den ind til videre mangle.

Kapitel VI

PERSPEKTIV MOD DEMOKRATIET

1. Dobbeltgrebet

Camill og Constance er ikke en roman om, at der er noget galt med hverken revolutionen eller oplysningen, men en fortælling om faren ved at miste fornemmelsen for det gennemførlige og tilsidesætte den overlagte og langsomme proces for troen på, at nogle lidenskabelige sving med sablen kan skabe den ønskede orden. Her har vi set Maximin optræde som romanens *enfant terrible*, der i sin tilbøjelighed til halsløse gerninger ligner den uforsonlige Heiberg, hvis entusiasme for konfrontationer jo resulterede i retssag og udvisning. At Rahbek, mere snild og udglattende, kan have haft sig selv i tankerne under udarbejdelse af Camills skikkelse ligger lige for, men her må vi ikke lade os blænde af det velovervejede i karakteren og glemme det vovelystne og grænseafprøvende, som også indgik i den fornyelsens kraft, Rahbek repræsenterede (jfr. fx side 19 ff og side 38 ff), men som i upassende doser forvandles til selvdestruktiv ubesindighed. Ligeledes har vi i Constances usædvanlige intellektualitet og selvstændighed, som på afgørende vis bryder med det rousseauske syn på kvinden (jfr. side 146 f) og hermed har frigjort sig fra den autoritære forfatters fordomme, turdet finde inspiration fra Rahbeks elskede hustru.

De topografiske beskrivelers mangelfuldhed i Rahbeks franske roman er tidligere bemærket (se side 184 f), ligesom det (se side 135) er konstateret, at personernes indre verden, ikke deres udseende, er genstand for fortællerens bevågenhed. Slående er også mangelen på fransk lokalkolorit. Hvordan tingene fx ser ud, lugter, smager, lyder, føles er helt negligeret, og det er hovedsagelig navnene (Ludvig, Robspierres, Paris, Palais-Royal) og de specifikke historiske hændelser (Bastillens fald, Hungertoget), der binder fortællingen om revolutionens opståen og forløb i de første år til Frankrig. Således er der ingen tvivl om, at romanen er fransk, men det er samtidig åbenbart, at Rahbeks hovedinteresse

ikke ligger i afbildningen af det konkrete og anskuelige, men i selve idédramaet om revolutionen som et led i den historiske udvikling.

I dette revolutionsdrama kan vi gennem Rahbeks roman ane dansk deltagelse, hvilket ikke skal forlede til postulater om en dansk revolution i fransk historisk forklædning. Men i sin abstrakte form: som idé og forestilling, var revolutionen i tiåret op til skiftet fra det 18. til det 19. århundrede højst nærværende i Danmark – ja, visse tog ikke ”[...] i Betænkning, offentlig at erklære, at Danmark vilde blive det første Land, der vilde følge Frankrigs Exempel [...]”. [743]

Revolutionens nærvær reflekteredes i blandt andet de tre ovennævnte personer, hvis særegne egenskaber og holdninger var som skabt til at indgå i virkelighedstro romanfigurer i fremstillingen af Den franske Revolution.

Rahbeks revolutionsroman i to dele har da karakter af et idédrama med samtidspersoner som mulige rollemodeller for hovedpersonerne; dette kuldaster dog næppe de tidligere fremsatte tanker om trods den tidsmæssigt korte afstand mellem begivenhederne og nedskrivningen af dem at fastholde Rahbeks etikette *historisk roman*. Han har gjort historien til fortælling og de fortalte personer til udtryk for historiske hændelser, der er så forfærdende, at den eneste måde at overkomme dem på er at forsone sig med dem ved at fastholde dem som overstående og fikserede – som historie. Hermed er spørgsmålet om etiketteringen *historisk roman* versus *samtidsroman* gjort til et spørgsmål om forfatterens subjektive indstilling, men det skal noteres, at denne subjektive indstilling er forankret i et indgående kendskab til historien; om dét er tilstrækkeligt til at negligere senere tiders påfund, nemlig det omtalte ”armslængdeprincip” (se side 71) som en afgørende ingrediens i genrebestemmelsen *historisk roman* skal her ikke gøres til genstand for nærmere diskussion.

For samtidens læsere var modsætningen historisk roman versus samtidsroman måske ikke det store problem, idet de med Rahbek og den etablerede praksis i månedsskriftet *Minerva* kunne bruge betegnelsen *historisk* om ikke blot noget fortidigt, men også om samtidige hændelser på vej ind i historien. Ligeledes turde *Camill og Constance* for en nutidig læser være et oplagt eksempel på en historisk roman, fordi den ikke blot meddeler gestaltet information om fortidige hændelser, men også placerer dem i et alment anerkendt historisk udviklingsperspektiv. På den anden side kunne en nutidig læser også hævde, at disse

hændelser er et samtidigt udtryk for den tid i dens særegenhed, og derfor i stedet for en historisk roman tale om fx en politisk samtidsroman.

Det kan således ikke afvises, at der i nedskrivningstidspunktets fremtid, fx den 15. maj 2008, som en refleks af dobbeltheden i historiegørelsen af den nære samtid findes et problem angående genrebestemmelsen af *Camill og Constance*. Skal vi altså betragte romanen som et udtryk for nedskrivningstidspunktet i dets historiske selvforståelse og fastholde Rahbeks bestemmelse af den som en *historisk* roman, fordi den omtaler hændelser, der allerede mens de udspiller sig erkendes som historisk omvæltende (i vore dage fx ”Murens fald”; jfr. også side 83)? Eller skal vi betragte romanen som et udtryk for nedskrivningstidspunktets samtidsforhold og derfor benævne den en *politisk samtidsroman*? En plædering for dette synspunkt bør inddrage Rahbeks fortællinger med samtiden som tema i en generel teoretisk diskussion om samtidsromanen som genre, ikke blot på dansk grund, men også internationalt.

I en dansk revolution kom Rahbek alias Camill, Kamma alias Constance og Heiberg alias Maximin aldrig til at indgå. De kom den ikke nærmere end under karetturen fra det indre af København til Slotskroen nær hjemmet i Frederiksberg om aftenen den 7. februar 1800.

Da indførelsen af den danske konstitution kom små halvtreds år senere, gik det fredeligt til i Danmarks hovedstad.

I arbejdet frem imod den indtager Rahbek og Heiberg i forhold til hinanden rollerne som forbundne modsætninger. Den bredt favnende Rahbek repræsenterer den trygge base, som kan misforstås som såvel *for* tro mod enevælden og som *for* oppositionel.

Men at sætte ham i den litterære og historiske skammekrog som en mangesysler, der ikke ved, hvad han egentlig vil, og derfor halser rundt på alverdens områder for bare at være *med* – hvad han sandelig også er kommet i forskellige litteraturhistoriers indekser som en slags *kulturb historisk dokument* [744] – er at negligere den medierende bestræbelse, der går som en rød tråd gennem hans virke. Hans problem er ikke valg af side, hans problem er at balancere mellem to fronter uden at give køb på sin tro på oplysning, humanisme og tolerance. Den tro udstikker for ham vejen frem. Den tro brænder han for.

Vi har nu lært Rahbek at kende som en mand, der blev tiltrukket af og bekendte sig til det radikalt nye, som ytrede sig i Den franske Revolution, samtidig med, at han ikke lod sin bekendelse til revolutionens idealer om frihed

etc. stå i vejen for et liv som agtet oplysningsmand og borger i enevældens Danmark. Denne vanskelige balancegang mellem legalitet og subversivitet blev ikke anskuet som et udtryk for holdningsløshed, men som et ønske om at bøje det modsatrettede sammen. Det var i troen på, at dette skulle kunne lykkes i virkelighedens verden, at han udgav første del af sin revolutionsroman, som samtidig betegner en fornyelse af den historiske roman. Og det er i samspillet mellem levnedsløb, litterære frembringelser, national selvforståelse og historiens gang, det nye portræt af Rahbek og hans betydning er fremstået.

I sin måske mest kendte vise, ”Drikkevisen 1790”, med indledningsordene ”Nu bort med alskens Politik” demonstrerer han sin evne til både at balancere mellem to yderpositioner og at tilgodese begge.

”Nu bort med alskens Politik,
Og lad os passe vores Drik!
Man ærger dog ei Tydsken bort,
Om man sig ærgrer sort;
Ei heller reise vi herfra
Med Nordenskiöld til Africa;
Den Reise er os lidt for lang,
Og her er Viin og Sang.

Skøndt nok en Keiser nys sov hen,
De vælge dog knap mig igien;
Saa kommer det mig ud paa eet,
Hvo ellers bliver det.
Om Tyrken nu fik Last og Skam,
Saa var det jo tilpas til ham;
Han holder Kiønnet i Arrest,
Og hader Viin, som Pest.

I Brabant er der Borgerkrig,
De nappes tæt i Frankerig;
Det tager jeg mig lidet nær,
Naar vi forliges her.
Men gid den Krig dog ikke naae

Til Medoc, Pontac, og Bourdeaux,
Til Epernay, Chalons, og Rhin,
Hvorfra vi faae vor Viin.

Hvad gaaer os stakkels Polen an?
Vi det dog ikke hielpe kan.
Lad ingen Polak taales her!
Det meget bedre er!
Vær troe i Ord, og troe i Drik!
Var vore Fædres Politik;
Nu vise hver ved dette Bord,
Han gaaer i deres Spor!”[745]

Idet Rahbek således afviser den politiske talen omkring drikkebordet som forstyrrende for samværet, skaber han samvær ved i sin vise på en personlig og humoristisk måde at behandle de dybt alvorlige, aktuelle politiske emner, som ifølge visens eksplicitte udsagn netop er samværsødelæggende. Således forenes det uforenelige i en godhjertet tone med selvironiske pointer.

I sine erindrings fjerde bind gør Rahbek i en lang note opmærksom på, at visen blev skrevet til en bestemt lejlighed og var ment som et ”Huusraad mod Politiken og Politiseringen”; den direkte tilskyndelse til den var ønsket om at fastholde et uforpligtende samvær ved et månedligt ”muntert Maaltid, Viin og Sang” i gode venners lag. Rahbek fortæller, at visen med det dagsaktuelle indhold efter aftale mellem ham og Rosing blev fremført af Rosing efter præcis de diskussioner omkring bordet, som Rahbek havde forudset og i visen nævner. Visen fremkaldte byger af latter uden dog – meddeler han med et selvironisk suk – at have en helbredende virkning på hverken hans eller fællernes politiske diskussioner omkring dugede borde.[746]

At kunne finde et forsonende glimt i øjet i sager, der egentlig kalder på alvorlige miner – og sikkert også har fremelsket sådanne *før*, men ikke lige *efter* førsteopførelsen – udgør fra Rahbeks standpunkt en markant forskel mellem ham og Heiberg. Rahbeks ønske til denne i det burleske ”Brev fra den afdøde salig Tilskuer” (16. maj 1799) var derfor sikkert lige så virkningsløst, som det var velment. Det hedder heri:

”Som sin Siælegave testamenterer han fremdeles sin Ven Heiberg sit Held til at lee, hvor man vil nøde ham til at bande, eller klage, og til ikke at see uden Taaber og Daarer, hvor man ellers opdager Niddinger og Skurke.”[747]

Heibergs konstitutionelle uforsonlighed ytrer sig i den tidligere omtalte vise, ”Vor Klub er dog en herlig Sag”, som jo gav ham en bøde på 300 rigsdaler.

”Vor Klub er dog en herlig Sag,
Her sidder man i Vennelag,
Og rundt omkring det brede Bord
Kan tale frie Ord.
[...]
Vor Roes er reen, vor Daddel frie,
Og aldrig, aldrig synge vi,
Naar Excellencen stial og sov,
Til Excellencens Lov.
[...]
King George han spiller høie Spil;
En Satan fik ham nyelig til
At rive Folkets Klubber ned,
Sig selv til stor Fortred.
Han troer ei Britten mukke tør,
Hvor gal han endog Sagen gjør;
Troer I, godt Folk! slig Politik
Kan længe holde Stik!
[...]
Dog, bort med slige Billeder!
De kuns forstyrre Glæden her;
Ved Viin at lokke Griller frem,
Fy! den Idee var slem!
Saa bort med Alskens Politik!
Og lad os passe vores Drik!
Det har vor fælleds Ven jo sagt;
Skaal! Klubben staae ved Magt!”[748]

Ud over en demonstration af retlinethed og uforsonlighed er visen også et udtryk for Heibergs forbundethed med Rahbek, som ikke blot lod den trykke i sit blad, men som også med den nys citerede ”Drikkevisen” gav Heiberg en strofeform, et tema og et direkte citat. Rahbeks vise er imidlertid alt andet end et *apolitisk* forlæg til Heibergs *politiske* vise, hvad en eftertid har villet se den som,[749] den indgår i højeste grad i den politiserende drikkevises tradition. Trods et element af latent oprørskhed fremtræder den paradoksalt som modererende, humoristisk, forsonlig, underfundig, mens Heibergs tangerer det endimensionalt krigeriske og bitre. Hans ”Skål!” i sidste linje virker derfor mere som en ordre til at løfte glasset til forsvar mod en ydre fjende end som et gemytligt udbrud til fremme af fortsat hyggeligt samvær omkring fad og flasker. Heibergs entydighed opvækker beundring for det bagvedliggende mod, men hans kategoriske holdning var for ham personligt kontraproduktiv, mens Rahbeks talent til på én gang at satse på oprør og loyalitet mod det bestående – at ride på to heste, om man vil – sikrede ham en vidtstrakt ytringsfrihed og dermed mulighed for gennem sin virksomhed for ”Oplysning, og meere Oplysning, og idelig meere Oplysning” [750] og ud fra sin humanistiske og demokratiske grundholdning at påvirke sin samtid på mangfoldige måder. – At eftertiden på grund af netop denne strategi, som uden fordømmelse bøjer det modsatrettede mod midten (jfr. side 93 ff), har haft svært ved at forstå og anerkende hans indsats, er en omkostning, han har måttet leve med indtil denne dag.[751]

Samhørigheden mellem Rahbeks pragmatisme og rummelighed og den heibergske entydighed og idealisme beskriver Rahbek alias Tilskueren i sit svar på et brev fra Heiberg, der fletter sig ind som en besvarelse af et delvis polemisk-humoristisk brev fra Rahbek i *Den danske Tilskuer*[752] på følgende måde: Han og Heiberg

”[...] torde i Henseende til deres politiske Credo let være i samme Forhold, som tvende Personer, der ad forskiællige Veie vandre til eet Maal, og nu meddeele hinanden deres Betragtninger over de Gienstænder, der paa Veien viise sig for dem begge. Uagtet de begge see de samme Ting, see de dem dog forskiællige formedelst de forskiællige Synspunkter, de betragte dem fra, og først ved det fælles Maal ville de ret kunne eenes.”.[753]

Det historiske perspektiv i deres virke og deres betydning for danskernes måde at tænke og handle og forme deres hverdag på skal ikke undervurderes. De er som tvillingerne Castor og Pollux alias Camill og Maximin ganske vist to naturer, men som sådan udgør de en helhed, og således forenede er de to sider af samme sag. I dag, to hundrede og ni år efter Rahbeks revolutionsroman, emmer deres tanker og kamp af aktualitet, hvorimod den romantik, som voksede op i septemberlovens skygge og i generationer har overskygget oplysningen, og hvis gennembrud Rahbek på sine gamle dage i et brev til Nyerup så som "[...] "den store Syndflod, hvori alle vi gamle gik tilgrunde".",[754] nu kræver forelæsningsale for at blive levendegjort. – Som Thomas Bredsdorff så slående skriver i *Den brogede oplysning*:

"[...] det var i 1700-tallet i højere grad end i 1800-tallet at de mentale præmisser for den moderne verden blev sat".[755]

Den værdidebat, Rahbek indtog positionen som frontfigur i, blev nok ført lokalt, men den havde sin grund i et overblik over en international udvikling uden sidestykke i historien. Hans indsats som diskussionslysten formidler i dette vandskel mellem absolutister og ekstremister, mellem det tilbageskuende og det fremtidsorienterede, mellem det traditionalistiske og det fornyende har hidtil næppe fået sin fortjente plads indenfor de to områder, som han brugte det meste af sin kolossale arbejdskapacitet på, og som har været i nærværende skrifts interessefelt: historien og litteraturen.

Hans virke som formidlende mellemproportional mellem totaliserende holdninger giver ham ikke den aura, som let forlenes til uforfærdede grænsesprængere eller tragiske tabere. Trods sit uhyre omfang kan hans indsats virke beskeden, men kun så længe den ikke bliver vurderet i sit helhedsperspektiv, som er udviklingen af Danmark mod et demokratisk samfund i en international sammenhæng.

2. Ind i hverdagene

Vi vil slutte, hvor vi begyndte denne ekskursion til 1700- og det tidlige 1800-tals enevælde, hvis lys kom fra skikkelser som dem, der den 7. februar 1800 sammen

med Kamma Rahbek kørte gennem fakkelskæret i det indre af København for at sige endeligt farvel i nattens mørke ved Slotskroen. I kareten ser vi dem mellem fortvivelse og falske håb, stoicisme og apati. Den ene, Heiberg, skrumpler mod fornedrelse i Napoleons tjeneste og glemsel i Paris.[756] Den anden, Rahbek, glider ind i Bakkehusets hverdage sammen med sin elskede hustru Kamma. Her fra trak de to et langt hen lysende spor i dansk åndsliv! Det var heroisk oven på nederlaget! Det vidner om fremskridtstro!

Det har vi berørt.

For Knud Lyne Rahbeks vedkommende kan de tre sidste årtier af hans liv således aflæses som en tilpasning til de vilkår, et demokrati stiller til sine udøvere. At få det hele med det samme er den nærmest usete lykke; hvad der gælder er uendeligt tålmod, sejhed og en urokkelig tro på menneskeværd og oplysning.

Vi kan kun gætte, men måske var det i netop denne erkendelse hans tanker udmundede under den dramatiske karetfærd den 7. februar 1800.

SUMMARY

Professor Knud Lyne Rahbek was a novelist, playwright, poet, magazine editor, journalist, socialite person, host of the “Bakkehus”, historian, theatre manager, translator, publisher etc., but his versatility either side of 1800 is better known than read and more despised than understood.

In terms of methodology, the thesis is based on biographical, historical and philological research, while at the same time making use of formalistic and close reading methods.

This study begins and ends with 7th of February 1800, when Kamma and Knud Lyne Rahbek join the exiled P.A. Heiberg at the inn near Frederiksberg Castle. What falls between is an interpretation of Rahbek’s works in the service of democracy, human rights and freedom of the press as a pragmatic navigation between activities - both subversive and legitimate. Posterity mistook this range as mere spinelessness, and Rahbek was relegated to the literary and historical margins as an anachronism and as a jack of all trades, who did not know what he really wanted and therefore flitted about in so many fields just to be *present*.

But Rahbek’s problem was not one of standpoint, but rather how to find a balance between totalizing attitudes and confrontations between rebellious idealism and deep-rooted absolutism, without foregoing his belief in enlightenment, humanism and tolerance. In this way, and also through his personal conduct, which at that time was seen as jovial bonhomie, he made his contribution to the development of modern democratic Denmark in the full awareness of a popular, peaceful and down-to-earth community.

Rahbek’s principal work about the event of the French Revolution, which provides the focus for the above, is *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie* (1799).

For today’s reader, the novel about the revolution is an obvious example of a historical novel, as it does not only provide fictionalized information about past events placing them in a generally accepted perspective of historical development, but also gives the characters qualities, which, in Rahbek’s words, allows the real events to influence the fictional characters. From this point of

view, the novel of the revolution has shifted the benchmark for the first real historical novel on the European literary scene back by fifteen years.

Lacking the aura so easily foisted on fearless iconoclasts or tragic losers, Rahbek's contribution may seem modest in spite of its enormous volume; but only when it is not evaluated in its full context, which is the development of Denmark towards an international democratic society.

BIBLIOGRAFI

Værker af Rahbek:

- [K.L. Rahbek] *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie*, i: *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, Kiøbenhavn, 1799.
- K.L. Rahbek, *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie*, i: *K.L. Rabbeks samlede Fortællinger*, bd. 1, Kiøbenhavn, 1804.
- Den danske Tilskuer*, Kiøbenhavn, 1791-1806.
- [K.L. Rahbek] *Erindringer af mit Liv ved K.L. Rabbek*, bd. 1-5, Kjøbenhavn, 1824, 1825, 1825, 1827 og 1829.
- K.L. Rahbek, "Om Factionerne i Frankrig fra Revolutionens Begyndelse, og deres fornemste Kampe og Kampdage", *For Sandhed*, bd. 4, Kjøbenhavn, 1799.
- K.L. Rahbek, "Forerindring", *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie*, i: *K.L. Rabbeks samlede Fortællinger*, bd. 1, Kiøbenhavn, 1804.
- K.L. Rahbek, "Hvad litteraire Kiævlerier ere Ondt for?", *Tilskueren*, nr. 76-77, den 9. oktober 1818, Kiøbenhavn, 1819[8].
- K.L. Rahbek, *Haandbog i den europæiske Statshistorie*, 1. hæfte, Kiøbenhavn, 1801.
- K.L. Rahbek, *Haandbog i den europæiske Statshistorie*, Andet og forbedrede Oplag, Kiøbenhavn, 1805.
- K.L. Rahbek, "Til Læserne; hvori et kort Udkast af Camills og Constances senere Skiæbne", *K.L. Rabbeks samlede Fortællinger*, bd. 3, Kiøbenhavn, 1806.
- Minerva*, Kiøbenhavn, 1785-1805.
- K.L. Rahbek, "Oversætterens Fortale", *Den franske Republiks Constitution antaget 1795. Med Boissy d'Anglas Indledningstale*. Oversat af K.L. Rahbek, Kjøbenhavn, 1797.
- [K.L. Rahbek] *Poetiske Forsøg*, bd. 1, Kiøbenhavn, 1794.
- [K.L. Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 1-8, Kiøbenhavn, 1785-1806.
- K.L. Rabbeks samlede Fortællinger*, bd. 1-4, Kiøbenhavn, 1804, 1805, 1806 og 1814.
- Rahbek, *Den unge Darby. Et alvorligt Skuespil i tre Handlinger*, Kiøbenhavn, 1780.

Anden litteratur:

- Gustav Albeck, *Dansk litteraturhistorie*, bd. 2, Politikens Forlag, København, 1965.
- Asger Albjerg, "Fiktionens historiske sandhed eller sandhedens fikionalisering", *Romanen og historia*, Meddelanden från avdelningen för nordisk litteratur nr 12, Helsingfors universitet, Helsingfors, 2003.
- Asger Albjerg, "Fortiden forklædt. Om historien i den historiske roman", *Finsk Tidskrift*, nr. 5-6, Åbo, 2004.
- Asger Albjerg, "Holberg og moralen – et foredrag", *Folkemålsstudier*, nr. 26, Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi, Åbo, 1980.
- Asger Albjerg, *Ludvig Holbergs poetiske maskerade*, Vinten, København, 1978.
- H.C. Andersen, *Mit eget Eventyr uden Digtning*, efterskrift og noter ved H. Topsøe-Jensen, Lademanns Klassikere, København, 1986.
- H.C. Andersen, *Mit Livs Eventyr*, revideret tekstudgave ved H. Topsøe-Jensen, Gyldendal, København, 1975, bd. 1.
- Ole Birklund Andersen, *Den faktiske sandheds poesi. Studier i historieromanen i første halvdel af det 19. århundrede*, Aarhus Universitetsforlag, Århus, 1996.
- Vilhelm Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2, Gyldendalske Boghandel, København, 1934.
- Vilhelm Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 3, Gyldendalske Boghandel, København, 1924.
- Vilh. Andersen, *Tider og Typer af dansk Aands Historie*, bd. 2, Gyldendalske Boghandel, København og Kristiania, 1909.
- Bent Wallberg Andreasson, "Knud Lyne Rahbek, en af oplysningstidens fornemste danske repræsentanter", *Den danske Realskole*, bd. 64, 1962.
- Aristoteles, *Om digtekunsten*, Gyldendal, København, 1970.
- Aristoteles, *Poetikken*, Det lille Forlag, Frederiksberg, 2004.
- Jens Baggesen, "Asenutidens Opdragelse, eller Pindsvinet. En allegorisk Fortælling. 1814", *Jens Baggesens danske Værker*, ved August Baggesen, 2. udg., bd. 7, København, 1846.
- Jens Baggesen, *Blandede Digte*, Anden Samling 1803-1814, ved A. Arlaud, København, 1903.
- [Jens Baggesen] *Giengangeren og han selv eller Baggesen over Baggesen*, København, 1807.
- [Jens Baggesen] *Lille Søndag-Aften. Et Tilblad til Søndagen af Jens Immanuel Baggesen*. No. 2. Den 19de Marts, 1814.
- Jens Baggesen, "Smagens Forfalden. Til Rahbek", *Skiemtsomme Riimbreve*, 1807, se <http://www.kalliope.org/digt.pl?longdid=baggesen2002030504>
- Fredrik Bajer, *Nordens politiske Digtning 1789-1804*, København, 1878.

- Frederik Barfod, *Knud Lyne Rahbek. Et Mindeblad ved hans Hundreedaarsfest*, Kjøbenhavn, 1860.
- Clarence L. Barnhart (red.), *The New Century Cyclopedia of Names*, bd. 1-3, Appelton-Century-Crofts, Inc., New York, 1954.
- Jacques Berg, ”Bag det franske slør: Både lys og tåge”, *Kroniken i Politiken, Politiken*, 10. januar 2004.
- Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty*, Oxford University Press, Oxford, 1958.
- Staffan Björck, *Romanens formvärld. Studier i prosaberättarens teknik*, Natur och kultur, Stockholm, 1968.
- Bogen om Bakkehuset*, udg. af Dansk Forfatterforening, Gyldendalske Boghandel, Kjøbenhavn, 1918.
- Georg Brandes, ”Kamma Rahbek (1775-1829)”, *Samlede Skrifter*, bd. 1, Kjøbenhavn, 1899.
- Thomas Bredsdorff, *Den brogede oplysning*, Gyldendal, København, 2003.
- Hans Brix, ”Manden uden eftermæle”, *Berlingske Aftenavis*, 17. december, 1960.
- R. Broby-Johansen, *Krop og Klær. Klædedragtens kunsthistorie*, Gyldendal, København, 1966.
- William Broome, *From the Eleventh Book of the Iliads of Homer. In the Stile of Milton*, sammen med John Ozell og William Oldisworth, 1712, se <http://72.14.221.104/search?q=cache:o8xzOIaVIv8J:www.lib.utexas.edu/epoetry/broomewi.q2d/broomewi.q2d-42.html+%22the+deathful+scene+with+joy%22&hl=da&gl=dk&ct=clnk&cd=1>>
- Hans Adolph Brorson, *Troens Rare Klenodie*, Boghandleren paa Børsen, 1739.
- Johan Nordahl Brun, *Einer Tambeskiehler. Et Sørgespil i Fem Optog*, Kiøbenhavn, 1772.
- Malthe Conrad Bruun, ”Suhm”, *Biographie Universelle*, bd. XL, 2. udg., Paris, 1843, p 418.
- Mogens Brøndsted og Sven Møller Kristensen, *Danmarks litteratur*, Gyldendal, København, 1965.
- ”Camille”, Diderot og d’Alembert (red.), *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, bd. 2, Paris, 1751.
- Marcus Porcius Cato I, se www.culture.gouv.fr/rome/Cato_Utica.html
- Marcus Porcius Cato II, se http://www.geocities.com/caesarkevin/caesar_10.html
- ”Collett, Peter”, *Danske biografiske leksikon*, bd. 3, Gyldendal, København, 1979.
- Flemming Conrad, ”Konkurrencen 1818 om en nationalsang”, *Danske identitetshistorie*, red. Ole Feldbæk, bd. 2, C.A. Reitzels Forlag, København, 1991.
- Flemming Conrad, ”Den litterære kanondannelse i Danmark før 1700”, *Ord, Sprog oc artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*, red. Flemming Lundgreen-Nielsen o.a., C.A. Reitzel, København, 1997.
- Flemming Conrad, ”Den nationale litteraturhistorieskrivning 1800-1861”, *Danske identitetshistorie*, red. Ole Feldbæk, bd. 2, C.A. Reitzels Forlag, København, 1991.
- Flemming Conrad, *Rahbek og Nyerup. Bidrag til den danske litteraturhistorieskrivnings historie. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning*, nr. 295, Museum Tusculanums Forlag, København, 1979.

- ”Curtius, Marcus”, se <http://www.britannica.com/eb/article-9028293/Marcus-Curtius>
- Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, Librairie Larousse, Paris, 1980.
- ”Desmoulins (Camille)”, *Grand Larousse encyclopédique*, Paris, 1961.
- Camille Desmoulins, *Le Vieux Cordelier*, nr. 4, nivôse an II (december 1793), se <http://membres.lycos.fr/jccau/ressourc/fra18/3jeffers.htm>
- Camille Desmoulins I (kortfattet biografi på engelsk), se http://www.anoca.org/he/paris/camille_desmoulins.html
- Camille Desmoulins II (mangefacetteret biografi på fransk), se <http://home.nordnet.fr/~blatouche/accueil.html>
- Camille Desmoulins III (brev til borgmesteren i Guise), se <http://home.nordnet.fr/~blatouche/acd1.htm>
- Sir Arthur Conan Doyle, *Baskervilles Hund*, på dansk ved Verner Seemann, Martins Forlag, København, u.å.
- Günther Drosdowski, *Duden Lexikon der Vornamen*, Dudenverlag, Mannheim/Zürich, 1968.
- L'Encyclopédie Diderot et d'Alembert*. Planches et commentaires présentés par Jacques Proust, Hachette-Paris, 1985.
- Jens Engberg, *Magten og kulturen. Dansk kulturpolitik 1750-1900*, bd. 1, Gads Forlag, København, 2005.
- Enlightened Networking, Import and Export of Enlightenment in 18th century Denmark*, red. Thomas Bredsdorff og Anne-Marie Mai, University Press of Southern Denmark, Odense, 2004.
- Evangelisk-Christelig Psalmebog*, samlet af et Selskab og udgivet som et Forsøg ved Dr. Nicolai Edinger Balle, Biskop i Sjællands Stift, Første Hefte, København, 1793.
- Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt*, København, 1798.
- Falkenstjerne og Borup Jensen, *Kommentar til Håndbog i dansk litteratur*, bind 1, hæfte A, G.E.C. Gads Forlag, København, 1966.
- Falkenstjerne og Borup Jensen, *Kommentar til Håndbog i dansk litteratur*, bind 1, hæfte B, G.E.C. Gads Forlag, København, 1958.
- Ole Feldbæk og Vibeke Winge, ”Tyskerfejden 1789-1790. Den første nationale konfrontation”, *Dansk identitetshistorie*, red. Ole Feldbæk, bd. 2, C.A. Reitzels Forlag, København, 1991.
- Anton Fjeldstad, ”Rahbeks danske Parnas”, *Vejen ved verdens ende*, Festskrift til Jens Cramer, Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Århus, 2000.
- Den franske Republiks Constitution antaget 1795. Med Boissy d'Anglas Indledningstale*. Oversat af K.L. Rahbek, København, 1797.
- ”Frihed, lighed, broderskab”, *Beringede ord*, ved T. Vogel-Jørgensen og Poul Zerlang, G.E.C. Gad, København, 1990.
- Kaj H. Funch, ”I 200-aaret for Knud Lyne Rahbeks fødsel”, *Fyns Tidende*, 15. september 1960.

- Torben Kragh Grodal, ”Ny virkelighed og nye fremstillingsformer”, *Dansk litteraturhistorie*, bd. 6, Gyldendal, 1985.
- Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte Skrifter, bd. 1, udg. Holger Begtrup, Gyldendalske Boghandel, København, 1904.
- Chr. Grünwald, *Kommentar og Personregister til Knud Lyne Rabbeks Erindringer*, Aalborg Stiftsbogtrykkeri, Aalborg, 1953.
- Frederik Høegh Guldberg, *Aftenen. Et Syngespil i een Akt*, Kjøbenhavn, 1795.
- [Frederik Høegh Guldberg] *Frederik Høegh Guldbergs samlede Digte*, bd. 1-2, Kjøbenhavn, 1803.
- Peter Gundelach, *Det er dansk*, Hans Reitzels Forlag, København, 2002.
- Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighed*, Fremad, København, 1975.
- P. Hansen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2, Kjøbenhavn, 1902, se <http://runeberg.org/ildalihi/2/0397.html>
- Thomas Harder, ”folkelighed”, *Den store danske encyklopædi. Danmarks nationalleksikon*, bd. 6, Gyldendal, København, 1996.
- ”Heiberg, Peter Andreas”, *Dansk biografisk Lexikon*, bd. 7, Kjøbenhavn, 1893, se <http://runeberg.org/dbl/7/0257.html>
- P.A. Heiberg (udg.), *Procedure og Dom ved Hof- og Stads-Retten i den af Generalfiskalen anlagde Sag angaaende Visen Vor Klub er dog en herlig Sag etc.*, Kiøbenhavn, 1795.
- P.A. Heiberg, ”Vor Klub er dog en herlig Sag”, *Den danske Lyrik før 1800*, red. F.J. Billeskov Jansen, Hans Reitzel, København, 1963.
- Ludvig Holberg, *Naturens og Folke-Rettens Kundskab* (1716 og 1728), i: Ludvig Holberg, *Værker i tolv Bind*, udg. F.J. Billeskov Jansen, bd. 1, Rosenkilde og Bagger, København, 1969.
- Ludvig Holberg, *Niels Klims underjordiske Reise* (1741), i: Ludvig Holberg, *Værker i tolv Bind*, udg. F.J. Billeskov Jansen, bd. 9, Rosenkilde og Bagger, København, 1971.
- E. Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten i den dansk-norske Stat i Slutningen af det 18de Aarhundrede (1784-1799)* i: *Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Fest i Anledning af Hans Majestæt Kong Christian IX.’s Regeringsjubilæum, den 15. November 1888*, Kjøbenhavn, 1888.
- Rikard Hornby, *Danske Personnavne*, G.E.C. Gad, København, 1978.
- Henrik Horstbøll, ”Alting må skrives af enhver” og ”Hvad hører der til at være en liberal mand?”, *København – Porten til Europa. En antologi. 1996*, se www.kb.dk/kultur/expo/porten/kult96/port-96.htm
- Martin Hultén, ”Den moderne roman blev født i frihed”, *Kroniken i Politiken, Politiken*, 29. december 2003.
- Jens Kragh Høst, *Erindringer om mig og mine Samtidige*, Kjöbenhavn, 1835.
- Povl Ingerslev-Jensen, P.A. Heiberg. *Den danske Beaumarchais*, Poul Kristensen, Herning, 1974.

- G.L. Jacobsen, *Bidrag til Professor Ridder Rabbeks Characteristik. I Anledning af den vegeerende Tilskuers No. 9 til 12*, Kjöbenhavn, 1821.
- F.J. Billeskov Jansen, *Danmarks Digtekunst*, bd. 3, Munksgaard, København, 1964.
- F.J. Billeskov Jansen, *Dansk litteraturhistorie*, bd. 1, Politikens Forlag, København, 1964.
- F.J. Billeskov Jansen, "Rahbek på Herlufsholm – og senere", *Liv og Lærdom. Kapitler af Dansk Videnskabs Historie*, Gyldendal, København, 1983.
- Anne E. Jensen, *Holberg og kvinderne. ELLER Et forsvar for ligeretten*, Gyldendal, København, 1984.
- Anne E. Jensen, *Kamma Rahbek 1775-1829*, udg. for Bakkehusmuseet af Historisk-Topografisk Selskab for Frederiksberg, 1975.
- Anne E. Jensen, *Rahbek og de danske Digtere*, udg. for Bakkehusmuseet af Historisk-Topografisk Selskab for Frederiksberg, 1960.
- Johan Fjord Jensen, "Naturens verden. Naturromantikken", *Dansk litteraturhistorie*, bd. 4, Gyldendal, København, 1983.
- Harald Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848*, Ejnar Munksgaard, København, 1944.
- Aage Jørgensen, "Han gjorde digtningen til folkets ejendom", *Sorø Amtstidende*, 28. november 1960.
- Thomas Kingo, "Hver har sin Skæbne", Vagn Falkenstjerne og E. Borup Jensen, *Håndbog i dansk litteratur*, bd. 1, G.E.C. Gads Forlag, København, 1969.
- Jens Kistrup, "Litteraten", *Berlingske Tidende*, 10. december 1960.
- Thorkild Kjærgaard, *Danmark og Den franske Revolution. En udstilling arrangeret af Det kongelige Bibliotek*, Det kongelige Bibliotek, København, 1989.
- Thorkild Kjærgaard, *Denmark gets the News of '76*, Danish Bicentennial Committee, Copenhagen, 1975.
- Knud Lyne Rahbek og hans Samtid. Mindeblade i Anledning af Hundredeaarsdagen efter Rabbeks Fødselsdag, udg. af P. Chr. Zahle, Kjöbenhavn, 1860.
- Tim Knudsen, *Fra enevælde til folkestyre. Dansk demokratihistorie indtil 1973*, Akademisk Forlag, København, 2006.
- Kongeloven af 1665, se <http://bjoerna.dk/DanskeLov/Kongeloven.htm>
- Ove Korsgaard, *Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*, Gyldendal, København, 2004.
- Hans Kyrre, *Knud Lyne Rahbek, Kamma Rahbek og Livet paa Bakkehuset*, H. Hagerup's Forlag, København, 1914.
- Thomas Laqueur, *Om könens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag, 1994.
- Titus Livius, *Livy's History of Rome*, Book 7, om perioden 366-341 f.Kr., se <http://mcadams.posc.mu.edu/txt/ah/Livy/Livy07.html>

- Lucan, *The Civil War*. Translated as Lucan's *Pharsalia* by Nicholas Rowe (1719), Everyman, London, 1998.
- Georg Lukács, *Der historische Roman* (1937), Aufbau-Verlag, Berlin, 1955.
- Flemming Lundgreen-Nielsen, "Grundtvig og danskhed", *Danske identitetshistorie*, red. Ole Feldbæk, bd. 3, C.A. Reitzels Forlag, 1992.
- Flemming Lundgreen-Nielsen, *Det handlende ord: N.F.S Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*, bd. 1-2, G.E.C. Gad, København, 1980.
- Flemming Lundgreen-Nielsen, *Den nordiske fortælling i det 18. århundrede*, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, udg. af Det Filologisk-Historiske Samfund, nr. 268, G.E.C. Gads Forlag, København, 1968.
- Flemming Lundgreen-Nielsen, "Syvs visepoetik 1663", *Svøbt i mår. Dansk Folkevisekultur 1550-1700*, red. Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus, C.A. Reitzel, København, 2002.
- Bo Lönnqvist, "Barnens position och barnens revir", *Ting, rum och barn*, Kansatieteellinen arkisto 38, Helsingfors, 1992.
- Etienne Bonnot de Mably de Condillac, se
<http://www.english.upenn.edu/Projects/knarf/People/condilla.html>
<http://www.cambridge.org/uk/catalogue/catalogue.asp?isbn=0521584671>
- Gabriel Bonnot de Mably, se
<http://www.frankreich-experte.de/fr/6/lit/mably.html>
- Niccolò Macchiavelli, *Fyrsten* (skrevet 1513, udg. 1532), Borgens Billigbøger, København, 1962.
- "Hendes Majestæt Dronningens nytårstale 2005", se
<http://www.berlingske.dk/popup:print=676244?&>
- Anne-Marie Mai, "Den beklædte sandhed. 1700-tallets litterære iscenesættelse af kvinder", *I Guds navn. 1000-1800. Nordisk kvindelitteraturhistorie*, red. Elisabeth Møller Jensen m.fl., bd. 1, Rosinante/Munksgaard, København, 1993.
- Moralske fortællinger 1761-1805*, efterskrift ved Anne-Marie Mai, tekstudgivelse og noter i samarbejde med Esther Kielberg, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, København, 1994.
- Finn Hauberg Mortensen, *Litteraturfunktion og symbolnorm 1800-1870*, bd. 1, Akademisk Forlag, København, 1973.
- Finn Hauberg Mortensen, "Den litterære institution", *Danske litteraturhistorie*, bd. 5, Gyldendal, 1984.
- Morten Møller, "Reformer og reaktion", "Markedet for den borgerlige litteratur" og "Den borgerlige roman", *Danske litteraturhistorie*, bd. 4, Gyldendal, 1983.
- P.L. Møller, *Rabbek og Bakkehuset. Et Bidrag til vor Litteraturhistorie* (1847), Bakkehusmuseet og Frederiksberg Bogtrykkeri, 1984.

- Michael Lerche Nielsen og Mogens Severin Brandt, *Hvad skal barnet hedde?* Politikens Forlag, København, 1995.
- Nordia, red. P.H. Haste, F. Höegh Guldberg, Höst, bd. 1, Kjøbenhavn, 1795.
- Inge Nørballe, *Guldalderdigtere. Portrætter og poesi*, Høst og Søn, København, 1999.
- Inge Nørballe, *Kammas brudefærd*, Fisker & Schou, Frederiksberg, 1998.
- Inge Nørballe, *Omkring Bakkehuset. Bakkehuset og dets beboere set med samtidens øjne*, Fisker & Schou, Frederiksberg, 1993.
- Opplysning i Norden. Foredrag på den XXI. studiekonferanse i International Association for Scandinavian Studies (IASS), red. Heiko Uecker, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 1998.
- Ordbog over det Danske Sprog, bd. 1-28, Gyldendalske Boghandel, København, 1919-56.
- N.M. Petersen, *Bidrag til den danske Literaturs Historie*, bd. V, Første Afdeling, Kjøbenhavn, 1860.
- Teddy Petersen (red.), *Skrivefrækbed*, Skanned, Tønder, 1989.
- Le petit Robert, Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*, Paris, 1970.
- Plutarch, *Timoleon*, se
http://www.yuchan.com/~gengojocho/literary_works/co001545.txt
- Alexander Pope, *Epilogue to the Satires. In two Dialogues*, 1738, se
<http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/a~pope/Pope-1.pdf>
- Karen Klitgaard Povlsen, "Mellem hofkultur og dagligstue. Salonkulturen", *Faderhuset. 1800-tallet. Nordisk kvindelitteraturhistorie*, red. Elisabeth Møller Jensen m.fl., bd. 2, Rosinante/Munksgaard, København, 1993.
- "Rahbek, Kamma", *Den store danske encyklopædi. Danmarks nationalleksikon*, bd. 15, Gyldendal, København, 1999.
- "Rahbek, Karen Margarete", *Danske biografiske leksikon*, bd. 11, Gyldendal, København, 1982.
- "Rahbek, Knud Lyne", *Danske biografiske leksikon*, bd. 11, Gyldendal, København, 1982.
- Jean-Jacques Rousseau, *Emile eller om opdragelsen* (1762), bd. 1-3, Borgens Forlag, København, 1962.
- Jean-Jacques Rousseau, *Émile ou de l'éducation* (1762), Éditions Garnier Frères, Paris, 1961.
- J.J. Rousseau, *Den nye Heloise, eller Breve fra to Elskende i en lille By ved Foden af Alperne*, bd. 1-3, København, 1798-1801.
- Paul V. Rubow, *Danske litterær Kritik i det nittende Aarhundrede indtil 1870*, København, 1921.
- F. Rönning, *Rationalismens tidsalder. Sidste halvdel af det 18. århundrede. Det Rahbek-Baggesenske tidsrum 1785-1800*. Tredje del, anden afdeling, København, 1899.
- Samlerens antologi af nordisk litteratur*, red. Finn Hauberg Mortensen og Per Olsen, bd. 5, Samlerens Forlag, København, 1983.
- Friedrich Schiller, *Sämtliche Werke*, bd. 2, Carl Hansen Verlag, München, 1959.
- H. Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg. En biografisk Studie*, Kjøbenhavn, 1891.
- Madame de Staël, *Delphine* (1802), Librairie de Paris, Paris, u.å.

- Hakon Stangerup, *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede. En komparativ Undersøgelse*, Ejnar Munksgaard, København, 1936.
- Johannes C.H.R. Steenstrup, *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1802-1863)*, Kjøbenhavn, 1889.
- Jørgen Stigel, "Den nationale patriotisme" og "Borgerlig oplysning", *Dansk litteraturhistorie*, bd. 4. Gyldendal, 1983.
- Den store danske encyklopædi. Danmarks nationalleksikon*, bd. 1-20, Gyldendal, København, 1994-2001.
- Hanne Marie Svendsen, *På rejse ind i romanen*, Munksgaard, København, 1969.
- Anne Scott Sørensen, "Bakkehusets poesi. Om Kamma Rahbek", *Faderhuset. 1800-tallet. Nordisk kvindelitteraturhistorie*, red. Elisabeth Møller Jensen m.fl., bd. 2, Rosinante/Munksgaard, København, 1993.
- Bernhard Tarschys, "Förromantik och romantik", *Västerlandets litteraturhistoria*, red. Lennart Breitholtz, bd. 2, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1969.
- Ove Thomsen, *Den fuldendte Broder, Knud Lyne Rabbeks Murerminde*, Kjøbenhavn, 5831.
- O. Thyregod, "Indledning", *Fortællinger fra Oplysningstiden*, Gyldendalske Boghandels Forlag, Kjøbenhavn, 1902.
- Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg, Træk af et nyt Livssyns Udvikling i Norden*, bd. 1, Gyldendalske Boghandel, Kjøbenhavn og Kristiania, 1920.
- Jens Vibæk, *Danmarks historie*, bd. 10, Politikens Forlag, København, 1964.
- Gero von Wilpert, "Historische Erzählung, Novelle und Historischer Roman", *Sachwörterbuch der Literatur*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1964.
- Mette Winge, *Fortiden som spejl, Om danske historiske romaner*, Samleren, København, 1997.
- Niels Winther, "Stundom høres taktfaste tramp i natten", *Big Boss*, Politisk Revy, København, 1969.
- Væbnede neutralitetsforbund, se http://da.wikipedia.org/wiki/V%C3%A6bnede_neutralitetsforbund
- A. Öhlenschläger, *Rabbeks Minde*, med musik af C.E.F. Weyse, Kiöbenhavn, u.å.
- Anders Sandøe Ørsted, *Arbejder om Trykkefriheden*, ved Harald Jørgensen, Gyldendalske Boghandel, København, 1947.
- H.C. Ørsted, "Forsøg over den electriske Vexelkamps Indvirkning paa Magnetnaalen" og "Nyt electromagnetisk Forsøg", begge oversat fra latin af Dyssel, *Hesperus. For Fædrenelandet og Litteraturen*. Udgivet af K.L. Rahbek, Prof., Theaterdirekteur og Ridder af Dannebrog, bd. 3, 4. hefte, Kiöbenhavn, 1820.

NOTER

1. Citeret efter Petersen, *Bidrag*, 1860, p 283.
2. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 171.
3. Brorson, *Troens Rare Klenodie*, 1739, p 159.
4. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 175; varianten findes trykt i *Evangelisk-Christelig Psalmebog*, 1793, p 15, i følgende form: ”Om alle Konger end fremstaae, / I deres Magt og Hæder, / De faae ei skabt det mindste Straae, / Som Qvægets Fod nedtræder.” – Petersen, *Bidrag*, 1860, p 284, tillægger i øvrigt, fejlagtigt, Abrahamson opfattelsen om det *concinnere* i det mallingske forslag og viser hermed, at han ikke har fattet Rahbeks pointe – se nedenfor.
5. *Evangelisk-kristelig Psalmebog*, 1798, p 25.
6. *Kongeloven*, 1665, se <http://bjoerna.dk/DanskeLov/Kongeloven.htm>
7. Thomas Kingo, ”Hver har sin Skæbne” (1681), 1969, p 165.
8. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 175.
9. Andersen, *Tider og Typer*, 1909, p 349.
10. Brandes, ”Kamma Rahbek”, 1899, p 209. Formuleringen ligner slående følgende fra J.P. Mynsters nekrolog over Rahbek: ” ”Men kaste vi nu, efterat det er endt, et Blik tilbage paa dette Liv, da maae vi tilstaae, at Rahbek havde vundet en Navnkundighed, som siden Holberg ingen Forfatter i Danmark havde besiddet.””, se Zahle, *Knud Lyne Rabbek og hans Samtid*, 1860, p 254.
11. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 410.
12. Hauberg Mortensen, ”Den litterære institution”, 1984, p 303; Werlauffs meddelelse i note i Møller, *Rabbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 40.
13. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 209.
14. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 412.
15. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 411.
16. ”Rahbek, Karen Margarete”, 1982.
17. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 407.
18. Det skal for en ordens skyld noteres, at Struense *formelt* set blev dødsdømt for sit forhold til dronningen, Caroline Mathilde.
19. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 419.
20. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 412.
21. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 354; Møller, *Rabbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 23.
22. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 355.

23. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 141.
24. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 375.
25. Fjord Jensen, "Naturens verden. Naturromantikken", 1983, p 610.
26. Møller, "Markedet for den borgerlige litteratur", 1983, p 548.
27. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 3 f, 421 f og 375.
28. "Min Mesterdrikker! Dine Mestersange", se Baggesen, "Smagens Forfalden. Til Rahbek", 1807, p 150.
29. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 4, 266, 271, 362, 438 f, 439 og 363.
30. Brandes, "Kamma Rahbek", 1899, p 203, hvor Brandes citerer fra Fru Gyllmbourg (i.e. P.A. Heibergs fraskilte og omgifte hustru), *Extremterne*, 1836.
31. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 435 ff.
32. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 386 og 429.
33. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 384 og 385.
34. Ørsted, *Arbejder om Trykkefriheden*, 1947, p 10.
35. Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet*, 1944, p 31; Horstbøll, "Hvad hører der til at være en liberal mand?", 1996, p 2.
36. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 405.
37. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 409. – Cf. Ørsteds diskussion om "Mening og Menings Yttring" i Ørsted, *Arbejder om Trykkefriheden*, 1947, p 38 f og kommentaren hertil i Petersen, *Skrivefrækhed*, 1989, p 44 ff.
38. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 405.
39. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 398.
40. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 40.
41. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 328. – At Heibergs erfaringer svarede til det her meddelte fremgår af Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 512 f, hvor der bl.a. citeres fra Heibergs breve udg. af J.L. Heiberg, p 61: "[...] Bonaparte [refererer Schwanenflügel] er en Despot, der ikke vil have Frihed uden for sig selv. "Evig Skam over de Kæltringer, der saaledes forsætlig har slukket den Ild, uden hvilken intet Folk er i Stand til at udrette noget stort. Her er ingen Opposition, som dog er nødvendig for en Nation, der skal have Navn af fri; i det mindste er denne Opposition tavs, og det er næsten det samme som ingen. Hvorledes skulde ogsaa en Opposition hæve sin Stemme i et Land, hvor Pressen er i Lænker? og det er den her."" – Ligeledes vidner svigerdatteren Johanne Louise Heiberg ved besøget hos ham i Paris i 1836 om hans lidenskabelige had mod Louis Philippe og ""det kongelige Pak!"" , Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten*, 1888, p 111 f. – Det hører med til sagen, men var næppe forudsigeligt den 7. februar 1800, at Heiberg gjorde karriere i det franske udenrigsministerium, Kjærgaard, *Danmark og Den franske Revolution*, 1989, p 99; se også Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 536 ff. "Han spændte sig som en Hest i Trædemøllen, gjorde sin Gjærning og tog sit Foder.", skriver Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 541. Heibergs fortsættelse af forfatterskabet

med udgivelser i Christiansand, Christiania, Drammen, Paris og faktisk også i København efter pensioneringen i 1817 medførte ikke et comeback for den gamle radikaler.

42. Andersen, *Tider og Typer*, 1909, p 331 f.
43. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 409.
44. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 237.
45. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 412.
46. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 412 f.
47. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 410 ff.
48. Billeskov Jansen, *Danmarks Digtekunst*, 1964, p 69.
49. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 412.
50. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, Werlauffs meddelelse i note 1, p 14. Det bør dog bemærkes, at Rahbek hylkede Napoleon, da han på et tidligere tidspunkt i historien stod for fred og frihed, se ”Seierssang til Buonaparte den 27de Maji 1797”, *Minerva*, maj 1797, p 244 f.
51. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, Werlauffs meddelelse i note 1, p 21 f.
52. Cf. Engberg, *Magten og Kulturen*, 2005, p 415 f.
53. Det anførte nummer blev konfiskeret og omtrykt, se [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 297, hvorfor visen naturligvis ikke findes dér.
54. Sådan benævnes visen i Heiberg (udg.), *Procedure og Dom*, 1795, p 60.
55. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 296.
56. Cf. Habermas, *Borgerlig offentlighed*, 1975, p 48 f.
57. Se Heiberg (udg.), *Procedure og Dom*, 1795, p 3, 16 og 63-67.
58. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 224.
59. Se Væbnede neutralitetsforbund.
60. *Minerva*, april 1798, p 128.
61. *Minerva*, maj 1798, p 218-220; artiklen følges af ”Kort Oversigt over den danske Lovgivning i Henseende til Rigerne neutrale Handel. (Af Handels og Industrie-Tidende No.9.)”, p 220-227.
62. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 223.
63. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 226 f.
64. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 233, 228 og 335 f.
65. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 335 f.
66. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 334 f.
67. ”Collett, Peter”, 1979. Som set staver Rahbek navnet med ét t, *Danske biografiske leksikon* har to t'er. Afskedigelsen omtales udførligt af Rahbek i *Den danske Tilskuer*, nr. 79, den 9. oktober 1797, p 625-632.
68. Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet*, 1944, p 25, og Vibæk, *Danmarks Historie*, 1964, p 197.
69. Harald Jørgensens ”Indledning” i: Ørsted, *Arbejder om Trykkefriheden*, 1947, p 9.

70. Horstbøll, "Alting må skrives af enhver", 1996, p 6; se ligeledes Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet*, 1944, p 20.
71. *Den danske Tilskuer*, nr. 79, den 9. oktober 1797, p 626, 628 og 632.
72. "Collett, Peter", 1979.
73. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 29.
74. Se dedikationen i *Prosaiske Forsøg*, bd. 6: "Mine Venner / det ædle og lykkelige Ægtepar / Peter og Caroline Collet / helliges / denne Samling.", med *Camill og Constance. Et Revolutions Skilderie* som eneste bidrag.
75. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, noten p 328.
76. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 456 og 461. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 28; Troels-Lund skriver fejlagtigt 1797.
77. Møller, "Reformer og reaktion", 1983, p 483 f.
78. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 3, 1825, p 373.
79. Fra og med januar 1794 overtager Rahbek fra Pram *Minervas* faste indslag "Historien" for at føre det videre i Prams ånd, se *Minerva*, januar 1794, p 104 ff. – Høst bemærker i øvrigt i sine *Erindringer om mig og mine Samtidige*, 1835, at Rahbek ""maaskee mere end Nogen"" var fortrolig med Den franske Revolution, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 183.
80. Cf. det anonyme og provokerende "Brev til Minervas Udgivere, indeholdende en Fængsels-Anecdote", *Minerva*, marts 1790, p 403-409, med en efterfølgende klage til Københavns politimester fra Curz, inspektør ved tugthuset på Christianshavn, og *Minerva*-udgivernes svar på samme klage under overskriften "Anmeldelse", *Minerva*, maj 1790, p 298-300; sagen fik ingen følger for *Minervas* udgivere.
81. *Minerva*, oktober 1799, p 115 f.
82. *Den danske Tilskuer*, nr 76, den 30. september 1799, p 608.
83. *Den danske Tilskuer*, nr. 80, den 14. oktober 1799, p 640. Cf. Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet*, 1944, p 35.
84. Pram, "Over den 14de Skaal som blev anbragt i et Selskab i London i sidste Julii Maaned", *Minerva*, august, 1791, p 251.
85. *Minerva*, januar 1790, p 179.
86. *Den danske Tilskuer*, nr. 21, den 17. marts 1794, p 161 f; *Den danske Tilskuers* egen kursivering.
87. Om Hails' krav se Hansen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, 1902, p 378.
88. *Den danske Tilskuer*, nr. 21, den 17. marts 1794, p 162-168.
89. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 272, 273 og 274-278.
90. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 272.
91. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 263-282.
92. Barfod, *Knud Lyne Rahbek*, 1860, p 18.
93. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 21.

94. Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten*, 1888, p 200 ff, note 263 og 264. Holm noterer, p 201, at den første del utvivlsomt sigter til "[...] Heibergs Beregninger i "Politisk Dispatche", medens der ved den sidste Del er tænkt paa nogle Udtalelser, saa vidt jeg mindes i Minerva eller i Den danske Tilskuer."
95. Engberg, *Magten og Kulturen*, 2005, p 418; se ligeledes Petersen, *Bidrag*, 1860, p 417. Formelt set blev Heiberg gennem Trykkefrihedsforordningen dømt for overtrædelse af Christian V's Danske Lov (1683), cf. Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet*, 1944, p 38. – Th. Thorsteinssons bidrag "Hvordan dommerne kom til deres resultat", p 239-242, i Ingerslev-Jensen, *P.A. Heiberg*, 1974, er en klar og pædagogisk udformet redegørelse for, hvorledes det var muligt at dømme Heiberg med tilbagevirkende kraft.
96. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 391.
97. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 397.
98. Se [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 98-147.
99. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 148.
100. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 22.
101. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 420.
102. "Frihed, lighed, broderskab", *Bevingede Ord*, 1990, p 206 f. – Velfærdskomiteen oprettes i april 1793 og fungerer som rædselsherredømmets eksekutivorgan til Robespierres fald med Thermidorkuppet 27. juli 1794; ophæves endeligt 1795. – Kjærsgaard, *Danmark og Den franske Revolution*, 1989, p 42, belyser konventionen, idet "Jakobinermottoet "vivre libre ou mourir" ("friheden eller døden") og det ligeledes flot klingende "liberté, égalité, fraternité ou la mort" ("frihed, lighed, broderskab – eller døden")" jævnlig forefindes i breve og stambøger fra 1790'erne.
103. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 389.
104. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 411.
105. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 395.
106. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 334 f.
107. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 392 ff.
108. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 395.
109. Se Bajer (med reference til Carl Ploug) i *Nordens politiske Digtning*, 1878, p 166, og Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten*, 1888, p 179.
110. Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 500; cf. Heibergs egen fremstilling i *Erindringer af min politiske, selskabelige og litteraire Vandel i Frankrig*, Christiania, 1830, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 146 f.
111. "Heibergs kommentar (formodentlig skrevet efter 1804 [...])" i Ingerslev-Jensen, *P.A. Heiberg*, 1974, p 236.
112. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 407 f.
113. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 407.
114. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 414 f.

115. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 418.

116. Møller, *Reformer og reaktion*”, 1983, p 478. – Schwanenflügels forbehold i *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 198 ff, for Heibergs positive indstilling til revolution og republik er ikke holdbare ud fra netop den karakteristik af Heibergs egen opfattelse af den ”[...] *Aristokratisme* [som] *var et dybt Grundtræk i hans aandelige Natur*.”, og som Schwanenflügel karakteriserer på følgende måde: ”[...] man skulde ikke *fødes* adelig; man skulde gennem ”Dyd og Duelighed, Retskaffenhed og Klogskab” tilkæmpe sig Adelsnavnet.”, Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 200; og: ”Skjoldemærker og ”Pergamentsbreve” var ham Intet; men den dygtige Mands Handlinger i Fædrelandets og Samfundets Tjeneste – Alt.”, Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 201. Schwanenflügel indser åbenbart ikke, at netop *dyd* og *dygtighed* i opposition til *fødsel* og *skjoldemærker* udgør revolutionens og republikkens grundsætninger i en nøddeskal. I anden sammenhæng pointerer han, at Heiberg hævdede og var en modig og ubøjelig forkæmper for, ”[...] at Borgernes Klasse er den unge Stand, der skal bringe Fremtidens Ideer til Sejr ved først og fremmest at bryde Privilegiernes, d.v.s. Fødsels- og Kasterettighedernes Aag [...]”, Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 216 f, hvilket også peger mod revolution og republik. – Ovenstående, som Schwanenflügel skriver i polemik mod Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten*, 1888, se Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 198 f, falder således på sin egen argumentation. Holms konklusion på spørgsmålet om Heibergs forhold til revolution og republik, som er Schwanenflügels udgangspunkt for polemikken, lyder: ”Vi kunne ikke nære Tvivl om, at den Forfatning, Malt[h]e Bruun og Heiberg ønskede Enevælden afløst af, var Republiken.”, Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten*, 1888 p 122 (i sit citat af passagen udelader Schwanenflügel i øvrigt Malthe Bruun, Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 199).

117. *Samlerens antologi af nordisk litteratur*, 1983, bd. 5, p 60, taler om, at Rahbek ”[...] sammen med sin hustru skabte tidens litterære salon [...]”. Sørensen, ”Bakkehusets poesi. Om Kamma Rahbek”, 1993, p 38, noterer: ”Der findes ikke i Norden nogen borgerlig salonkultur på linie med den tyske, præromantiske. Men i Danmark og Sverige opstår der nogle markante, litterære samlingssteder i de miljøer, hvor litteraturen og litteraturformidlingen er ved at blive en borgerlig levevej. I Danmark skabte Karen Margrethe Rahbek (1775-1828), gift med tidsskriftsredaktøren, udgiveren og æstetikprofessoren Knud Lyhne Rahbek, et sådant sted på Bakkehuset [...]”. Klitgaard Povlsen, ”Mellem hofkultur og dagligstue. Salonkulturen”, 1993, p 20 f, betragter Kamma Rahbek som en repræsentant for salonkulturen, der bl.a. er kendetegnet af den frie, fortrolige samtale og af brevet. – *Salon eller litterært samlingssted* – den nye digtergeneration har ”[...] besunget ”Kamma” som muse for de unge, hjemlige talenter og hyldet Knud Lyhne Rahbek for at have banet dem vejen frem.”, Sørensen, ”Bakkehusets poesi”, 1993, p 39. Brandes skriver i *Kritiker og Portraiter*, 1870: ””I hele vor Literaturs Historie er

Bakkehuset det eneste private literære Samlingssted, som har nogen Betydning og noget Navn.”” Citeret efter Sørensen, ”Bakkehusets poesi”, 1993, p 39.

118. Billeskov Jansen, *Danske litteraturhistorie*, 1964, p 602.

119. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 402 ff (mærk, at p 402 er pagineret som 401). Cf. Rahbeks indlevelse i og sympati for revolutionen straks ved overtagelsen af *Minervas* månedlige artikel ”Historien” i januar 1794; cf. *Den danske Tilskuer* nr. 43, 9. juni 1794, p 342 ff, hvor der argumenteres for det realistiske i at være republikaner i de franske, men royalist i de danske anliggender. – Se også Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet*, 1944, p 39, som refererer til Anders Sandøe Ørstedes erindringer, hvor Napoleons magtovertagelse sammen med angrebet på København i 1801 samt den almindelige reformpolitik indgår som argument for, at der indtrådte ”Stilstand i den statsborgerlige Debat”. – Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten*, 1888, p 181, fremhæver, at ”Den 18. Brumaire har med Hensyn til vore indre Forhold været vigtigere end den omtrent samtidige Presselov af 1799.”

120. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 384.

121. Vibæk, *Danmarks historie*, 1964, p 201.

122. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 402.

123. Engberg, *Magten og Kulturen*, 2005, p 415 f; cf. Møller, ”Reformer og reaktion”, 1983, p 485 f.

124. Cf. Møllers afsnit om trykkefrihedskampen i ”Reformer og reaktion”, 1983, p 486 f.

125. *Minerva*, august 1791, p 226-265, specielt p 253-258 og 264 f. – En forbitret Ove Høegh-Guldberg har formodentlig ret i, at artiklen er skrevet med en ”” *finesse diabolique*””, Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten*, 1888, p 193, note 154.

126. Cf. Albjerg, *Ludvig Holbergs poetiske maskerade*, p 97.

127. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 378.

128. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2, 1934, p 835. – ”[...] Pram lignede ham med en brændende Fakkelt [...]”, Petersen, *Bidrag*, 1860, p 386.

129. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 397.

130. Kjærsgaard, *Danmark og Den franske Revolution*, 1989, p 11, 92, 12 og 14.

131. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 336.

132. Jørgensen, *Trykkefrihedsspørgsmaalet*, 1944, p 34 f.

133. Jacobsen, *Bidrag til Professor Ridder Rahbeks Characteristik*, 1821, p 4.

134. Rahbek, *Den unge Darby*, p 25 og 40, og i samme værks ”Til Læseren”, upagineret [p 3].

135. Møller, ”Markedet for den borgerlige litteratur”, 1983, p 549.

136. Barfod, *Knud Lyne Rahbek*, 1860, p 17.

137. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 31 f og p 57. Om Bakkehusets betydning se videre p 56 ff.

138. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 25.

139. Petersen, *Bidrag*, 1860, p 382.

140. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 25.
141. Brøndsted og Møller Kristensen, *Danmarks litteratur*, 1963, p 101.
142. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 478.
143. "Collett, Peter", 1979.
144. Cf. Petersen, *Bidrag*, 1860, p 344-348.
145. Hauberg Mortensen, "Den litterære institution", 1984, p 303.
146. Brøndsted og Møller Kristensen, *Danmarks litteratur*, 1963, p 101.
147. Hauberg Mortensen, "Den litterære institution", 1984, p 303.
148. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 58; cf. p 59 f.
149. "Rahbek, Kamma", *Den store danske encyklopædi*, 1999. Der kan i øvrigt henvises til Brandes' kærlige portræt i Brandes, "Kamma Rahbek", 1899, p 186-214, til fx Jensen, *Kamma Rabbek*, 1975, og til Nørballe, *Guldalderdigtere*, 1999, p 9-14.
150. Hauberg Mortensen, "Den litterære institution", 1984, p 305.
151. Se Zahle, *Knud Lyne Rabbek og hans Samtid*, p 265.
152. Møller, *Rabbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 38.
153. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 9.
154. Møller, *Rabbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 27 og 26. – Kjærgaard, *Danmark og den franske Revolution*, 1989, p 79 og 19, fremfører, at "tidens førende tidsskrift, *Minerva*", "[...] som opinionsdanner kan sammenlignes med vore dages *Nouvel Observateur*, *Newsweek* eller *Der Spiegel* [...]". – Som et samtidigt vidne fortæller Mynster i sin nekrolog over Rahbek, se Zahle, *Knud Lyne Rabbek og hans Samtid*, 1860, p 255 f: "'I enhver Dagligstue fandt man 'den danske Tilskuer' paa Bordet [...]', og: 'I enhver Club fandtes og læstes og debatteredes 'Minerva' [...]'".
155. Conrad, *Rabbek og Nyerup*, 1979, p 125.
156. Møller, *Rabbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 29.
157. Billeskov Jansen, *Dansk litteraturhistorie*, 1964, p 526 f.
158. Billeskov Jansen, *Danmarks digtekunst*, 1964, p 133 og 69.
159. Cf. Conrad, "Den litterære kanondannelse i Danmark før 1700", København, 1997, p 530. Se også Lundgreen-Nielsen, "Syvs visepoetik 1663", København, 2002, hvor ligeledes den tidlige, nationalsproglige kanondannelse i Danmark behandles.
160. Fjeldstad, "Rahbeks danske Parnas", 2000, p 93 f.
161. Petersen, *Bidrag*, 1860, p 385.
162. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 224.
163. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 228.
164. Petersen, *Bidrag*, 1860, p 385.
165. Barfod, *Knud Lyne Rabbek*, 1860, p 19.
166. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 56.
167. Barfod, *Knud Lyne Rabbek*, 1860, p 19 f.

168. Hauberg Mortensen, ”Den litterære institution”, 1984, p 294. Se også ”Om Poesie og Forskiellen mellem den og Prosa”, *Minerva*, oktober 1799, p 105, hvor Rahbek fremholder prosaen som en stilart, der til forskel fra poesien ”[...] mere gik ud paa rigtig Fremstilling af Tingene til at udvide nyttige Kundskaber [...]”.
169. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 27.
170. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 25.
171. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2, 1934, p 927 f.
172. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2, 1934, p 1018.
173. Brix, ”Manden uden eftermæle”, 1960; Funch, ”I 200-aaret for Knud Lyne Rahbeks fødsel”, 1960; Kistrup, ”Litteraten”, 1960.
174. Birklund Andersen, *Den faktiske sandheds poesi*, 1996, p 19.
175. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 3, 1924, p 5.
176. Efter Engberg, *Magten og Kulturen*, 2005, p 264.
177. Thomsen, *Den fuldendte Broder*, 5831, p 10.
178. Andersen, *Tider og Typer*, 1909, p 382.
179. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 130 ff. Om de allersidste år, da det gik ned ad bakke for Rahbek, Kamma og Bakkehuset, se Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 274 ff.
180. Jensen, *Rahbek og de danske Digtere*, 1960, p 20.
181. Jensen, *Rahbek og de danske Digtere*, 1960, p 44.
182. Fjeldstad, ”Rahbeks danske Parnas”, 2000, p 98.
183. Petersen, *Bidrag*, 1860, p 384 f. - Det er formodentlig rigtigt, at Rahbek snarere har ville ”[...] vække læse- end vragelysten med sin kritik og har aldrig rost det giftige eller uhumske [...]”, se Lundgreen-Nielsen, *Det handlende ord*, bd. 2, 1980, p 572, hvor Lundgreen-Nielsen henviser til Rahbek i *Dagen*, den 4. januar 1813. I forhold til digterne var Rahbeks ønske at ”[...] støtte også små ånder og ophjælpe selv spage forsøg, når de forener flid i sproget med ærbødighed for digtningen [...]”, se Lundgreen-Nielsen, *Det handlende ord*, bd. 2, 1980, p 735, hvor Lundgreen-Nielsen henviser til Rahbek i *Tilskueren*, den 29. juli 1817.
184. Billeskov Jansen, *Dansk litteraturhistorie*, 1964, p 602. – Om Rahbeks værdsættelse af Grundtvig i 1811 se Lundgreen-Nielsen, *Det handlende ord*, bd. 2, 1980, p 469.
185. Andersen, *Mit eget eventyr uden Digtning*, 1986, udgiverens note p 211, og Andersen, *Mit Lins Eventyr*, bd. 1, 1975, p 70.
186. Billeskov Jansen, *Danmarks Digtekunst*, 1964, p 74.
187. Cf. Mai, note til ”Børnekopperne”, *Moralske fortællinger*, 1994, p 283.
188. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 238.
189. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 29.
190. Høst, *Erindringer om mig og mine Samtidige*, 1835, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 184.

191. Cf. portrættet i *Dansk litteraturhistorie*, Gyldendal, bd. 4, p 476; se også Broby-Johansen, *Krop og klær*, 1966, p 178-184.
192. Troels-Lund, *Bakkehus og Solbjerg*, 1920, p 26 f.
193. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 209.
194. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 209 f.
195. Baggesen, *Lille Søndag-Aften*, 1814, p 9 f. – Ovenstående passage citeres i en lettere forkortet og omskrevet form i Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 27; ifølge Møller blev Rahbek ”meget grovt medtaget” af Baggesens digt. Satirens overordentlige grovhed spejles i August Baggesens udgave fra 1846 af *Jens Baggesens danske Værker*, p 175, hvor passagen ganske vist forekommer, men forkortet. Linjerne fra ”Den peene” til ”denne Post” er helt udeladt. I Arlauds udgave af Jens Baggesen, *Blandede Digte*, 1903, p 212, gengives passagen, fraset tre afvigelser ang. ortografi og skilletegn, korrekt; i kommentaren (p 355) citeres Molbech for at have karakteriseret digtet ”[...] som ”en af de smudsigste og drøiste litteraire Satirer, som man i noget nyere Sprog kiender” [...]”.
196. At man ved det simple svin skal forstå Rahbek er autoriseret af Baggesen, se kommentaren i Baggesen, *Blandede Digte*, 1903, p 355; og mon ikke dette med rimelighed støtter tolkningen af ammen som Kamma Rahbek?
197. Albeck, *Dansk litteraturhistorie*, 1965, p 88.
198. Baggesen, *Giengangeren og han selv*, 1807, p 89.
199. Brøndsted og Møller Kristensen, *Danmarks litteratur*, 1963, p 101.
200. Citeret efter Jensen, *Rahbek og de danske Digtere*, 1960, p 81.
201. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 11.
202. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 412.
203. Stigel, ”Borgerlig oplysning”, 1983, p 500; citatet indgår i Stigels bestemmelse af selskabs- og drikkevisens sociale funktion.
204. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 4.
205. Cf. Lars Huldén på *högre seminarium* om Bellman foråret 2006 på Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur ved Helsingfors universitet.
206. Falkenstjerne og Borup Jensen, *Kommentar til Håndbog*, 1958, p 27; det turde udelukkes, at henvisningen til moderen har inestuose konnotationer, der kan udelukkende være tale om hendes biologiske organ for fødsel.
207. ”Skød”, *Ordbog over det Danske Sprog*, betydning 2.1.
208. Vibæk, *Danmarks historie*, 1964, p 203.
209. Brøndsted og Møller Kristensen, *Danmarks litteratur*, 1963, p 101.
210. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 232 f. – Der henvises her og i det følgende til udgaven i *samlede Fortællinger*, bd. 1, 1804.
211. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 231-237.
212. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 238.
213. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 232 og 234.

214. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 237.
215. Lundgreen-Nielsen, "Grundtvig og danskhed", 1992, p 166 og 167.
216. Cf. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 234 f.
217. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 237. – Se samme tekst i *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, oversat og udgivet i 1797 af Rahbek, under "Menneske- og Borger-Rettighedernes og Pligternes Erklæring", underafsnittet "Pligter", artikel 4, p 90; cf. også Rousseau, *Émile ou de l'éducation* (1762), 1961, p 453: "[...] comme si ce n'était pas le bon fils, le bon mari, le bon père, qui font le bon citoyen!"; i dansk oversættelse: "[...] som om det ikke netop var den gode søn, den gode ægtemand, den gode fader, der skaber den gode borger.", se Rousseau, *Emile eller om opdragelsen*, bd. 3, 1962, p 13.
218. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 237.
219. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 232. Cf. Jean Bodins statsteori fra 1566 om fyrstens suverænitet, se Ove Korsgaard, *Kamper om Folket*, p 67.
220. "Stat", *Ordbog over det Danske Sprog*, betydning 5.1 med henvisning til *EHolm.DH.1720-1814.III,2.449*.
221. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 235 og 236.
222. Cf. Lukács, *Der historische Roman*, 1955, p 17.
223. Cf. Korsgaards grundige diskussion af begreberne nation og demokrati i *Kampen om folket*, 2004, p 107-119.
224. Se Feldbæk og Winge, "Tyskerfejden 1789-1790", 1991, p 9-109.
225. Feldbæk og Winge, "Tyskerfejden 1789-1790", 1991, p 109 og 105.
226. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 234, 235 og 236.
227. Cf. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 424 f. Citatet er fra teksten på Frihedsstøtten, gengivet i fx *Dansk litteraturhistorie*, bd. 4, 1983, p 17.
228. Ove Korsgaard, *Kampen om folket*, p 170.
229. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 237.
230. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 234-236.
231. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 238.
232. Fra Voltaire, *Traité sur la Tolérance*, citeret efter Bredsdorff, *Den brogede oplysning*, 2003, p 331. Cf. "Om Folkets Medvirkning med Regieringen til en Stats Lyksalighed", *Minerva*, oktober 1786, p 397, hvor en identisk tankegang udtrykkes. Artiklen er usigneret.
233. Korsgaard, *Kampen om folket*, 2004, p 18. Korsgaard henviser i en note til Kants *Om pædagogik* fra 1803, dansk udgave 2000.
234. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 232.
235. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 235 f.
236. Lukács, *Der historische Roman*, 1955, p 14. I oversættelse: "som konkret betingelse for nutiden". Cf. p 12-19.

237. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 235 og 236. – Jfr. side 105 i afsnittet ”Betydningsglidning og præcisering af betydning”: 1804-udgavens hypotetiske formulering ændrer ikke opfattelsen af revolutionens blodige forløb.
238. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 236.
239. *Minerva*, maj 1794, p 290 ff. – Vergilcitater fra *Æneiden* (29-19 f.Kr), 1. bog, vers 563 f lyder i oversættelse: ”Den vanskelige situation og mit herredømmes unge alder tvinger mig til sådanne forholdsregler [...]”, se Macchiavelli, *Fyrsten*, kap. 17, 1962, p 65. Rahbek kendte rimeligvis også citatet fra Holbergs *Niels Klim* (1741), se Baggesens oversættelse til dansk i *Ludvig Holberg, Værker i tolv Bind*, bd. 9, 1971, p 250, kommentar p 281. – Camille Desmoulins-citatet, se *Le Vieux Cordelier*, 1793, jfr. note 618.
240. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 235.
241. *Den danske Tilskuer*, nr. 43, den 9. juni 1794, p 337 f og 338 ff.
242. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 238.
243. Lukács, *Der historische Roman*, 1955, p 11. I oversættelse: ”Den såkaldte historiske roman for Walter Scott mangler netop det specifikt historiske: afledningen af de handlende menneskers særegenhed fra deres tidsalders historiske egenart.”
244. Korsgaard, *Kampen om folket*, 2004, p 31.
245. Se Albjerg, ”Holberg og moralen – et foredrag”, 1980, p 61 f.
246. Cf. Jacques Berg, ”Bag det franske slør”, 2004.
247. *Minerva*, august 1786, især p 160-168; artiklen er usigneret, men er åbenbart ikke af Pram, se dennes deklaration med opgivelse af anonymt trykte artikler i *Minerva*, marts 1787, p 402 f.
248. *Minerva*, maj 1794, p 292 f, cf. Korsgaard, *Kampen om folket*, p 70.
249. Rahbek, ”Om Factionerne”, 1799, p 258.
250. Rahbek, ”Om Factionerne”, 1799, p 339.
251. Nørballe, *Kammas brudefærd*, 1998, p 15. Om Rahbeks religiøsitet skriver Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 16, at han ”[...] ikke følte nogen egentlig religiøs Trang”.
252. Korsgaard, *Kampen om folket*, 2004, p 18.
253. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 238 og *Minerva*, juli 1795, p 155.
254. Aristoteles, *Om digtekunsten*, 1970, og *Poetikken*, 2004, kap. 6, 8 og 10.
255. Cf. Albjerg, ”Fiktionens historiske sandhed eller sandhedens fiktionisering”, 2003, p 8. Se også Birklund Andersen, ”Historien som fortælling”, *Den faktiske sandheds poesi*, p 22: ”Med Hegel (1770-1831), der selv var overbevist om at leve i historiens slutfase, kulminerer opfattelsen af Historien som en sammenhængende historie med en begyndelse, en midte og en slutning.”
256. Citeret efter Conrad, ”Den nationale litteraturhistorieskrivning 1800-1861”, 1991, p 444; Conrad citerer fra R. Nyerup og K.L. Rahbek, *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie*, bd. 1, 1800.

257. Conrad, "Den nationale litteraturhistorieskrivning", 1991, p 446.
258. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 237 f.
259. Rahbek, "Forerindring" (1799), 1804, p 238.
260. Lukács, *Der historische Roman*, 1955, p 12.
261. "Massenerlebnis", Lukács, *Der historische Roman*, p 15.
262. *Minerva*, marts 1787, p 400.
263. *Minerva*, Prams "Fortale" til "Historien", juli 1785, p 87–90.
264. Januar-marts 1793 vikarierer Jens Kragh Høst for Pram, se *Nordia*, 1795, p 52 (fejl for p 82).
265. *Minerva*, marts 1787 p 397-403; se ligeledes Prams overvejelser om forholdet mellem den kompilerende rapportør, der står midt i begivenhederne, og "den kyndige og filosofiske Historieskriver"s foredrag af tildragelserne i "en sand og samlet Kiæde" i *Minerva*, december 1789, p 102.
- 266: *Minerva*, januar 1794, p 106. Rahbeks artikel er dateret og signeret "Den 8. Febr. 1794 Rahbek.", p 120. – Rönning, *Rationalismens tidsalder*, 1899, p 290, og Kjærgaard, *Danmark og Den franske Revolution*, 1989, p 19 (staver Jens Krag Høst), giver i øvrigt nogle ufuldstændige og vildledende udmeldinger om Jens Kragh Høsts medvirken til "Historien" i *Minerva*. Med henvisning til: – *Minerva*, hvor signaturen, hvor den forekommer efter januar 1794, er Rahbeks, – til Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 14, note 1, hvor Møller med reference til Werlauff fortæller om Rahbeks store engagement i "den historiske Oversigt", – til Steenstrup, *Historieskrivningen i Danmark 1801-1863*, 1889, p 150-152, hvor gennemgangen af Høsts forfatterskab intet antyder om et langvarigt og omfattende engagement i *Minervas* "Historien", – til *Nordia*, 1795, p 52 (fejl for p 82), hvor det i en artikel om *Minerva* af Jens Kragh Høst anføres, at det er Rahbek, "som sjelf skrifver articlarne: thateret och historien", og at Høst var Prams afløser januar-marts 1793, – og til de passager i Jens Kragh Høsts *Erindringer*, 1835, der omhandler Rahbek, og som er samlet af Zahle i *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 168-189, og hvoraf det bl.a. fremgår, at der i 1794 opstod "nogen Uoverensstemmelse i vore [Høsts og Rahbeks] politiske Synsmaader", Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 171, og hvor Rahbeks overordentlige fortrolighed med Den franske Revolution fremhæves, Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 183, kan der konkluderes, at *Minervas* faste artikel "Historien" fraset de tre første måneder i 1793, hvor den forfattes af Høst, til januar 1794 blev skrevet af Pram og derefter af Rahbek.
267. *Minerva*, april 1787, 100 ff.
268. *Minerva*, juli 1789, p 122.
269. *Minerva*, august 1789, p 281.
270. *Minerva*, august 1789, p 292.
271. *Minerva*, september 1789, p 418. *Minerva* (ved Pram) bringer herefter, p 418-21, en indforstået præsentation af menneskerettighederne.

272. Se fx *Minerva*, juli 1789, p 136; *Minerva*, august 1789, p 292; *Minerva*, september 1789, p 421.
273. *Minerva*, december 1785, artiklen ”Historien”, p 406; artiklen er skrevet af Pram.
- 274 Cf. fx Kjærgaard, *Denmark gets the News of '76*, 1975, især p 34.
275. Cf. Lukács, *Der historische Roman*, 1955, p 15-17.
276. *Minerva*, april 1800, p 110.
277. *Minerva*, juli, 1800, p 119.
278. *Minerva*, oktober 1800, p 109.
279. *Minerva*, januar 1801, p 103.
280. *Minerva*, august, 1791, p 231 og 241 f.
281. *Minerva*, juli 1795, p 148 ff.
282. Rahbek, ”Om Factionerne”, 1799, p 299; cf. *Minervas* usikkerhed i samme spørgsmål, april 1794, p 137.
283. Rahbek, ”Om Factionerne”, 1799, p 257.
284. Se fx von Wilpert, ”Historische Erzählung, Novelle und Historischer Roman”, 1964.
285. Winge, *Fortiden som spejl*, 1997, p 31.
286. Cf. *Ordbog over det Danske Sprog*, opslagsordet ”Skilderi”: 1) ”om tegnet, malet, trykt gengivelse oln.”; 2) ”en i ord udtrykt anskuelig, levende fremstilling; skildring”. ODS henviser til ”II. skildre 2)”: ”beskrive paa en levende, anskuelig maade, med gengivelse af de væsentlige træk af virkeligheden”; betydningen dækker også, cf. eksemplerne i ODS, fremstillingen af forløb. – Ordet ”skilderi” indgår *à propos* i samtidige tidsskriftstitler: ”Maanedskriftet Kiøbenhavns Skilderie.(1787-90). Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn.(1804-31)”.
287. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 238.
288. I *Tider og Typer*, 1909, p 348, plæderer Andersen for, at det er eftervirkninger af Kants *Kritik af Dømmekraften* (1790), der driver Rahbek bort fra universitetet. Denne opfattelse videreføres i fx ”Rahbek, Knud Lyne”, 1982, og af Hauberg Mortensen, ”Den litterære institution”, 1984, p 294. Standpunktet kunne stamme fra Oehlenschlägers *Erindringer*, hvor det hedder: ””Han [Rahbek] havde nemlig i flere Aar været Professor i Asthetiken ved Universitetet, da det pludselig faldt ham ind at forlange sin Afsked af en høist besynderlig Grund: fordi man havde bebrejdet ham, at han ikke havde studeret og forstod sig paa den Kantiske Philosophie.”” Validiteten i argumentet sættes i øvrigt i et tvivlsomt lys af følgende bemærkning fra samme erindringer: ””Jeg blev Professor her, og skjøndt jeg heller ingen Kantianer var, saa havde jeg dog fuldt Huus paa Ehlers’ Collegium.””, Adam Oehlenschläger, *Erindringer*, 1850, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 224 f. – Petersen, derimod, tilbageviser i *Bidrag*, 1860, p 381 f, Kantteorien til fordel for Rahbeks redegørelse om tilrettevisningen og truslen, der fulgte efter *Minerva*-artiklen om ”Captainer med engelske Navne”, *Minerva*, april 1798, p 128, jfr. side 20 f i afsnittet ”Revolutionens død”.
289. Se diskussionen i Rahbeks første artikel ”Historien”, *Minerva*, januar 1794, p 104-106.

290. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 281.
291. Rahbek, *Haandbog*, 1805, p 37.
292. Rahbek, *Haandbog*, 1805, p 33; se videre p 34, 40 og 42.
293. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 237.
294. Rahbek, *Haandbog*, 1805, p 46.
295. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 327.
296. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 238. – Det kan noteres, at Nyerups faste artikel i *Minerva* om nyudgivelser, ”Litteraturen”, intet meddeler om udgivelsen af *Camill og Constance*.
297. Rahbek, *Haandbog*, 1805, p 49-51. Cf. samstemmende synspunkt i Bajer, *Nordens politiske Digtning*, 1878, p 134.
298. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 400 f.
299. Rahbek *Schwanenflügel*, Peter Andreas Heiberg, 1891, p 557.
300. Den 9. januar 2004 modtog jeg som læsesalslån på Universitetsbiblioteket i Helsingfors 1801-udgaven af statshistorien; jeg konstaterede snart, at tre blade i eksemplaret, som var det ene af Det kgl. Biblioteks to eksemplarer, nemlig læsesalseksemplaret, var uopskåret mellem siderne 110-111, 122-123 og 126-127; dette tilligemed eksemplarets meget fine stand peger ikke på nogen ihærdig anvendelse af i hvert fald dette eksemplar af værket.
301. *Haandbog*, 1801 og 1805, p 37, 34, 38, 39 og 40.
302. *Haandbog*, 1801, p 46.
303. Cf. Rahbeks (i note 298 nævnte) påpegning i erindringerne af sine i typografien markerede forbehold i *Minerva* for Napoleon allerede ved dennes magtovertagelse; cf. ligeledes den lurende skepsis i den dramatiske, i fed stil udmærkede, telegramagtige meddelelsen om Napoleons indtræden på den politiske scene i *Minerva*, oktober 1799, p 125 f.
304. Rahbek, ”Om Factionerne”, 1799, p 257.
305. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p XVI.
306. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p I og XIV.
307. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p I og XV f.
308. *Minerva*, juli 1795, p 155.
309. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p XIV og 1; p XIV meddeles fejlagtigt den 26. juni.
310. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 16.
311. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 1, 2, 3 og 6.
312. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, fx p 55.
313. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 6, 5 og 18. – Et helt modsat synspunkt fremføres af Ove Høegh-Guldberg, en af hovedmændene bag sammensværgelsen mod Struense, som i et brev beklager, ”[...] at man mente at kunne sætte ”et halvthundrede abstrakte, smukt vendte Sætninger i stedet for to tusinde Aars lange,

- dyrekjøbte, ofte gentagne Erfaringer”.”, se Kjærgaard, *Danmark og Den franske Revolution*, 1989, p 84.
314. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 53, 18 f og 20.
315. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 5.
316. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 18, 25 og 27.
317. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 26 og 27.
318. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 30 f.
319. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 77, 80 og 81.
320. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 31.
321. Korsgaard, *Kampen om Folket*, 2004, p 119.
322. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, se fx p 39 f og 71.
323. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, se fx p 26, 40 ff, 49 ff og 60 ff.
324. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797 se fx p 45 og 51.
325. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 71 f.
326. Cf. Hultén, ”Den moderne roman blev født i frihed”, 2003, hvor han med udgangspunkt i bl.a. Berlins essay *Two Concepts of Liberty*, 1958 (især p 7 ff, 16 ff og 47 ff), diskuterer det 18. århundredes opfattelse af frihed som uafhængighed og fravær af begrænsninger (negativ frihed) og frihed som selvbeherskelse og dannelse (positiv frihed).
327. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 27 ff og 34.
328. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 81 og 35.
329. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 81 f.
330. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 5.
331. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 87.
332. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 88.
333. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 90.
334. Cf. Birklund Andersen, *Den faktiske sandheds poesi*, fx p 22 f. Birklund Andersen referer til Morten Haugaard Jeppesen, ”Den selvbeholdende profeti – indledning til Kants ”Idé til en almen historie””, *Slagmark* 17, 1991, p 99 ff.
335. *Den franske Republiks Constitution antaget 1795*, 1797, p 81 f.
336. *Minerva*, august 1786, p 145-171; skribenten er åbenbart ikke Pram, cf. dennes deklaration med opgivelse af anonymt trykte artikler i *Minerva*, marts 1787, p 402 f.
337. *Minerva*, august 1786, p 165.
338. *Minerva*, august 1786, p 146, 147 og 148.
339. *Minerva*, august 1786, p 154 og 155 f.
340. *Minerva*, august 1786, p 157, 158 og 160.
341. *Minerva*, august 1786, p 162, 164 og 168.
342. *Minerva*, august 1786, p 170.
343. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 424 og 428.
344. Conrad, ”Den nationale litteraturhistorieskrivning 1800-1861”, 1991, p 436.

345. Conrad, "Den nationale litteraturhistorieskrivning 1800-1861", 1991, p 438, 454 og 458.
346. Conrad, "Den nationale litteraturhistorieskrivning 1800-1861", 1991, p 460.
347. Conrad, "Den nationale litteraturhistorieskrivning 1800-1861", 1991, p 458.
348. Cf. Hauberg Mortensen, *Litteraturfunktion og symbolnorm 1800-1870*, 1973, p 79 og 96 f.
349. Cf. Hauberg Mortensen, *Litteraturfunktion og symbolnorm 1800-1870*, 1973, p 47 og 69. – Se ligeledes "Om Poesie og Forskiellen mellem den og Prosa", *Minerva*, oktober 1799, p 94-109, som et eksempel på Rahbeks praksis som æstet i hans bestemmelse af poesien (følelsernes og de livagtige forestillingers sprog) og afgrænsningen af den til prosaen (mere korrekt afmalende, belærende, nyttig og forstandsbetonet tale); det bemærkes, at synspunkterne i fremstillingen, der betegnes som "[...] det smagfuldeste, der maaskee endnu er skrevet over Digtekunst [...]" (*Minerva*, oktober 1799, noten p 94 f) er overtaget fra Johann Jacob Engels' (1741-1802) *Anfangsgründe einer Theorie der Dichtungsarten* (1783), men også, at eksemplerne i Rahbeks fremstilling er fra den nye danske litteratur; stadig henvendt til den dannede læser og med samme teoretiske udgangspunkt fortsætter og uddyber Rahbek sine overvejelser i "Om de forskellige Digtearter" i det følgende nummer af *Minerva*, november 1799, p 199-210.
350. Rubow, *Dansk litterær Kritik*, 1921, p 24 og 10. – At Rahbek her ikke stod alene, vidner Lundgreen-Nielsen om i Lundgreen-Nielsen, *Det handlende ord*, 1980, bd. 1, p 389: Oehlenschlägers rekonstruerede indledningsforelæsning efter professorudnævnelsen (1810) ligner "svært Rahbeks eklekticisme". I øvrigt er Rubows synspunkt ang. eklekticisme ikke nyt, jfr. Steffens: Rahbek er ""i alt sit videnskabelige og æsthetiske Væsen en Eklektiker"", Henrich Steffens, *Hvad jeg oplevede. Nedskrevet efter Hukommelsen*, 1840-45, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 133.
351. Rubow, *Dansk litterær Kritik*, 1921, p 21, 25 og 10.
352. Habermas, *Borgerlig offentlighed*, 1975, p 34; Habermas refererer til R. Williams, *Culture and Society 1780-1950*, New York, 1960.
353. Cf. Jensen, *Rahbek og de danske Digtere*, 1960, p 46.
354. Rahbek, "Hvad litteraire Kiævlrier ere Ondt for?", *Tilskueren* 1819[8], p 571 og 573; cf. Jensen, *Rahbek og de danske Digtere*, 1960, p 99 f.
355. Fjeldstad, "Rahbeks danske Parnas", 2000, p 104 f.
356. *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 460.
357. Petersen, *Bidrag*, 1860, p 187; Petersen fortsætter med flere eksempler på Rahbeks tungfærdighed. – Rönning, *Rationalismens Tidsalder*, 1899, p 153, fremholder: "[...] Rahbek kender ikke Kants filosofi, det har han selv indrømmet [...]" Rönning's henvisning er desværre uden kildeangivelse.
358. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 6.

359. Conrad, "Den nationale litteraturhistorieskrivning", 1991, p 454. – Jævnfører man med Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 264, er der næppe tvivl om, at "bonhommistisk" for Rahbek er et positivt begreb.
360. Christian Molbech, *Dansk poetisk Anthologie*, 1832, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 289.
361. Se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 261.
- 362 Cf. Gundelach, *Det er dansk*, 2002, p 87-110 og 133-145.
363. "Hendes Majestæt Dronningens nytårstale 2005".
364. Jfr. noterne 44, 217 og 452.
365. Öhlenschläger, *Rahbeks Minde*, u.å., p 14, 16 og 17. Første gang står der dog: "Han var en brav Student!". Der citeres i øvrigt fra p 4, 8, 10 og 11.
366. Baggesen er allerede nævnt; se også Jacobsen, *Bidrag til Professor Ridder Rahbeks Characteristik*, 1821.
367. Thomsen, *Den fuldendte Broder*, 5831, p 17.
368. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 5.
369. Henrich Steffens, *Hvad jeg oplevede. Nedskrevet efter Hukommelsen*, 1840-45, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 122 f og 134 f. For at gøre opmærksom på, at der ikke er tale om en rygklapper, anmærker Zahle, at denne "Tænker af den romantiske Skole" ikke kan "mistænkes for at være partisk til Fordeel for Rahbek", *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 331 og 136.
370. Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 5 f.
371. J.P. Mynsters nekrolog over Rahbek, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 258 ff. Zahle anmærker, at Mynster, uanset venskabet med Rahbeks, er "en geistlig Modstander af Rationalismen", *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 232 og 331.
372. Christian Molbech, *Dansk poetisk Anthologie*, 1832, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 288 f. Af Molbech, "den nyere Kritiks" repræsentant, kunne man iflg. Zahle "vente temmelig strenge Domme om den ældre Periode" – hvorfor den "fordeelagtigere Omtale" af Rahbek er "af desto større Betydning", *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 331 og 287.
373. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 5, 6, 8 og 15.
374. J.P. Mynster, *Meddelelser om mit Levnet*, 1854, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 236.
375. Mynsters nekrolog, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 258.
376. Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 5 f.
377. Mynsters nekrolog, se Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 259.
378. Zahle, *Knud Lyne Rahbek og hans Samtid*, 1860, p 327.
379. Anders Sandøe Ørsted, *Af mit Livs og min Tids Historie*, 1851, se Petersen, *Skrivefrækhed*, 1989, p 357.
380. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 5 f.

381. Harder, ”folkelighed”, 1996.
382. Cf. Gundelach, *Det er dansk*, 2002, p 139 og 144 f.
383. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, dedikationens sidste side.
384. *Minerva*, august 1786, p 162 f.
385. Citeret efter [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 271, som har et par ortografiske ændringer i forhold til originalteksten. Nr. 21 fra den 17. marts 1794 af *Den danske Tilskuer* bragte Simon Sandrues (alias P.A. Heibergs) artikel om Christiansborgs slotsbrand.
386. Cf. Rahbeks indirekte karakteristik af Heiberg og sig selv i brevet til Bernstorff i anledning af Simon Sandrues (i.e. Heibergs) ovenfor omtalte brev i *Den danske Tilskuer* nr. 21, 17. marts 1794 om slotsbranden i [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 277. – Cf. Jensen, *Rahbek og de danske Digtere*, 1960, p 29 ff, hvor der gives en karakteristik af de to mænd og deres indbyrdes forhold, som ikke modsiges af eller modsiger ovenstående.
387. Henvisningen gælder Madame de Staëls brevroman *Delphine*, som dog ikke har en del 6; citatet, der hvad ortografi og korrekt gengivelse angår er behæftet med en del ikke meningsforstyrrende fejl, er fra del 5, brev 12, Staël, *Delphine* (1802), u.å., p 563.
388. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799. Cf. Pope, *Epilogue to the Satires*, vers 94-95 og 102-03, 1738.
389. Citeret efter [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799. Den ortografiske gengivelse her stemmer hverken ganske med 1804-udgaven af *Camill og Constance* eller med originalen. De to streger i teksten: ”– –”, står for et udeladt ”Roman”, se Lucan, *The Civil War*, 4. bog, vers 283-288, 1998, p 97.
390. Det skal bemærkes, at mens Rahbek ændrede motto for *Camill og Constance*, anså Guldberg det for nødvendigt at ”bruge Filen” i selve digtet, se *Frederik Høegh Guldbergs samlede Digte*, 1803, bd. 1, p I f – og sikkert på baggrund af de samme erfaringer som Rahbek. De nys citerede linjer er her ændret til: ”Gaae til de seneste Tider skal Uveirets Minde,/hævet af Sandheds Haand over Dagenes Tal./Aldrig dets varslende Stemme Forsvinde:/”Vold er Moder til Fald!””, se *Frederik Høegh Guldbergs samlede Digte*, bd. 2, 1803, p 179.
391. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 1.
392. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 239. – Titelangivelsen for Rahbeks revolutionsroman varierer i øvrigt:
1799-udgavens titelblad meddeler seriens navn: *Prosaiske Forsøg*, og bindets nummer: 6. Indholdsfortegnelsen har: *Camill og Constance*, et Revolutions Skilderie. Første Stykke. Næstfølgende højreside meddeler: *Camill og Constance*. Et Revolutions Skilderie. På første side efter ”Forerindring” gentages titlen således: *Camill og Constance et Revolutions Skilderie*.
1804-udgavens titelblad meddeler seriens navn: *samlede Fortællinger*, og bindets nummer: 1. Indholdsfortegnelsen har: *Camill og Constance første Part*. Bladet før ”Forerindring” har *Camill og Constance*. Et Revolutions Skilderie. Efter ”Forerindring” gentages titlen således: *Camill og Constance et Revolutions Skilderi*.

Kursiveringerne viser de to udgavers fremhævelse i titlen.

- 393. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 37.
- 394. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 273.
- 395. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 104.
- 396. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 333.
- 397. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 114.
- 398. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 342.
- 399. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p II.
- 400. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 231.
- 401. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 14.
- 402. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 251.
- 403. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 83.
- 404. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 314.
- 405. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 87.
- 406. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 318.
- 407. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 114.
- 408. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 342.
- 409. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 81.
- 410. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 312.
- 411. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 101.
- 412. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 331.
- 413. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 44, og Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 279.
- 414. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 113.
- 415. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 342.
- 416. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 123.
- 417. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 351.
- 418. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 6.
- 419. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 244.
- 420. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 42.
- 421. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 277.
- 422. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p VIII.
- 423. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 236.
- 424. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 120.
- 425. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 348.
- 426. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p X.
- 427. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 237 f.
- 428. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 4.
- 429. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 242.

430. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 236.
431. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p VII-VIII.
432. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 18.
433. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 255.
434. Der sigtes til Nordahl Bruns sørgespil *Einer Tambeskielver*, 5. optog, 10. optrin, 1772, p 77.
435. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 233.
436. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p IV.
437. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 11.
438. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 248.
439. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 30.
440. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266.
441. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 376.
442. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 150.
443. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 376.
444. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p II.
445. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 231.
446. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 115.
447. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 343.
448. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 27.
449. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 263.
450. Se [www-henvisninger](#) til Gabriel Bonnot de Mably og Etienne Bonnot de Mably de Condillac.
451. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 282.
452. [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p IX; cf. Rahbek, ”Forerindring” (1799), 1804, p 237.
453. ”Heiberg, Peter Andreas”, *Danske biografiske Lexikon*, 1893, p 255. – Se endvidere Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, 132 f.
454. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 303.
455. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 377.
456. *Den danske Tilskuer*, nr. 71 og 72, den 14. september 1795, p 568.
457. Andersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. 2, 1934, p 846.
458. Citatet er fra det omtalte brev af 1. september 1795 fra Heiberg til Rahbek, se [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 377-379.
459. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 377.
460. Se noten i *Den danske Tilskuer*, nr. 66 og 67, den 31. august 1795, p 536.
461. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 378.
462. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 374 og 375.
463. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 379-380.

464. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 380; cf. også Rahbeks hyldest til Heiberg i [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 303 f.
465. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 380.
466. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, noten p 475.
467. Se Rahbeks redegørelse for fejden i [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 438-450.
468. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 235.
469. *Samlerens antologi af nordiske litteratur*, bd. 5, 1983, p 44.
470. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 327 og 328.
471. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 238.
472. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 394. Se Broome, *From the Eleventh Book of the Iliads om Homer*, 1712, vers 58-60.
473. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 472.
474. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 239-244.
475. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 387-394.
476. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 306-316.
477. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 317-324.
478. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 244-249.
479. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 378-387.
480. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 249-254.
481. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 371-378.
482. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 254-260.
483. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 362-371.
484. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 260-270.
485. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 357-362.
486. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 270-272.
487. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 352-357.
488. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 272-280.
489. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 348-352.
490. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 280-289.
491. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 345-348.
492. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 289-297.
493. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 335-345.
494. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 297-301.
495. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 302-306.
496. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 324-328.
497. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 328-335.
498. ”Camille”, *Encyclopédie*, 1751, p 572; formen Camill findes ikke her. Om den er Rahbeks eget påhit skal ikke afgøres, men det kan konstateres, at den heller ikke forekommer i almindeligt brugte håndbøger om personnavne: fx Nielsen og Brandt, *Hvad skal barnet*

bedde?, 1995; Dauzat, *Dictionnaire étymologique*, 1980; Hornby, *Danske Personnavne*, 1978; Drosdowski, *Duden Lexikon der Vornamen*, 1968; Barnhart (red.), *The New Century Cyclopedia of Names*, 1954, på i alt 4.342 sider.

499. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 283.

500. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 282 f.

501. Cf. Björck, *Romanens formvärld*, 1968, p 9 f.

502. Grodal, "Ny virkelighed og nye fremstillingsformer", 1985, p 394.

503. Björck, *Romanens formvärld*, 1968, p 11.

504. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 255.

505. Cf. Svendsen, *På rejse ind i romanen*, 1969, p 45 f om den "episke fortæller" i Ingemann, *Valdemar Seier* (1826).

506. Svendsen, *På rejse ind i romanen*, 1969, p 38.

507. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 239.

508. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 240.

509. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 240 f.

510. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 241.

511. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 242.

512. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 242 f.

513. Cf. de talrige artikler om opdragelse i *Minerva*. – Om børneopdragelse som oplysningsprojekt se også fx Lönnqvist, "Barnens position och barnens revir", 1992, p 355 ff.

514. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 242. – Med Gregoire sigtes der formodentlig til den biskop, Henri Grégoire (1750-1831, også kaldet l'abbé Grégoire), som iflg. Werlauff var én af de tre personer fra Den franske Revolution, som Rahbek agtede "fortrinligen", se Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, note 1, p 14.

515. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 243.

516. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 244.

517. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 243.

518. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 244.

519. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 248.

520. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 244.

521. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 245.

522. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 246.

523. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 245.

524. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 247.

525. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 248.

526. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 248 f.

527. *Minerva*, november 1785, p 183 f.

528. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 249.

529. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 252.

530. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 253.
531. Cf. Rousseaucitatet til note 544.
532. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 253 og 254.
533. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 254.
534. Falkenstjerne og Borup Jensen, *Kommentar til Håndbog*, 1966 , p 63.
535. Se Rousseau, *Émile ou de l'éducation*, 1961, p 448: "L'Être suprême a voulu faire en tout honneur à l'espèce humaine: en donnant à l'homme des penchants sans mesure, il lui donne en même temps la loi qui les règle, afin qu'il soit libre et se commande à lui-même; en le livrant à des passions immodérées, il joint à ces passions la raison pour les gouverner; en livrant la femme à des désirs illimités, il joint à ces désirs la pudeur pour les contenir." I dansk oversættelse: Rousseau, *Emile eller om Opdragelsen*, bd. 3, 1962, p 8: "Det højeste væsen har i alle ting villet udmærke menneskenes slægt; idet det giver manden hans umættelige drifter, giver det ham samtidig en lov som regulerer dem, for at han kan være fri og vise selvbeherskelse. Det udstyrer manden med voldsomme lidenskaber, men giver ham ved siden deraf, som lidenskabernes ledsager, fornuften til at styre dem. Det udstyrer kvinden med en ubegrænset attrå, men giver hende ved siden deraf blufærdigheden til at holde den i tømme."
536. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 255 f. – Det faktum, at Constance i "Til Læserne"s sidste scene under mandsnavn og i mandsdragt med "draget Sabel" (p 471) er beredt til at forsvare sin fars dødsfred kunne tale for, at Constance også har deltaget i våbenøvelser, som ellers ikke er for piger.
537. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 256.
538. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 258 f.
539. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 259.
540. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 260.
541. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 254 f.
542. Korsgaard, *Kampen om folket*, 2004, p 127; Korsgaard citerer fra Rousseau, *Emile*, Borgen, 1997, p 45.
543. Korsgaard, *Kampen om folket*, 2004, p 131.
544. Rousseau, *Émile ou de l'éducation*, 1961, p 252. I dansk oversættelse: "Man må have levet blandt grove og jævne mennesker for at danne sig et begreb om, indtil hvilken alder en lykkelig uvidenhed kan forlænge den barnlige uskyldighedstilstand. Det er et på én gang rørende og komisk skuespil at se hvordan de to køn – sikret ved deres hjerters renhed – op i en blomstrende og skøn alder fortsætter barndommens troskyldige lege, og netop ved deres fortrolige omgang beviser hvor rene deres fornøjelser er. Når endelig et par af disse elskværdige unge gifter sig, giver de to unge gensidigt hinanden deres ungdoms første blomst og bliver derved så meget kærere for hinanden. En flok af sunde og raske børn bliver pantet på en forening som intet vil forstyrre, og belønningen for deres første ungdomsårs fornuft." Rousseau, *Emile eller om opdragelsen*, 1962, bd. 2, p 77.

545. Se Rousseau, *Émile ou de l'éducation*, 1961, p 252 f. I dansk udgave: Rousseau, *Emile eller om opdragelsen*, bd. 2, 1962, p 77 f.
546. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 255.
547. Rousseau, *Émile ou de l'éducation*, 1961, p 453; i dansk oversættelse: "Så snart det én gang er bevist, at mand og kvinde ikke er og ikke bør være ens indrettet – hverken med hensyn til karakter eller legemsbygning – så følger deraf, at de heller ikke bør have samme opdragelse." Rousseau, *Emile eller om opdragelsen*, bd. 3, 1962, p 13.
548. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 259.
549. Cf. Jensen, *Holberg og kvinderne*, 1984, p 223 ff.
550. Albjerg, *Ludvig Holbergs poetiske maskerade*, 1978, fx p 79-83, og Jensen, *Holberg og kvinderne*, 1984, fx p 84-95.
551. Ludvig Holberg, *Naturens og Folke-Rettens Kundskab* (1716 og 1728), p 258, Albjerg, *Ludvig Holbergs poetiske maskerade*, 1978, p 81 f, og Anne-Marie Mai, "Den beklædte sandhed. 1700-tallets litterære iscenesættelse af kvinder", 1993, p 351.
552. Anne-Marie Mai, "Den beklædte sandhed. 1700-tallets litterære iscenesættelse af kvinder", 1993, p 352 og 353.
553. *Den danske Tilskuer*, nr. 8, den 6. februar 1800, p 58-59.
554. *Den danske Tilskuer*, nr. 8, den 6. februar 1800, p 60. Cf. samme synspunkt i fx Lundgreen-Nielsen i *Det handlende ord*, bd. 2, 1980, p 647, hvor Lundgreen-Nielsen refererer til Rahbek/Frauenlob i *Tilskueren*, den 4. juli 1815.
555. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 264.
556. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 261.
557. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 262. Det kan her bemærkes, at Rousseau i 1767 ændrede sit efternavn til Renou, hans samleverske Thérèses mors pigenavn, og fornavnet til Jean-Joseph.
558. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 262.
559. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 262 f.
560. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 263.
561. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 264.
562. *L'Encyclopédie Diderot et d'Alembert*, 1985, p 14. I oversættelse: "For Diderot, for Goussier og for encyklopædisterne i det hele taget er universet en stor, åben bog, der kan tydes til sidste tøddel."
563. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266.
564. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 265.
565. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266.
566. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266, cf. p 302, 327 og 348 f.
567. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266.
568. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266 f, cf. p 272.
569. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 267.

570. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266.
571. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 298; citatet er fra Racines tragedie *Phèdre*, IV, 5. I Rahbeks oversættelse: ”De aldrig mere sees, de evig elskes vil.” Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 298.
572. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 267-270.
573. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 270 ff.
574. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 271.
575. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 271.
576. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 272.
577. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 271.
578. ”ruse”, *Ordbog over det Danske Sprog*. V. 1) ”overf.: ude af sig selv; eksalteret; henrevet.[...] i deres .. Kierligheds rusende Øieblik. *Rahb.ProvF.II.55*.”
579. Møller, *Rahbek og Bakkehuset* (1847), 1984, p 20.
580. Hans Guldberg Sveistrup (1770-1824), translator og forfatter.
581. ”Pige” kan ud over ung, ugift kvinde betyde kæreste og tjenestepige (”*Servante*”), se [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 29. – I Guldberg, *Aftenen*, 1795, p 39, forekommer der en anvendelse af ”gode Pige” og ”kjære, gode Pige”, som er en næsten fuldstændig parallel til den her anførte. Cf. ”Pige”, *Ordbog over det Danske Sprog*, bet. 1) og 3).
582. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 482 f.
583. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 472 f. Mærk Rahbeks omhyggelige redegørelse, hvor han helt usædvanligt benytter sig af sidehenvisninger.
584. Jensen, *Kamma Rahbek*, 1975, p 20.
585. Cf. ”Menneskerettighed” i *Ordbog over det Danske Sprog*; det første eksempel er et Rahbekcitater (1795). Også Pram bruger begrebet flittigt, omend i begyndelsen uegentligt, se *Minerva*, ”Historien”, februar 1788, p 247.
586. Se Mai, *Moralske fortællinger*, 1994, p 241.
587. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 256 f.
588. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 257.
589. Se Plutarch, *Timoleon*.
590. Se ”Curtius, Marcus” og Titus Livius, *Livy's History of Rome*.
591. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 261.
592. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 338.
593. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 274.
594. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 283 f.
595. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 292 ff.
596. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 296 f.
597. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 298.
598. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 305.
599. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 302 ff.

600. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 309 f.
601. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 338.
602. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 332.
603. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, fx p 342.
604. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 338.
605. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 345 f.
606. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 346 f.
607. Cf. Winthers satire over ”revolutionens fortrop” i Winther, ”Stundom høres taktfaste tramp i natten”, 1969, upagineret.
608. *Minerva*, april 1794, p 137.
609. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 312 f. – Det skal bemærkes, at Rahbek staver fiktionens Camille Desmoulins uden ”e” i Camille, altså *Camill Desmoulins*, mens han i sine artikler om den historiske Camille Desmoulins anvender formen *Camille Desmoulins*. Valget af den korrekte stavemåde er på dette og flere andre steder, hvor der refereres til såvel fiktionens som historiens Camill(e) Desmoulins, håbløst. Under hensynsyntagen til romanens korrekte stavning af andre historiske personers navne er stavemåden Camille Desmoulins valgt – naturligvis med undtagelse for citater fra romanen.
610. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 284.
611. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 284.
612. Camille Desmoulins II, p 24 og 31.
613. *Minerva*, januar 1794, p 112; ligeledes *Minerva*, juni 1797, noten p 329.
614. Camille Desmoulins II, p 20.
615. Camille Desmoulins II, p 29.
616. ”Frihed, lighed, broderskab”, *Bevingede ord*, 1990.
617. *Minerva*, juni 1797, p 334.
618. *Le Vieux Cordelier*, 1793. Rahbek parafraserer med fuld tilslutning sidste del af citatet i *Minerva*, maj 1794, p 291.
619. *Minerva*, januar 1794, p 113.
620. Rahbek, ”Om Factionerne”, 1799, p 291 f.
621. *Minerva*, januar 1794, p 112.
622. Camille Desmoulins II, p 67.
623. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 272 f og 286.
624. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 273 og 274.
625. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 273.
626. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 274 ff.
627. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 285 f.
628. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 302 f.
629. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 303 f.
630. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 304 f.

631. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 284.
632. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 312 f.
633. ”djærv”, *Ordbog over det Danske Sprog*.
634. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 315.
635. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 320.
636. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 319.
637. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 321 f.
638. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 328.
639. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 329.
640. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 353.
641. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 338, cf. p 387.
642. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 354.
643. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 356.
644. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, fx p 387.
645. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 385.
646. Camille Desmoulins II, p 29.
647. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 392.
648. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 319.
649. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 464.
650. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 468.
651. Camille Desmoulins III.
652. Camille Desmoulins II, p 71.
653. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 354.
654. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 468.
655. *Minerva*, januar 1797, p 79. Med dette udråb, som også er rettet mod ”Presse-
tvangslove” og ”Forbud mod Anonymitet”, og det efterfølgende bidrag, en fødselsdagssang
(af M. Hagerup) til Generalprokurør Kristian Kolbiørnsen, får vi i ét billede Rahbeks og
Minervas spændvidde. – Om privatmanden Rahbeks forhold til samme generalprokurør
fortæller en anekdote fra dagene efter hans begravelse i december 1814: På spørgsmålet,
hvorfor Rahbek ikke deltog, svarede han, ”[...] at han havde lovet at følges med to venner,
men da de ikke kunne komme, ønskede han heller ikke at deltage. Nysgerrigt spurgte man
naturligvis hvem disse to venner var, og Rahbek svarede: ”Heiberg i Paris og Collett”.”, se
Petersen, *Skrivefrækhed*, 1989, p 284.
656. *Den danske Tilskuer*, den 14. september 1795, p 574.
657. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 257.
658. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 273.
659. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 380.
660. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 294 og 355.

661. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 333 f. – Rahbeks forhold til syntaks belyses gennem følgende anekdote i erindringerne ([Rahbek] *Erindringer*, bd. 5, 1829, p 216 f): ”Overalt drev man den Tid i vor Kreds megen Morskab med, at forestille sig, hvad Figur enhver af de mellem os paa nogen Maade fremtrædende Personer vilde have gjort, hvis han, i øvrigt saadan, som han var, paa den Tid havde levet i Frankrig; og erindrer jeg saaledes blandt andet meget tydelig en Aften, da man havde sin Fornøjelse af, at forfatte Taler for hinanden, saadanne, som vi, naar vi under Rædselssystemet i Frankrig skulde være guillottinerede, paa Skaffottet vilde holdt dem. Saaledes mindes jeg blandt andet, at man lod en af mine Venner, der endnu var min Overmand i lange Perioder, og indflettede Parentheser, begynde med en Sætning, der uden egentlig at blive uforstaaelig, saaledes yngede Mellemsætning af Mellemsætning, at Guillotinen kom i den Nødvendighed at gjøre kort Proces med det Hele, ved at forrette sin Gierning, inden Eftersætningen af den begyndte Periode endnu syntes underveis [...]” – På linje hermed sukker Grünwald i ”Forord” (upagineret) til *Kommentar og Personregister til Knud Lyne Rahbeks Erindringer*, 1953, over, at læsningen af disse bøger vanskeliggøres ”ved Rahbek’s indviklede Skrivemaade”. – I ”Rahbek på Herlufsholm – og senere”, 1983, p 152, rammer Billeskov Jansen præcist gennem bemærkningen: ”[...] det er hans Skødesynd, at han har svært ved at sætte Punktum.”.

662. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 339.

663. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 291 ff.

664. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 296 f og 299.

665. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 302.

666. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 324.

667. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 324-327.

668. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 348 og 349 f.

669. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 348.

670. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 350.

671. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 390.

672. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 321 f.

673. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 350.

674. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 363 ff.

675. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 365 f.

676. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 368.

677. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 368 f.

678. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 370.

679. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 333.

680. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 370.

681. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 368.

682. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 369 f.

683. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 389 ff.
684. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 392.
685. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 394.
686. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 393.
687. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 394, jfr. note 472.
688. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 299 og 300.
689. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 350.
690. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 374. I [Rahbek] *Prosaiske Forsøg*, bd. 6, 1799, p 149, kaldes Duveyrier mere direkte ”Camills Ven, den brave Duveyrier”, jfr. side 106.
691. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 375.
692. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 376.
693. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 376.
694. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 248.
695. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 284 f.
696. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 255 og 259.
697. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 376.
698. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 376.
699. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 371 f.
700. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 373 f.
701. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 373, 372 og 374.
702. Cf. Tarschys, ”Förromantik och romantik”, 1969, p 177.
703. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 278 f.
704. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 472.
705. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 266 f.
706. Boissy d’Anglas’ tale og optakten til Quiberonlandsætningen omtales i samme åndedrag i Rahbeks ”Historien” i *Minerva* fra juni 1795, p 433, som det forsinkede månedsskrifts allersidste nyheder. Emigranternes selvmordsaktion (”de af Engeland til Døden sendte Emigranternes Korstog til Bretagne”, *Minerva*, juli 1795, p 148) behandles udførligt i *Minervas* julinummer og afsluttes med augustnummeret. – Rahbeks indledende kommentar i ”Historien” til behandlingen af udkastet til den ny Constitution lyder i al sin optimisme: ”Det, der nok meere end nogen anden Ting skal give Frankrig sin Rettighed og Orden tilbage, er Udkastet til den ny Constitution, fremlagt og indledet i Elleve-Committeens Navn af Boissy d’Anglas i Mødet den 23 Junii, og forelæst af Daunou og Lesage, samt foretaget til Giennemgaaelse den fierte Julii.”, *Minerva*, juli 1795, p 155.
707. Cf. ”Til Læseren”, p 472.
708. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 470-72.
709. Marcus Porcius Cato I.
710. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 281.

711. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 472.
712. Marcus Porcius Cato II.
713. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 471.
714. Cf. Aristoteles, *Om digtekunsten*, 1970, og *Poetikken*, 2004, kapitel 15.
715. Aristoteles, *Om digtekunsten*, 1970, og *Poetikken*, 2004, kapitel 14.
716. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 238.
717. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 237 og 236.
718. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 472.
719. K.L. *Rahbeks samlede Fortællinger*, bd. 1, titelbladet.
720. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 457 f.
721. Rahbek, ”Til Læserne”, 1806 , p 472.
722. Schiller, *Sämtliche Werke*, 1959, p 216.
723. Møller, ”Den borgerlige roman”, 1983, p 560 og 563 ff.
724. Rønning, *Rationalismens tidsalder*, 1899, p 16.
725. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 281.
726. Rahbek, *Camill og Constance* (1799), 1804, p 238.
727. Rønning, *Rationalismens Tidsalder*, 1899, p 15 f.
728. Stangerup, *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede*, 1936, p 315; teoretisk set kunne der være tale om forskel mellem produktionsår og udgivelsesår, Stangerup giver dog ikke anledning til sådan antagelse. I øvrigt er der ingen grund til at formode, at Rahbek ikke skulle have udgivet sine produkter lige så snart, de var færdigskrevne. – Stangerup fejldaterer også *Melneks Prøveaar*, 1806 for 1805, *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede*, 1936, p 321.
729. Stangerup, *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede*, 1936, p 314 og 315.
730. Stangerup, *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede*, 1936, p 318.
731. Lundgreen-Nielsen, *Den nordiske fortælling*, 1968, p 87.
732. Lundgreen-Nielsen, *Den nordiske fortælling*, 1968, p 8.
733. Jacob Baden om Suhms ”Sigrid” i en anmeldelse i 1776, se Lundgreen-Nielsen, *Den nordiske fortælling*, 1968, p 30.
734. Stigel, ”Den nationale patriotisme”, 1983, p 315.
735. Lundgreen-Nielsen, *Den nordiske fortælling*, 1968, p 50, 56 og 70.
736. Lundgreen-Nielsen, *Den nordiske fortælling*, 1968, p 75.
737. Bruun, ”Suhm”, 1843, p 418.
738. *Grundtvigs udvalgte Skrifter*, København, 1904, p 57 og 56.
739. Lundgreen-Nielsen, *Det handlende ord*, bd. 1, 1980, p 417, note 53, og p 108.
740. *Grundtvigs udvalgte Skrifter*, København, 1904, p 57. – ”[?]” er ikke nærværende afhandlings.
741. Mai, *Moralske fortællinger*, 1994, p 247-251.
742. Thyregod, ”Indledning”, 1902 p II f.

743. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, p 193.
744. "[...] han er vigtig som kulturhistorisk dokument.", Rönning, *Rationalismens Tidsalder*, København, 1899, p 20. Rönning vil ikke hædre Rahbek med laurbærkranse, p 16 og 20, kun nogle "enkelte løse blade" kan han få, p 20; til gengæld er det Rahbek, der får de fleste henvisninger i indekset til *Rationalismens Tidsalder*.
745. [K.L. Rahbek] *Poetiske Forsøg*, bd. 1, Kiøbenhavn, 1794, p 107-109.
746. [Rahbek] *Erindringer*, bd. 4, 1827, noten p 190-191.
747. *Den danske Tilskuer*, nr. 37, den 16. maj 1799, p 293.
748. Heiberg, "Vor Klub er dog en herlig Sag", p 278. Visen citeres i uddrag: Første halvdel af første strofe, anden halvdel af anden strofe, femte strofe og syvende og sidste strofe.
749. Se Stigel, "Borgerlig oplysning", 1983, p 504.
750. Se note 655.
751. Cf. Knudsen, *Fra enevælde til folkestyre*, 2006, hvor Rahbek ikke omtales, og hvor i øvrigt trykkefrihedsforordningen af 27. september 1799 fejldateres, se p 98. – At Rahbek er gemt og glemt fremgår fx også af, at han ikke figurerer i *Opplysning i Norden*, 1998, og i *Enlightened Networking*, 2004, kun nævnes som Nyerups medforfatter til *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie*, p 77 f, og, sammen med Pram, som udgiver af *Minerva* fra 1785, se omslagets bageste inderside.
752. *Den danske Tilskuer*, nr. 49, den 20. juni 1793, hele nummeret (p 385-392).
753. *Den danske Tilskuer*, nr. 55, den 15. juli 1793, p 438. Både Heibergs svar på Rahbeks brev såvel som Rahbeks gensvar, se *Den danske Tilskuer*, nr. 55. – I en bemærkelsesværdig hilsen til Rahbek udtrykker den fireogtresårige Heiberg i et af sine manuskripter på dette punkt en forsoning – på Rahbeks præmisser: Heiberg håber, at de to vil mødes hinsides graven "[...] "og da, kjære Rahbek, omfavne selv vore Uvenner, der maaské har villet det Gode lige saa ærligt som vi, men paa en anden Maade".", og han slutter med "'et betydende au revoir!'", Schwanenflügel, *Peter Andreas Heiberg*, 1891, p 564.
754. Conrad, "Konkurrencen 1818 om en nationalsang", 1991, p 240; Conrad citerer brev fra Rahbek til Nyerup 13.7. 1827.
755. Bredsdorff, *Den brogede oplysning*, 2003, p 366.
756. Jfr. note 41.